

İNİJOSS

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
İNONU UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

<http://dergipark.gov.tr/inijoss>

Cilt / Volume 10, Sayı / Number 1, YAZ / SUMMER 2021

Genel Sayı / General Issue: 19

INIJOSS, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yılda iki defa yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir. / INIJOSS is an international refereed journal published twice a year By Inonu University Institute of Social Sciences.

Sahibi / Owner

Dr. Mehmet KUBAT

Editörler / Editors

Dr. Tolga ORAL

Dr. Murat ÖZTÜRK

Dr. Serkan DEMİR

Dr. Bilal GENÇ

Alan Editörleri

Dr. Esra Canpolat GÖKÇE

Dr. Handan BELLİ

Arş. Gör. Özlem PEHLİVAN

Arş. Gör. Sami SEVER

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Ali Şen (İnönü Üniversitesi) Dr. Ayman Hayajneh, (Yarmouk University/Jordan), Dr. Ferîd Ca'ferî (University of Zanjan/IRAN), Dr. Ian Almond, (Georgetown University/Qatar), Dr. Jamal Al Shalabi, (Hashemite University/Jordan), Dr. Masood Kalyar (GC University Faisalabad, Pakistan) Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Dr. Mehmet Önal (İnönü Üniversitesi), Dr. Oğuzhan Göktoğa (İnönü Üniversitesi), Dr. Ömer ESEN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi), Dr. Saim Kayadibi (International Islamic University/Malaysia), Dr. Şermin KALAFAT (İstanbul Medeniyet Üniversitesi), Dr. Ünal İmîk (İnönü Üniversitesi)

Yazı İşleri /Editorial Secretary

Fadime ERDOĞAN

Yayın ve Yönetim Yeri / Editorial Office

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Elazığ Yolu 15. km.) Kat: 3, 44280, Malatya-TÜRKİYE,

tel. 90 422- 377 30 70

e-mail: inijoss@inonu.edu.tr

web: <http://dergipark.gov.tr/inijoss>

INIJOSS'ta, her makale için en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanılmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / INIJOSS uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.

İnijoss'ta Araştırma makaleleri yayınlanmadan önce intihal programıyla taranmaktadır. / Research articles in INIJOSS are checked for plagiarism before publication.

INIJOSS, SOBİAD, İDEALONLINE VE ASOS INDEX, tarafından taranmaktadır.

DANIŞMANLAR / ADVISORY BOARD

- Dr. Abdullah Korkmaz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Abdülkadir Baharççek (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet İncekara (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet Karadağ (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Alhagi Drammeh (Al-Maktoum College of Higher Education-Scotland/ UK)
Dr. Ali Şen (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Amjad Hussain (Trinity Saint David, Wales/ UK)
Dr. Ayşe Kavuncu (Yıldırım Beyazıt University/TÜRKİYE)
Dr. Bülent Güloğlu (Pamukkale University/ TÜRKİYE)
Dr. Cafer Mum (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ejaz Ahmed (Windsor University/CANADA)
Dr. Elşen Memmedov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Emin Çelebi (İnönü Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Hakan Erkuş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Hakan Kahyaoğlu (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Ağan Karaduman (Yıldız Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Hatice Esedova, (Azerbaijan National Museum of Fine Arts/ AZERBAYCAN)
Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Işıl Akgül (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. İbrahim AKSU (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Jan Zygmunt (Wrocław University, Wrocław/ POLONYA)
Dr. Levent Gökdemir (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mahmut Atay (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Mavil İzzi Dien (University of Wales-Lampeter, Wales/ UK)
Dr. Mehmet Balçılar (Eastern Mediterranean University/ KKTC)
Dr. Mehmet Güngör (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Karagöz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mezhahir Avşar (Selçuk University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Arslan (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Çolak (Kamu İhale Kurumu/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Koç (Ryerson University/UAS)
Dr. Mustafa Özer (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Naim Ürkmez (Erzurum Technical University/TÜRKİYE)
Dr. Namık Kemal Öztürk (Muğla University/ TÜRKİYE)
Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Nihat Akbıyık (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Nurhodja Akbulaev (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Osman Zekai Orhan (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Ömer Eroğlu (Süleyman Demirel University/ TÜRKİYE)
Dr. Özlem Göktaş (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Philip Wilson (University of East Anglia/UK)
Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Serap Buyurgan (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Sıdıka Akdeniz (Şırnak University/TÜRKİYE)
Dr. Súdabe Salihova (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Şahin Ekber (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Taner Akçacı (Kilis 7 Aralık University/ TÜRKİYE)
Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Zehra Çobanlı (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Zekai Özdemir (İstanbul University/ TÜRKİYE)

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'IN MUVÂZAA SAVUNUSU

Numan KARAGÖZ & Hulusi ARSLAN..... 1-13

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA AŞİRETLER- YERLEŞME ve NÜFUS

Mustafa ÖZTÜRK..... 14-71

OSMANLIDA MODERN TAŞRA OKULLARINA ÖĞRENME ORTAMI VE EĞİTİMCİLER BAĞLAMINDA BAKIŞ (ARAPGİR ERKEK RÜŞDİYESİ ÖRNEĞİ 1869-1913)

Danyal TEKDAL.....72-107

KÜLTÜRÜN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Cihan ALPAY & Kahraman ÇATI..... 108-134

İSTİSMARCI YÖNETİM VE İNTİKAM NİYETİ: MAĞDURİYET ALGISININ ARACI, SÜREKLİ ÖFKENİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Şeyda Nur SEÇKİN.....135-151

KÜRESELLEŞME AKTÖRLERİNDEN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ULUS DEVLET EKONOMİLERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Onur ŞATLI..... 152-169

FRANSA ULUSAL BİRLEŞME PARTİSİ VE GÖÇMEN KARŞITLIĞI

Bekir HALHALLI 170-190

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA MODA VE SANAT İLİŞKİSİ

İrem AKDEMİR & F. Deniz KORKMAZ..... 191-207

“KIŞ UYKUSU” FİLMİNDE GÜÇ İSTENCİ VE YALNIZLIK

Zeynep BAKI208-215

GOTİK VE TRAVMA: CHRISTINA ROSETTI'NİN “CİN PAZARI”ŞİİRİNDE ÇİLENİN MUĞLAKLIĞI

Şafak NEDİCEYUVA.....216-225

TABLE of CONTENTS

RESEARCH ARTICLE

THE DEFENCE OF LINGUAL CONSENSUS (EL-MUVADA'A) IN QADI ABDULJABBAR Numan KARAGÖZ & Hulusi ARSLAN.....	1-13
TRIBES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY-SETTLEMENT AND POPULATION Mustafa ÖZTÜRK.....	14-71
A REVIEW OF MODERN PROVINCIAL SCHOOLS IN THE OTTOMAN IN TERMS OF LEARNING ENVIRONMENT AND EDUCATORS Danyal TEKDAL.....	72-107
THE EFFECT OF CULTURE ON ENTREPRENEURSHIP TRENDS: İNÖNÜ UNIVERSITY EXAMPLE Cihan ALPAY & Kahraman ÇATI.....	108-134
ABUSIVE SUPERVISION AND REVENGE INTENTION: THE MEDIATING ROLE OF PERCEIVED VICTIMIZATION AND THE MODERATING ROLE OF ANGER Şeyda Nur SEÇKİN.....	135-151
EFFECTS OF MULTINATIONAL COMPANIES FROM GLOBALIZATION ACTORS ON NATION-STATE ECONOMIES: TURKEY EXAMPLE Onur ŞATLI.....	152-169
THE FRENCH RASSEMBLEMENT NATIONAL PARTY AND ANTI-IMMIGRATION Bekir HALHALLI	170-190
RELATIONSHIP OF FASHION AND ART IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY İrem AKDEMİR & F. Deniz KORKMAZ.....	191-207
THE WILL TO POWER AND LONELINESS IN THE MOVIE "WINTER SLEEP" Zeynep BAKI	208-215
"TWILIGHT IS NOT GOOD FOR MAIDENS": THE GOTHIC AND THE AMBIGUITY OF SUFFERING IN CHRISTINA ROSETTI'S "GOBLIN MARKET" Şafak NEDİCEYUVA.....	216-225

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR'IN MUVÂZAA SAVUNUSU

(Dillerin Kökeni Hakkında)

Numan Karagöz

Hulusi Arslan

Öğr. Gör. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
numan_karagoz@hotmail.com.
ORCID: 0000-0002-1207-8070

Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
hulusi.arslan@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3578-0775

Atıf / Citation: Karagöz N., Arslan H. (2021). Kâdî Abdülcebbar'ın Muvâzaa Savunusu (Dillerin Kökeni Hakkında). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (INIJOSS), 10(1), 1-13

Öz

Dil insanlar, nesiller, toplumlar, kültürler arası iletişimi sağlayan en önemli unsurdur. Dini açıdan da dilin önemi büyüktür. Çünkü Allah ile insan arasındaki iletişim insanın konuştuğu dil üzerinden gerçekleşmektedir. Bu sebeple dillerin kökeni dilciler ve filozoflar kadar din âlimleri arasında da merak ve tartışma konusu olmuştur. İlk insana kadar gittiğimizde onun bir dile sahip olup olmadığı, eğer konuşuyorsa dili nereden öğrendiği merak uyandıran sorulardandır. Kur'an-ı Kerim'de ilk insanın yaratılış serüveni açıklanırken Allah, melekler, Âdem ve Şeytân arasında geçen konuşmalardan bahsedilir. Bu ifadeler, ilk insanın bir konuşma diline sahip olduğu sonucuna yöneltmektedir. Yine Allah tarafından Hz. Âdem'e bütün isimlerin öğretildiğinden söz edilir. Buna dayanarak bazı din âlimleri dilin Allah tarafından insana öğretildiğini savunur. Diğer bazı âlimler ise önceden konuşulan bir dil olmadan veya daha öncesinden eşyaya isim verilmeden böyle bir diyalogun olamayacağını savunmuş ve dillerin insanlar tarafından icat edildiğini söylemişlerdir. Ayrıca ilk insanın nasıl konuşmaya başladığı hakkında iddiaların kesinlik taşımadığını bundan dolayı da bu konuda susmanın en doğru yöntem olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Dilin kökeni hakkındaki bu teorilerin kelâmî görüşlerle de bir ilgisi bulunmaktadır. Çalışmada Mu'tezile kelamcısı Kâdî Abdülcebbar'ın (v. 415/1025) dillerin kökeni hakkındaki muvâzaa savunusu incelenecektir. Bu teoriye göre dillerin kökeni insanlar arası uzlaşmaya dayanmaktadır. Yine bu çalışmada Kâdî'nin tezini hangi delillere dayandırdığı incelenecektir. Çalışmada kaynak tarama ve veri analizine dayanan bir yöntem takip edilmiştir. Çalışmadan amaçlanan husus, bir kelamcının görüşleri çerçevesinde dillerin kökeni hakkındaki tartışmalara zenginlik katarak konuyu aydınlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dillerin Kökeni, Öğretim (Tevkîf), Uzlaşım (Muvâdaa), İsimler, Kâdî Abdülcebbar.

THE DEFENCE OF LINGUAL CONSENSUS (EL-MUVADA'A) IN QADI ABDULJABBAR'S THOUGHT -ON THE ORIGIN OF LANGUAGES-

ABSTRACT

Language is the most important element that provides communication between people, generations, societies and cultures. Language is also of great importance in terms of religion. Because the communication between God and man takes place through the language spoken by people. For this reason, the origin of languages has been a subject of curiosity and debate among religious scholars as well as linguists and philosophers. When we go back to the first person, whether he has a language and if he speaks, where he learned the language are among the curious questions. In the Quran, when the creation adventure of the first human is explained, a dialogue between God, angels, Adam and Shaytan is mentioned. These statements lead to the conclusion that the first human possessed a spoken language. Again it is mentioned that Allah taught prophet Adam all names. Based on this, some religious scholars maintain that language was taught to man by God. Some other scholars, on the other hand, argued that such a dialogue cannot exist without a previously spoken language or without naming things before, and stated that languages were invented by humans. In addition, there have been some who argued that the claims about how the first person started to speak are not certain, so not arguing any idea is the best method in this regard. These theories about the origin of language also have something to do with theological views. In this study, the advocacy of Muvâza'a on the origin of languages of Mu'tezile theologian, Qadi Abdul-Jabbar (d. 415/1025), will be examined. According to this theory, the origin of languages is based on human consensus. Again, in this research, we will examine on which evidence Kâdi based his thesis. A method based on source scanning and data analysis was followed in the study. The aim of the study is to enlighten the subject by enriching the discussions about the origin of languages within the framework of the views of a theologian.

Keywords: The origin of Languages, Teaching (Tawqîf), Linguistic consensus (Muwada'a), Names, Qadi Abdul-Jabbar.

1. GİRİŞ

Gerek Allah ile insan arasındaki dikey iletişim ve gerekse insanlar arasındaki yatay iletişimin en temel unsuru dildir. Dini bilgi ve tecrübelerin aktarımı kadar tarih ve kültürün aktarımı için de dil vazgeçilmezdir. Bu açıdan dil ve dillerin kökeni birçok disiplini ilgilendiren bir konu olmuştur. Dillerin kökeni meselesi ilâhiyat ilimleri açısından da araştırma konusudur. Bilhassa kelâm ve fıkıh usulü âlimlerinin konuya ilgi duydukları görülmektedir. Zira bu tartışmanın, ekollerin fıkıh ve kelâm usûlleriyle ilişkisi bulunmaktadır.(el-Câbirî 2009:42)

Kelâm âlimlerinin dillerin kökeni meselesine ilgi duymalarının bazı nedenleri vardır. Bunlardan birisi Allah'ı isimlendirme yöntemine ilişkin arayışlardır. Acaba dini metinlerde geçen isimler dışında Allah'a, layık olduğu vasıflar ve yapıp yarattıklarına kıyasla ilave isimler vermek mümkün müdür? İkinci olarak dillerin kökeni aynı zamanda teklif konusuyla yakından ilgilidir. Çünkü dilin kökeninin tevkifi olduğunu öne süren yaklaşım teklif açısından bir soruna yol açabilir. Eğer dil, Allah'ın öğretimi yoluyla öğreniliyorsa bu durumda insan kendisine dili öğretenin Allah olduğunu zorunlu olarak bilir. Allah'ın varlığına ilişkin zorunlu bilgi de esasında teklifin mantığı açısından sorunlu bir durumdur. Konunun te'vil meselesiyle de ilgisi kurulabilir. Dilin kökeni beşeri alana değil de ilahi alana aitse, o zaman dini metinlerde Allah'ın diğer varlıklara benzemesine neden olan isimler nasıl anlaşılmalıdır? Bu âyetler beşerî dile dayanarak te'vil

edilebilir mi? Bu ve benzeri sorular dillerin kökeni hakkında düşünmeyi ve fikir üretmeyi gerekli kılmıştır.

Kelâm âlimlerinin dillerin kökeni hakkındaki yaklaşımları farklıdır. Bu konudaki fikirler değişik şekillerde tasnif edilmiştir. Bunları dört kısma ayırmak mümkündür:

1. Zâtî/Tabii Delâlet Teorisi: Bu görüş Mu'tezile'den Abbâd b. Süleyman es-Saymerî (ö. 250/864)'ye aittir. Buna göre, lafız ile mana arasında tabii bir münasebet vardır ve lafız manaya kendi zatıyla delalet eder.(el-Âmidî ts.:I:181; er-Râzî tsz.:I:181; es-Süyûtî tsz.:I:16)

2. Tevkîf Teorisi: Dillerin kökenini Allah'ın öğretmesine dayandıran bir görüştür. Buna göre insanın konuşması, Allah tarafından ilk insan olan Âdem'e bütün isimlerin öğretilmesiyle başlamıştır. Bu görüşün temsilcileri arasında Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36), İbn Fâris (ö. 395/1004), İbn Fûrek (ö. 406/1015), Ebû İshâk el-İsferâyînî (ö. 418/1027), İbn Hazm (ö. 456/1064) ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328) gibi Eş'arî, Zâhirî ve Selefî âlimler sayılabilir. İbn Fûrek'in nakline göre, Eş'arî, dillerin asıllarının Allah'ın tevkîf ve talimiyle olduğunu, fürû'unun ise kıyas ve içtihat ile bu asıllardan türetilmiş olabileceğini söyler.(İbn Fûrek 1987:42) Bu sebeple bu görüş daha çok Eş'arîlere mal edilmiştir.(İbn Hâcib 2006:269)

3. Muvâzaa Teorisi: Dillerin insanlar tarafından oluşturulduğunu savunan görüştür. Buna göre dilin ortaya çıkması, zaman içerisinde olmuştur; belli seslere belli manalar yüklenmiş, sonra insanlar zamanla bunlar üzerinde uzlaşarak (muvâzaa) ortak bir dil haline getirmişlerdir. Muvâzaa yaklaşımının savunuculuğu genelde Mu'tezile'ye özellikle de Ebu Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933) ve takipçilerine nispet edilir.(en-Nisâbü'rî 1979:158; er-Râzî tsz.:I:82; Semerkandî 1984:388) İbn Cinnî'ye (ö. 392/1002) göre "ehl-i nazarın çoğu dilin aslının muvazaa ve ıstılah olup vahiy veya tevkif olmadığı görüşündedir."(İbn Cinnî 1952:40)

4. Tevakkuf Teorisi: Dillerin kökeni hakkında kesin bir kanaat belirtmenin doğru olmayacağını ileri süren görüştür. Buna göre dilin başlangıcı Allah'ın öğretmesiyle veya insanların uzlaşmasıyla ortaya çıkmış olabilir. Ya da önce temelini Allah öğretmiş, sonra insanlar geliştirmiştir. Bir başka varsayım ise önce insanlar kendi arasında bir dil oluşturmuş, sonra Allah bunu vahiyle tamamlamıştır. Bunların hepsi de mümkündür. Kesin bir şey söylenemez. Eş'arîlerde tevakkuf yaklaşımı özellikle Kâdî Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1013) ve sonrasında görülmektedir.(el-Bâkılânî 1998:319-20; es-Suyûtî 1986:I:20) Ancak Âmidî (Weiss, "bu görüşün bildiğim tek savunucusu Seyfeddîn el-Âmidî'dir" der. Bkz. Weiss 2003:129; ancak Suyûtî'nin nakline göre bu görüş müteahhir âlimlerin görüşüdür. Bkz. es-Suyûtî 1986:23-24) ile birlikte başlayan süreçte tekrar dilin Allah'ın öğretmesiyle ortaya çıktığı (tevkif) görüşüne dönülmüştür.

Bu görüşleri aslında ikiye indirgediğimizde dilin kökenini Allah'a dayandıran yaklaşım genellikle Eşarîler, Zâhiriler ve Selef ulemasına, dilin kökenini insana dayandıran yaklaşım ise genellikle Mu'tezile'ye nispet edilmiştir. Ancak bu ayırımın kesin ve net bir çizgiye işaret etmediği görülmektedir. Her iki ekolden her iki görüşü savunan âlimler bulunmaktadır. Bu çalışmada Mu'tezile kelamcısı Kâdî Abdulcebbâr'ın savunduğu muvâzaa teorisini daha ayrıntılı bir şekilde incelemek istiyoruz. Çalışmadan amaçlanan husus dillerin kökeni hakkındaki tartışmaların aydınlatılmasına katkı sunmak ve konuyla ilgili teolojik gerekçeleri tespit etmektir.

2. DİLİN VAZ'İLİĞİ VE KASD

Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025)'a göre ilk dil, insanlar tarafından kendi aralarında uzlaşarak (muvâzaa) meydana getirilmiştir.(Kâdî Abdülcebâr 1957:163) Kâdî dilin kökenine dair bu yaklaşımını temellendirmek üzere öncelikle isim ile müsemmâ veya lafız ile mana arasındaki ilişkinin ne tür bir ilişki olduğunu açıklar. Bilindiği üzere, isim ile müsemmâ ilişkisinin doğal mı yoksa vaz'î mi olduğuna dair eski bir tartışma(Poyraz 2004) bulunmaktadır. Aslında kelimciler arasında bu konu pek tartışılmamıştır. En azından Eş'arîler ile Mu'tezile arasında tartışılmamış,(Weiss 2003) her iki taraf da dilin vaz'î olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak Mu'tezile bu konuyu kendi arasında tartışmıştır.

Kâdî Abdülcebâr herhangi bir tartışmaya işaret etmeksizin bu konudaki kendi yaklaşımını ortaya koyar ve aynı zamanda "delâlet-i zâtiyye" yaklaşımını savunanlara da cevap vermiş olur. Kâdî'ye göre, Abbâd b. Süleyman ve diğerlerinin iddia ettiği gibi isim ile müsemmâ arasında doğal ve kendiliğinden bir ilişki olamaz. Çünkü bir ismi oluşturan harflerle ismin gösterdiği müsemmâ arasında ismi koyanın kasıt ve iradesi dışında bir ilişki bulunmamaktadır. Meselâ 'ilim' kelimesini oluşturan harflerle ilim kavramı arasında, ilim kavramının ifade ettiği mana noktasında bir ilişki yoktur. Bu kelimenin bu kavrama isim olarak verilmesi sadece ismi verenin kasıtı olabilir. Nitekim bir ismin, farklı dillerde, kasıtların değişikliğinden ötürü farklı müsemmaları olabilir. Meselâ Arapça 'ilim' kelimesi Türkçede 'bilgi', başka dillerde başka kelimelerle ifade edilmektedir. "Eğer ismin müsemmayla ilişkisi kasıt sebebiyle olmasaydı, böyle bir durum sahil olmazdı."(Kâdî Abdülcebâr 1957:160) Dolayısıyla bir ismin bir varlığa verilmiş olması, ismi vaz' eden öyle istediği içindir. Bunun başka bir gerekçesi olamaz.

2.1. Muvâzaanın İmkânı

Dilin vaz'î olması ve isim müsemmâ ilişkisinin kasta dayalı olması, dilin insanlar tarafından vaz' edildiğini göstermek için yeterli değildir. Zira bu dili Allah'ın vaz' etmiş olması da mümkündür. Dolayısıyla Kâdî dilin vaz'îliğini kanıtladıktan sonra, insanların dil vaz' etme imkânına sahip olduklarını izaha girişir. Kâdî'ye göre a) insanların bir araya gelip bir nesneye isim vermesi mümkündür. b) Uzlaşma suretiyle oluşturdukları bu dil, yeni bir uzlaşma yapana kadar geçerli olur. c) Bu dil, uzlaşma sürecine katılmamış olan ancak uzlaşmayı kabul eden diğer insanlar için de geçerlidir.(Kâdî Abdülcebâr 1957:160-61) Böylece birkaç kişinin uzlaşısı sonucunda bir dil meydana gelir ve bu dil daha sonra başka insanlar için de geçerli ortak bir dil halini alır.¹Dolayısıyla Kâdî Abdülcebâr dili, adeta canlı bir organizma gibi tasavvur etmekte, dili

¹ Burada akla bir takım sorular gelmektedir. Mesela, oluşturulan bu dilin çapı ve genişliği nedir? Birkaç kişinin bir araya gelerek oluşturduğu bu dil, ne mükemmellikte bir dildir? Bu dil, insanların bütün ihtiyaçlarını cevaplayacak boyutlarda mıdır? Günümüzde kullandığımız şekliyle tam ve mükemmelen mi vaz' edilmiştir? Özellikle İbn Hazm'ın, tevkîf görüşünü savunurken kullandığı, ilk insanların bir dil oluşturacak bilgi ve tecrübeye sahip olamayacağı şeklindeki argümanı göz önünde bulundurunca bu sorunun cevabı daha da önem kazanmaktadır. Ancak Kâdî bu sorulara cevap vermiyor. Çünkü onun için önemli olan, dilin başlangıcının nasıl meydana geldiğidir. Fakat bir başka Mutezilî bilgin bu konuda bizi aydınlatmaktadır. Bkz. es-Suyûtî 1986:55 Bu alıntıdan hareketle şunu diyebiliriz ki, insanlar başlangıçta birbirini anlayacak ve özellikle de ilâhî hitabı anlayacak ölçüde basit bir dil meydana getirmişlerdir. Daha sonra bu dil muvâzaa veya tevkîf yoluyla gelişmiştir.

oluşturan öğelerin (lafız-mana) doğma, gelişme, uzlaşım, zayıflama, sönme ve sona erme döngüsü içerisinde bir oluşum sürecine tabi olduğunu ifade etmektedir.

İnsanların eşyaya isim verme gücüne sahip olup olmadıkları konusunda bazı ihtilaflar ve soru işaretleri bulunmaktadır. Gerçekten insanlar dil vaz' edebilirler mi? Eşyaya isim verecek olan "insanların aklına bu harfler ve bu harflerin diziliş keyfiyeti nereden gelmiştir? Şayet insanların, bir ön bilgi olmadan kelime oluşturması mümkün ise, diğer muhkem fiillerin de onların keyfiyetini bilmeyen kişiden sadır olması mümkün olmaz mı?"² gibi sorular sorulabilir. Kâdî'ye göre insanlar sesleri tanır ve farklı sesleri birbirinden ayırt eder. Sesleri tanıyan ve birbirinden ayırt edebilen insan, bu seslerden birtakım kelimeler meydana getirebilir. Harfleri yan yana getirip heceleri oluşturur. Yine heceleri farklı şekillerde dizerek, takdim-tehirler yaparak pek çok farklı sözcük üretebilir. "Zira bütün bunların bilgisi açıktır."(Kâdî Abdülcebbâr 1957:161) Bu suretle dili oluşturan insanların bu konuda bir ön bilgiye de ihtiyaçları bulunmamaktadır. "Çünkü bunlar, insanların güç yetirebileceği³ [makdûr] şeyler olup bunları bilmeleri ve yapmaları imkânsız değildir."(Kâdî Abdülcebbâr 1957:162) Dolayısıyla Kâdî Abducebbâr insanın eşyaya isim vermek için gerekli bilgi ve kudrete sahip olmasının muvâzaa (uzlaşım) teorisini destekleyen mahiyette olduğunu ifade etmektedir.

2.2. Muvâzaanın Sıhhat Şartı

Fârâbî (ö. 339/950)'ye göre "insan, meramını ifade etmek ve içinden geçenleri başkasına anlatmak ihtiyacı hissedince ilk olarak işaretli kullandı. Daha sonra işaret ettiği nesnelere seslendirdi."(el-Fârâbî 1990:135) İlk dilin işaretlerden teşekkül ettiğini İbn Cinnî de "nazar ehli"nin görüşü olarak zikreder. Aynı şekilde ilk dilin işaretlerle oluşmuş olmasını bazı Eş'arî kelimacıları da mümkün görürler.(el-Gazâlî tsz:9)

Kâdî Abdülcebbâr ilk dilin işaretle meydana gelmiş olmasını kendi teorisini desteklemek üzere kullanır. Hatırlanacağı üzere Kâdî'ye göre sözün manaya delâleti ancak sözü söyleyenin kastı ile olmaktadır. Dolayısıyla vâz'ın kastını bilmeksizin, isimden müsemmâya veya sözden anlama gitmek mümkün değildir. Sözün anlamını bilmenin kasıt dışında başka bir yolu olmadığı için, ancak maksadı zorunlu olarak bilinen kişinin, lafızlara anlam yüklemesi (vaz') mümkün olur.(Kâdî Abdülcebbâr 1957:163) Peki, bir kişinin maksadını zorunlu olarak bilmek nasıl mümkün olur? Kâdî bu soruyu şöyle cevaplar: "İşaret etmek suretiyle müsemmâyı belirleyip [tayin] müsemmâ ile diğer şeyleri birbirinden ayırdığı zaman, maksat zorunlu olarak hâsıl olur.

² Mu'tezile'ye göre, Allah'ın bütün fiilleri muhkem yani düzenli, tertipli, sağlam ve hikmetlidir. İnsandan ise, bilgisi oranında muhkem fiil meydana gelir. Meselâ yazı yazmak muhkem bir fiildir. İnsan, bu konudaki bilgisi oranında güzel yazı yazabilir. Ancak insanın, bilgi sahibi olmadığı bir konuda muhkem fiilde bulunması mümkün değildir. Zira insanın, keyfiyetini bilmeden muhkem fiiller yapması, bu fiilleri kendisinin değil de Allah'ın yaratması anlamına gelir ki, bu durum Mu'tezilenin yaklaşımına terstir. Bk Arslan 2003:55-73

³ Benzer bir argüman Bâkılânî tarafından da kullanılır ve insanların dil üzerinde muvâzaa yapma gücüne sahip oldukları ifade edilir. Bâkılânî'ye göre, Allah insanları diğer hareketler, işaretler ve tasarruflara muktedir kıldığı gibi isim vaz' etmeye de muktedir kılabilir. Bkz. el-Bâkılânî 1998:323

Meselâ kişi, bir ağaca işaret edip ağaç kelimesini seslendirince, onun bu işaretiyle maksadını zorunlu olarak biliriz. İşaret, işaret edileni belirler. Dolayısıyla işaret esnasında kullanılan seslerin, işaret edilenin ismi olduğunu zorunlu olarak biliriz." Kâdî, bu ifadeyle muvazaanın ancak işaret ile sahih olabileceğini vurgulamaktadır. "Çünkü işaret veya onun yerine geçecek bir şey yoksa kişinin isim ile belirli bir müsemâyı kastedip kastetmediği bilinemez." (Kâdî Abdülcebbar 1957:164)

Böylece işaretin, dilin oluşumunda bu belirleyici özelliğinden dolayı Kâdî'nin teorisinin belkemiğini oluşturduğu söylenebilir.

2.3. İlk Dilin Muvâzaa Olması Zarureti

Şerif Murtazâ (ö. 436/1044) "dilinin aslının muvâzaa olması imkânsız olmadığı gibi, tevkîfî olması da caizdir" (Şerîf Murtazâ 2012:570) der. Bunu teorik düzeyde pek çok kelâmcı kabul eder. Kâdî Abdülcebbar da ileride göreceğimiz üzere, Allah'ın kullarına dili zorunlu olarak öğretmesini (tevkîf) aklen mümkün görür. Ancak aklen mümkün olan bu görüşü kabul ettiğimiz takdirde bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlardan birisi de Allah'ın insan ile eşyayı isimlendirmek üzere muhatap olması için, insana işaretle bulunması gerektiğidir. Hâlbuki Allah için işaret muhâldir. Dolayısıyla der Kâdî, "Allah'ın muradını hitabından anlayabileceğimiz şekilde bize hitap edebilmesi, ancak bizim bazı diller üzerinde muvâzaa etmemizden sonra sahih olabilir." (Kâdî Abdülcebbar 1957:163)

Dilin kökenine dair yapılan tüm tartışmaların ekseninde, Allah'ın Hz. Âdem'e bütün isimleri öğrettiğini ifade eden ayet-i kerime (Bakara, 2/31) bulunur. Dolayısıyla, dilin aslının muvâzaa olduğunu ve bu ilk muvâzaanın da Allah ile insan arasında olamayacağını iddia eden Kâdî Abdülcebbar Hz. Âdem'in isimleri nasıl öğrendiği sorusunu cevaplamak durumundadır. Kâdî der ki: "Âdem (a.s.)'in ya melekler ile bir dil üzerinde uzlaşmış veya onların uzlaşmalarını öğrenmiş olması gerekir. Bunun ardından Allah, ona isimleri öğretmiştir." (Kâdî Abdülcebbar 1957:166) Dolayısıyla, melekler de dâhil tüm yaratılmışlar, ilâhî hitabı anlayabilmek için bir dile sahip olmak durumundadırlar. Bu dilin, onlara Allah tarafından öğretilmesi söz konusu değildir. Aksine dili, bizzat kendileri, üzerinde uzlaşmak suretiyle oluşturacaklardır.

Kâdî Abdülcebbar ilâhî hitabı anlayabilmek için önceden bir dile sahip olmanın gerekliliğini şöyle kanıtlamaya çalışır: Allah'tan gelen hitabın ne ifade ettiğini bilmek, Allah'ın, bu hitabıyla, hitabın ilişkili olduğu şeyi irade ettiğini bilmek demektir. Meselâ Allah, hitabında 'Namaz kılın' diyorsa, bu hitabından, namaz kılmanızı irade ettiğini anlarız. Eğer muhatapın önceden bir dili yoksa Allah'ın muradını, O'nun kelâmından anlamaz. Zira kişinin Allah'ın muradını anlaması ancak Allah'ın hitabının, (muhatapın) bildiği dillere yönlendirilmesini gerektirecek bir dilin takaddüm etmiş olmasıyla mümkündür. Yani, önceden oluşturulan bu dil, Allah'ın ne demek istediğini belirler, O'nun muradını, o dildeki manalara yönlendirir. "Böylece (Allah'ın) hitabı, insanlar tarafından oluşturulmuş dil aracılığıyla Allah'ın muradına delâlet eder." (Kâdî Abdülcebbar 1957:166) Kâdî'nin burada vurgulamak istediği nokta, murâd-ı ilâhîyi başka yollarla değil, bizzat hitabın kendisinden anlamak gerektiğidir. Bu da önceden üzerinde uzlaşmış bir dil ile mümkün olur. Yukarıda da değindiğimiz gibi, Allah'ın muradını bizzat O'nun hitabından anlamamız gerekiyor. Kâdî, bu hususu her defasında vurgular. Dolayısıyla, 'Allah bizi muradını

anlamaya mecbur kılamaz mı?’ sorusuna Kâdî’nin cevabı olumsuzdur. “Çünkü bu durum, muradını hitap ile biliniyor olmaktan çıkartır.”(Kâdî Abdülcebbar 1957:166)

2.4. Tevkîf Yaklaşımının Reddi

Kâdî Abdülcebbar ilk olarak, fiilin fâiline(Koloğlu 2011:222) ve fâilin sıfatlarına(Koloğlu 2011:225-26) delâleti gibi, kelâmın da o kelamdan kastedilene delâlet edeceği yolundaki bir itirazı cevaplandırır. Kâdî, fiil ve kelâm arasındaki farklılıklara dikkat çeker ve netice olarak “Allah’ın, kelâmından neyi kastettiği, ancak öncesinde bir muvazaa olursa anlaşılabilir”(Kâdî Abdülcebbar 1957:163) der. Kâdî’nin yaklaşımını şöyle açıklamak mümkündür: Fiilin, fâiline delâleti aklîdir. Dolayısıyla, bunun için akli kullanmak yeterli olup başka bir bilgiye ihtiyaç duymayız. Ancak ismin müsemma’ya delâleti aklî değil vaz’îdir. Burada ismin hangi müsemma için vaz’edildiğini akıl yürüterek bulamayız. Bu bilgiye ancak, ismi vaz’edenin kastını bilmek suretiyle ulaşabiliriz. Dolayısıyla, ilâhî hitabı anlayabilmek için bir ön dil şarttır.

Daha önce de zikredildiği gibi, bir dil oluşturmanın mümkün olabilmesi için, dili meydana getirenlerin işaretleyebilmeleri Kâdî tarafından şart koşulmuştur. Kâdî, Allah ile insan arasında bir işaretlemenin mümkün olmaması gerekçesiyle ilk dilin ancak insanların muvâzaası ile meydana gelebileceğini savunmuştur. Bu noktada Kâdî’ye şöyle bir soru yöneltilmektedir: Acaba işaret olmaksızın Allah’ın maksadını zorunlu olarak bilmemiz mümkün değil midir?(Kâdî Abdülcebbar 1957:164) Meselâ, Allah, insanların duyacağı şekilde sesler yaratsa ve bu seslerin, bir takım müsemmalara delâlet ettiğine dair insanlarda bir bilgi meydana getirse,(el-Gazâlî tsz.:III:8) böylece Allah’ın muradını bir ön dile ihtiyaç duymadan öğrenemez miyiz? Kâdî bu soruyu “teklif hâlindeyken Allah’ın zâtını zorunlu olarak bilemediğimiz gibi kastını da zorunlu olarak bilemeyiz”(Kâdî Abdülcebbar 1957:164) şeklinde cevaplar. Yani, mükellef olan, imtihan edilen ve bu sebeple de Allah’ı zorunlu olarak bilemeyen, ancak aklî istidlâl ile tevhit ve vahyin hakikatini idrak edebilen insan, hiç bilmediği bir dilde kendisine seslenen ilahi hitabı da anlayamayacaktır ve Allah’ın, yine aynı nedenlerle bu şekilde zorunlu bilgi yaratması da söz konusu değildir.

Kâdî’ye göre ilahi kudret açısından meseleye bakarsak, Allah’ın bize kastını zorunlu olarak bildirmesi imkânsız değildir. Allah, bilgiyi, bilgi yollarını takip etmeden de bize bildirmeye kadirdir. Mesela kör birisine Allah, renklerin hakikatini bildirebilir. Aynı şekilde Allah’ın bize kastını zorunlu olarak bildirmesi, bu şekilde isimlerin öğrenilmesi, sonra bu isimlerle bize hitap etmesi ve onun tarafından öğrendiğimiz bu dilin, üzerinde uzlaşmış bir dil mesabesinde olması da imkânsız değildir. Fakat bu durum teklif ile birlikte sahîh olmaz.(Kâdî Abdülcebbar 1957:167)

Meseleye ilâhî kudret açısından yaklaşan Eş’arî kelamcılar, Allah’ın, kalplerde zorunlu ilim yaratmasının ve tevkîfin de bu yolla gerçekleşmesinin caiz ve mümkün olduğunu savunmuşlardır. Mesela Bâkılânî’ye göre, Allah kuluna hitap etmeyi ve eşyanın isimlerini öğretmeyi murat ederse, ona hitabını işittirir. Sonra ona tek tek kalıpları ve eşyanın isimlerini öğretir. Bütün bunları kişi, Allah’ın, göğsünde yaratacağı ilim sayesinde zorunlu olarak bilir. Kul, Allah’ın hitabını işitince kelâmın ve konuşanın varlığını zorunlu olarak bilir. Bunu bilince, konuşanın Allah olduğunu da zorunlu olarak bilebilir. Ancak bu bilgiyi zorunlu olarak bilmezse, istidlâl etmek suretiyle konuşanın Allah olduğunu bilmesi de sahihtir.(el-Bâkılânî 1998:321-22) Görüldüğü gibi, Bâkılânî’ye göre kişinin, Allah’ın zâtını ve kelâmını zorunlu olarak bilmesinde bir sakınca yoktur.

Benzer bir yaklaşımı Cüveynî’de de görmekteyiz. Ancak Cüveynî’nin üslubu daha dakiktir. Ona göre “Allah kalplerde anlamlı sözcük kiplerinin bilgisini bedîhî olarak yaratır. Akıl sahipleri için bu kipler ve manaları apaçık hâle gelir.”(el-Cüveynî 1978:I:170) Burada dikkat edilirse Cüveynî, Bâkılânî gibi, insanların ilahi hitaba muhatap olduklarında bu hitabı Allah’ın yaratacağı zorunlu bilgi nedeniyle anlayacakları şeklinde bir ifade kullanmamakta, Allah’ın, insanın özüne yerleştirdiği dil yetisinden bahsetmektedir. Dolayısıyla insanlar ilahi hitapla karşılaştıklarında, Allah’ın zorlamasıyla değil, önceden sahip oldukları dil bilgisi sayesinde murad-ı ilahiyi anlayacaklardır. Cüveynî’ye göre zorunlu bilgiyi bu şekliyle kabul etmeyen yoktur.(el-Cüveynî 1978:I:171) Cüveynî’nin bu yaklaşımı, Kâdî’nin teklif ile ilgili ileri sürdüğü sakıncaları bertaraf etmeye yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Ancak bu girişim, her ne kadar Bâkılânî’nin yaklaşımına göre daha incelikli ve makbul olsa da biraz zorlama bir yorum olarak kabul edilmelidir. Nitekim Eş’arî usûl âlimi Tâceddîn es-Sübki (ö. 771/1370) de, zorunlu ilimle ilgili bu açıklamaları zayıf ve uzak bir ihtimal olarak değerlendirir. Sübki Allah’ın, insanda zorunlu ilim yaratarak dili öğretmesinin alışagelmış bir yol olmadığını belirtir. O zorunlu ilim yoluyla öğretme seçeneğinin doğurduğu sorunları “vahiy yoluyla öğretme” seçeneğiyle çözmeye çalışır. (Sübki 2004:508) Yani, Allah’ın, zorunlu ilim yaratarak dili öğretme seçeneğinin doğurduğu Allah’ı zorunlu olarak bilme ve netice olarak teklif halinin ihlâlî gibi sakıncalar, ona göre dilin vahiy yoluyla öğretimi seçeneğinde ortaya çıkmaz. Sübki, bu noktada Ebu Hâşim’e atıf yapmaktadır. Ebu Hâşim’e göre, tevkîfin vahiy şeklinde olması da, zorunlu ilim yaratma şeklinde olması da batıldır. Zorunlu bilgi teklife aykırı olduğu için, vahiy ise “Biz, her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik” (İbrahim, 14/4) mealindeki ayete aykırı olduğu için kabul edilemez. Çünkü bu ayete göre, peygamberin gittiği kavmin konuştuğu bir dil olması gerekiyor. Buradan da dilin vahiy/bi’setten önce olduğu sonucu çıkıyor. İşte Sübki, Ebu Hâşim’in dile getirdiği ve her ikisini de reddettiği seçeneklerden vahiy seçeneğinin mümkün ve tercihe şayan olduğunu ifade eder. Sübki’ye göre ayet, dilin risâlete takaddümünü gerektirir. Yani, ilahi mesaj gönderilmeden önce, insanların dil biliyor olmaları şarttır. Ancak ayet, dilin nübüvvete takaddümünü gerektirmez. Yani Âdem (a.s.), gönderilmiş bir elçi olmadan önce, bir nebi vasfıyla Allah’tan dili öğrenir, öğrendiği bu dili kavmine öğretir, sonrasında da ilahi hitabı onlara duyurur.(Sübki 2004:509)

Görüldüğü gibi Eş’arîler, teklifi ihlâl etmeden tevkîf yaklaşımını savunabilmek için epeyce çaba sarf etmiş, Sübki bir çıkış yolu olarak nübüvvet-risâlet ayrımını gündeme getirmiştir. Ancak bu yorumun, Ebu Hâşim’in istidlâl ettiği ayete yönelik bir çözüm getirdiği kabul edilse bile Kâdî Abdülcebbar’ı tatmin etmeyeceği açıktır. Çünkü Kâdî, Hz. Âdem’in de ilâhî hitaba muhatap olabilmek için bir dile sahip olması gerektiğini savunmaktadır.

Kâdî, Allah’ın kastını zorunlu olarak bilmemizin neden makul olmadığını başka bir açıdan daha izah eder. Buna göre Allah’ın "kastını bilmek zâtını bilmenin fer'idir. Zâtını bilmek müktesep iken kastını bilmek zaruri olmaz. Çünkü bu durum şeyhimiz Ebu Hâşim'e göre zaruri veya müktesebin tarifinin nakzını gerektirir.”(Kâdî Abdülcebbar 1957:166)

Bilindiği üzere mârifetullah konusunda Allah’ın zâtını tanımak asıl, oradan hareketle sıfatlarını bilmek ise bu aslın fer'idir. Bu durumda Allah’ın kastını bilmek, onun kelâm sıfatını bilmeye, kelâm sıfatını bilmek de Allah’ın zâtını bilmeye mütevakıftır, denebilir. Burada Allah’ın zâtını bilmek müktesep yani, zorunlu olmayıp nazar ve istidlâl ile ulaşılan bir bilgi olarak kabul

ediliyor. Fakat zâtın fer'i olan kelâm sıfatının bir tezahürü olarak sözün maksatlarını bilmek ise, zorunlu bilgi olarak görülüyor. Bu durum Ebu Hâşim'e göre zorunlu bilginin tarifine uymuyor. Çünkü Allah'ı istidlâl ile biliyorsak, onun sıfatlarını ve kelâm sıfatının bir neticesi olarak hitabından neyi murat ettiğini de ancak istidlâl ile bilebiliriz.

Kâdî'ye göre ise bu durum "gizli olanı bilmenin zaruri, ondan daha açık olanı bilmenin ise müktesep olması gibi bir sonuca götürür."(Kâdî Abdülcebâr 1957:167) Çünkü Allah'ı bilmek, O'nun maksatlarını bilmekten açıktır. Allah'ı bilmek zarurî olmayıp müktesep olduğu halde maksatlarını bilmek -ki zatını bilmekten daha gizlidir- nasıl zorunlu olabilir?

Sıradan insanların ilahi hitabı anlaması veya Allah'ı tanınması zorunlu bilgi yoluyla mümkün olmasa bile, melekler veya bir peygamber için bu imkân mevcut değil midir? Kâdî Abdülcebâr'da bu soru, "meleklerin zorunlu olarak Allah'ın muradını öğrenmesi ve bunu peygambere öğretmesi, peygamberin de bize öğretmesi ve böylece dillerin tevkîfi olması caiz olmaz mı?"(Kâdî Abdülcebâr 1957:167) şeklinde geçerken, öğrencisi Ebû Reşîd en-Nîsâbûrî'de (ö. hicrî V. y.y. ortaları) melekler yerine Allah'ın bir kulu (en-Nîsâbûrî 1979:159) ifadesi geçmektedir. Gerek Kâdî, gerekse Ebû Reşîd, melekler veya Allah'ın herhangi bir kulu (bu, bir peygamber de olabilir) için bunun mümkün olmadığını belirtirler. Kâdî, "delâletgöstermiştir ki, bütün melekler mükelleftir ve tekliften önce Allah'ı zorunlu olarak bildikleri bir hâl (dönem) olmamıştır. Çünkü bu hâl ancak âhiret ehli ve onların durumunda olanlar için geçerli olup başkası için geçerli değildir"(Kâdî Abdülcebâr 1957:167) derken, Ebû Reşîd: "Bu kişinin akıl sahibi olması gerekir. Ümmet, Allah'ın bütün akıl sahiplerini mükellef kıldığında icmâ etmiştir"(en-Nîsâbûrî 1979:160) şeklinde bir cevap verir.

Kâdî Abdülcebâr'a yöneltilen başka bir soruda, işaret dışında bir yolla Allah'ın insana dili öğretmesi imkânıdır. Faraza, "Allah bir cisimde bir mucize yaratsa ve o sırada cisimle ilgili bir konuda hitapta bulunsa veya bazı cisimleri birbirine sürüstürse ve o esnada cisimle ilgili bir hitapta bulunsa"(Kâdî Abdülcebâr 1957:168-69) kısacası, "sözle birlikte bazı cisimlerde işaret yerine geçebilecek bir şeyler yaratsa ve böylece (sözden kastı) anlaşılrsa, (olur mu)?"(en-Nîsâbûrî 1979:160) Veya İbn Cinnî'nin dediği gibi, Allah bir nesneyi bir şahsa doğru hareket ettirir, nesne şahsa doğru gelirken Allah bir ses yaratır, bu durum birkaç kez tekrarlanır ve netice itibarıyla kişi, sesin bu nesneye isim olarak verildiğini anlar. İbn Cinnî'ye göre böylece işarete ihtiyaç olmadan Allah dili tevkîf etmiş olur.(İbn Cinnî 1952:146)

Kâdî Abdülcebâr bu soruyu şöyle cevaplamıştır:

Bu konuda zikredilen bu ve benzeri şeyler, Allah'ın muradının bir başkasına, yanine belirli bir cisme, arazına ne de cismin kendisine sarf edilmesini gerektirir. Cismin bazı hallerine değil de diğer bazı hallerine delâlet ettiği de bununla anlaşılır. Bu durum da bizim söylediğimiz Allah'ın hitabından muradını anlamamız için öncesinde uzlaşmış bir dilin olması gerektiğine' dair görüşümüzü desteklemektedir.(Kâdî Abdülcebâr 1957:169)

Yukarıdaki cevabın daha iyi anlaşılması için, Kâdî'nin öğrencilerinden Şerîf Murtazâ (ö. 436/1044) ve Ebu Reşîd'in konuyla ilgili cevaplarını nakledeceğiz. Şerîf Murtazâ, tevkîfin neden caiz olmadığını izah sadedinde şöyle der: "Çünkü Allah, bir söz yaratsa, bununla hangi mahiyetleri kastettiğini bilemeyiz. Hatta bu sözle birlikte bizzat müsemâyı gösteren bir işaret yaratsa bile bu böyledir. Zira sözün yöneldiği şeyle işaretin yöneldiği şeyi (tam) olarak anlayamayız." İşaret,

işaret edilen şeyi gösterdiğine göre maksat neden anlaşılmasın sorusuna ise, “İşaret, işaret edilen cisme mi, onun bir kısmına mı, yoksa rengine midir bilemeyiz” (Şerîf Murtaşâ 2012:570) diye cevap verir. Ebu Reşîd ise, Şerîf’in söylediğine benzer bir cevap verir ve şöyle devam eder: “Dolayısıyla bu işaret -neye ilişkin olduğu bilinmeden- sözün maksadına nasıl delâlet eder. Hâlbuki delil ile delâlet ettiği şey arasında bir taalluk (ilişki) olması gerekir.” (en-Nîsâbûrî 1979:160) Bu cevaplardaki ortak payda, Allah’ın cisimle beraber yaratacağı işaretin, işaret ettiği şeyi net olarak gösteremeyeceğidir. Peki, neden böyle olsun? Normalde işaret, işaret edilen şey hakkında zorunlu bilgi verirken, neden Allah’ın cisimde yaratacağı işaret zorunlu bilgi vermez? İki işaret arasındaki fark nedir? Bu soruya Ebu Reşîd şöyle cevap veriyor:

Konuşan müşahede edilmeden bu ıztırar (maksadın zorunlu olarak anlaşılması) gerçekleşmez. Allah’ı idrak etmek caiz olmadığına göre, bu dedikleri de caiz değildir. Bizden birinin sözü işitilince maksadının zorunlu olarak bilinmesi, ancak (bu kişi) müşahede edildiği vakit, (sözden neyi kastettiğine) işaret ederse gerçekleşir. Müşahede olmaksızın bu vacip değildir. (en-Nîsâbûrî 1979:160)

Allah’ın Hz. Âdem’e bütün dilleri öğrettiğini ifade eden ayet-i kerime (Bakara, 2/31) tevkîf görüşünün en güçlü delilidir. Bu ayet, Eş’arî ve İbn Fâris gibi tevkîfi savunanların temel argümanı olduğu gibi, Mu’tezile içinde tevkîfe meyleden veya kararsız kalanların da en çok istinat ettikleri delillerden olmuştur. (Ebû Zeyd 1996:72) Ne var ki gerek Eş’arîler içerisinde tevakkuf yaklaşımını benimseyenler, gerekse muvâzaayı savunan Ebu Hâşim ve taraftarları, bu ayeti tevil etmiş, ayetin tevkîfi zorunlu kılmadığını ve insanların bir dil üzerinde muvâzaa yapmasını engellemediğini savunmuşlardır.

Tevakkuf yaklaşımını benimseyen Eş’arî kelimciler, Kâdî Abdülcebâr gibi ilk dilin muvâzaa olmasının bir zaruret olarak görmez, muvâzaa ve tevkîfi eşit derecede caiz ve mümkün görürler. Dolayısıyla muvâzaa görüşünü savunmak veya tevkîf görüşünü reddetmek için değil, muvâzaanın da tevkîf gibi mümkün olduğunu temellendirmek amacıyla bu ayeti te’vil etmiş, netice itibariyle muvâzaa görüşüne destek sağlayan argümanlar geliştirmişlerdir. Mesela Bakıllânî’ye göre bu ayet muvâzaayı iptal etmez. Çünkü bu ayet, Allah’ın Hz. Âdem’e bütün isimleri öğrettiğini haber verir ama bunu nasıl öğrettiğini söylemez. Dolayısıyla bu öğretme tevkîf ile olabileceği gibi, onu konuşurma, konuşmaya muktedir kılma, meleklerle muvâzaa yapmak üzere dürtülerini harekete geçirme şeklinde de olabilir. İşte, Allah’ın Âdem’i konuşmaya muktedir kılması da ona dili tevkîf etmesi anlamına gelir. (el-Bâkılânî 1998:132)

Gazâlî ayetin muhtemel yorumlarını şöyle sıralar: a) Ayette geçen talim, ilham manasında kullanılmış olabilir. Aslında dilin, Allah’ın talimine nispet edilmesi, bütün fiillerimizin ona nispet edilmesi gibidir. Çünkü yolu gösteren, ilhamı veren ve dürtüleri (devâtî) harekete geçiren odur. b) İsimler, Allah’ın, Âdem’den önce yaratmış olduğu cinler veya bir grup melâike tarafından vaz’ edilmiş ve Allah Teâlâ Âdem’e bu muvazaayı öğretmiş olabilir. c) Allah, Âdem’e öğretmiş, sonra Âdem unutmuş veya başkalarına öğretmemiş, sonra da çocukları, bugün bildiğimiz diller üzerinde istilah etmiş olabilir. (el-Gazâlî tsz.:10-11)

Âmidî, Allah’ın, Hz. Davud’a zırr sanatını öğrettiğini zikreden ayette (Enbiyâ, 21/80) olduğu gibi, burada da öğretmenin (alleme) ilham manasında kullanılmış olabileceğini söyler. (el-Âmidî 2003:103-4)

Râzî'ye göre, Allah'ın Âdem'e öğrettiği 'isimler', bugün kullandığımız ve dil bilginlerinin tasnif ve tanımına dayanan anlamıyla isimler olmayabilir. Zira isimle ilgili bu anlayış yeni bir şeydir. Aslında "isim, nesnenin alamet ve nişanı demektir." Dolayısıyla meselâ "Allah'ın Âdem'e, atların binmek için, develerin yük taşımak için ve öküzlerin tarlayı sürmek için" yaratıldığını söylemesi" de isimleri öğretmek anlamına gelebilir.(er-Râzî tsz.:1:190)

Görüldüğü gibi, Eş'arî kelamcılar ayetin tevkîf görüşüne kesin olarak delâlet etmediğini, dolayısıyla bu ayete dayanarak muvâzaa karşıtı bir istidlâl yapmanın doğru olmayacağını ifade etmektedirler.

Kâdî Abdülcebbâr'ın ayetle ilgili cevapları ise şöyledir:

1. İleri sürdüğümüz akli deliller sahih olarak kabul edildiği takdirde, ayette zikri geçen "el-esmâe küllihâ/bütün isimler" ifadesinin tahsisi vaciptir.(Kâdî Abdülcebbâr 1957:169) Görüldüğü gibi Kâdî burada, ayetteki genel ifadeyi (umûm) akıl deliliyle daraltıyor. Eğer Allah ile kul arasında ilk dilin muvâzaa suretiyle oluşturulması aklen imkânsız ise, buradaki 'küll/hepsi' lafzının tahsisi gerekir. Dolayısıyla, Allah'ın Âdem'e öğrettiği isimler, ancak ilk dilden sonraki isimler olabilir.(Ebû Zeyd 1996:75)

2. Âyetin zahirine göre, Allah'ın Âdem'e öğrettiği isimlerin, üzerinde önceden uzlaşma yapılmış ve böylece isim haline gelmiş olan isimler olması gerekir. Çünkü isme isim denilebilmesi için üzerinde önceden bir uzlaşma veya benzeri bir şeyin gerçekleşmesi gerekir. Zira isim ancak kasıt sebebiyle müsemmâya isim olur.(Kâdî Abdülcebbâr 1957:169) Burada Kâdî, yukarıda zikrettiği akıl delilini başka bir açıdan destekliyor. Buna göre, Allah'ın Âdem'e isimleri öğretmiş olması, ona bir dili sıfırdan öğrettiği anlamına gelmez. Zira ayette geçen isim tabiri, önceden oluşturulmuş bir dile işaret eder. Bu durum da, bir ön dilin zorunluluğu iddiasını destekler. Böylece bu ayet-i kerime de, Kâdî'nin iddiasını desteklemek üzere istiḥat edebileceği bir delil haline geliyor.

3. Âyet, gelecekte isim olacak şeyler manasına hamledilebilir. Bu durumda -başka türlü mü imkânsız olmamakla beraber- akla en yakın olan yorum, her kuşaktan insanın üzerinde uzlaşacağı isimleri öğretmiş olmasıdır. Bu son yoruma göre de Âdem'in önceden bir dil öğrenmiş olduğu ve bu dil üzerinden Allah'ın ona diğer dilleri öğrettiği şeklindeki yaklaşımımız destek bulmaktadır.(Kâdî Abdülcebbâr 1957:170)

Görüldüğü üzere Kâdî Abdülcebbâr, farklı açılardan tevil etmek suretiyle, ayeti kendi iddiasını destekleyen bir delil haline getirmektedir. Buna göre ilahi hitabın anlaşılabilmesi için öncesinde insanların üzerinde uzlaştığı bir dile sahip olmaları gerekiyor.

3. SONUÇ

Dillerin kökeni meselesiyle dilcilerin yanı sıra kelam ve fıkıh âlimlerinin de ilgilendikleri görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri kelam ekollerinin takip ettikleri yöntem ve sahip oldukları teolojik görüşlerle uyumlu bir dil teorisi ortaya koyma arayışıdır. Mu'tezile epistemolojisinde akıl ve tecrübeye önemli bir alan açılmıştır. Bu yöntem insana vahiyden bağımsız olarak hem eşyayı tanıma ve isimlendirme hem de yüce yaratıcıyı tanıma ve

isimlendirme yolunu açmaktadır. Böylece hem dilin insanlar tarafından ortaya konabileceği hem de Allah'a layık isimler verilebileceği benimsenmiştir. Ayrıca dilin insanlar tarafından oluşturulduğu anlayışı beşer lisanıyla nazil olan ilahî kitabın te'vîl edilmesinin yolunu da açmıştır.

Kâdî Abdulcebbar aslında Ebû Hâşim el-Cübbâî'ye ait olan muvâzaa anlayışını daha da geliştirmiş ve bazı delillerle onu savunmuştur. Kâdî Abdulcebbar, dillerin kökenini insanların veya diğer akıllı varlıkların işaretler, sesler ve manalar üzerinde uzlaşmasına dayandırmıştır. Bu tezi savunurken Kâdî'nin endişelerinden birinin tevhid ilkesine yönelik olduğu görülmektedir. Dilin ancak işaretlerle başlayabileceğini söyleyen Kâdî Abdulcebbar yüce Allah'ın işarette bulunmasının düşünülmemeyeceğini aksi halde onun yaratılmışlara benzeyeceğini ileri sürerek dilin Allah tarafından öğretilmesini (tevkif) bu sebeple reddetmiştir. Bir diğer önemli delili de teklif konusuyla alakalıdır. Öncesinde kendi aralarında belirlenmiş bir dil olmadan Allah'ın insanlara hitap etmesinin ve teklifte bulunmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Âdem'e bütün isimlerin Allah tarafından öğretmesini ifade eden ayeti ise farklı şekilde yorumlamıştır. Öncesinde isimler var olmadan onların öğretilmeyeceğini söyleyerek söz konusu ayeti de muvâzaa görüşüne uygun olarak te'vîl etmiştir. Netice olarak dillerin kökeni hakkında Kâdî Abdulcebbarın ortaya koyduğu muvâzaa teorisinin onun kelâm anlayışıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- el-Âmidî, Ali b. Muhammed. 2003. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. C. I. 1. bsk. Riyad: Dâru's-Samî'.
- el-Âmidî, Seyfüddîn. ts. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut.
- Arslan, Hulusi. 2003. "Mu'tezilî Düşüncede İlâhî Fiil-İnsânî Fiil Ayırımı ve Bu Ayırımın Temel Kriterleri". *Dinî Araştırmalar* 6(16):55-73.
- el-Bâkîllânî, Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib. 1998. *et-Takrîb ve'l-irşâd (es-Sağîr)*. C. I. 2. Baskı. Beyrut: : Müessesetü'r-risâle nâşirûn.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid. 2009. *Binyetü'l-akli'l-Arabî*. (9. Baskı). Beyrut: Merkez dirâsât el-vahde el-Arabiyye.
- el-Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdümelik b. Abdullah b. Yusuf. 1978. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. C. I. 1. Baskı. Katar: Şeyh Halîfe b. Hamad Âl-Sânî.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. 1996. *el-İtticâh el-aklî fî't-tefsîr: Dirâse fî kazıyye el-mecâz fî'l-Kur'ân inde'l-Mu'tezile*. 3. Baskı. Beyrut: el-Merkez es-sekâfî el-Arabî.
- el-Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ. 1990. *Kitâbü'l-Hurûf*. 2. Baskı. Beyrut: Dârü'l-maşrık.
- el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. tsz. *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*. C. III. Medine: Şirketü'l-Medîneti'l-Münevvere li't-tibâa.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. 1952. *el-Hasâis*. C. I. (2. Baskı). Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye.
- İbn Fûrek. 1987. *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik.
- İbn Hâcib, Cemâleddîn Ebû Amr Osman b. Ömer b. Ebû Bekir. 2006. *Muhtasar müntehâ es-su'l ve'l-emel fî ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel*. C. I. (1. Baskı). Beyrut: Dâr İbn Hazm.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hemedânî. 1957. *el-Muğnî*. C. V. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme.
- Koloğlu, Orhan Şener. 2011. *Cübbâîler'in Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM Yay.

- en-Nisâbûrî, Ebû Reşîd. 1979. *el-Mesâil fi'l-hilâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Bağdâdiyyîn*. 1. Baskı. Beyrut: ed-Dirâsâtü'l-insâniyye el-fikrû'l-Arabî.
- Poyraz, Hakan. 2004. "Adlandırmanın Doğası ve Adların Nesnesine Uygunluğu Ekseninde Doğalcılık-Uzlaşmacılık Tartışması". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (7).
- er-Râzî, Fahrreddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn. tsz. *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*. C. I. Y.y.: Müessesetü'r-risâle nâşirûn.
- Semerkandî, Alâeddîn Şemsü'n-nazar Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. 1984. *Mîzânü'l-usûl fi netâici'l-ukûl (el-Muhtasar)*. (1. Baskı). Y.y.: Muhammed Zeki Abdülber.
- es-Suyûtî, Abdurrahman Celâleddîn. 1986. *el-Müzhir fi ulûmi'l-lûga ve envâ'ihâ*. Beyrut: Menşûrâtü'l-mektebeti'l-asriyye.
- Sübkî, Abdüvehhâb b. Ali Taceddîn. 2004. *el-İbhâc fi şerhi'l-minhâc*. C. III. 1. Baskı. Dubai: Dârü'l-buhûs li'd-dirâsati'l-islâmiyye.
- es-Süyûtî, Celâleddin. tsz. *el-Müzhir*. C. I. Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye.
- Şerîf Murtazâ, Ali b. Hüseyin b. Musa. 2012. *ez-Zahîre fi ilmi'l-keâm*. (1. Baskı). Beyrut: Müessesetü't-târîhi'l-Arabî.
- Weiss, Bernard G. 2003. "Ortaçağ İslâm Âlimlerinin Dilin Menşei ile İlgili Tartışmaları". 2(25):127-35.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA AŞİRETLER- YERLEŞME ve NÜFUS*

Mustafa ÖZTÜRK

Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
mustafa.ozturk@idu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6808-8788

Atıf/Citation: Öztürk, M. (2021). 20. Yüzyılın Başlarında Aşiretler- Yerleşme ve Nüfus. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (INIJOSS), 10 (1) 14-71.

Öz

Bu çalışmanın esası, Yazma Eserler Ankara Bölge Başkanlığında A9166 numara ile kayıtlı aşiret sayımıdır. 112 varak ve 224 sayfadan ibaret olan bu el yazmasında Bağdat, Musul, Diyarbakır, Erzurum, Adana, Halep, Suriye, Kudüs, Adana, Konya, Menteşe vilayetlerine yayılan aşiretler, adları, yerleşim yerleri, yarı göçebe veya göçebe oldukları ve nüfusları mevcuttur. Yaptığımız hesaplamada 2.000.000'un üzerinde bir nüfus tespit edilmiştir.

Öte yandan yazmanın tanıtımı yapıldıktan sonra, aşiretlerin yayılma alanları, hukukî durumları, iktisadî ve sosyal vaziyetleri, bu bağlamda ödemekle yükümlü oldukları vergiler ve ordunun ikmal ve iâşesi konusunda nakliye hizmetlerine katkıları incelenmiştir. Konar-göçer hayat tarzını yaşayan aşiretlerin belirgin özellikleri, zaman zaman yerleşik halk ile çatışmaları ve eşkıyalık hareketleri ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Aşiret, Nüfus.

* Araştırmamızın esasını, Yazma Eserler Ankara Bölge Müdürlüğü koleksiyonlarında bulunan 06 Mil. Yz. A 9166 numarada kayıtlı *Fihristü'l-Aşair* adlı el yazmadır. 05.02.2021 tarihli başvurumuz ve 18.03 2021 tarihli düzeltilmiş dilekçemize cevap olarak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanlığının 23.03.2021 tarih ve E-45951547-199-1245425 sayılı yazıları ile eserin makale olarak yayımlanmasına izin verilmiştir. Bu itibarla Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanlığı ile Yazma Eserler Ankara Bölge Müdürlüğüne teşekkürlerimi arz ediyorum.

TRIBES AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY-SETTLEMENT AND POPULATION

Abstract

The essence of this study is the tribal census registered at the Ankara Regional Directorate of Manuscripts with number A 9166. In this study, which consists of 112 leaves and 224 pages, there are tribes, names, settlements, semi-nomadic or nomadic and populations that spread to Baghdad, Mosul, Diyarbakır, Erzurum, Adana, Aleppo, Syria, Jerusalem, Adana, Konya Menteche provinces. In our calculation, a population of more than 2.000.000 has been determined.

On the other hand, after the introduction of the manuscript, the spreading areas of the tribes, their legal status, economic and social situation, the taxes they are obliged to pay in this context, and their contribution to the transportation services in the supply of food for the army were examined. The distinctive features of the tribes living the nomadic lifestyle, their conflicts with settled people from time to time, and their banditry movements come to the fore.

Key words: Ottoman State, Tribe, Population.

Giriş

Sanayi öncesi tarım toplumu özelliklerini gösteren Osmanlı nüfusu, a. Şehirler, b. Köy ve c. Konar-göçer halde yaşıyordu. Klâsik dönemlerde hemen bütün devletlerin nüfuslarının büyük çoğunluğunu kırsal kesim nüfusu oluşturuyordu. Bu değişim sanayileşme ve buna bağlı olarak şehirleşme ile birlikte değişmeye başladı. Meselâ, ülkemizin bu husustaki seyri hatırlanırsa, yakın zamanlara kadar kırsal kesimi nüfusu çoğunluğu teşkil ederken, günümüzde şehir nüfusu büyük çoğunluğu teşkil etmektedir.

Kırsal kesim nüfusunun önemli bir kısmını konar-göçerler meydana getiriyordu. Konar-göçerlik hem sosyal hem de iktisadî bir hayat tarzıdır. Birbirlerine kan bağı ile bağlı olan konar-göçerler-aşiretler-beşerî ve iktisadî güç bakımından büyük önemi haizdiler. Bu itibarla aşiretlerin tahriri, onların iktisadî ve beşerî güçlerinden faydalanmak bakımından önemlidir. En eski tahrir defterlerinde cemaat ve oymaklar, isim, bağı oldukları büyük grup-taife- vergi haneleri ve hayvan varlıkları ile tahrir edilirdi.

Önceki asırlara ait aşiret tahrirleri bulunmakta olup araştırmacılar tarafından farklı bölgelerin veya taifeler hakkında değerli çalışmalar yapılmıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarına ait olmak üzere yayına hazırladığımız tahrirden başka bir aşiret tahriri bulunmamaktadır*.

1. Yazmanın Tanıtımı

İncelemeye çalıştığımız aşiret tahriri Yazma Eserler Ankara Bölge Müdürlüğünde kayıtlıdır. Eser siyah kaplı, ince çizgili metot defterine karşılıklı sayfalara aşiretlerin kaydedildiği, eski

* Bu yazma, Suavi Aydın ve Erdal Çiftçi tarafından *İmparatorluğun Son Aşiret Sayımı Fihristü'l-Aşâir Yorumlar ve Çeviriyazım* adıyla 2021 yılında İletişim yayımları tarafından kitap olarak yayımlanmıştır. Ancak makalemizin yayın sürecinde bu eserin sadece elektronik ortamdaki fotoğrafını gördük. Eserin yayın bilgilerinde yayın tarihi 1 Mayıs 2021 olarak verilmiştir. Onun için esere ulaşamadık, faydalanma ve mukayese imkânı bulamadık. Kanaatimizce bir eserin farklı araştırmacılar tarafından incelenmesi bir tekrar değil, farklı bakış açısı getireceğinden dolayı bir zenginliktir.

Türkçe harflerle el yazısı ile kaleme alınan Türkçe bir eserdir. 35x20 cm ebatındadır. Toplam 112 varak 224 sayfadır. Biz her sayfayı a ve b olarak numaraladık. 68 sayfa boştur.

İç kapakta üstte; sat:13.02.2004-Hacı Osman Şener, altta ise Aks. No: 2004/2-76 rakamı ile Milli Kütüphane Ankara mührü bulunmaktadır. Kapağın son iç sayfasında 1.500.000.000 TL. kaydı ile keza Milli Kütüphanenin mührü vardır. Bu kayıtlardan eserin 2004 yılında satın alındığı anlaşılmaktadır.

a. Yazmanın Tertip Şekli

Tek olarak 112 varak ibaret olduğunu belirttiğimiz eser, eski Türkçe harflerin alfabetik sırası ile aşiretlerin tablo olarak kaydından ibarettir. Her sayfanın en üstünde “Aşiretin hurûf-ı hece tertibiyle esâmisi, bulunduğu mahal ve hemen altında vilayet, liva, kaza ve nahiyeye, sonraki sütunda miktar-ı nüfus, seyyar ve nim seyyar olduğu, son sütunda da cevelângâhı” sütunlarında aşiretler verilmiştir.

Önce aşiretin adı, vilayeti, livası, kazası ve nahiyesi belirtildikten sonra nüfusu, seyyar, yarı seyyar veya meskûn olduğu kaydedilmiş, aşiretin bulunduğu, gidip geldiği, yaylak ve kışlakları, arazileri, mukataaları yazılmıştır. Bazı aşiretlerin köylerde meskûn oldukları, bazılarının da çadırlarda (hayme-nişin) yaşadıkları zikredilmiştir. Bazı sayfalardaki eksik kayıtlar dikkate alınmazsa, her sayfada 8-13 aşiret kaydedilmiştir. Bazı sayfalarda el yazısı ile ilgili sıraya sonradan bazı kayıtlar verilmiştir. Meselâ 84a sayfasında Menteşe Merkez Gökabâd'da 83 nüfuslu yarı seyyar Tombul aşireti sonradan ilave edilmiştir. Bazı sayfalar boştur, bunlar tabloda gösterilmiş olup boş sayfaların toplamı 68'dir.

Yazmada aşiret adlarının bulunmasını sağlamak amacıyla alfabetik sıraya göre harflerin olduğu sayfalara yan etiketler yapıştırılmıştır. Yan etiketlerin yıpranmasından, defterin sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çoğu aşiretlerin başına kurşun kalemle düzensiz Arabi rakamlar verilmiştir. Bu rakamların hangi amaçla, niçin verildiğine dair bir açıklama da bulunmamaktadır. Meselâ sayfa 3a'da Eski Yörük'ün sağına 20, diğer Eski Yörük'ün sağına 11, Eski ve Yeni Yörük'ün 3, Esirtî'nin 21 ve Aşağı Abbas Uşağı'nın sağına da 14 rakamı yazılmıştır. Bu usul, defterin sonuna kadar devam etmektedir. Yandan verilen bu rakamların amacı anlaşılamamıştır.

b. Yazmanın Tarihi

Eserin ne zaman, hangi makamın emriyle ve kim tarafından kaleme alındığına dair hiçbir kayıt yoktur. Metin içinde bazı notlardan eserin 20. yüzyılın başlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki; 22b sayfasında Berûkî aşiretinin mülâhazalar sütununda “*Kürttürler, Türkiye'ye bu sıralarda 1334-35'te İran havalisinden iltica etmişlerdir. Ahlat ve Adilcevaz'da iskânları (Boşluk) tarihinde Van vilayetine yazılmıştır*” kaydı düşülmüştür. Rumi takvimle 1334-1335 tarihleri Miladi 1918-1919 yıllarına denk gelmektedir. Bu kayıttaki “bu sıralarda” ifadesinden, aşiret tahririnin yapıldığı dönem anlaşılmaktadır. Keza 96a sayfada Van'ın Erçek nahiyesine iskân edilen 160 hane ve 730 nüfustan ibaret olan *Kure Sinili* aşiretinin mülâhazalar sütununa “*Türktürler, İran'ın Guneşehr ve Dilman havalisinden 1334-35 senelerinde Van'a iltica etmişlerdir. Karagündüz, Erçek ve Alayköy karyelerinde iskânları vilayete (tarih yeri boş) tarihinde yazılmıştır. 1918*” kaydı da aynı dönemi işaret etmektedir. Bu aşiret de zikri geçen Berûkî aşiretiyle aynı tarihte Türkiye'ye iltica etmiştir. Yazmanın tarihine işaret eden başka bir kayıt yoktur. Buna göre bu yazmanın tarihinin 1918-1919 tarihleri civarı olduğu kabul edilebilir.

c. Yazımda Takip Edilen Usul

Düzgün bir rika ile yazılan eserde, tarihî yer adlarının tespiti ve aslına uygun olarak okunmasının zorluğu, alanın uzmanları tarafından iyi bilinmektedir. Tereddüt edilen yer adları, *Yer Adları Sözlüğü* ve *Salnamelerle* karşılaştırılarak, en az hata ile okunmaya gayret edilmiştir (1334; Salname-i Devlet-i Osmaniye, 818-898; Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü). Bu amaçla ilgili çalışmalara müracaat edilmiş ve bazı meslektaşlarımızın yardımına başvurulmuştur*.

Metin içinde bazı aşiretlerin farklı adları () içinde gösterilmiştir. Meselâ; Beretan aşireti () içinde Beritan olarak da yazılmıştır. Alfabetik sıra ile yazılan aşiretlerin başında bir ünvanı varsa sıralamayı bozmamak amacıyla başına Hacı ve Şeyh gibi aşiret ünvanları () içinde verilmiştir. Meselâ; Adana'da Ahmetli aşiretinin ünvanı olan Hacı sıfatı () içinde başta verilmiş ama alfabetik sıraya riayet edilmiştir. Keza, Adana'daki Hacı İshaklı ve Musul'daki Şeyh İsmailî de aynı tarzda kaydedilmiştir.

Farklı okunabileceğine kanaat getirdiğimiz aşiret ve yer adlarını / ile ayırarak gösterdik. Meselâ; Meşkinlu/Muşkinlu, Marmasa/Murmasa, Malik-i Dîre/Malik-i Deyre, Kuneî/Guneyî, Kûrân/Gevrân, Paneşli/Panişli şeklinde de okunabilir. Emin olmadan okuduğumuz kelimeleri (?) işareti ile gösterdik. Tereddüt edilen bazı aşiret ve yer adlarının metindeki asıllarının kopyaları hemen yanına verilmiştir.

Çalışmada hafifletilmiş çevriyazım usulü benimsenmiştir. Yani (د ذ ط ث س ص ض ق) dal, zal, tı, zı, se, sin, sad, dad ve kaf harflerinin çevriyazı işaretleri kullanılmamıştır. (ا و ی) Elif, vav ya ile yapılan uzatma ve inceltmeleri (^) ile (ء) hemzeleri (') ile aynları (ع) (') ile ve (ل) harf-i tarifleri de ('l-) ile gösterdik. Metne sadık kalmak amacıyla, o dönemde Diyarbakır, Diyarbakir imlasıyla yazıldığı için müdahale bulunulmamış, aynı şekilde muhafaza edilmiştir.

Bazı aşiretlerin kaza, nahiye ve cevelângâhı kısımları metinde boş bırakıldığından biz de bu gibi eksik yerleri (-) işareti ile gösterdik. Bazı eski yer adlarının günümüzdeki karşılıkları veya yapılması gereken ilaveler dipnotlarda gösterilmiştir.

2. Değerlendirme

Çalışmamızda sadece metnin çevriyazımı ile yetinilmemiş, aşiretler farklı yönleriyle incelenmeye tabi tutulmuştur. Aşiretlerin sayıları, bölgesel dağılımları, nüfus ile iktisadî ve sosyal vaziyetleri değerlendirilmiştir. Zira aşiretler, hayvan varlıkları ve diğer örfi vergiler bakımından önemli vergi kaynağı idiler.

a. İdari Taksimat ve Aşiretlerin Vilayetlere Göre Dağılımı

Yazmaya göre aşiretlerin dağıldıkları vilayetlerin idari taksimatı aşağıda görüldüğü gibidir. Livalara bağlı kaza ve nahiyeler de metin içinde verilmiştir. Görüldüğü gibi, aşiretler çok geniş bir alana yayılmıştır. Bağdat'tan Musul (Sahillioğlu, 1991; 1233-1257, Irak'ın idari taksimatı),

* Özellikle bölge tarihleri üzerinde çalışan Prof. Dr. Yılmaz Kurt ve Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik, Prof. Dr. Enver Çakar ve Prof. Dr. Behset Karaca'ya yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Diyarbakır, Erzurum, Mamuratü'l-Aziz (Elâzığ), Suriye, Beyrut, Halep, Adana, Ankara, Yozgat, Çorum ve Konya'ya kadar yayılmıştır. Antalya ve Muğla'nın Konya'ya bağlı olduğu düşünüldüğünde, aşiretlerin yayıldıkları alan, Kaş, Fethiye ve Bodrum'a kadar uzanmaktadır.

Kudüs, Urfa, Zor ve Menteşe'nin vilayetleri belirtilmemiştir. Biz de aynı alfabetik usul ile bu sancakları da kaza ve nahiyeleri ile birlikte kaydettik. Bağlı olduğu vilayet verilmemiş, liva olarak verilmiştir. Oysa bu tarihlerde Urfa Halep'e bağlıdır ama her nasılsa burada zikredilmemiştir. Zor'un nereye bağlı olduğu belli değildir. Kudüs, bazen de Kuds-i Şerif olarak kaydedilmiş olup toplam 14 aşiret bulunmaktadır. Bu tarihte Kudüs Şam vilayetine bağlıdır. Dolayısıyla Kudüs aşiretlerini de Suriye vilayetine dahil etmek gerekir (Kılıç 1997, Genel idari taksimat). Ama yazmada ayrı kaydedildiği için biz de Kudüs olarak ayrıca kaydettik. Tablo 1'de görüldüğü gibi toplam olarak 890 aşiret kaydedilmiştir.

Tablo 1. Aşiretlerin Vilayetlere Göre Sayısal Dağılım

Vilayet	Aşiret Sayısı
Adana	174
Ankara	22
Bağdat	195
Beyrut	48
Bitlis	18
Diyarbakır	159
Erzurum	22
Haleb	9
Konya	63
Mamuratü'l-Aziz	41
Menteşe	3
Musul	73
Suriye	18
Urfa	7
Van	13
Kudüs	14
Zor	11
Toplam	890

Tablo 2- Aşiretlerin Liva Kaza ve Nahiyelere Göre Yayıldıkları Alanlar

Vilayet	Liva	Kaza	Nahiye	
Adana	Merkez	Karaisalı	Merkez	
		Ceyhan	Merkez, Sirkıntı	
		İç İl	Mut	Merkez
		Silifke	Merkez, Bulacalı, Ayas, Yağra,	
		Gülнар	Ovacık	
		Anamur	Merkez, Selenti	
		Mersin	Tarsus	Namrun
		Kozan	Merkez	Liva
		Feke	Rum	
		Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez, Menar
		Dört Yol	Ayas, Payas	
		İslahiye	Merkez	

Ankara	Merkez		
	Yozgat	Akdağ Madeni	Merkez, Madeniçi, Karamağara, Sorgun, İç, İctahiye
	Çorum	İskilip	Merkez, Bahaeddin, Emir Halil, Karlık Karyesi, Saray
-	Urfa	Merkez	Merkez
		Harran	Merkez
Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez
		Mendelî	Mendelî
		Kâzımıye	Mahmudiye, Ebu Gureyb, Tarmiye, Akarkun-u Hûri, Naci ve Ebu Gureyb, Rıdvaniye, Mazraka
		Ane	Cebe Alasî, Hadîse, Seridil, Haside, Taci (?)
		Kûtu'l-Amâre	Bağile
			Dağara
			Azamiye
			Sur
		Hanekîn	Yenidere, Kehrîz, Alyâda/Ulyâda, Kolay
		Bedre	Merkez
		Cezîre	Reşadiye
		Aziziye	Aziziye
	Divaniye	Merkez	Reşadiye, Şafâ'îye, Şafi'îye
		Şâmiye	Reşâdi ve Şâfi'îye, Ca'âra, Gamas
		Samara	Ebu Cevâyir, Hızır Darâci
		Semâve	Ebu Cevâriye
		Hille	Medhâna, Barmâne, Muhâvil, Havas, Nehşah, Hurâmî / Harâmî
		Dağara	Dağara
	Kerbela	Merkez	Hasîb, Şifâ'îye, Museyb
		Hindiye	El-FatlaMusba'ide-i Şarkî, El-Bûş ve Hafa Akuri, Meşûreb, Mehрут, Yakubiye, Musba'ide-i Gazalî, Musîb/Museyb, Ebu Radiye, Müşevreb
		Necef-i Eşref	Merkez
	Horasan	Merkez	Mehрут, Halisî, Demilli Abbas, Hâlis, Beledrûz, Şehrbân, Yakubiye
Beyrut	Merkez	Hayfa	Kaysariye
		Sur	Merkez
		Ümmü'z-Zinât	
	Akkâ	Safed	Merkez, ŞafâAmr
		Nasıra	Merkez
		Taberiya	Gûr/Gavr, Şafâ
	Nablus	Cenîn	Bisân
		Beni Sa'b	Vâdiyü'l-Havâris
Bitlis	Merkez	Hizan	Uçum
	Siirt	Arva	Luri, Dirgöl (?), Fenek
		Şirvan	Menar, Haras, Yudi, Fendek
		Birvan	Merkez
		Pervari	Şatak
Diyarbakır	Merkez	Merkez	Şedâd
		Hani	Merkez

		Beşiri	Merkez, Garzan
		Derik	Merkez
		Silvan	Merkez, Baluka, Hersudik, Mardik, Şeyhdâdâ
	Mardin	Merkez	Çerkân, Milli
		Nusaybin	Merkez
		Cizre	Merkez
		Koçhisar	Merkez
		Midyat	Merkez, Habîn
		Savur	Avniye
		Deyr-i Zor	Merkez
	Siverek	Merkez	Sayvan, Karaağaç, Karakeçi
		Viranşehir	Merkez
		Çermik	
	Ergani Madeni	Ergani	Merkez
		Palu	Merkez, Karaçor
		Maden	Merkez
		Çüngüş-Çermik	
		Kiğı	
		Keban Madeni	Karaca
		Eğil Madeni	Merkez
Erzurum	Merkez	Merkez	Aşkale
		Pasinler	Aras, Karayazı, Yasin-i Süflâ
		Hınıs	Halil Çavuş, Karaçoban, Medarik-i Söylemez
		Nâmervân	Petikir
		Kiğı	Merkez
		Narman	Merkez
		Bayburt	Örek/Evrek
	Bayezid	Bayezid	Merkez, Bayezid ve Çukur
		Tutak	Sepkî ve Patnos
Halep	Merkez	Bâb-Menbic	Merkez
	Ayntab	Ma'ara	Merkez
	Menbic	Menbic	Merkez
Konya	Merkez	Alaiye	Merkez, Duşenbe
	Antalya	Serik	Merkez
		Kaş	Merkez
		Elmalu	Finike
		Beyşehir	Merkez
	Hamidâbad (Isparta)	Merkez	Merkez
		Eğirdir	Merkez, Pavlu, Beşkonak
		Karaağaç	Karayaka, Karaağaç, Yenice Kale, Karasıklı
		Şarkî Karaağaç	Merkez, Afşar, Karaağaç
		Uluborlu	Merkez
	Burdur	Merkez	Merke4
		Tefenni	Gökhisar
-	Kudüs		
		Bi'ru's-Seb'a	Merkez, Hafir
		Yafa	Merkez
		Halilu'r-Rahman	Masğara

Mamuratü'l-Aziz	Merkez	Eğın	İranek
		Keban Madeni	Arguvan, Karaca
	Dersim	Nazımiye	Hakes, İrbesik/İrbenik (?)
		Ovacık	Merkez, Çarpazın, Kalan
		Hozat	Merkez, Sin, Segedirik, Balkan, Karmil
		Mazgird	Merkez
	Malatya	Behisni	Belviran, Keysun
		Hısn-ı Mansur	Merkez
-	Menteşe¹	Merkez	Gökabâd
		Milas	Güllük
Musul	Merkez	Şerif	Sincar, İmadiye, Zaho, Dohuk
		İmadiye	Mezraa-i Zîr
		Sincar	Merkez
		Akra	Etraf-ı Şehr
	Kerkük	Köysancak	Merkez, Melha
		Râniye	Merkez
		Salahiye	Merkez
		Erbil	Sultaniye
		Revandûz	Merkez
	Süleymaniye	Bâzyân	Delurân, Sengâv, Dulvirân
		Mamûre	Peşder
		Gülamber	Merkez
Suriye	Merkez	Baalbek	Merkez
		Kuneytara	Merkez, Zeviye
		Duma	Merkez
		Vadiyü'l-Acem	Tayyibe
	Şam	Kuneytara	Merkez
Van	Merkez	Merkez	Şatak
		Mamuratü'r-Reşad	Merkez
		Adilcevaz	Merkez
		Erçek	Merkez
		Hakkâri	Çölemerik, Beytü's-Şebab, Şemdinân, Gevar
-	Zor	Merkez	
		Deyr	Merkez, Sahne, Kevkeb, Kere, Mavhin, Şamita
		Aşare	Mavhin
		Ebu Kemal	Merkez

Şunu belirtmek gerekir ki, burada sayılan aşiretler, bütün aşiretleri temsil etmemektedir. Halep Türkmenleri, Bozulus, Yeniil Türkmenleri, Kilis İzzeddin Bey Ekradı, bu bağlamda Bazikiler,

¹ Metinde **Menteşe** olarak kaydedildiği için burada imlaya sadık kalınmıştır. **Menteşe** adının menşei hakkında burada bir ilave yapmak yerinde olacaktır. **Hakkâri** beylerinden meşhur üç kardeşin adları *Şemseddin, Bahaeddin* ve *Menteşe/Menteş* idi. Yöresel kısaltma ile *Şemseddin* oymağına *Şemdinan*, *Bahaeddin* oymağına *Bahdinan* ve *Menteşe* oymağına da *Menteş* veya *Mendo* denirdi. Şerefname'de Kilis Kürt Beylerinin *Menteş* Bey ile amca çocukları olduklarına dair kayıt vardır. Nitekim 16. yüzyılda Kilis yöresinde *Menteş* ve *Mendo* ismi sıklıkla kullanılmıştır (Öztürk 2018, s. 233). **Hakkâri** Beyi *Menteş* ile *Menteşe* vilayeti-Beyliği arasında bir ilişki olabilir mi? *Menteşe* Beyliğinin adı nereden gelmiştir? Doğu'dan batıya tarihî seyir ile İç Asya'dan Anadolu'ya yüzlerce yer adı ve boy geldiği göz önüne alınırsa, *Menteşe* adının **Hakkâri** Beyleri ile ilgisinin bulunduğu ve bunun mümkün ve muhtemel olduğu düşünülebilir.

Rişvan, Konya civarındaki Atçekenler gibi büyük teşekküller sayıma dahil edilmemiştir. Belki de başka bir aşiret tahriri vardır ama şimdilik elimizdeki kaynak budur. Zikri geçen cemaat ve oymakların klâsik dönemine ait olan çalışmalar mevcuttur (Halaçoğlu2009, bütün sayfalar); (Öztürk 2018, bütün sayfalar); (Çakar 2003, s. 163-297); (Çakar 2006, s. 130-274); (Gündüz 2003, s. 208-234; Gündüz T, (1997, bütün sayfalar). Ama bu aşiretlerin 19, 20. yüzyıl ve hatta günümüze kadar varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir. Hatta 19. yüzyılda Aşâir ve Muhacir Müdürlüğü dahi kurulmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Doğu Anadolu'daki aşiretlerin bazıları Hamidiye Alayları olarak teşkil ettirilmiştir (Kodaman 1987; Kodaman 1979, s. 427-480).

Geniş bir alana yayılan aşiretler-oymaklar, coğrafyanın adlandırılmasında (toponomi) büyük bir paya sahiptir. Basit bir inceleme ile yer adlarının büyük çoğunluğunun aşiret ve oymak adları olduğu görülecektir (Sümer, 1972). Çünkü yer adları verme geleneğine göre; bir yere ad verilirken aşiretin adı, topluluğun lideri veya saygı duyulan ileri gelenin adı, coğrafi özelliklere göre veya tarihî ve sosyal bir olay sonucu terkedilen yerlere ören-viran gibi adlar verilir. Yediyıldız, Viranşehir'de %22, Erenci'de %17, Konar'da %37, Elmalı-Kaş'ta %43 ve Ordu'da %33 oranında yer adlarının boy, oymak, aşiret ve şahıs adlarının teşkil ettiğini tespit etmiştir (Yediyıldız 1984, s. 26).

Yerleşme birimlerine ad verilmesi sadece köylerle sınırlı olmamış, bazı kazaların adları aşiret ve oymak adlarıdır. 1865'te Fırka-i Islahiye harekâtı ile Kilis'in batısındaki Damrık Dağı'nı çevreleyen 108 köy, İzzeddin Bey Ekrağına atfen İzziye (BOA Dahiliye 24169); (Öztürk 2005, s. 29-45) kazası olarak teşkil edildi, 1895'te İzziye kazası lağvedilerek, Okçu İzzeddinli cemaatine bağlı Musabeyli aşiretine atfen kaza teşkil edildi ve günümüzde Kilis'in ilçesidir. Aynı harekâtla Antakya'da Reyhanlı aşireti de Reyhaniye/Reyhanlı kazasının adı oldu. Mardin'deki Ömerikân aşireti, günümüzde Ömerli ilçesi olmuştur. Celikânlı aşiretine atfen Malatya'nın Çelikhan ilçesi kurulmuştur. Konya'nın Cihanbeyli ilçesi de Cihanbeyli aşiretinin iskân edildiği bir ilçedir.

Ekteki tablonun incelenmesinden, bir aşiretin farklı bölgelere dağılan şubelerinin olduğu görülecektir. Bunun tarihi ve sosyolojik sebepleri vardır. 17. yüzyılın sonlarından itibaren aşiretlerin iskânı gündeme gelmişti. Güneyden Arap aşiretlerinin kuzeye hareketleri ve şakavatte bulunmaları sebebiyle, Türkmen ve Ekrađ aşiretleri özellikle Rakka'ya iskân edilmişlerdi. İkinci iskân mahalli Kıbrıs idi. İskândan amaç, aşiretleri zabt u rabt altına almak, onların askerî ve iktisadî gücünden faydalanmak, Rakka ve Kıbrıs'ta nüfusu dengelemek ve eşkıyalıklarını önlemektir. Fakat hem Rakka hem de Kıbrıs aşiretlerin hayat tarzına uygun değildi. Bu yüzden büyük bir kısmı iskân mahallerini terkederek Anadolu içlerine kaçmışlardır ki, bunlara belgelerde *Rakka firarileri* denmekteydi (Çelikdemir, 2001). Bazen de nüfusun artmasından veya kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı, aşiretin bir kolunun başka bir bölgeye göç edip oraya yerleştiği de görülmektedir. Bu yüzden tabloda görüldüğü gibi, bir aşiretin pek çok şubeleri vardır. Meselâ; Eski Yörük aşireti Adana/İç İl, Konya/Antalya/Kaş'a kadar yayılmıştır. Bağdat'ta Ebu Farac aşiretinin de Duleym, Kâzimiye ve Mendeli'de kolları vardı.

b. Nüfus

Nüfus sütununda her aşiretin nüfusu kaydedilmiştir. Nüfusu tespit edilmeyen aşiretlerin ilgili sütununa *gayr-i muharrer* ibareti konmuştur. Nüfus rakamları erkek nüfusu ifade etmektedir.

Her erkek nüfusun bir ev/çadır olduğu malûmdur. Her çadırı ortalama 5 kişi olarak kabul etmek yaygın kanaat olduğundan, biz de buna bağlı kalarak nüfus tahmininde bulunduk. Van'a iskân edilen *Kure Sinili* aşiretinin hem hanesi hem de nüfusu verilmiştir. Hane 160, nüfus ise 730 olarak kaydedilmiştir. Buna göre hane başına 4,5 kişi düştüğü görülmektedir. Keza Van'a yerleştirilen Berûkî aşiretinin de nüfusu hem hane hem de nüfus olarak verilmiştir. 3.624 nüfus 627 hane olarak kaydedilmiştir. Buna göre bir haneye 5,77 kişi düşmektedir. O halde her haneyi ortalama 5 kabul etmek, dönemin şartlarına ve aşiretlerin sosyal yapısına uygun olduğu söylenebilir.

Yaptığımız hesaplamada aşiretlerin toplam nüfusunu 2.101.863 olarak tespit ettik. Elbette küsuratta hesap hatası olabilir ama her halükârda toplam nüfusun 2.100.000 olduğu söylenebilir. Hane hesabıyla 420.000 hane demektir. Karpat ve Elibol'a göre, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin genel nüfusu 18.520.016'dır (Karpat 2003, s. 288; Elibol 2007, s. 155, 135-160). Aşiretlerin nüfusu, genel nüfusun %11,33'ünü teşkil etmektedir ki, bu hatırı sayılır bir orandır. Ancak yazmanın tarihinin 1918-1919 yılları olduğu göz önüne alınırsa, Bağdat, Musul, Suriye, Beyrut ve Halep vilayetlerinin sınırlarımızın dışında kalması itibariyle, Anadolu'da kalan aşiretlerin nüfusu tabîî olarak düşmüş olup, bunun o zamandaki Anadolu nüfusu içindeki payını tespit etmek mümkün olamamıştır. Öyle dahi olsa, gene de aşiretlerin nüfuslarının genel nüfusta önemli bir paya sahip olduğu tahmin edilebilir.

Aşiretlerin nüfusları 8-75.000 arasında değişmektedir. En az nüfuslu aşiretler; 3a sayfasında Konya-Antalya-Kaş'ta meskûn olan Eski Yörük, Ankara-Yozgat Merkez-İç nahiyesinde sabit olan Atmanlı, 42a sayfasında Konya-Antalya-Kaş'ta seyyar olan Çakal aşiretleri 8'er nüfusa sahiptir. En kalabalık aşiretlerin başlıcaları şunlardır: Musul-Süleymaniye-Bâzyân'da seyyar halde yaşayan Şamar aşireti 75.000, Diyarbakır-Mardin-Deyr-i Zor'da seyyar olan diğer Şamar aşireti 50.000, gene Diyarbakır Siverek'te yarı göçebe Şammar* aşireti 15.000 çadıra sahipti ki, her çadır ortalama 5 kişiden ibaret kabul edilse bunların da nüfusu 75.000 yapmaktadır. Musul-Süleymaniye-Gülamber'de seyyar olan Câf aşireti 36.450 ve gene Musul-Kerkük-Salahiye'de seyyar olan diğer Câf aşireti de 30.000 nüfusa sahipti. Musul-Kerkük'teki yarı göçebe el-Ubeyd 30.000, Musul-Süleymaniye'deki yarı göçebe Peşder (Nureddin) aşireti 30.000, Diyarbakır'daki 25.000 nüfusu ile Acbur aşireti, Diyarbakır-Ergani-Palu'aki Karaçor aşireti 17.000, Ergani Madeni-Palu'da bulunan Aşîta 15.000, Bağdat Divaniye'deki el-İbrahim aşiretinin de 10.000 nüfusu vardı. Eş-Şebel, El-Fatla, Bakâra, Celâlî, Harb, Rebi'a, Zerîkî, KöçereHeriki ve MurdûsTürkmanî aşiretlerinin nüfusları da 10.000'in üzerinde olan aşiretlerdi.

Bilindiği gibi, aşiretler Türkmen, Ekrad ve Arap unsurlardır. Ama burada kültürel esaslara göre göre bir ayırım yapılmamış, sadece Adana'daki Kiptiler açıkça kaydedilmiştir. Bağdat'taki aşiretlerin büyük çoğunlukla Arap, Musul'dakilerin Arap, Kürt ve Türkmen; Diyarbakır, Erzurum, Van yöresindekilerin de aynı şekilde Türkmen ve Kürt; Beyrut, Suriye, Halep'tekilerin de Arap, Türkmen ve Kürt; Adana, Ankara ve Konya bölgesindeki aşiretlerin de ağırlıklı olarak Türkmen ve kısmen de Kürt olduklarını tahmin etmek zor değildir. Bu husus, tarihî coğrafya zeminine de uygundur.

* Dört ayrı Şamar aşireti vardır. Bunlardan sadece biri şeddeli halde Şammar olarak kaydedilmiştir.

3. Teşkilat ve Bağlı Buldukları Kurallar

Türkçede boyların taksimi yer yer farklılık göstermektedir. Türkçede boyun adı karşılığı *İl/El*'dir, Arapçada Kabiledir. Bunun daha alt birimi *Aşirettir* ki günümüzde bu kelime daha çok kullanılmaktadır. Aşiretin karşılığı olarak *Tavâif* tabiri de kullanılmıştır. Bunun Türkçe karşılığı *Oymak'tır*. Arapçada aşiretin alt birimi olan *Cemaatin* karşılığı olarak kullanılmıştır.

16. yüzyılda daha çok *tavaif-cemaat-oymak* tabirleri kullanılmıştır. Aşiret tabiri 17 ve 18. yüzyıllardan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Büyük teşekküllere *Tavaif/Taife* tabiri kullanılmış, alt birimlerine taife, cemaat ve oymak tabirleri kullanılmıştır. Bazen de büyük cemaatler isimleriyle anılmıştır. BozulusTürkmanı, Halep Türkmanı, YeniilTürkmanı gibi büyük teşekküller aynı adla kaydedilmiştir. Ama İzzeddin Bey Ekradı *Tavaif-i Ekrad-ı İzzeddin Bey* olarak kaydedilmiştir.

Her taifenin başında bir *bey* bulunurdu. Şubelerinin başında da aşiret mensuplarının seçtikleri *kethüda* vardı. Her oymak da hane reisinin adıyla anılırdı. Arap aşiretlerinin reislerine de *şeyh* denirdi. Her bey, kethüda ve şeyh aşiretinin bütün işlerinden, devletle aşireti arasındaki işlerden, meselâ vergilerin toplanmasından, nakliye için hayvanların temin ve tevziinden sorumluydu. Aşiret içinde meydana gelen hukukî davalara da bakarlardı. Bazen aşiretin arasında seyyar olarak görevlerini yaparlardı. Ayrıca büyük teşekküllere *kadı* da atanırdı. Meselâ Halep Türkmenleri ile İzzeddin Bey Ekradına kadı atanmıştır. Buna göre bu cemaatler kaza niteliği kazanmış oluyorlardı (Öztürk, 2010, s. 249).

Bazı cemaatler nahiye olarak da teşkilatlandırılmıştır. Sabit bir merkezleri olmamakla beraber bir cemaat topluluğu nahiye olarak addedilmiştir. Meselâ, Diyarbakır'daki *Kiki* ve *Türkân* cemaatleri ile Harput'taki *Ebu Tahir* nahiyeleri bu tarz nahiyelerdir.

Osmanlı döneminde büyük kütleler halinde yarı göçebe tarzda yaşayan cemaatler önemli bir yer tutmaktaydı. Sözü edilen çağlar henüz yerleşik düzenin tam olarak sağlanmadığı bir dönemdir. Bu biraz da iktisadî şartların doğurduğu zaruretlerden ileri gelmekteydi. Geçim kaynaklarının büyük ölçüde ziraat ve hayvancılığa dayandığı bu dönemde, geleneksel sosyal ve iktisadî hayat tarzı önemli bir nüfusun hayvancılıkla geçinmesine, bunun tabii bir sonucu olarak konar-göçer bir yaşayışı benimsemelerine sebep olmuştur. Yarı göçebe hayat tarzını benimseyen konar-göçerler, bu hayat tarzlarının bir sonucu olarak hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Kendilerinin kışlık zahire ve hayvanlarının ot ve arpa ihtiyacını karşılayacak derecede ziraat yaparlardı.

Aşiretler, iktisadî ve beşerî güçleri ile devletin en büyük yardımcılarıydı. Ordunun ikmal ve iaşesini temin ve nakletme, mahallerindeki derbentlerin, köprülerin ve yolların güvenliğini sağlama gibi önemli görevlerle yükümlülerdi (Şahin 1982, s. 285-295). İstanbul'un ve ordunun et ihtiyacını aşiretler temin ediyorlardı. Öte yandan seferlere de muharib olarak katılıyorlardı. Meselâ, 1689-1690 tarihlerinde Avusturya Savaşı için İzzeddin Bey Ekradı 1.560, Yeniil, Bozulus ve Zülkadriye Türkmenleri de 2.820 ki, toplam 4.380 asker çıkarmışlardı (Öztürk 2018, s. 112-113).

4. Aşiretlerin İktisadi ve Sosyal Vaziyeti

Aşiretler seyyar/göçebe, nim seyyar/yarı göçebe, meskûn, sabit olarak yaşıyorlardı. Her aşiretin yaylak-kışlağı olmakla beraber bazıları arazi-i emiriye/devlet arazisi, arazi-i hâliye/boş arazi, dağlık-ormanlık, çalılık alanlarda veya berriye/çöllerde yaşıyorlardı.

Bu haliyle aşiretlerin geçim kaynakları hayvancılık ve kısmen de ziraat idi. Zaten yarı göçebeler, köy veya mezralarında yaşıyorlardı. Köy ve mezralarda ihtiyaçları olan ziraat mahsulleri de üretiyorlardı. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan aşiretler kendi kendilerine yetiyorlardı. Ürettiklerini bölgelerindeki köy ve kasabalara getirip satarak ihtiyaçları olan emtiayı almak suretiyle de sınırlı bir ticaret de yapıyorlardı. Dahası bölge şehir ve kasabaların, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerin pek çok ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Çevresinde dolaştıkları veya yaylak-kışlak civarındaki şehir ve kasabaların bütün hayvansal gıda ve ihtiyaç maddelerini karşılıyorlardı. Klâsik dönem şehirlerinin etrafında birinci kademede köyler, ikinci kademede de konar-göçer aşiretler bulunmaktaydı. Şehirlerin ziraat mahsulleri kırsal kesimden, hayvansal ürünleri de aşiretlerden sağlanıyordu. Başka bir deyişle aşiretler şehir ve kasabaları besliyorlardı. Şehir ve kasabaların eti, tekstil sanayiinin yünü, deмбаğların derilerini gene aşiretler karşılıyordu. Hatta Sarayın ihtiyacı için Mabeyn-i Hümayundan 9 Mayıs 1895 (14 Zilkade 1312 h) tarihinde Halep'teki Hadidi aşiretinin kaliteli sadeyağ ürettikleri bilindiğinden, en iyisinden okkası 6 kuruş 36 paradan 112 okka yağ gönderilmesi hakkında emir gönderilmiştir (Osmanlı Belgelerinde Halep, 2018, s. 164).

Aşiretler tabii olarak Osmanlı mali sisteminden ayrı değillerdi ve vergi mükellefi idiler. Sahip oldukları yüzbinlerce başlık hayvan varlıkları ile önemli bir vergi kaynağı idiler. Zira her iki koyuna bir akçe vergi verirlerdi ki bu genelde büyük bir yekün tutmaktadır. (Öztürk 2019, s. 28-44). Meselâ; 1500 yılında Karaman vilayeti dahilindeki 21 kazada bulunan konar-göçerlerin sadece koyun vergileri 1.558.228, 1522'de ise 1.674.192 akçeydi (Kılıç 2018, s. 297). 1570'te İzzeddin Bey Ekradının ağnam resimleri 151.853,5, Baziki cemaatinin de 142.750,5 akçeydi (Öztürk 2018, s. 138-139). 1571 yılında İstanbul'da et sıkıntısı yaşanınca Anadolu ve Karaman vilayetinden 60.000 koyun istenmiştir. 1646'da da Anadolu'dan Şam'a 32.000 koyun gönderilmiştir (Hüseyniklioğlu 2019, s. 45).

19. yüzyıl bütçelerine bakıldığında aşiretlerin ağnam vergisinin önemli bir yer tuttuğu görülür. Halep'in 1894 yılı bütçesinde ağnam vergisi 7.347.134 ve deve resmi de (her deveden 30 kuruş alınır) 697.260 kuruştur (Bayraktar 2004; 256). Koyun vergisinin 1848-49 yılı genel bütçe içindeki payı %3,8, 1850-51 yılı bütçesinde %4,9 idi (Güran 1993, s. 241). 1860-61 döneminde ise koyun vergisi 93.967.731 kuruştur (Güran 1993, s. 295). Aşiretler koyun vergisi dışında bir sürüye (bir sürü 300 koyun) bir koyun yaylak-kışlak, maktu olarak bâd-ı hevâ vergilerinin dışında otlak, arusâne, mücerred ve bennâk, cürüm-cinayet vergileri öderlerdi.

Sefer hizmetlerinde ordunun her türlü ağırlıkları ve iaşesinin taşınmasında aşiretler önemli görevleri ifa ederlerdi. Özellikle deve ve katırlarla sefer hizmetlerine katılırlardı. Elbette bu hizmetleri bir angarya değildi. Deve ve katırlar belli bir ücret karşılığında kiralanırdı. Meselâ; 1725 tarihinde Hemedan tarafındaki askerin zahire ve diğer ihtiyaçları için Musul ambarında bulunan tayinat ve cephaneye ve top mühimmatının nakli için Karaman eyaletinden 1000 devenin havut,

semer ve diğer mühimmatı ile her devenin üçer aylık ücreti olan 25 akçeden kiralanması ve toplam ücreti olan 18.750 kuruşun ödenmesi hakkında emir gönderilmiştir (Konya Şer'iyeye Sicili 5924, b. 4). 1736 senesinde Moskof seferi için Konya'dan 300 devenin 15.000 kuruş bedel ile satın alınması emredilmiştir (Konya Şer. Sic. 5927; 74, 80, 85; Öztürk 2019, s. 28-44). Görüldüğü gibi büyük bir iktisadî varlığa sahip olan aşiretler her yönüyle önemli görevler üstlenmiş, hatta merkezdeki bazı has ve vakıfların da kaynağıydı. Meselâ, Halep Türkmenleriyle İzzeddin Bey Ekradının gelirleri Valide Sultan hassına bağlıydı. 1551-52 (959 h.) tarihli icmal defterinde Bâzîkî cemaati ayrı kaydedilmiş ve şehzade Mustafa haslarına dahil edilmişti (Öztürk 2018, s. 78)

Konar-göçerliğin hayat tarzı olarak yaylak ile kışlak arasında binlerce hayvanları ile gidiş-gelişlerde köy ve kasaba halkları ile çatışmalara sıkça rastlanmaktaydı. Bu konuda merkeze yansımış pek çok şikâyet bulunmaktadır. Aşiret geleneğinde sıkı bağlarla birbirine bağlı bir sosyolojik yapı vardı. Aşiretler, seyyar yaşayış tarzları ve zapt u rapt altına alınamamalarından dolayı çevrede eşkıyalık hareketlerinde de bulunuyorlardı. Aşiretlerinden suç işleyen birisi olursa, onu asla yetkililere teslim etmez, gerekirse karşı koyarlardı. Aşiretlerin bu yapısından dolayı, uzun yüzyıllar Anadolu'da aşiret eşkıyalıkları yaygın hale gelmişti. Meselâ; Ayntab (Gaziantep) ve yöresinde Kılıçlı, Kilis yöresinde Okçu İzzeddinli, Çukurova'da Karalar, Ceritler, Elâzığ yöresinde Parçıkân, Herdi (Çakar 2012), Cihanbeyli aşiretleri uzun yıllar devleti uğraştıran aşiretlerdir (Öztürk 2018, s. 185-214; (Öztürk 1991; s. 963-993); (Yılmazçelik 2017, s. 319-360). Devlet uzun süre eşkıyalığın önlenmesi için olağanüstü yetkilerle donatılmış paşalar görevlendiriyor, zaman zaman nefir-i amm ilan ediyordu. Eşkıyalığın önlenmesi için alınan tedbirler, aşiretlerin iskân ettirilmesi, silahlar toplanması, halkın birbirine kefil edilmesi ve bölgelerine eşkıya sokmayacaklarına ve onlarla iş birliği yapmayacaklarına dair yüklü miktarda bir para ile nezre bağlanmalarıydı (Öztürk 1991; s. 983-984).

Konar-göçerlik sosyal hayatı göz önüne alındığında çok meşakkatli bir hayat olduğu görülür. Çadırlarda başlayan hayatlar çadırlarda sona ererdi. Sağlık, eğitim ve kültür hizmetlerinden mahrum yaşarlardı. Hayat şartlarından dolayı kadın erkek arasında kaç-göç görülmez, mahremiyete de fazlasıyla riayet edilemezdi. Hayatın her alanında kadın-erkek yan yanaydı, çocuklar dahil her kesin belli bir görevi vardı. Binlerce hayvanı idare etmek, yaylak-kışlak arasında gidiş-gelişleri yönlendirmek, zannedildiği gibi sıradan bir hadise değil, tam tersine kuralları belirlenmiş bir disiplini gerektirir. Bu itibarla konar-göçerlik, coğrafyanın ve zamanın şartlarının insanları mecbur kıldığı dinamik ve disiplinli bir hayat tarzıdır (Kılıç 2018, s. 297-310).

Bu çalışmada birbirine akraba boyların nerelere dağıldıkları ve iskân edildikleri ortaya çıkmış bulunmaktadır. Günümüze kadar gelen aşiret gelenekleri halâ bazı bölgelerde canlılığını korumakta, zamanla kazandıkları iktisadî güç ve artan nüfusları, bölgesel nüfuza dönüşmüş ve feodal bir nitelik kazanmıştır. Bu iktisadî ve beşerî nüfuz, aşiret ailelerini ülkenin siyasi hayatında da etkin bir hale getirmiştir.

Kaynaklar

1333-1334 *Sene-i Maliye -Salnâme-i Devlet-i Osmaniye*, (1334) Hilal Matbaası, Dersaadet

- Bayraktar H.(2004). *XIX. Yüzyılda Halep Eyaletinin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ
- Bulduk A. (2004). *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi*, (Yayına Haz: Mustafa Öztürk-İbrahim Yılmazçelik), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Yay., Elazığ
- Çakar E. (2003). "XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdari Taksimatı", *Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1*, Elazığ, s. 351-374
- Çakar E. (2003). *XVI. Yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları Elazığ
- Çakar E. (2006). *17. Yüzyılda Halep Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 13, Elazığ
- Çakar E. (2012). *Elazığ Baskil ve Yöresi Aşiretleri*, Ankara
- Çelikdemir M. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690-1840)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ
- Devlet Arşivleri Başkanlığı. (2020). *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2020
- Elibol N. (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", Süleyman Demirel Üniversitesi -*İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, XII/2*, Isparta, s. 135-160
- Gündüz A. (2003). *Osmanlı İdaresinde Musul (1523-1639)*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ
- Gündüz T. (1997). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri: Bozulus Türkmenleri (1540-1640)*, Bilge Yay., Ankara
- Güran T. (1993). "Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, 1841-1861", *Türk Tarih Kurumu- Belgeler XIII/17*, 2. Baskı, Ankara
- Halaçoğlu Y. (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, 6 cilt, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara
- Hüseyinliklioğlu A. (2019). "Yaylıdan Sofraya Etin Hikâyesi", İzmir Demokrasi Üniversitesi- *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi II*, (İzmir, 25-27 Nisan 2019), (Ed. Mustafa Öztürk-Ayşe Değerli), İzmir, s. 25-56
- Karpat K. (2003). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çeviri: Bahar Tırnakçı), Yurt Yay., İstanbul
- Kılıç O. (1996). "1597 Tarihli Mufassal Yörük Defterine Göre Halep Türkmenleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 105*, İstanbul 1996, s. 56-76
- Kılıç O. (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ
- Kılıç O. (2018). "Yaylak ve Kışlak Arasında Geçen Bir Ömür: Osmanlı Döneminde Toroslarda Yörük Olmak", *Ermenek Araştırmaları I*, (Editörler: Hüseyin Muşmal-Ü. Erol Yüksel-Mehmet Ali Kapar), Palet Yay., 2018, s. 297-310
- Konya Şer. Sic. 5924, 5927*
- Osmanlı Belgelerinde Halep*. (2018). Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay. 25, İstanbul
- Öztürk M. (1991). "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", *Belleten LIV/211*, Ankara, s. 963-993
- Öztürk M. (2005). "İzziye Kazasının Kuruluşu ve Millî Mücadeledeki Yeri", *Ankara Üniversitesi DTCF- Tarih Araştırmaları Dergisi 37*, Ankara, s. 29-45
- Öztürk M. (2018), *16. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler/Oymaklar*, 2. Baskı, Berikan Yay. Ankara
- Öztürk M. (2018/a). "18. Yüzyılda Antep ve Çevresinde Eşkıyalık Olaylar", *Büyükşehir Gaziantep Belediyesi-Tarihten Günümüze Ayıntab-Gaziantep Sempozyumu*, Gaziantep, s. 185-214
- Öztürk M. (2019). "Osmanlı Devleti'nde Hayvancılığın İktisadî Boyutu I", *Mustafa Kemal Üniversitesi- Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bellek Dergisi I/1*, Antakya, s. 28-44
- Sahillioğlu H. (1991). "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari Taksimatı", (Arapçadan çeviren: Mustafa Öztürk), *Türk Tarih Kurumu- Belleten LIV/211* (Aralık 1990), Ankara 1991, s. 1233-1257
- Sümer F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, 2. Baskı, Ankara Üniv. DTCF Yay., Ankara
- Şahin İ. (1982). "Osmanlı İmparatorluğunda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukukî Nizamları", *Türk Kültürü XX/227*, Ankara, s. 285-295
- Türkay C. (1979). *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Yay., İstanbul
- Yediyıldız B. (1984). "Türkiye'de Yer Adı Verme Usulleri ve Adı Değişiklerinin Tarihî Gelişimi", *Kültür ve Turizm Bakanlığı-Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, (11-13 Eylül 1984), Ankara, s. 25-41
- Yılmazçelik İ. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara
- Yılmazçelik İ. (2017/a), *Osmanlı Döneminde Dersim Sancağı-İdari İktisadi ve Sosyal Hayat*, Ankara

Yılmazçelik Y. (2017). "Osmanlı Döneminde Dersim Sancağında Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, (Ed. Osman Köse), İlkadım Belediyesi, Samsun 2017. s. 319-360

EKLER

Ek 1- Metin (Çevriyazı)

Aşiretin Huruf-ı Hece Tertibiyle Esamisi	Bulunduğu Mahal				Miktar-ı Nüfus	Seyyâr ve Nim Seyyâr Olduğu	Cevlangâhı
	Vilayet	Liva	Kaza	Nahiye			
1 Boş							
2a							
Ebu As	Haleb	Merkez	Menbic	Merkez	5.600	Seyyâr	Bâb, İdlîb, Menbic kazalarında
Ebu Keşik ابوك	-	Kuds-i Şerif	Yafa	-	500	Nim seyâyâr	Avca'dan Sevalime'ye kadar olan araz-i mahlûlada
Ebu Meyut	Musul	Şerif	Sincar	Merkez	2.150	Nim seyâyâr	Kaza dâhilindeki arazileri dâhilinde
Asbatlı	Konya	Teke ²	Alaiye	Merkez	108	Nim seyâyâr	Kaza dâhilinde
Acbur	Diyarbakir	Merkez	Vilayet	Şedâd	25.000	Nim seyâyâr	Çağçağ civarında
Aharlı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	177	Seyyâr	Kışın nahiyede ve Aksu havalisinde. Teke. Ayanos, Abdurrahman. Nebiler, Mandırlada, yazın Anamas ve kezalık yaylalarında
(Hacı) Ahmetli	Adana	İç İl	Mut	Merkez	889	Nim seyâyâr	Kaza dâhilinde
Adamanlı	Erzurum	Bayezid	Bayezid	Bayezid	4.301	Nim seyâyâr	Alacadağ ve Koci yaylasında
Advan	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	1.500	Karye-nişîn	
Erbilili	Mamuratü'l -Aziz ³	Dersim	Nazımiye	Hakis	1.000	Seyyâr ve nim seyâyâr	Kiriş ve Dereova ve Kalmam karyelerinde
Artuş	Musul	Merkez	İmadiye, Zaho, Dokuh	Merkez	4.000	Seyyâr	Yazın Hakkâri'de kışın Dohuk, İmadiye ve Musul cihetlerinde
2b							
Arslan Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim ⁴	Ovacık	Merkez	400	Meskûn	Muhitinde yaylağa çıkarlar

² Antalya

³ Elazığ

⁴ Dersim yer adları hakkında bkz. İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Döneminde Dersim Sancağı-İdari İktisadi ve Sosyal Hayat*, Ankara 2017, s. 165-194; ayrıca H. 1312 Tarihli Mamuratü'l-Aziz Salnamesi, s. 98-101

Arnavud	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	6.000	Karye-nişin	-
Ostürkân	Bitlis	Siird	Pervari	Şatak	20	Seyyâr	Kazaları dâhilinde
Ostürkân	Bitlis	Siird	Şirvan	Yudi	1.200	Seyyâr	Kazaları dâhilinde
İshaklı	Konya	Teke	Alaiye	Merkez	92	Nim seyyâr	Alaiye'de taht-ı tasarruflarındaki mahallerde
(Hacı) İshaklı	Adana	İç İl	Gülner	Ovacık	700	Nim seyyâr	Uşak Pınarı'nda, Ermenek'deKırkkuyu nam mahalde, Konya'da
(Şeyh) İsmailî	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Delurân	400	Nim seyyâr	Kala-i Söyüğe nahiyesinde
Eski Yörük	Konya	Antalya	Merkez	Serik	1.088	Nim seyyâr	Kışın Serik nahiyesinde Aksu Nehri ve Teke, Ayanos, Abdurrahman, Nebiler, Mandırla kurasında, yazın Eğirdir kazasının İmamet ve Akşehir kazasının Ketanlık yaylalarında
Eski Yörük	Adana	İç İl	Gülner	Merkez	835	Nim seyyâr	Karyeleri mezrasında ve Akova mevkiinde ve Konya'da
3a							
Eski Yörük	Konya	Merkez-i vilayet			150	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu ⁵ havalisinde
Eski Yörük	Konya	Antalya	Merkez	Kaş	8	Meskûn	Kaza dâhilinde Çavdır ve Dakik karyelerinde
Eski ve Yeni Yörük	Adana	İç İl	Gülner	Bağra	1.793	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Esirtî	Diyarbakir	Mardin	Cizre ⁶	Merkez	500	Seyyâr	Kışın Silopi nahiyesinde, yazın Bitlis, Van ve Diyarbakir'de
Aşağı Abbas Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Hozat	Sin	350	Meskûn	Yaz mevsiminde hayme-nişindir.
Aşmaşat	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	1.800	Karye-nişin	-
Aşta	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	15.000	-	-
Atmanlı	Ankara	Yozgat	Merkez	İç	8	Sabit	Liva dâhilinde
Atmanlı	Ankara	Yozgat	Merkez	Sorgun	48	Seyyâr	Zeyneddin ve Kürek civarında
Atmanlı	Ankara	Yozgat	Merkez	Sorgun	23	Seyyâr	-

⁵ Günümüzde Isparta'nın Sütçüler ilçesidir.

⁶ Cizre ve havalisi hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülgani Bulduk, *El-Cezire'nin Muhtasar Tarihi*, (Yayına Haz: Mustafa Öztürk-İbrahim Yılmazçelik), Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Yayını No: 9, Elazığ 2004

3b							
Atmanlı	Ankara	Yozgat	Merkez	İç	25	Nim seyyâr	İncesu karyesinde
Atma	Adana	Cebel-i Bereket	İslahiye	Merkez	1.793	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Atma	Adana	Cebel-i Bereket	İslahiye	Merkez	200	Seyyâr	Kaza dâhilinde ve Konya'da
Atmalu	Mamuratü'l-Aziz	Malatya	Behisni	Belviran	1,104	Seyyâr	Akçadağ ve Çarmıklı civarında
Atmalu	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	85	Seyyâr	Kaza dâhilinde ve Konya'da
Ağasurî	Musul	Kerkük	Köysançak	Merkez	49	Mutavattındır	-
Ağcakoyunlu	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	120	Seyyâr	Dağlık ve ormanlıklarda
Ak Uşağı	Mamuratü'l-Aziz	Merkez-i vilayet	Egin	İranek	300	Nim seyyâr	Sarıçiçek mevkiinde
Eku/Egu	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	1.000	Nim seyyâr	Yazın Kandil Dağı yaylalarında
El-Ekra'	Bağdat ⁷	Divâniye	Merkez	Reşâdi ve Şâfiye	12.600	Nim seyyâr	Nahiyeler dâhilinde ve mukataalarda
El-Ekradu'l-Hayt	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	454	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
4a							
Alanlı	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	6.000	Meskûn	-
Alan	Van	Merkez	Mamuratü'r-Reşad	Merkez	1.200	Nim seyyâr	Alan havalisinde
El-Bubali ve El-Buabid	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	3.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Emtubet (?) 	Bağdat	Merkez-i vilayet	-	-	40	Seyyâr	Kışın el-Cezîre'de yazın Gazal karyesinde
Ebu Temer	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	4.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
El-İbrahim	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Ca'âra	10.000	Seyyâr	Ca'âra ve Meşhab mukataalarında
Ebu Cabir	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	1.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Cevâri	Musul	Merkez	Merkez kaza	Merkez	70	Seyyâr	Kışın Cezîre yazın etraf kurada
Ebu Cevâri	Bağdat	Merkez	Mendelî	Mendelî	450	Nim seyyâr	Tahmaye mukataasında
Ebu Ciyâs	Bağdat	Divâniye	Samara	Ebu Cevâyir	5.000	Nim Seyyâr	Dahra ve Ebu Cuylâna'da
4b							
Ebu Habib	Bağdat	Horasan	Horasan	Hâlisî	3.000	Nim seyyâr	Hâlisî arazisinde

⁷ Bağdat, Musul ve Basra'nın sancak ve kazaları hakkında geniş bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu "Osmanlı Döneminde Irak'ın İdari Taksimatı", (Arapçadan çeviren: Mustafa Öztürk), Türk Tarih Kurumu- *Belleten LIV/211* (Aralık 1990), Ankara 1991, s. 1233-1257

Ebu Hasân	Bağdat	Divâniye	Semâve	Ebu Cevâriye	1.000	Nim seyyâr	Ebu Hasân ve muiutindeki arazide
Ebu Hardân	Bağdat	Merkez	Horasan	Mehrut	200	Seyyâr	Mehrut'te
Ebu'l-Hüseyn el - Ali	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	2.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Hamd	Bağdat	Merkez	Horasan	Merkez	500		Kışın Cezîre'de ve baharda Gaca'da
Ebu Hamdan	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Mahmudiye	200	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında
Ebu Hayyât	Bağdat	Merkez	Ane	Cebe Alasi	1.000	Nim seyyâr	Cezîre ve Şâmiye cihetlerinde
Ebu Hamis	Haleb	Merkez	Münbiç	Merkez	5.600	Seyyâr	Bab, İdlib, Münbiç kazalarında
Ebu Hamis	Urfa	Urfa	Harran	Merkez	240	Nim seyyâr	Arazi-i hâliye
Ebu Halife	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	3.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
5a							
Ebu Halil	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Ebu Gureyb	50	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında
Ebu Riyas	Bağdat	Merkez	Horasan	Mehrut ⁸	50	Seyyâr	Mehrut'te
Ebu Ziyâb	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	1.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Sâlim	Musul	Merkez	Merkez kaza	Merkez	150	Seyyâr	Etraf-ı şehirde
Ebu Sultan	Bağdat	Divâniye	Hille	Medhana, Barmane, Mehâvil	2.400	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Ebu Sultan	Bağdat	Merkez	Kûtu'l-Amare	Bağîle	2.000	Nim seyyâr	Ziraat ettikleri yerlerde
Ebu Sevde	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	1.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Suveydan	Musul	Merkez	Merkez	Merkez	150	Seyyâr	Mevâsim-i erbaada karşı yakada
Ebu Şaban	-	Zor	Deyr	Sahne	10.000	Nim seyyâr	Sahne nahiyesinin Beşiri ve Kâibat nam mahallerde çöllerde
Ebu Şîli/Şeyli	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Tarmiye	9.000	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında
5b							
Ebu Âmir	Bağdat	Merkez	Horasan	Hâlisî	700	Nim seyyâr	Hâlisî arazisinde
Ebu Âmir	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Ebu Gureyb	1.720	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında
Ebu Ân		Urfa	Harran	Merkez	1.320	Nim seyyâr	Arazi-i haliye ve Harran kazasının garb cihetinde
Ebu Ate	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	400	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Asân	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	4.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Alvân / Ulvân	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	2.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de

⁸ Kaynaklarıyla Yer Adları Sözlüğü, 323

Ebu İd	Suriye	Merkez	Baalbek	Merkez	450	Seyyâr	Kışın Hums'da yazın Baalbek'te
Ebu İs	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	6.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Ali el-Câsim	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	2.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Ğâtim / Ğâtem	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Merkez	400	Nim seyyâr	Şâmiye sahrasında mukataalarda
Ebu Ğanam	Bağdat	Divâniye	Şâmiye ve Ane	Cebe Alusi (?)	600	Nim seyyâr	Cezîre ve Şâmiye cihetlerinde
6a							
Ebu Farac	Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez	1.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Farac	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Tarmiye	500	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında
Ebu Farac	Bağdat	Merkez	Mendelî	Mendelî	400	Nim seyyâr	Ömeriyan arazisinde
Ebu Kelîb / Kuleyb	Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez	2.000	Seyyâr	-
Ebu Nâbil	Bağdat	Merkez-i vilayet	-	Dağara	500	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Ebu Muhyî	Bağdat	Merkez	Kerbelâ	Merkez	400	Nim seyyâr	Şâmiye sahrasında mukataalarda
Ebu Mer'î	Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez	1.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Ebu Hâza'	Bağdat	Merkez-i vilayet	-	Azamiye	30	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Ebu Huzeym	Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez	1.200	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Aklar Beg	-	Menteşa	Merkez liva	-	169	Nim seyyâr	Güngedik ve Kozağaç karyeleri civarında
El-Cebu (?)	-	Zor	Deyr	Kevkeb	2.000	Seyyâr	Habur, Nusaybin ve Sincar ve Resulayn cihetlerinde
6b							
Es-Sevbe	Bağdat	Merkez	Samara	Hızır Darâci (?)	150	Nim seyyâr	El-Cevâri ve kendi muhitindeki arazide
El-Cevâyir	Bağdat	Merkez	Samara	Hızır Darâci (?)	1.500	Nim seyyâr	El-Cevâyir ve kendi muhitlerindeki arazide
El-Cumeys	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Hasîb	2.000	Nim seyyâr	Şâmiye sahrasında mukataalarda
El-Huluv	Beyrut	Merkez	Hayfa	Kayseriye	150	Seyyâr	Muhitleri dâhilinde
El-Halef	Beyrut	Merkez	Nasra	Merkez	100	Nim seyyâr	El-Halef, Ümmü'l-Amd ve ŞafâAmr arazisinde
El-Hamd	Bağdat	Merkez	Mendelî	Mendelî	750	Nim seyyâr	Tersakiye'de
Elzâ	Bağdat	Merkez	Mendelî	Mendelî	1.600	Nim seyyâr	Neft mukataasında
Ez-Zehirât	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Ebu Gureyb	50	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında
Ez-Ziyâd	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Gamas	1.000	Nim seyyâr	Veyle, Ümmüşevârif, Gamas mukataalarında
Es-Ziyâd	Bağdat	Merkez	Divâniye	Dağara	800	Nim seyyâr	Arazi-i Emiriyede
Es-Said	Bağdat	Merkez	Kûtu'l-Amâre	Bağîle	290	Nim seyyâr	Ziraat ettikleri yerlerde
7a							

Es-Said	Bağdat	Divâniye	Merkez	Dağara	1.200	Nim seyyâr	Arazi-i Emiriye'de
Eş-Şebâne	Bağdat	Divâniye	Merkez	Dağara	800	Nim seyyâr	Arazi-i Emiriye'de
Eş-Şebel	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Ca'âra	10.000	Seyyâr	Ca'âra ve Meşhâb معا-رستان mukataalarında
Eş-Şebel	Bağdat	Divâniye	Merkez	-	3.400	Nim seyyâr	Mukataalarda
Eş-Şebel	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Şifâ'îye	300	Nim seyyâr	Şâmiye sahrasında mukataalarda
Eş-Şebeli'l- Hazîm	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Gamas	1.000	Nim seyyâr	Veyle, ÜmmüŞevârif, Gamas mukataalarında
Eş-Şebeli'l- Elcâm	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Gamas	1.000	Nim seyyâr	Veyle, ÜmmüŞevârif, Gamas mukataalarında
Es-Safran	Bağdat	Divâniye	Samara	Hızır Darâci	600	Nim seyyâr	Es-Safran ve muhitlerindeki arazilerde
El-Ubeyd	Musul	Kerkük	Merkez	Liva	30.000	Nim seyyâr	Mevâki-i muhtelifede ve bilhassa Kerkük ile Bağdat arasındaki yerlerde
El-İze/Eze	Bağdat	Merkez	Horasan	Demilli Abbas (?)	2.420	Nim seyyâr	Mevaki-i muhtelifede
El-Âcib	Bağdat	Divâniye	Samara	Ebu Cevâri	2.000	Nim seyyâr	El-Âcib ve muhitindeki arazide
7b							
El-İs	Bağdat	Divâniye	Samara	Hızır Darâci	600	Nim seyyâr	El-İs ve muhitindeki arazide
El-Fatla	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Ca'âra	10.000	Seyyâr	Ca'âra ve Meşhab mukataalarında
El-Fatla	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	El-Fatla	6.500	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
El-Fartus	Bağdat	Divâniye	Samara	Hızır Darâci	200	Nim seyyâr	El-Fartus ve muhitindeki arazide
Ez-Zevâlim	Bağdat	Divâniye	Samara	Hızır Darâci	3.000	Nim seyyâr	Ez-Zevâlim ve muhitindeki arazide
El-Kiyâde	Bağdat	-	Sur	Merkez	200	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
El-Kertân	Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez	1.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
El- Muhammed	Bağdat	Divâniye	Merkez	Dağara	900	Nim seyyâr	Arazi-i Emiriye'de
El-Mesâkir / Mesâker	Bağdat	Divâniye	Hille	Havas	1.160	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
El-Mesûd	Bağdat	Merkez	Horasan	Demilli Abbas (?)	150	Nim seyyâr	Mevâki-i muhtelifede
8a							
El-Muhsin	Bağdat	Divâniye	Samara	Hızır Darâci	400	Nim seyyâr	El-Muhsin ve muhitindeki arazide
El-Mesud	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Museyb	9.500	Nim seyyâr	Şâmiye sahrasında mukataalarda
El-Mu'allâ	Bağdat	Merkez	Mendelî	Mendelî	800	Nim seyyâr	Tersak, el-Mu'allâ mukataasında
El-Mu'în	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Merkez	150	Nim seyyâr	Kâzîmiye ve Samara kazalarında

En-Nu'aym / Na'im	Haleb	Ayntab	Menbic	Merkez	1.500	Nim seyyâr	Muhitleri dâhilinde
El-Vehb	Bağdat	-	Bâb-ı Mubih (?)	-	2.000	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
El-Hilâlât	Bağdat	Divâniye	Merkez	Dağara	500	Nim seyyâr	Arazi-i Emiriye'de
İlyâ	Diyarbakir	Ergani Madeni	Ergani	Merkez	600	-	-
(Hacı) İlyas	Adana	İç İl	Mut	Merkez	280	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada mutasarrıf oldukları arazide ve Adana'da
İlyân	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	4.500	-	-
8b							
El-Yesâr	Bağdat	Divâniye	Hille	Nehr-i Şah Havass-ı Mehâvil	15.120	Nim seyyâr	Nahiyeleri dâhilinde
El-Yesâr	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Hasib	3.000	Nim seyyâr	Şâmiye sahrasında mukataalarda
İlikân	Bitlis	Siird	Pervari	Şatak	150	Seyyâr	Hizan kazasının Müküs civarında ve Şirvan Garzan kazalarında
İlikân	Bitlis	Siird	Arva	Ludi	250	Seyyâr	Hizan kazasının Müküs civarında ve Şirvan Garzan kazalarında
İlikân	Bitlis	Merkez	Hizan	Uçum	2.520	Seyyâr	Hizan kazasının Müküs civarında ve Şirvan Garzan kazalarında
İmam Uşağı	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı ⁹	919	Nim seyyâr	Arazi-i Emiriye ve Adana ve Konya
İmam Uşağı	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı	894	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel cihetlerinde ve Adana ve Konya'da
İmam Bekri	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı	1.440	Nim seyyâr	Arazi-i emiriye'de ve Adana ve Konya'da
İmam Bekri	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	466	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel cihetlerinde ve Adana ve Konya'da
Emir Halil	Ankara	Çorum	İskilip	Bahaeddin	370	Nim seyyâr	Saray karyesinde
9a							
Emir Halil	Ankara	Çorum	İskilip	Emir Halil	200	Nim seyyâr	Tosya cihetlerinde
Avcı Uşağı	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	110	Seyyâr	Dağlık ormanda
Avcılar	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun ¹⁰	130	Seyyâr	Arızalı arazide
Ohi (?)	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	800	Seyyâr	-

⁹ Günümüzde bu adla bir yerleşme yeri yoktur. Sayfa 20a'daki *Bulacalı Koyuncu* aşiretinin adı ile ilgili olmalıdır. Devlet Arşivleri Başkanlığı-Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü, İstanbul 2020 s.102'de "*Bulacalı ve Keşlu Tatar Aşireti*" olarak kayıtlıdır.

¹⁰ Mersin'in Çamlıyayla ilçesinin eski adıdır.

Okciyanlı	Ankara	Yozgat	İskilip	Sorgun İç İctahiye ¹¹	184	Seyyâr ve nim seyâyâr	Beyyurdu ve Gürek ve Zeyneddin civarlarında Kerpiyar karyesinde liva dâhilinde
Omran	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	400	-	-
Ayas	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	1002	Nim seyâyâr	Arazi-i emiriyede
Ayas	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	502	Nim seyâyâr	Çayır ve Yedibel cihetlerinde
Ayas Türkmenli	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	253	Nim seyâyâr	Çayır ve Yedibel cihetlerinde
Aydınlı	Adana	Kozan	Merkez	Liva	400	Nim seyâyâr	Arazi-i emiriyede
9b							
Aydınlı	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	1.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Aydınlı	Adana	Cebeli-i Bereket	Hassa	Merkez	50	Sabit	Arazi-i emiriyede
Aydınlı	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	150	Seyyâr	Arızalı arazide
Aydınlı	Adana	Merkez	Karaisalı	Merkez	1.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede ve Adana'da ve Konya'da
Aydınlı	Adana	Merkez	Karaisalı	Merkez	1.000	Seyyâr	Adana, Tarsus ve Karaisalı, Konya ve Ankara'da ve daima su başlarında
Aydınlı	Adana	-	Nuzar (?) 	-	1.000	Nim seyâyâr	Kozan dâhilinde
Aydınlı	Adana	Mersin	Tarsus ve Karaisalı	-	-	Seyyâr	Tarsus, Namrun ve Gülek nahiyeleriyle Konya ve Ankara'da
Aydınlı	Adana	Cebel-i Bereket	Cebel-i Bereket	Merkez	400	Seyyâr	Sivas, Maraş, Haçin ve Sülüllü cihetlerinde
Aydınlı	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	50	Seyyâr	Hassa'da
İzolu	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	4.000	Meskûn	-
10a							
İzolu	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Liva	1.526	-	
Kayıt yok.							
10b, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 Boş							
18a							
Bâcilân	Bağdat	Merkez	Hânekîn	Yenidere	1.740	Sabittir	Hacı Kara mukataasında
Badıllı	Erzurum	Merkez	Pasinler	Aras	3.949	Meskûn	Berâ-yı ticaret her tarafa giderler
Badıllı	Ankara	Çorum	İskilip	Karlık karyesi	10	Nim seyâyâr	Şehirayağı karyesinde, arazi-i emiriyede

¹¹ Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü, s. 218

Badıllı	Ankara	Yozgat	Yozgat	İç	38	Nim seyyâr	Liva dâhilinde
Badıllı	Ankara	Çorum	İskilip	Merkez	150	Nim seyyâr	Şehirayağı karyesinde
Bâzid	Musul	Merkez	İmadiye	Merzaa-i Zîr	300	Seyyâr	İmadiye ve Beytü's-Şebâb dâhilinde
Bâvân	Bitlis	Siird	Arva	ديركول Dirgöl (?)	8.500	Seyyâr	Gevaş ve Hakkâri mevkilerinde
Bâtvân	Diyarbakir	Mardin	Cizye	Merkez	900	-	-
Bağra Koyuncu	Adana	İç İl	Silifke	Bağra	2.348	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Bâlikân	Diyarbakir	Siverek	Merkez liva	-	300	-	-
18b							
Balıkçıyan	Konya	Antalya	Merkez	Serik	92	Seyyâr	Kışın Antalya Aksu Nehri havalisiyle Teke, Ayanos, Abdurrahman, Nebiler ve Mandırla kurasında, yazın Eğirdir'in Anamas ve Akşehir'in Ketanlık yaylalarında
Bâlyân	Bitlis	Siird	Arva	Fenek	200	Seyyâr	ErdehenCerada cebellerinde
Bâneşli / Bânişli	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	300	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Bayram Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Hısn-ı Mansur	Merkez	93	Seyyâr	Akdağı'nda
Bâbuli	Musul	Kerkük	Râniye	Merkez	500	Seyyâr	Köysancak ve Erbil kazaları dağlarında
Bahatra / Bihatra	Suriye	Merkez	Kuneytar a	Merkez	1.184	Nim seyyâr	Vasta ve el-Mevâric, Delve, Abdurrahman Beylik, îdi'z-Zıkr, Kurte, Lutyân, Bire, Avid ve Selil arazisinde
Bahranlı	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas ¹²	875	Seyyâr	Çalılık cihetinde ve Konya'da
Bahtiyar Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Hozat	Sin	450	Meskûn	Muhitinde
Bahşış	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	250	Seyyâr	Dağlık ve orman
Bahşış	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	120	Seyyâr	Arızalı arazide
19a							
Bahşış	Adana	Merkez	Ceyhan	Sırkıntı	500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Bahşış	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	400	Seyyâr	Dağlık arazide
Barâci'	Bağdat	Kerbela	Hindiye	Mebide-i Şarkî	1.500	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Berduneş	Diyarbakir	Ergani Madeni	Ergani Madeni	Merkez liva	1.500	-	-
Berduneş	Diyarbakir	Ergani Madeni	Maden	Merkez	500	-	-

¹² Adana'nın bugünkü Yumurtalık ilçesidir.

Burhan	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez liva	500	-	-
Burhan	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez liva	-	-	-
Beretan (Beritan)	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Karaçor	1.500	Seyyâr	Yazın Hınıs, kışın Viranşehir ile Deyr-i Zor arasındaki çölde
Beretli	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Behisni	Keysun	123	Nim seyâyâr	Akdağ Mentaş tepesinde
Berikân Oymağı	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Hısn-ı Mansur	Merkez	59	Seyyâr	Akdağı'nda
19b							
Bespanlı	Erzurum	Merkez-i vilayet	Aşkale	-	860	Gayr-i meskûn	Kurada
Beşanûh	Beyrut	Nablus	Cenîn	Bisân	3.000	Hayme-nişindirler	-
Basta	Bağdat	Merkez	Kâzimiye	Akarkun-ı Hûri	1.812	Nim seyâyâr	Kâzimiye ve Samara kazalarında
Bağlâda	Bağdat	Merkez	Horasan	Halis	150	Nim seyâyâr	Halis arazisinde
Bakâra	-	Zor	Deyr	Kere	15.000	Nim seyâyâr	El-Cezîre'nin Abdülaziz ÜmmüMedfa, Habur, Aynu'l-Beda ve Akla, Meşhin çöllerinde
Bekârân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	180	-	-
Bekâra	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	150	-	-
Bekâra	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	-	-	-
Bekârî	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	-	-	-
Bekî/Begî	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Çerkân	1.200	Nim seyâyâr	Zerkân, Tel Hamr, Habur'da
20a							
Belkânlı	Erzurum	Merkez	Hınıs	Halil Çavuş	622	Meskûn	Yazın yaylalarda, kışın ziyasız rutubetli mahallerde
Belekân	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Hısn-ı Mansur	Merkez	184	Seyyâr	Akdağı'nda
Belyâs	Musul	Kerkük	Râniye	Merkez	1.000	Nim seyâyâr	Kandil Dağı yaylasında
Binyanis	Van	-	Mamuratü'r-Reşad	Merkez	500	Nim Seyyâr	Hâniyan dağlarında
Bansari / Bunsari	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	1.200	-	-
Bevanlı / Necranlı	Adana	Kozan	Merkez-i liva	-	875	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Bucak	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	1.700	-	-
Busma	-	Ergani Madeni	Çüngüş-Çermik Maden	Merkez	2.800	-	-
Bulacalı Koyuncu	Adana	İç İl	Silifke	Bağra	2.348	Nim seyâyâr	Arazi-i emiriyede
Bulacalı	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	160	Seyyâr	Dağlık ormanlarda

20b							
Bulacalı	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	300	Seyyâr	Dağlık ormanlarda
Bulacalı	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	14	Seyyâr	Arızalı arazide
Bulacalı Koyuncu	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı	781	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel cihetlerinde ve Konya'da
Bulacalı	Adana	Merkez-i vilayet	-	-	600	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Bulanık	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu- Kiğı	Merkez	3.000	-	-
Boli	Musul	Kerkük	Râniye	Merkez	500	Seyyâr	Râniye ve Köysancak ve Erbil kazalarında
Boyziye	Beyrut	Akkâ	Safed	Safed	454	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Boynu İncelu	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	2.422	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Boynu İncelu	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	1.721	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel cihetlerinde
Behrimaz	Diyarbakir	Ergani Madeni	Maden	Merkez	250	-	-
21a							
Behriman	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	400	-	-
Beyât/Bayat ¹³	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	2.600	Nim seyyâr	Salâhiye kazasında
Beytuşağı	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Ovacık	Merkez	400	Meskûn	Muhitinde
Bireli / Beyreli	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	600	Nim seyyâr	Alaiye kazasında ve Adana'da
Bîsmûn	Beyrut	Akkâ	Safed	Safed	454	Nim seyyâr	SafedBerriyesinde (yukarıdaki Boyziye ile aynı nüfus)
Benî Temîm	Bağdat	Merkez	Horasan	Belâzur	2.000	Nim seyyâr	-
Benî Temîm	Bağdat	Merkez	Horasan	Hâlis	600	Nim seyyâr	Hâlis arazisinde
Benî Temîm	Bağdat	Merkez	Horasan	Delili Abbas	110	Nim Seyyâr	Tapulu arazide
Benî Temîm	Bağdat	Merkez	Horasan	Şehrbân	2.000	Niseyyâr	Haruniye, Şehrbân, Mihrun mukataalarında
Benî Temîm	Bağdat	Merkez	Kâzimiye	Akarkuf-i Hûri (?) ¹⁴	1.812	Nim seyyâr	Kâzimiye ve Samara kazalarında
21b							
Büyük Eceli	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	300	Nim seyyâr	Gülнар'ın Göricek ve Sarnıç ve Anabir Alalı civarında ve Konya'da

¹³ Oğuz boyudur

¹⁴ Yer Adları Sözlüğü, s. 46

Benî Hasan	Bağdat	Kerbelâ	Necef-i Eşref	Merkez	4.700	Sabittirler	Yoktur
Benî Hasan	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	El-Büş ve Hafa Akuri (?)	9.500	Nim seyyâr	Nahiyeleri dâhilinde
Benî Hâlid	Suriye	Merkez	Kuneytar a	-	3.000	Nim seyyâr	Vasta ve el-Medâric, Delve Abdurrahman Bikâ, İd-i Zeki, Kerte, Lutyan, Bire, Avid ve Selîl arazisinde
Benî Recâb	Bağdat	Merkez-i vilayet	Azamiye	-	1.310	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Benî Zeyd	Bağdat	Merkez	Horasan	Mehrut	200	Nim seyyâr	Mehrut'de
Benî Sadûn	Beyrut	Akkâ	Hayfa	Merkez	237	Seyyâr	Muhitleri dâhilinde
Benî Tarf ve Avm (?)	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	Meşûreb	3.500	-	-
Benî 'İz / 'Az	Bağdat	Merkez	Horasan	Mehrut	20	Nim seyyâr	Mehrut'de
Benî İze / 'Aze	Bağdat	Merkez	Horasan	Yakubiye	100	Nim seyyâr	Abdülhamid Nehri üzerinde
22a							
Benî Akiye	Bağdat	Merkez	Mendelî	Mendelî	1.600	-	-
Benî Amîr	Bağdat	Merkez	Azamiye	Merkez	1.610	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Benî Kilâb	Suriye	Şam	Kuneytar a	Merkez	100	Nim seyyâr	Vasta ve el-MedâricDelve Abdurrahman Bike, İd-i Zeki, Kurte, Lutyan, Bire, Avid ve Selîl arazisinde
Benî Lâm	Bağdat	Merkez	Bedre	Merkez	8.900	Nim seyyâr	Kût ve Amâre arasındaki arazide ve İran hududunda ve kaza dâhilinde
Benî Lâm	Bağdat	Merkez	Kûtu'l-Amâre	Bağile	3.000	Nim seyyâr	Muhitleri dâhilinde
22b							
Berûkî ¹⁵	Van	Van	-	-	Hane:627 3.624	-	-
23, 24, 25, 26, 27 Boş							
28a							
Parçikân	Diyarbakir	Maden	Keban Madeni	Karaca	366	Nim seyyâr	Sarıçiçek mevkiinde
Paneşli / Panişli	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	300	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede ve mahlûlede
Pîçâr	Diyarbakir	Ergani	Ergani	Merkez	450	-	-
Perakende	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe ¹⁶	233	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde

¹⁵ Mülâhazalar sütununa "Kürttürler, Türkiye'ye bu sıralarda 1334-35'te İran havalisinden iltica etmişlerdir. Ahlat ve Adilcevaz'da iskânları (Boşluk) tarihinde Van vilayetine yazılmıştır.

¹⁶ Alanya'nın bugünkü Pazarcı beldesi

Pertilânlı	Erzurum	Merkez	Nâmervân	Petikir	525	Meskûn	-
Perîtanlı / Beritanlı	Erzurum	Merkez	Kiği	Merkez	-	Meskûn	Kiği kazasında
Pezkuvâr 	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Ovacık	Çarpazın 	200	Meskûn	Muhitinde
Peşder (Nureddin)	Musul	Süleymaniye	Mamûre	Peşder	30.000	Nim seyyâr	Dağlarda ve İran hududundaki Kile/Keyle dağında
Pekâr Ali	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	2.500	-	-
Pelânî	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	500	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Pilvenk	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Hozat	Merkez	1.900	Meskûn	Muhitinde
28, 29, 30, 31 Boş							
32a							
Tahtacı	Adana	İç İl	Mut	Merkez	500	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Tahtacı	Adana	İç İl	İç İl	Mut	1.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Tahtacı	Konya	Burdur	Tefenni	Gökhisar	63	Seyyâr	Muhitinde ve civarındaki kaza ve nahiyelerde
Tahtacı	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	4.167	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Turabîn	-	Kudüs	Bi'ri's-Seb'a	Hafir	1.240	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Türkân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	600	-	-
Türkânlı	Ankara	Yozgat	Merkez	İç	38	Nim seyyâr	Liva dâhilinde
Türkman	-	Urfa	Harran	Merkez	1.500	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde ve arazi-i hâliyede
Türkman	Beyrut	Akkâ	Hayfa	Kaysariye	108	Meskûn	Muhitinde
Türkman	Beyrut	Akkâ	Akkâ	ŞafâAmr	3.800	Nim seyyâr	Akkâ'danHayfa'ya kadar olan arazide
32b							
Türkmanlı	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	1.020	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Türkmen	Konya	Teke	Elmalu	Finike	28	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Terib/Nerib	Diyarbakir	-	Hani	-	800	-	-
Tekeli	Adana	Kozan	Merkez	Kaza	400	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Tekeli	Adana	Cebel-i Bereket	Dörtyol	Ayas	550	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Tekeli	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	100	Seyyâr	Dağlık ormanda
Tekeli	Adana	Merkez	Ceyhan	Merkez	120	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Tekeli	Adana	İç İl	Anamur	Merkez	700	Nim seyyâr	Eyyâm-ı sayfaBarçın yaylasında ve Konya'da
Tekeli	Adana	Cebel-i Bereket	Dörtyol	Payas	550	Nim seyyâr	Barçın ve Altuntaş ve çalılıkta

Teke Çakalı	Konya	Hamidabâ d ¹⁷	Eğirdir	Merkez	350	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
33a							
Teke Çakalı	Konya	Antalya	Merkez	Merkez	-	Seyyâr	Antalya'da
Tunkuşi	Konya	Antalya	Kaş	Merkez	14	Meskûn	Kunik karyesinde
Tunkusli	Konya	Antalya	Eğirdir	Merkez	350	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
Tunkuşli	Konya	Teke	Elmalu	Finike	72	Nim seyyâr	Atrasan karyesinde
Tunkuşli	Konya	Antalya	Merkez	Serik	542	Seyyâr	Kışın Aksu Nehri havalisinde Teke, Ayanos, Abdurrahmanlar, Mandırla kurasında, yazın Anamas ve Ketanlık yaylalarında
Tayâhâ	-	Kudüs	Bî'ru's-Seb'a	Merkez	24.100	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Tilegu	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	100	Seyyâr	Ankar vilayetinde
Timurciler	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	1.020	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Timurciler/ Demirciler	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	618	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel nam mahalde
Kayıt yok.							
34, 35, 36 Boş							
37a							
Câcili	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	617	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Câhula	Beyrut	Merkez	Safed	Merkez	190	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Câf	Musul	Süleymaniye	Gülamber	Merkez	36.450	Seyyâr	Karadağ ve İran hududunun ve Salâhiye ve Şehr-i Zor ve Bâziyan ve Gülamber etrafı
Câf	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	30.000	Seyyâr	Süleymaniye'den İran'a kadar olan mahallerde
Cabar	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	450	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Cabarât	-	Kudüs	Bî'ru's-Seb'a	Merkez	9.850	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde ve kendi arazilerinde
Cirânlı	Erzurum	Hınıs	Merkez	Halil Çavuş	4.447	-	-
Cabûr (el-Hun)	Musul	Kerkük	Merkez	Melha	15.200	Nim seyyâr	Salâhiye'de ve Kerkük ile Bağdat arasındaki yerlerde
Cabûr	Musul	Kerkük	Erbil	Sultaniye	5.000	Nim seyyâr	-
Cabûr	Bağdat	Merkez	Horasan	Delili Abbas	295	Nim seyyâr	Macidiye ve Celal ve Solağ ve Dul, Mücedded, Bozlienharında, Ğurfeşattıyla Azim ve Suyuca arazisinde

¹⁷ Bugünkü Isparta vilayetidir.

Cabûr	Bağdat	Merkez	Horasan	Şehrbân	790	Nim seyyâr	Habs ve Arsud, Sital, Heduniye ve Şehrbân ve ŞemârikMehrut mukataalarında
37b							
Cabûr	Bağdat	Divâniye	Merkez	Reşadî	2.585	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Cabûr	Bağdat	Merkez	Kâzımiye	Naci ve Ebu Gureyb	800	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Cabûr	Bağdat	Divâniye	Hille	Nehrşâh	29.200	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Cabûrî	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	1.500	-	-
Capar	Adana	Kozan	Merkez	Merkez	150	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Cahadanlı	Erzurum	Merkez	Pasinler	Karayazı	4.937	Meskûn	Nâmervân taraflarında
Cehâsin	-	Kudûs	Yafa	Merkez	200	Nim seyyâr	BasadanCüveylete karyesi arasındaki arazi-i emiriyede
Cehâyide	-	Kudûs	Yafa	Merkez	100	Nim seyyâr	Arzî's-Sa'de, Benî Rûbîn ve Kaza Satrin'de
Hacur	Bağdat	Merkez	Hânekin	Yenidere	300	Sabittirler	Yenidere nahiyesinde
Hacıs	Musul	Merkez	Sincar	Merkez	8.000	Nim seyyâr	Kışın köylerde el-Cezîre'ninŞehrbâr mevkiinde, yazın çöllerde Avniyet, Ebu Mariye karyelerinde
Hacıs	Bağdat	Divâniye	Hille	Havas ve Mehâvil	2.000	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
38a							
Hacîle	Bağdat	Merkez	Düleym	Merkez	3.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Cedâda	Bağdat	Merkez	Kâzımiye	Rıdvaniye	500	-	-
Cerbân / Curbân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	800	-	-
Cerîd	Adana	Merkez	Ceyhan	Sırkıntı	500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Hirkân / Harikân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	1.100	Seyyâr	Musul, Diyarbakir, Bitlis, Van vilayetlerinde
Hirkân / Harikân-ı Kamirân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	300	Seyyâr	Musul, Diyarbakir, Bitlis, Van vilayetlerinde
Ce'âtin	Suriye	Şam	Kuneytar a	Merkez	282	Nim seyyâr	Vasta ve el-MedâricDelve Abdurrahman Bikâ, İd-i Zeki, Kurte, Lutyan, Bire, Avid ve Telîl arazisinde
Celâlî	Erzurum	Bayezid	Merkez	Bayezid ve Çukur	11.075	Nim seyyâr	Benek ve Eğriçay ve Ararat etekleri ve Muzik dağında
Celce	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	Musba'id e-i Gazalî	1.900	-	-
Cehâdanlı (mükerrer)	s. 37/b, 6.sırada						

Çefâfiye	Bağdat	Merkez	Ane	Hadîse	1.000	Nim seyyâr	Cezîre ve Şâmiye cihetlerinde
Cenâbîn	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Museyyib	2.500	-	-
38b							
Cenâbîn	Bağdat	Merkez	Kâzîmiye	Mahmudiye	50	-	-
Cenâbî	Bağdat	Divâniye	Hille	Havas	640	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Çingâne	Adana	Merkez-i vilayet	-	-	500	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Cevâsim	Bağdat	Divâniye	Şafâ'îye	Merkez	3.800	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Curânî	Bağdat	Merkez	Horasan	Beledrûz	260	-	-
Cihâliye / Cehâliye	-	Kudûs	Halilü'r-Rahman	Masğara	800	Seyyâr	Masğara'da ve Zulâm ve Makamra'da
Cihanbeyli	Ankara	Çorum	İskilib	Saray	70	Nim seyyâr	Tosya cihetinde
Cerîk/Çırık	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	140	Seyyâr	Arızalı arazide
Kayıt Yok.							
39, 40, 41 Boş							
42a							
Çaputa	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	150	-	-
Çadırılı	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı	944	Nim seyyâr	Ovacık'tan Kırkkuyu mevkiine kadar olan otuz saatlik mesafede
Çadırılı	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı	1.974	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Çamikâ	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	400	-	-
Çavuşlar	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	500	Nim seyyâr	Ovacık'tan Kırkkuyu mevkiine kadar olan otuz saatlik mesafede
Çavuşlar	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Çaykesen	Diyarbakir	Siverek	Çermik	Merkez	500	-	-
Çapar	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	450	Seyyâr	Çalılıkda
Ça'ab	Bağdat	Divâniye	Merkez	Şafâ'îye	2.000	Nim seyyâr	Mukataalarında
Ça'ab	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Gamas	1.000	Nim seyyâr	Vebele ve Ümmü Şerif ve Haltik ve Gamas mukataalarında
Çakal	Konya	Antalya	Merkez	Serik	196	Seyyâr	Aksu Nehri havalisiyle Teke, Ayanos, Abdurrahmanlar, Nebiler, Mandırla kurasında ve Eğridir'in Ketanlık yaylasında
Çakal	Konya	Antalya	Merkez	Kaş	8	Seyyâr	Kiracılıkla meşguldurlar.
42b							
Çakal	Adana	Merkez	Karaisalı	Merkez	200	Seyyâr	Arazi-i emiriyede

Çakallı ¹⁸	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Behisni	Keysun	999	Nim seyyâr	Akdağ ve Kızıldağ
Çakallı	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	90	Nim seyyâr	Hassa'da ve Konya'da
Çakallı	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	90	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Çingâne	Adana	Cebel-i Bereket	Merkez	Merkez	500	Seyyâr	Sivas, Osmaniye, Konya'da
Çavâmire	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	90	Seyyâr	Karşıyaka ve Atşana dağında
Çavân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Sayvan	500	-	-
Çulpert (?) 	Musul	Kerkük	Köysanca k	Merkez	30	Mütemekki n ve hayme- nişîn	-
Çeyârisek	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	400	-	-
Çırıklı	Adana	Merkez	Tarsus	Merkez	400	Seyyâr	Dağlık orman
43a							
Çırıklı	Adana	Merkez-i vilayet	Sırkıntı	-	1.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Çıksor	Diyarbakir	Mardin	Cizye	-	600	-	-
Kayıt Yok.							
43b, 44, 45, 46, 47 Boş							
48a							
Hacı Hüseyinli	Adana	İç İl	Mut	Merkez	304	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada ve Konya'da
Hacı Müşir	Bağdat	Divâniye	Dağâra	Dağâra	1.800	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Hacı Kara	Adana	Kozan	Feko	Rum	2.750	Seyyâr	Rum nahiyesi ile İn deresi
Hacı Karalu	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Hâskân	Diyarbakir	Merkez	Beşiri	Merkez	200	Nim seyyâr	Çaparâz, ÇaççağTelhambeynl erinde
Hanyân	Van	Merkez	Mamurat ü'r-Reşad	Merkez	800	Nim seyyâr	Hanyân dağlarında
Hacur	Bağdat	Merkez	Hanekîn	Yenidere	1.740	Meskûn	Yenidere nahiyesi
Hacıs	Musul	Merkez	Sincar	Merkez	8.000	Nim seyyâr	Kışın el-Cezîre, yazın Avniyan
Hacirât	Beyrut	Akkâ	Nasıra	Merkez	200	Nim seyyâr	Hacirat ve Kökin arazisinde
Haçâm	Bağdat	Merkez	Kûtu'l- Amâre	Bağile	1.100	Nim seyyâr	Muhitinde
Hadidî	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	5.500	Seyyâr	El-Cezîre'de
48b							
Hadidî	Haleb	Ayntab	Ma'ara	Merkez	16.070	Seyyâr	Muhitleri dâhilinde
Harb	-	Rûz	Resulayn	Merkez	10.000	Seyyâr	Mardin, Nusaybin, Yenişehir, Rûz arasındaki arazide

¹⁸ Kilis İzzeddin Bey taifesinin bir şubesi olarak 18 alt oymağı olan büyükçe bir koldur (Öztürk 2018; s. 48-49)

Harb	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Merkez	200	Nim seyyâr	Çapazâr, Çağçağ, Telhamrbeynlerinde
Harmanlı	Adana	İç İl	Gülner	Ovacık	300	Nim seyyâr	Uşak Pınarı'nda, Ermenek, Kırkkuyu mahallinde
Harîs	Bağdat	Merkez	Mendelî	Merkez	4.500	-	-
Hüsamlı	Mamuratu'l-Aziz	Malatya	Behisni	Keysun	105	Nim seyyâr	Ağ Dağında Mentaştepe'de
Hasenanlı	Erzurum	Merkez	Hınıs	Karaçoban	283	Meskûn	-
Hasan Uşağı (Kiryâs Molla Celîl)	Adana	İç İl	Anamur	Selenti ¹⁹	700	Nim seyyâr	Barçın ve Altuntaş ve Konya'da
Hasan Uşağı	Adana	İç İl	Gülner	Selenti	700	Nim seyyâr	Barçın ve Altuntaş ve Konya'da
Hasan Aliler	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	99	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel nam mahalde ve Konya'da
Hasan Aliler	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	122	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
49a							
Hasrân	Diyarbakir	Siverek	Çermik	Merkez	3.000	Nim seyyâr	Köyleri civarında
Hasrân (mükerrer)	Diyarbakir	Siverek	Çermik	Merkez	4.500	Nim seyyâr	Çapazâr, Çağçağ, Telhamrbeynlerinde
Hallâb	Bağdat	Merkez	Duleym	Merkez	1.100	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Hamdu'd-Duveys	Suriye	Merkez	Duma	Merkez	300	Seyyâr	Kışın Hums'da yazın Baalbek'te
Hamdun	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	100	Seyyâr	Atşana'da
Hamdun	Beyrut	Merkez-i vilayet	Sur	Merkez	250	Nim seyyâr	Suriye vilayetine tabi arazide
Hamûda	Suriye	Merkez-i vilayet	Duma	Merkez	510	Seyyâr	Kışın Hums'da yazın Baalbek'te
Hama Ali Veys	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	1.000	Nim seyyâr	Sengâv nahiyesinde
Havâris	Beyrut	Nablus	Benî Sa'b	Vadiyü'l-Havâris	450	Hayme-nişîn	Arazi-i emiriyede
Horzum	Adana	Kozan	Merkez	Liva	1.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Honamlı	Adana	Merkez-i vilayet	Tarsus	Namrun	80	Seyyâr	Arızalı arazide
Honamlı	Konya	Antalya	Serik	Merkez	200	Nim seyyâr	Aksu Nehri havalisinde, Teke, Mandırla, Eğridir'in Anamas ve Akşehiri'nKetanlik yaylalarında
49b							
Hûn	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	650	Nim seyyâr	Çapazâr, Çağçağ, Telhamrbeynlerinde

¹⁹ Antalya'nın Gazipaşa ilçesinin eski adıdır.

Hûnân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	1.500	Nim seyyâr	Çapazâr, ÇaççağTelhambeynl erinde
Haydaranlı	Mamumarü 'l-Aziz	Dersim	Nazımiye	Kutu Deresi	500	Meskûn	Ruşnâk karyesinde
Haydaranlı	Erzurum	Bayezid	Tutak	Sebkî ve Patnos	5.000	Nim seyyâr	Karyeleri civarında
Haydaranlı	Van	Merkez-i vilayet	Adilcevaz	Merkez	5.259	Seyyâr	Yeniköy, Afşarköy
Hayta	Adana	Kozan	Feke	Rum	800	Seyyâr	Dağlık orman
Hayta	Adana	Merkez	Tarsus	Merkez	1.150	Seyyâr	Dağlık orman
Hayta	Adana	Merkez-i vilayet	Tarsus	Namrun	200	Seyyâr	Arızalı arazide
Hayta	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Sırkıntı	3.500	Seyyâr	Arazi-i emiriye
Hayta	Adana	Kozan	Feke	Merkez	400	Seyyâr	Rum nahiyesinde ve Konya'da
Haytalar	Konya	Antalya	Merkez	Kaş	25	Seyyâr	Çavdır ve Kınık karyelerinde
Hayit	-	Urfa	Harran	Merkez	400	Nim seyyâr	Arazi-i hâliyede
50, 51, 52 Boş							
53a							
Hatunoğlu	Ankara	Yozgat	Merkez	Sorgun	38	Nim seyyâr	Dâhil-i liva ve Zeyneddin civarında
Huduran /Huduran	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	150	-	-
Hıdırkân	Diyarbakir	Siverek	Viranşehi r	Merkez	400	-	-
Haramane	Beyrut	Akkâ	Akkâ	ŞafâAmr	850	Nim seyyâr	Akkâ ve Taberiya ve Safed kazalarında
Harân	Mamumarü 'l-Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	5.500	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Hartus / Hartuş	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	1.200	-	-
Harmanlı	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	300	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Harukan	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	180	-	-
Hazâ'il	Bağdat	Divâniye	Merkez	Reşadî	1.800	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Hazâ'il	Bağdat	Divâniye	Samara	Ebu Cevârî	3.000	Seyyâr	Divâniye ve Şâmiye ve Samara'da
Hazâ'il	Bağdat	Divâniye	Merkez	Şafi'iyeye	2.200	Nim seyyâr	Mukataalarında
53b							
Hazâ'il	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Gamas	800	Nim seyyâr	Mukataalarında
Haşâlât	Bağdat	Merkez-i Vilayet	Horasan	Yakubiye	60	Nim seyyâr	Horasan, Bezâyizî, Nehrü'l-Kebir ve Rakka arazisinde
Hafâca	Bağdat	Divâniye	Hille	Nehrşâh	16.800	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Halican	Diyarbakir	Mardin	Koçhisar	Merkez	5.000	Nim seyyâr	Cercib, Zerkân, Habur taraflarında
Halil Begi	Diyarbakir	Mardin	Midyat	Merkez	7.500	-	-
Hanâcire / Hanâcere	-	Kuds-i Şerif	Bî'ru's- Seb'a	Merkez	3.250	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Havâyire	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Şifaiye	800	-	-

Hormek	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Nazımiye	Hakis	200	Meskûn	Cevârik karyesinde
Horum	Adana	Merkez-i vilayet	Sırkıntı	-	2.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Honamlı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	1.567	Seyyâr	Kışın Millinek Karaöz karyesinde, yazın AkşehirinKetanlık ve Anamas yaylalarında
Honamlı	Adana	Cebel-i Bereket	Dörtyol	Ayas	550	Seyyâr	Çalılıkda ve Konya'da
54a							
Honamlı	Konya	Hamidab âd	Eğirdir	Merkez	400	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
Honamlı	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	256	Nim seyyâr	Kazada
Honamlı	Adana	Merkez-i vilayet	-	Sırkıntı	5.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Honamlı	Adana	Cebel-i Bereket	Dörtyol	Ayas	550	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Haylânî	Musul	Kerkük	Revanduz	Merkez	3.880	Seyyâr	Barzan hududunda
Haylânî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Yakubiye	150	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Kayıt yok.							
54b, 55, 56, 57 Boş							
58a							
Dâdka (Dudkân)	Diyarbakir	Siverek	Viranşehi r	Merkez	300	-	-
Duderî	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	100	Nim seyyâr	Diyarbakir, Bitlis, Van vilayetlerinde
Dâve	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	3.400	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Dâyinî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Beledrûz	400	-	-
Dâra Virân	Diyarbakir	Mardin	Savur	Avniye	2.500	-	-
DeşteGevr	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Avniye	900	-	-
Dekurî	Diyarbakir	Mardin	Merkez	-	1.500	-	-
Dekurî	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Milli	4.000	Nim seyyâr	Kersur, Çağçak, Çağır Pazar beynlerinde
Dekşûrî	Diyarbakir	Mardin	Midyat	Merkez	8.000	-	-
DelayketiN ehr (?) ردىكته	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Gûr/Gavr	61	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Delayketi İsa	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Gûr/Gavr	167	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
59a							
Dümbülî ²⁰	Bitlis	Merkez-i vilayet	-	Şatak	1.300	Nim seyyâr	Davâb mevkiinde
Dimbili	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	150	-	-

²⁰ Dümbülî taifesinin bir kolu İzzeddin Bey taifesinin bir şubesi olarak kayıtlıdır. 1520'de 181 nefer, 82 hane, 50 bennâk ve 48 mücerred idiler (Öztürk 2018; s. 57)

Damnân	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	1.000	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Dennenâ (Dennârî)	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	600	-	-
Dennenâ (mükerrer)	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	1.400	-	-
Devân	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Liva	150	-	-
Duderî	Van	Mardin	Cizre	Merkez	125	Nim seyyâr	Diyarbakir, Bitlis ve Van vilayetlerinde
Duderî	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	1.500	-	-
Dudiyân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	500	Seyyâr	Diyarbakir, Musul, Van ve Bitlis vilayetlerinde
Dudirân	Bitlis	Siird	Arva	Fenek	2.000	Seyyâr	Deşt-i Revan ve Müküs cebellerinde
Dahâmeşe	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Liva	600	-	-
59b							
Dedeler	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	200	Nim seyyâr	Kısmen Uşak Pınarı'nda kısmen Ermenek kazasının Kırkkuyu nam mahalde ve Konya'da
Dehîlikî/Duheylikî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Beledrûz	400	-	-
Diyâb	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Zeviye	290	Nim seyyâr	Muhitindeki arazide
Dirican	Mamuratü'l-Aziz	Merkez-i vilayet	Keban Madeni	Arguvan	1.866	Nim seyyâr	Yama dağında
Kayıt yok.							
60, 61, 62, 63 Boş							
64a							
Zılanlı	Erzurum	Bayezid	Merkez	Çukur	2.264	Nim seyyâr	Türk Dağı'nda
Zeyveli	Ankara	Çorum	İskilib	Bahaeddin	1.500	Nim seyyâr	Zeyveli karyesini teşkil eden çiftlikâta
Kayıt yok.							
65 Boş							
66a							
Râşid	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	100	Seyyâr	El-Cezîre, Nusaybin ve HaçePaşayî (?)
Rebî'a	Bağdat	Merkez-i vilayet	Hânekin	Merkez	434	Nim seyyâr	Kızlar, Bat, Rişte arazisinde
Rebî'a	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kûtu'l-Amâre	Bağile	14.600	Nim seyyâr	Muhitleri dâhilinde muhtelif yerlerde
Recebân	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Beşiri	Merkez	1.500	-	-
Rahâhele / Rahâhile	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	Musba'id e-i Garbî	800	-	-
Redinî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Mendelî	Mendelî	1.400	-	-
Rezzân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	200	-	-
Resâtime	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	298	-	-

Reşde'	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	200	Nim seyyâr	Sengâv nahiyesinde
Reşkunân	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Beşiri ve Garzan	-	1.200	-	-
ReşuBûri	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	750	Nim seyyâr	Sengâv nahiyesinde
Reşurlu	Mamuratü'l-Aziz	Merkez-i vilayet	Eğîn	İranek	154	Nim seyyâr	Sarıçiçek mevkiinde
66b							
Refa'ie	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Zeviye	250	-	-
Rakibân	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Gûr	120	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Rammân / Rummân	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Beşiri ve Garzan	Merkez	1.200	-	-
Revâcih	Bağdat	Divâniye	Şafi'îye nahiyesi	-	2.000	Nim seyyâr	Mukataalarında
Rutâkân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	300	-	-
Rûtân	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	-	Derik	1.200	-	-
Revle	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Zeviye	250	-	-
Rumanlı (Dervişan ve Kurşanoym akları)	Mamuratü'l-Aziz	Hısn-ı Mansur	Merkez-i kaza	-	269	Seyyâr	Akdağı'nda
Kayıt yok.							
67, 68 Boş							
69a							
Zebîd	Bağdat	Merkez	Cezîre	Reşadiye	6.235	Nim seyyâr	Muhitinde
Zebîd	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	179	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Zirkânlı / Zirekânlı ²¹	Ankara	Yozgat	Merkez	İctahiye	80	Nim seyyâr	Çoban olarak Akdağlarda
Zerka (Zerkân)	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Silvan	Merkez	1.500	-	-
Zerikî	Erzurum	Hınıs	Merkez	Medarik-i Söylemez	16.350	Meskûn	Yazın yaylalarda kışın ziyasız yerlerde
Zekârit	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Liva	4.000	Seyyâr	Şâmiye sahrasında
Zekûk	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	200	Nim seyyâr	Mehrut'te
Zend / Zind	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	520	Meskûn	-
Zenğariye	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	236	Nim seyyâr	Safedberriyelerinde
Zebinkân	Bitlis	Siird	Şirvan	Menar	1.000	Seyyâr	Davây'da
Zengene	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	450	Meskûn	-
Zengene	Bağdat	Merkez-i vilayet	Hânekîn	Kehrîz	620	Meskûn	Hânikîn'inDiyâla üzerinde
69b							

²¹ 1570'te Kilis'te Okçu İzzeddinli cemaatine bağlı 70 nefer 43 hane, 20 bennâk ve 27 mücerredi olan Zirekânlı kolu mevcuttur (Öztürk 2018; s. 111)

Zevî'	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzîmiye	Ebu Gureyb	160	-	-
Zehâvî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Hânekîn	Alyâda / Ulyâda	80	Meskûn	Alyâda/Ulyâda mukataasında
Ze'ukî 	Diyarbakir	Mardin	Cizye	Merkez	150	-	-
Zehîrî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Mendelî	Mendelî	100	-	-
Zehîriye	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	150	Nim seyyâr	Mehrut'te
Zirîkanlı	Erzurum	Merkez-i vilayet	Pasinler	Karayazı	5.353	Meskûn	Malazgird kazasında
Ziyûkân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	700	Seyyâr	Diyarbakir, Musul, Van ve Bitlis vilayetlerinde
Ziyûkî	Musul	Merkez-i vilayet	Zaho	Merkez	300	Nim seyyâr	Zaho cihetinde
Kayıt yok.							
70 Boş							
71a							
Salkâ	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	150	-	-
Sâda'l-Kasâr	Bağdat	Divâniye	Merkez	Reşadiye ve Şâfi'a	7.200	Nim seyyâr	Nahiye dâhilindeki mukataalarında
Sâ'da	Bağdat	Merkez-i vilayet	Mendelî	Mendelî	900	-	-
Sîrtî	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	200	-	-
Seb'a	-	Rûz	Merkez	Liva	30.000	Seyyâr	Şam, Haleb, Zor aralarındaki çöllerde
Sepkî, Sepkânlı	Erzurum	Bayezid	Tutak	Sepkî Patnos	13.200	Nim seyyâr	Karyeleri civarında
Suhrânî	Diyarbakir	Mardin	Habîn ve Midyat	Merkez	1.850	-	-
Sahyân	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	150	-	-
Saracılı	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	912	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Sürgeci	Diyarbakir	Mardin	Avniye	Merkez	5.500	-	-
Satri'îye	-	Kuds-i Şerif	Yafa	Merkez	250	Nim seyyâr	Arazi-i mahlûlede
Sa'âdide	Beyrut	-	Ümmü'z-Zinât	Karyesin de Hayfa	40	Meskûn	Muhitleri dâhilinde
71b							
Sa'dân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzîmiye	Rıdvaniye	1.300	-	-
Sa'idîn	-	Kuds-i Şerif	Bî'ru's-Seb'a	Hafir	450	Seyyâr	Kaza dâhilinde ve Arba ve Vadi-i Musa cihetlerinde
Silvî/Selvî	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	350	-	-
Selukân	Bitlis	Siird	Şirvan	Menar	3.000	Seyyâr	Güzeldere'de
Silve	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Silvan	Baluka Hersudik Mardik Şeyhdâdâ	600 600 1.700 1.200	-	-

(Hacı) Süleymanlı	Konya	Hamidab âd	Karaağaç	Karayaka Karaağaç	170	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada yazın Aramas dağında
Semâyirî	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	87	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Semîke	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	176	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Semîne	Beyrut	Merkez-i vilayet	Sur	Merkez	300	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Sinan	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	250	Seyyâr	El-Cezîre ve ÇesmPaşayî mevkiiyle Nusaybin'de
Sinan	Mamuratü'l -Aziz	Merkez-i vilayet	Keban Madeni	Karaca	612	Nim seyyâr	Sarıçiçek mevkiinde
Sünbüs	Musul	Kerkük	Erbil	Sultaniye	300	Meskûn	-
72a							
Sinemenli	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Menar	60	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Sinemenli (Sanemli)	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	60	Seyyâr	Dâhil-i kazada ve Konya'da
Sinike (Sinikân)	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Beşiri	Merkez	2.000	-	-
Sivarke	-	Kudüs	Yafa	Merkez	100	Nim seyyâr	Arazi-i vakfiyede
Sevâ'id	Beyrut	Merkez-i vilayet	Safed	Merkez	49	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Surci/Sürücü	Musul	Merkez-i vilayet	Akra	Etraf-ı Şehr	2.500	Nim seyyâr	Akra'dan Revanduz'a kadar
Sure Mili	Bağdat	Merkez-i vilayet	Hânekin	Alyâda / Ulyâda	240	Meskûn	Alyâda/Ulyâda
Sulek	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	516	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Suveytât	Beyrut	Merkez-i vilayet	Safed	Merkez	49	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Seyad	Beyrut	Merkez-i vilayet	Safed	Merkez	27	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Seyarca	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Merkez	189	Nim seyyâr	Muhitlerinde
Seyyâr Kıbtî	Adana	İç İl	Mut	Merkez	100	Seyyâr	Arazi-i emiriyede ve Konya'da
72b							
Seydan	Diyarbakir	Siverek	Virahşehir	Merkez	250	-	-
Seydan	Musul	Kerkük	Revanduz	Merkez	3.160	Seyyâr	Bâzân ve Akra hududunda
Seydan	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	900	-	-
Seydiki	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	60	Nim seyyâr	Sengâv nahiyesinde
SeyyidinaM a'az	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Gûr	31	Nim seyyâr	Dâhili kazada
Sivan (Sayvan)	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	1.400	-	-
Siyuh	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	150	-	-
Kayıt yok.							

73, 74 Boş							
75a							
Şadilli	Erzurum	Merkez-i vilayet	Pasinler	Karayazı	5.897	Meskûn	-
Şadilli	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	8.000	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Şam Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Ovacık	Çarpazın	350	Meskûn	Muhitinde
Şarâbî, Şârâbî ²²	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	Hayme 500	Kısmen Meskûn	Nusaybin ve Çarçağ Suyu civarıyla Habur Nehrinin bazı mevkilerinde
Şarabî'l- Ba'mer (?) شرب البعر	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Milli	250	Nim seyyâr	Çağırpazar, Çağçağ, Telhamr cihetlerinde
Şarkiyan	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	3.100	-	Yezidîdirler
Şatırlar	-	Menteşe	Merkez	Gökabâd ²³	51	Nim seyyâr	Gökabâd nahiyesi civarında
Şa'âr	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	66	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Şele	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	120	Nim seyyâr	Sengâvnahiyesinde
Şamâr	Bağdat	Merkez	Horasan	Şehrbân	120	Nim seyyâr	Mehrut mukataasında
Şemâlne	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	140	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Şammar	Bağdat	Merkez-i vilayet	Cezîre	Reşadiye	250	Nim seyyâr	Muhitleri dâhilinde
Şamar	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kûtu'l-Amâre	Bağile	1.570	-	-
75b							
Şamar	-	Urfa	Merkez-i Liva	-	34.400	Seyyâr	Musul, Zor ve Ane taraflarında
Şamar	-	Zor	Merkez-i Liva	-	35.000	Seyyâr	Urfa, Zor, Siverek, Mardin ve Musul cihetlerinde
Şammar	Diyarbakir	Mardin	Siverek	Merkez	Hayme 15.000	Nim seyyâr	Zor, Mardin, Siverek cihetlerinde
Şamar	Diyarbakir	Mardin	Deyr-i Zor	Merkez	50.000	Seyyâr	Deyr-i Zor ve Mardin arasında
Şamar	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	75.000	Seyyâr	Bütün el-Cezîre'de
Şamaru't-Tuka (?) شمر الطقة	Bağdat	Merkez-i vilayet	Bedre	Merkez	300	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde ve Kût ile Amâre arasındaki arazide
Şamar Tuka	Bağdat	Merkez-i vilayet	Aziziye	Merkez	9.000	-	-
Şamuhlu (mükerrer)	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin ve Midyat	Merkez	2.400	-	-
Şamuhî	Diyarbakir	Mardin	Midyat	Merkez	2.600	-	-

²² Kurşun kalemle; "Diyarbakir'e yakın bir köy adıdır" notu düşülmüştür.

²³ Bugünkü Muğla'nın Gökova ilçesidir.

Şivânkâre	Musul	Süleymaniye	Bâzyân ve Köysançak	Sengâv	622	Meskûn	-
Şehîlât	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Beledrûz	150	-	-
Şeyh Bızınlî	Erzurum	Merkez-i vilayet	Nâmervân	Merkez	417	Nim seyyâr	Yoktur
76a							
Şeyh Bızınlî	Erzurum	Merkez-i vilayet	Narman	Merkez	Hane halkı 200	Nim seyyâr	İspir, Tortum, Keskim, Bayburt cihetlerinde
Şeyhan	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	200	-	-
Şeyhanlı	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	1.700	-	-
Şeyh Bızınlî	Erzurum	Merkez-i vilayet	Bayburt	Örek	1.150	Seyyâr	Masad deresinde
Şeyhli	Adana	Merkez-i vilayet	-	Sırkıntı	750	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Şiran	Van	Merkez	Mamuret ü'r-Reşâd	Merkez	2.000	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Şingi	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Dulvirân	200	Seyyâr	Bâzyân kazasıyla Delviran nahiyesinde
Şeyh Mahmudan	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Nazimiye	İrbesik (?) 	200	Meskûn	-
Kayıt yok.							
77, 78, 79 Boş							
80a							
Saçıkara	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Sırkıntı	4.000	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Saçıkara	Adana	Kozan	Feke	Merkez	250	Seyyâr	Kışın Çukurova'da yazın Haleb ve Üzeyr yaylarında ve Konya'da
Saçıkaralı	Adana	Kozan	Merkez	Merkez	900	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Saçıkaralı	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	150	Seyyâr	Dağlık orman
Saçıkaralı	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	130	Seyyâr	Dağlık orman
Saçıkaralı	Konya	Hamidabâd	Karağaç	Yenice Kale Karayaka	143	Seyyâr	Rum nahiyesinin Karaköy karyesiyle Feke'nin İn Deresi mevkilerinde
Saçıkaralı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	945	Seyyâr	Aksu Nehri havalisiyle Teke Ayanos, Abdurrahmanlar, Nebiler, Mandırla ve Serik kurasında ve Anamas ve Ketanlık yaylarında
Saçıkaralı	Konya	Burdur	Tefenni	Gökhisar	317	Seyyâr	Binkaza (?) ile Dalaman ve Teke ve Gökhisar'da

Saçıkaralu	Konya	Hamidab âd	Eğirdir	Merkez	600	Seyyâr	Konya, Antalya ve Adana'da
Saçıkaralu	Konya	Merkez-i vilayet	-	-	600	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
Saçıkaralu	Konya	Hamidab âd	Şarkî Karaağaç	Merkez	132	Nim seyyâr	Aramas dağında
Saçıkaralu	Adana	Cebel-i Bereket	Dörtyol	Ayas	500	Seyyâr	Çalılıkta
81a							
Sarıkeçili	Konya	Hamidab âd	Eğirdir	Merkez	350	Nim seyyâr	Aramas dağında
Sağıncı	Ankara	Yozgat	Merkez	İctahiye ve İç	127	Nim seyyâr	Liva dâhilinde
Savur	Diyarbakir	Mardin	Avniye	Merkez	3.000	-	-
Sabih	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Şafâ	450	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Sahuru'l-Fûr	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Gûr	600	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Safar	Beyrut	Nablus	Cenin	Bîsan / Beysan	3.500	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Savran	Bitlis	Siird	Arva	Fendek	400	Seyyâr	Helkûr ve Cerâ mevkilerinde
Solaklı	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	675	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Suyabatmaz	Konya	Teke	Kaş	Merkez	80	Nim seyyâr	Kınık karyesinde
Sıyrık/Sırık	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	250	Seyyâr	Dağlık ve orman mahallarında
82 Boş							
83a							
Damâyir	Beyrut	Akkâ	Hayfa	Kaysariye	200	Meskûn	-
83b Boş							
84a							
Dağobası	Adana	Merkez-i vilayet	-	Karataş	100	Nim seyyâr	-
Dağbaş	Diyarbakir	Siverek	Çermik	Liva	1.700	-	-
Tatvan	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Liva	600	-	-
Tartar	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	973	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel nam mahalde
Tartar	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	50	Seyyâr	Dağlık ormanda
Tartar	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	1.806	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Talîha	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	50	-	-
Tari'a	-	Kuds-i Şerif	Halilü'r-Rahman	Masğara	500	Seyyâr	Masğara ile Zulam ve Makamara aralarında
Tombul	-	Menteşe	Merkez	Gökabâd	83	Nim seyyâr	Gökabâd nahiyesi civarında
Tutaklı	Adana	Kozan	Merkez	Liva	500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Tombul	-	Menteşe	Merkez	Liva	1.800	Nim seyyâr	Bodrum Kaza dâhilinde
Tay	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	Hane: 300 ile		

					400 hayme 4.000		
Tay	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	3.500	-	-
Tay	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	8.000	-	-
Tay ²⁴	Diyarbakir	Mardin	Nusaybin	Merkez	2.047	-	-
84b							
Tay	Musul	Kerkük	Erbil	Sultaniye	200	Meskûn	Emlâk-i müdevverede
Tayan	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	500	-	-
Tayan (mükerrer)	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	2.600	Seyyâr	-
Kayıt yok.							
85, 86 Boş							
87a							
Amiriye	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	Merkez	1.300	-	-
Abbasan	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	600	-	-
Atebe	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Beledrûz	200	-	-
Adesiye	Beyrut	Akkâ	Taberiya	Gûr	271	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
ArâArâ	Musul	Merkez-i vilayet		Merkez	150	Seyyâr	El-Cezîre ve Nusaybin ve ÇeşmPâşâyimevakiinde
Arâmşe	Beyrut	Merkez-i vilayet	Sur	Merkez	250	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Arab	Adana	Merkez-i vilayet	-	-	200	Nim seyyâr	Adana ve Konya'da
Azmankân	Bitlis	Siird	Şirvan	Menar	3.000	Nim seyyâr	Mutki hududunda
Akek (?) 	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kûtu'l-Amâre	Bağile	440	-	-
Akirât	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzimiye	Akarkûf-i-Hurî	140	-	-
Akirât-ı Albu Habur ²⁵	-	Zor	Deyr	Mavhin	5.500	Nim seyyâr	Duhul-i Adibe, Akmanu'l-Heya, Beyar-ı Ebu Habur, Ebu Hayaya mevkilerinde
87b							
Akirât-ı Albu Seray	-	Zor	Deyr	Şamîta	5.000	Nim seyyâr	Sahiye nahiyesinin çölleriyle Zor'unKasiba ve Beşiri ve Kabakab ve Turkadirî mevkilerinde

²⁴ Dört Tay aşiretinin cevelangâhı sütununa el yazısı Latin harfleri ve kurşun kalemlerle "Etilerin kalıntısıdır- Tiyana, Niğde arazisinin eski adıdır" kaydı düşülmüştür. Bu ifadenin bilimsel bir kaynağı yoktur, şüphe ile karşılanmalıdır.

²⁵ Akirât-ı Albu Habur, Akirât-ı Albu Seray, Akirât-ı Albu Kâmil, aşiretlerinin ön ekleri hem metnin aslında hem de Salnamede (s. 823) açık olarak *Albu* olarak yazılmış iken, kâtip tarafından el yazısı ile *Ebu* olarak kaydedilmiştir.

Akirât-1 Albu Kâmil	-	Zor	Aşâre	Mavhin	20.000	Nim seyyâr	Beşiri, Adibe, Akmân, Vadiyü'l-Hayat ve Bahra ve Kafra çölleriyle Cezîretü'l-Avce ve Ümmü Garbe ve Bevâre memlehaları mevkiinde
Akirât-1 Albu Kâmil	-	Zor	Albu Kemal	Merkez	20.000	Nim seyyâr	Aşâre ve Sincar taraflarında
Akirât-1 Sülüs	-	Zor	Aşâre	Merkez	10.000	Nim seyyâr	Beşiri, Adibe, Akmân, Vadiyü'l-Hayat, Bahra ve Kafra çölleriyle Cezîretü'l-Avce ve Ümmü Garbe, Divârememlahaların da
Akirât-1 Düleym	-	Zor	Albu Kemal	Merkez	5.000	Seyyâr	Aşâre ve Sincar taraflarında
Ali Beyi	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	800	Nim seyyâr	Sengâv nahiyesinde
Alikân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	80	Nim seyyâr	İlkbaharda Diyarbakir'den hareketle Bitlis arazini dolaşarak Van'a gelirler.
Alikân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	300	-	-
Amâr	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	100	Nim seyyâr	Mehrut'de
Ömerkân ²⁶	Diyarbakir	Mardin	Avniye	Merkez	6.000	-	-
Amirân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	100	Nim seyyâr	Mehrut'de
Gazze	Bağdat	Kerbelâ	Merkez	-	7.000	-	-
88a							
Ane Beyli	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Delili Abbas	545	Meskûn	Macidiye ve Celal Solağ, Diyar Del (?), Mücedded, BevazilienharındaGurfe, Şatita, Azim arazisinde
Avâdil	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Beledrûz	300	-	-
İsa Begi	Diyarbakir	Mardin	Midyat	Merkez	6.000	-	-
(Hacı) İsalı	Konya	Hamidabâd	Eğirdir	Merkez	100	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
(Hacı) İsalı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	364	Seyyâr	Aksu Nehri havalisiyle Teke Ayanos, Abdurrahmanlar, Nebiler, Mandırla ve Anamas ve Ketanlık yaylalarında
Kayıt yok.							

²⁶ Mardin'il ilçesi olmuştur.

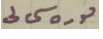

89 Boş							
90a							
Gazâviye	Beyrut	Nablus	Cenin	Beysân	3.000	Hayme-nîşîn	-
Gazâlât	Bağdat	Divâniye	Şâmiye	Ca'âra	10.000	Seyyâr	Ca'âra ve Meşhab mukataalarında
Uzeyr	Bağdat	Merkez-i vilayet	Ane	Hadîse	200	Nim seyyâr	Cezîre ve Şâmiye kazaları dâhilinde
Uzeyr	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzîmiye	Akarkûf-i-Hurî	1.000	-	-
Gazavîn	Haleb	Merkez-i vilayet	Bâb Membic	Merkez	400	Seyyâr	Kaysârû'l-Heyb kuralarında
Gaze	-	Urfa	Merkez-i liva	-	42.800	Seyyâr	Şâmiye cihetinden Cezîre'deRakka, Harran ve Cebel-i Abdülaziz'e kadar olan mahallerde
Gavarta	Beyrut	Akkâ	Akkâ	ŞafâAmr	1.000	Hayme-nîşîn	-
Gavâliye	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Hâlisî	500	Nim seyyâr	Hâlisî arazisinde
Kayıt yok.							
90b Boş							
91a							
Fettahlı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	255	Seyyâr	Kışın Antalya'nın Serik nahiyesiyle Ayanos, Abdurrahmanlar, Nebiler, Mandırla kurasında, yazın Eğirdir kazasının Anamas ve Akşehir kazasının Ketanlık yaylalarında
Fettahlı	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	476	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Fedâğa	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzîmiye	Mahmudiye	300	-	-
Ferhad Uşağı	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Hozat	Segedirik	700	Meskûn	Muhitinde
Fistanlı	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	260	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Fiskanlı	Erzurum	Merkez-i vilayet	Pasinler	Yasin-i Süfla	4.241	Meskûn	Pasinler
Feşanlı	Adana	Cebel-i Bereket	Cebel-i Bereket	Hassa	460	Seyyâr	Kaza dâhilinde
Fazlı	Suriye	Şam	Kuneytar a	Merkez	3.432	Nim seyyâr	Vasta ve el-Medaric, Delve, AbdurrahimBeg, İdiZikr, Lutyan, Bire Avid ve Selil arazisinde
Fatmanlı	Adana	Cebel-i Bereket	Hassa	Merkez	50	Seyyâr	Arazi-i emiriyede

Fatmanlı	Adana	Cebel-i Bereket	Cebel-i Bereket	Hassa	50	Seyyâr	Arazi-i emiriyede ve Konya'da
Fellahân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzimiye	Mahmudiye	3.000	-	-
91b Boş							
92a							
Kâçâr	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	160	Seyyâr	Dağlık ormanda
Kalan	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Ovacık	Kalan	2.000	Meskûn	Muhitinde
Kabacı	Adana	İç İl	Silifke	Bağra	405	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kabasakallı	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	536	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kabasakallı	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	261	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel nam mahalde
Kıbtî	Adana	İç İl	Mut	Merkez	10.000	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kaçar	Adana	Kozan	Merkez	Liva	500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kaçar	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	110	Seyyâr	Arızalı arazide
Kaçar	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Sırkıntı	1.500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kır Oğa (?) قروغا	Adana	İç İl	Mut	Merkez	300	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada
Kadiriye	Beyrut	Akkâ	Safed	Merkez	50	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Karağöl	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzimiye	Marzaka	1.000	-	-
92b							
Kır Oğa (?)	Adana	İç İl	Mut	Merkez	3.000	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karaevliler	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	4.000	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karaevliler	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	4.000	Seyyâr	Çalılıkta
Karaballı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Hozat	Segedirik	1.000	Meskûn	Muhitinde
Karabegân	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	3.500	-	-
Karabocili	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	327	-	-
Karabocili	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	617	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karapapak	Erzurum	Bayezid	Tutak	Sebkî Patnos	6.000	Nim seyyâr	Karyeleri civarında
Karatekeli	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Sırkıntı	2.251	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karatekeli ve Manav	-	Menteşe	Milas	Güllük	617	Seyyâr	Güllük nahiyesi civarında (El yazısı ile sonradan ilave edilmiştir)
Karatekeli	Konya	Antalya	Merkez	Serik	563	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel nam mahalde
Karatekeli	Konya	Antalya	Merkez	Kaş	99	Seyyâr	Kışın nahiye dâhilinde ve Aksu Nehri havalisinde, yazın Anamas ve Ketanlık yaylalarında

Karaçor	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	17.000	-	-
93a							
Karaçakal	Konya	Hamidab âd	Şarkî Karaağaç	Afşar	281	Nim seyyâr	Aramas Dağında
Karaçakal	Konya	Hamidab âd	Karaağaç	Karasıklı	281	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Karacadağ ²⁷	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Karaağaç	5.500	-	
Karahacılı	Adana	Kozan	Merkez	Merkez	300	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karahacılı	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	400	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karahacılı	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Sırkıntı	1.500	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karahacılı	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	281	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Karahacılı	Adana	Cebel-i Bereket	Dört Yol	Ayas	500	Seyyâr	Çalılıkta ve Konya'da
Karahacılı	Konya	Hamidab âd	Eğirdir	Merkez	300	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
Karadüz	Adana	İç İl	Mut	Merkez	1.104	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada ve Konya'da
Karadumanlı	Adana	İç İl	Mut	Merkez	1.104	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karadedeli	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	685	Nim seyyâr	Çayır ve Yedibel mevkiinde
93b							
Karadedeli	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	536	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karasaçlı	Konya	Merkez-i vilayet	Beyşehir	Merkez	1.600	Nim seyyâr	Antalya'nın Koğat ve Binkonak yaylalarıyla Beyşehir'in Ali Efendi yaylasında
Karasaçlı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	1.669	Nim seyyâr	Kışın Antalya'nın Binkonak ve karyesinde, yazın Karaağa kazasının Anamas yaylasında
Karakoyunlu	Adana	Mersin	Tarsus	Namrun	110	Seyyâr	Dağlık ormanda
Karakoyunlu	-	Menteşe	Merkez	Gökabâd	83	Nim seyyâr	Gökabâd nahiyesi civarında
Karakoyunlu	-	Menteşe	Merkez	Gökabâd	100	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde ve sahilde
Karakaya	Adana	Merkez-i vilayet	Karaisalı	Karataş	130	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Karakeçi	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Liva	4.900	-	-
Karakeçi (mükerrer)	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Karakeçi	-	Nim seyyâr	Karakeçi nahiyesinin Farac ve çöllerinde
Karakeşli	Adana	İç İl	Silifke	Bulacalı	447	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede

²⁷ Cevlangâhı sütununda kırmızı hatla "Böyle bir aşiret yoktur. Karaca Dağ muhafaza aşairin meskûn bulunduğu mahallin ismidir" notu düşülmüştür. Bu itibarla bu kayıt dikkate alınmamıştır.

Karalar	Adana	İç İl	Anamur	Selenti	800	Nim seyyâr	Barçın ve Altuntaş mevkiinde ve Konya'da
Karalar	Adana	İç İl	Anamur	Selenti	600	Nim seyyâr	Yazın Ermenak'ın Barçın yaylasında, kışın sahilde ve Konya'da
Kireyşan	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	1.800	Meskûn	Arazi-i emiriyede
94a							
Kasîrîn	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Merkez	200	Nim seyyâr	Vasta ve el-Medaric, Delve, Abdurrahim Beg, İdi Zikr, Lutyân, Bire Avid ve Selil arazisinde
Kalles	Diyarbakir	Siverek	Siverek	Merkez	150	-	-
Kalendelân	Diyarbakir	Mardin	Mardin	Merkez liva	250	-	-
Kalitân	Beyrut	Merkez-i vilayet	Sur	Merkez	1.000	Nim seyyâr	Kışın kazada, yazın Suriye vilayetinde
Kamaçaşlı	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	400	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Koçaşlı	Adana	İç İl	Gülнар	Ovacık	400	Nim seyyar	Muhitinde
Koçmanlı	Erzurum	Merkez-i vilayet	Namran	Merkez	669	Meskûn	Cevlangâh ittihaz ettikleri arazi yoktur.
Koçderik Uşağı	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Hozat	Segedirik	400	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Korân/ Kûrân	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Liva	600	-	-
Kurşunlu	Konya	Antalya	Merkez	Serik	297	Seyyâr	Kışın Serik nahiyesiyle Aksu Nehri havalisinde yazın yaylalarda
Kureyşan	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Nazîmiye	İrbesik (?)	1.000	Nim seyyâr	İrisbek, Holek, Zeyve ve Kalmam karyelerinde
Kûm/Kavm-i Nahşan (KomeNakşan)	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	300	-	-
94b							
Kırgân	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Hozat	Sin	270	Meskûn	Muhitinde
Kızıl Işıklı	Adana	Kozan	Merkez	Liva	300	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kızıl Işıklı	Adana	Merkez-i liva	Ceyhan	Merkez	150	Seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kızıl İsalı	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	536	Nim seyyâr	Arazi-i emiriyede
Kızıl İsalu	Adana	İç İl	Silifke	Ayas	362	Nim seyyâr	Barçın yaylasında
Kaysariye	Beyrut	Akka	Hayfa	Kaysariye	174	Meskûn	Muhitleri dâhilinde
Kayıt yok.							
95 Boş							

96a							
Kure Sinili ²⁸ 	Van	Van	-	Erçek	Hane: 160 Nüfus:730	-	-
Kayıt yok.							
96b Boş							
97a							
Karzâ	Diyarbakir	Ergani Madeni	Maden	Merkez	800	-	-
Kâjâ (Kejjân) ²⁹	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	300	-	-
Gârsân	Bitlis	Siird	Arva	Luri	2.000	Seyyâr	Helekor cebelinde
Gârsân	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Nazımiye	Hakis	1.000	Meskûn	Hakis ve Dereova karyelerinde
Kâfurûş (Gâvfuruş)	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Dulvirân	300	Seyyâr	Tapulu arazilerinde
Kâkli	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	100	Nim seyyar	Sengâv nahiyesinde
Kîc 	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	420	Meskûn	-
Kebez ³⁰	Konya	Antalya	Merkez	Serik	Mechul	Nim seyyâr	Antalya ve Eğirdir havalisinde
Kebez	Konya	Hamidabâd	Eğirdir	Pavlu	800	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
Kebis (Gîs)	-	Urfa	Haran	Merkez	3.950	Nim seyyâr	Arazi-i haliyede
Kebiye	Beyrut	Ümmü'z-Zeynât Karyesi	-	-	70	Meskûn	Muhiti dâhilinde
Keççân	Diyarbakir	Mardin	Cizye	Merkez	1.106	-	-
97b							
Gerâfa	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	Musba'id e Garbî	1.000	-	-
Kürdî	Musul	Kerkük	Köysancak	Merkez	337	Meskûn	-
Kürdî	Musul	Kerkük	Erbil	Sultaniye	200	Meskûn	-
Kürdî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Hanekîn	Kolay	506	Nim seyyâr	Diyâla üzerinde
Kürdî	Musul	Kerkük	Salâhiye	Merkez	3.300	-	-
Gergerî	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	100	Seyyâr	Zaho etrafında
Kertân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzımiye	Ebu Gureyb	150	-	-
Kertân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzımiye	Mahmudiye	600	-	-

²⁸ Mülâhazat sütununda kurşun kalemlerle "Türktürler, İran'ın Guneşehr ve Dilman havalisinden 1334-35 senelerinde Van'a iltica etmişlerdir. Karagündüz, Erçek ve Alayköy karyelerinde iskânları vilayete (tarih yeri Boş) tarihinde yazılmıştır. 1918

²⁹ İzzeddin Bey Ekradına bağlı Harim ve Amik ovasında 13 efer, 3 hane, 7 bennâk ve 3 mücerredi olanküçük bir şubesi vardır (Öztürk; s. 45, 144)

³⁰ Antalya'nın bugünkü Kepez ilçesidir.

Kerit	Bağdat	Kerbelâ	Hindiye	Ebu RadiyeMü şevreb	6.000	-	-
Kezmekli / Gözmekli	Konya	Hamidab âd	Eğirdir	Beşkonak	Mechul	Nim seyyâr	Antalya, Eğirdir, Karaağaç'ta
Geysân / Kîsân	Diyarbakir	Siverek	Merkez	Merkez	700	-	-
Keşafı	Konya	Teke	Alaiye	Merkez	50	Nim seyyâr	Barçın ve Altuntaş'ta
98a							
Keşefli	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	350	Seyyâr	Dağlık ormanda
Keşefli	Konya	Teke	Alaiye	Merkez	324	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Keşkûli	Bitlis	Siird	Şirvan	Menar	500	Nim seyyâr	Şirvan İron/Eyruncibalinde
Keşli Türkmanı	Adana	İç İl	Silifke	Merkez	700	Nim seyyâr	Konya vilayetinde
Ke'âyine 	-	Kuds-i Şerif	Halilu'r-Rahman	Masğara	800	Meskûn	Masğara ile Zulam ve Mukamara aralarında
Kemsûr	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Nazımiye	Hakis	150	Meskûn	Hakis ve Dereova karyelerinde
Kem'ân 	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Şehrbân	300	Nim seyyâr	Mukataalarında
Kem'ân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	100	-	-
Kötekli	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	80	Seyyâr	Dağlık ormanda
Kötekli	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	80	Seyyâr	Dağlık ormanda
Kötekli	Konya	Hamidab âd	Şarkî Karağaç	Karaağaç	25	Nim seyyâr	Aramas dağında
Kötekli	Konya	Hamidab âd	Karaağaç	Kötekli	25	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
98b							
Kötekli	Konya	Hamidab âd	Eğirdir	Merkez	350	Nim seyyâr	Eğirdir ve Pavlu havalisinde
Kötekli	Konya	Antalya	Merkez	Serik	135	Seyyâr	Kışın nahiyede ve Aksu Nehri havalisinde, yazın yaylalarda
Köçer	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Hısn-ı Mansur	Merkez	190	Seyyâr	Akdağ'ında
KöçereArtu ş	Van	Hakkâri	Çölemerik Beytü's-Şebâb	Merkez	7.500	Seyyâr	Beytü's-Şebâb'dan Musul ovasına kadar
KöçereHeriki	Van	Hakkâri	Şemdinân ve Gevâr	Merkez	10.000	Seyyâr	Şemdinân ve Gevâr kazalarıyla hudud-ı İraniye'de ve Musul havalisinde
Kûrân / Gevrân	Van	Hakkâri	Çölemerik Beytü's-Şebâb	Merkez	750	Seyyâr	Beştü's-Şebâb'dan Musul'a kadar
Kûrân / Gevrân	Musul	Merkez-i vilayet	Zaho	Merkez	150	Seyyâr	Zaho etrafında

Kûrân / Gevrân	Diyarbakir	Ergani Madeni	Ergani	Merkez-i liva	400	-	-
Kûsbânlı	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Behisni	Keysun	410	Nim seyyâr	Ak ve Kızıl dağında
Kösreli	Adana	Kozan	Feke	Rum	500	Seyyâr	Rum nahiyesiyle Yukarı Kine karyesinde Karagöl mevki ve havalisinde
Köse Çobanlı	Adana	İç İl	Gülнар	Merkez	2.020	Nim seyyâr	Bardat mevkiinde
Köselerli	Adana	İç İl	Gülнар	Merkez	2.632	Nim seyyâr	Bellitel ve Balkusan mevkilerinde
99a							
Köselerli	Adana	Gülнар ve Mut kazalarının da	-	Merkez	1.595	Nim seyyâr	Barçın yaylasıyla Altuntaş mevkiinde
Gökdere ³¹	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	2.200	-	-
Kölemen	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Merkez	Mechul	Seyyâr	Haleb ve Üzeyr yaylalarında
Kömürcüyan	Konya	Antalya	Merkez	Serik	95	Seyyâr	Kışın Antalya'nın Serik nahiyesiyle Aksu Nehri havalisinde, yazın yaylalarda
Kömik	Diyarbakir	Ergani Madeni	Maden	Merkez	400	-	-
Kunefî (?) 	Diyarbakir	Siverek	Çermik	Merkez	2.000	-	-
Kisyar	Haleb	Ayntab	Menbic	Merkez	1.200	Seyyâr	Muhitleri dâhilinde
Keyrâviyân 	Van	Hakkâri	Çölemerik Beytü'-Şebâb	Merkez	300	Nim seyyâr	Norduz dâhilinde
Kikil	Konya	Hamidabâd	Uluborlu	Merkez	700	Seyyâr	Megri ³² , Köyceğiz, Elmalu kazalarıyla Antalya sevâhilinde ve Denizli sancağı havalisinde
Kiki	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Liva	22.000	-	-
100 Boş							
101a							
Laçın Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Hozat	Bellekan	180	Meskûn	Muhitinde
Lakav/Laku	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	400	-	-

³¹ Günümüzde aşiretin adıyla kurulan Palu'nun bir köyüdür.

³² Muğla'nın bugünkü Fethiye ilçesidir. Fethiye Kaymakamlığının resmi internet sitesinde, 1913'te Şam civarında uçağı düşerek şehit olan ilk hava şehitlerimizden Fethi Bey, Megrili olduğu için onun anısına 1934 tarihinde Fethiye adının verildiği kayıtlıdır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde İstanbul-Kahire arasına uçakla geçmeyi planlayan Sadık, Fethi ve Nuri Beyler Şam civarında uçaklarının arızalanması sonucu düşerek şehit olmuşlardır. Türbeleri Şam'da Emevi Camiinin avlusunda Selahaddin Eyyübi Türbesinin yanındadır.

نهر							
Luserlerli / Levserlerli	Adana	İç İl	Mut	Merkez	395	Nim seyyâr	Dâhili kazada
Lehb/Lehe p	Musul	Kerkük	Erbil	Sultaniye	500	Meskûn	-
Lehib	Haleb	Merkez-i vilayet	-	-	600	Seyyâr	Muhitleri dâhilinde
Kayıt yok.							
101b, 102 Boş							
103a							
Mazudağ	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	700	-	-
Maliki Deyre	Musul	Kerkük	Revandûz	Merkez	850	Seyyâr	Muhitinde
MâmSâle Ahmed	Musul	Kerkük	Revandûz	Merkez	1.840	Seyyâr	Barzan ve Akra hududunda
MâmSâleCu cân	Musul	Kerkük	Revandûz	Merkez	2.300	Seyyâr	Barzan ve Akra hududunda
Mecma'	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Yakubiye	400	Nim seyyâr	Horasan, Beziyizi, Atebiye, Cedide /Cüdeyde, Siryane/Süryane arazisinde
Mahall	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	700	-	-
Muhâmede	Bağdat	Merkez-i vilayet	Duleym	Merkez	6.000	Seyyâr	Şâmiye ve Cezîre'de
Mahân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	450	-	-
Mahbanlı	Ankara	Yozgat	Akdağ Madeni	Madeniçi Karamağ ara	2.412	Nim seyyâr	Akdağ yaylasında
Mahbanlı	Ankara	Yozgat	Akdağ Madeni	Merkez	2.416	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde ve Zile ile Tokat arasında
Muhammed ân	Beyrut	Akka	Safed	Merkez	39	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Mahmudâ	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	150	-	-
Mezlikân	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Liva	300	-	-
103b							
MuradlıBah şîş	Adana	İç İl	Anamur	Merkez	600	Nim seyyâr	Barçın yaylasında ve Konya'da
Maraşda	Bağdat	Divâniye	Hille	Hurâmî	1.200	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
MurdûsTürkmanı	Diyarbakir	Ergani Madeni	Eğil Madeni	Nahiyesinde	12.000	-	-
Murdus	Diyarbakir	Ergani Madeni	Eğil Madeni	Nahiyesinde	7.000	-	-
Marmasa / Murmasa	Bağdat	Merkez-i vilayet	-	Dağara nahiyesinde	600	Meskûn	Arazi-i emiriyede

Merdân-ı Muhammed Şirin	Musul	Kerkük	Köysançak	Merkez	37	Nim seyyâr	-
Mezârib	Beyrut	Akka	Nasıra	Merkez	125	Nim seyyâr	Semune arazisinde
Musâ'îd	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Yakubiye	150	Nim seyyâr	Akser Nehri üzerindeki arazide
Musâ'îd	Beyrut	Nablus	Nablus	Ğûru'l-Fâri'a	1.595	Nim seyyâr	Arazi-i emiriye ve arazi-i müdevverede
Müskân	Mamuratü'l-Aziz	Dersim	Nazımiye	Hakis	200	Meskûn	Karyesinde
Müslıkânlı	Ankara	Yozgat	Merkez	İctahiye	16	-	-
Mesûdî	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	200	Nim seyyâr	Sengâv nahiyesinde
104a							
Muşâhede	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Mehrut	100	-	-
Muşâhede	Bağdat	Merkez-i vilayet	Kâzımiye	Tarmiye ve Ebu Seridil (?) Haside Tacı (?)	2.350	-	-
Muşâhede	Suriye	Merkez-i vilayet	Duma	Merkez	50	Seyyâr	Kışın Hums'da yazın Baalbek'te
Meşkinlu / Muşkinli	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Liva	800	-	-
Mısırlar	Konya	Teke	Alaiye	Duşenbe	358	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde
Mu'âzid	Bağdat	Merkez-i vilayet	Ane	Hadise	40	Nim seyyâr	Cezîre ve Şamiye'de
Mu'âzid	Suriye	Merkez-i vilayet	Duma	Merkez	340	Seyyâr	Kışın Hums'da yazın Baalbek'te
Mu'âmara	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Yakubiye	120	Nim seyyâr	Akser Nehri üzerindeki arazide
Mu'âmara	Bağdat	Divâniye	Hille	Havas	1.200	Nim seyyâr	Nahiye dâhilinde
Mu'âviye	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Yakubiye	80	Nim seyyâr	Tahvile, Ümmü'r-Ruman ve Murse arazisinde
Ma'dân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Şehrbân	200	-	Haruniye, Şehrbân ve Sinsil ve Cubni ve Esbûr mukataalarında
Ma'dân	Bağdat	Merkez-i vilayet	Bedre	Merkez	600	Nim seyyâr	Dâhil-i kazada ve Kût ile Amâre arasında
105a							
Mentek	Musul	Kerkük	Köysançak	Merkez	Gayr-i muharrer	Nim seyyâr	Bağdat ve Musul havalisinde
Mendân	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	300	-	-
Mendemere	Musul	Kerkük	Râniye	Merkez	800	Nim seyyâr	Kandil Dağı'nda
Menkûr	Musul	Kerkük	Köysançak	Merkez	Gayr-i muharrer	Nim seyyâr	İran hududunda ve Zene Dağı'nda
Menkûr	Musul	Süleymaniye	Mamure	-	25.000	Nim seyyâr	İran hududunda ve Zene Dağı'nda
Menemenci	Adana	İç İl	İç İl	Mut	40	Nim seyyâr	Barçın yaylasında

Mevâsî	Beyrut	Akka	Safed	Merkez	125	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
Mevâleme	-	Kuds-i Şerif	Yafa	Merkez	200	Nim seyyâr	Ömeriye ve Ebu Keşk vakıflarında
Mevâlî	Haleb	Merkez	Maarra	Merkez	6.530	Seyyâr	Bâb, İdlîb, Mahca (?) Kilis kazalarında
Musa Reşân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	200	-	-
Musa Reşân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	2.000	Seyyâr	Diyarbakir, Musul, Van, Bitlis
Mihrdâvî	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Şehrbân	200	Nim seyyâr	Haruniye, Şehrbân ve Sinsil ve Cubnî ve Esbûr mukataalarında
105b							
Mihdânî	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Silvan	Merkez	1.500	-	-
Mihmanlı	Mamuratü'l -Aziz	Malatya	Behisni	Keysun	123	Meskûn	Nahiye dâhilinde
Mihmediyân	Bitlis	Siird	Birvan	Merkez	40	Nim seyyâr	Hizan kazasında
Mihmediyân	Bitlis	Siird	Şirvan	Haras	1.500	Nim seyyâr	Zerok cebelinde
Memici Karakoyunlu	Adana	Merkez-i vilayet	Ceyhan	Merkez	Mechul	Seyyâr	Kışın Çukurova'da, yazın Haleb ve Üzeyr yaylalarında
Metinân	Diyarbakir	Merkez-i vilayet	Derik	Merkez	350	-	-
Meyhanlı	Ankara	Yozgat	Merkez	Sorgun	188	Nim seyyâr	Liva dâhilinde
Meymânlı	Ankara	Yozgat	Merkez	Sorgun	168	Nim seyyâr	Liva dâhilinde
Mirân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	150	Nim seyyâr	Diyarbakir ve Bitlis vilayetlerinde
Mirân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	Hayme 400	Seyyâr	Cizre kazasıyla Musul vilayetinde
Mirân	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	630	Seyyâr	Musul, Diyarbakir, Bitlis ve Van vilayetlerinde
Mir Sinan	Diyarbakir	Mardin	Merkez	Liva	370	-	-
106a							
Mir'a	Musul	Süleymaniye	Bâzyân	Sengâv	250	Nim seyyâr	Tapulu arazilerinde
Mîlâç	Musul	Merkez-i vilayet	-	-	100	Seyyâr	Kışın el-Cezîre'de, ilkbaharda Necme'de, yazın etraf-ı şehirde
Milli	Diyarbakir	Siverek	Viranşehir	Merkez	Hayme 10.000	-	-
Kayıt yok.							
106b, 107 Boş							
108a							
Narmikân	Mamuretaü'l -Aziz	Merkez-i vilayet	Keban Madeni	Karaca	515	Nim seyyâr	Sarıçiçek mevkiinde
Nerib	Diyarbakir	Ergani Madeni	Merkez	-	1.500	-	-
Nerib	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	800	-	-

(Hacı) Nasuhlu	Konya	Hamidââ d	Şarkî Karaağaç	Karaağaç	105	Nim seyyâr	Aramas Dağı'nda
(Hacı) Nasuhlu	Konya	Hamidab âd	Karaağaç	Karayaka	105	Nim seyyâr	Kaza dâhilind
Nefî'ât	Beyrut	Akka	Akka	Kaysariye	150	-	-
Na'îrât	Bağdat	Merkez-i vilayet	Horasan	Yakubiye	150	Nim seyyâr	Hadd-i Mezid ve Hadd-i Mekser ve Devre'de
Nu'aym	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Merkez	10.622	Nim seyyâr	Vasta ve el-Medaric, Delve, AbdurrahimBeg, İdiZikr, Lutyân, Bire Avid ve Selil arazisinde
Nu'aym	Suriye	Merkez-i vilayet	Vadiyü'l-Acem	Tayyibe	1.500	Nim seyyâr	Kaza dâhilinde ve senede iki ay çölde Harb, Akidan, Hamamara, Hayada aşâirinin hududunda
Nemirât	Beyrut	Akka	Safed	Merkez	54	Nim seyyâr	Safedberriyesinde
108b Boş							
109a							
Vîşin / Veyşin	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	800	-	-
Vîşin / Veyşin	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	-	1.900	-	-
Veled-i Ali	Haleb	Menbic	Menbic	-	1.500	Seyyâr	Bab, İdlîb, Kilis kazalarında
Kayıt yok.							
109b Boş							
110a							
Hâcân	Musul	Merkez-i vilayet	Zaho	Merkez	2.500	Seyyâr	Zaho etrafında
Horzum	Adana	Kozan	Feke	Rum	800	Seyyâr	Yeniköy ve Afşar Gediği
Horzum	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	300	Seyyâr	Dağlık
HerkîSerhâ tî	Musul	Kerkük	Revanduz	Merkez	5.090	Seyyâr	Muhitinde
HerkîFedân	Musul	Kerkük	Akra	Etraf-ı Şehr	2.000	Seyyâr	Akra kazasının Hakkârî sancağına tabi SurciGevar kazasına kadar olan mahallerde
Herdunânî Baka (?)	Diyarbakir	Mardin	Cizre	Merkez	300	-	-
Hernûş	Van	Merkez-i vilayet	Şatak	Hernûş	1.300	Nim seyyâr	Musul ve Cizre sahralarında
Havârice	Suriye	Merkez-i vilayet	Kuneytar a	Merkez	2.242	Nim seyyâr	Vasta ve el-Medaric, Delve, AbdurrahimBeg, İdiZikr, Lutyân, Bire Avid ve Selil arazisinde
Hûşîn	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	3.000	-	-

Hûn	Diyarbakir	Ergani Madeni	Palu	Merkez	400	-	-
Honamlı	Adana	Mersin	Tarsus	Merkez	240	Seyyâr	Dağlık mahallerde
Hovedik	Diyarbakir	-	Silvan	-	600	-	-
110b							
Hoverkî	Diyarbakir	Mardin	Midyat	-	6.000	-	-
Hovezî	Diyarbakir	Mardin	Cizre	-	600	-	-
111a							
Yağda Koyuncu	Adana	İç İl	Silifke	Bağra	1.256	Nim seyyâr	Konya ve Çayır Yedibelmevakiinde
Yeni Emirler	Adana	İç İl	Gülнар	Merkez	950	-	-
Yeni Osmanlı	Konya	Antalya	Merkez	Serik	1.744	Nim seyyâr	Kışın Antalya'nın Döşemealtında, yazın İstanos nahiyesinin Ali Fahreddin ve Millu nahiyesinin Subye yaylalarında, Antalya sevâhiliyleYeniceköy 'de
Yeni Yörük Kaş	Adana	İç İl	Gülнар	Merkez	794	-	-
Yeni Yörük Emirler	Adana	İç İl	Gülнар	Merkez	950	Nim seyyâr	Konya vilayetiyle Ayas ve Beg Kuyu nam mahallerde
Yeni Yörük Kaş	Adana	İç İl	Gülнар	Merkez	779	Nim seyyâr	Konya vilayetiyle Tahta Yüksekî nam mahalde
Yusufan	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Mazgird	Merkez	1.000	Meskûn	Arazi-i emiriyede
Yukarı İsa Uşağı	Mamuratü'l -Aziz	Dersim	Hozat	Karmil	350	Meskûn	Muhitinde ve arazi-i emiriyede
Kayıt yok.							
111b, 112, Boş							
Toplam Nüfus					2.101.863		

Ek 2- Yazmanın Aslından Örnek Sayfalar (vr. 2, 6, 37, 92, 103, 104)

عنوان اثر	تاریخ نگارش	بازدید محلی			مورد نگاه
		بازدید	لوا	فضا نام	
ابوعاصی	۵۶۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو كوكب	۵۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو سويد	۸۵۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابانق	۱۰۸	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جابر	۸۵۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
امامك	۷۷	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۸۸۹	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
آدم خاني	۹۸۱	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
اعدان	۱۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابن جابر	۱۰۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابن سينا	۹۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه

عنوان اثر	تاریخ نگارش	بازدید محلی			مورد نگاه
		بازدید	لوا	فضا نام	
ابو جعفر	۱۰۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۵۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۸۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو كليب	۸۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو نايب	۵۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۹۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۱۰۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۵۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۱۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۸۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه
ابو جعفر	۸۰۰	مركز	مركز	مركز	مخطوطه بايد و جغرافيه

ردیف	نوع	تاریخ	مردود	بوندیغی مور			مردود
				ناهیه	قضا	لوا	
1	چو	بغداد	بغداد	مرکز	کاد	۵۰۰	بغداد
2	چو	بغداد	مرکز	کاظرا	بغداد	۸۰۰	بغداد
3	چو	بغداد	مرکز	مد	بغداد	۵۰۰	بغداد
4	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
5	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
6	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
7	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
8	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
9	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
10	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
11	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
12	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
13	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
14	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
15	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
16	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
17	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
18	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
19	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
20	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد

ردیف	نوع	تاریخ	مردود	بوندیغی مور			مردود
				ناهیه	قضا	لوا	
1	چو	بغداد	بغداد	مرکز	کاد	۵۰۰	بغداد
2	چو	بغداد	مرکز	کاظرا	بغداد	۸۰۰	بغداد
3	چو	بغداد	مرکز	مد	بغداد	۵۰۰	بغداد
4	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
5	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
6	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
7	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
8	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
9	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
10	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
11	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
12	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
13	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
14	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
15	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
16	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
17	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
18	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
19	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد
20	چو	بغداد	مرکز	بغداد	بغداد	۵۰۰	بغداد

103

ردیف	ردیف	ردیف	بوندی هجره			بوندی هجره	ردیف	ردیف	ردیف	بوندی هجره			بوندی هجره
			نام	قضا	لوا					نام	قضا	لوا	
1	1	1	مرکز	انامور	مرکز	مرکز	700	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
2	2	2	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	1400	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
3	3	3	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	14000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
4	4	4	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	7000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
5	5	5	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	47	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
6	6	6	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	100	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
7	7	7	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	100	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
8	8	8	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	10000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
9	9	9	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	500	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
10	10	10	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	16	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
11	11	11	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	500	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	

104

ردیف	ردیف	ردیف	بوندی هجره			بوندی هجره	ردیف	ردیف	ردیف	بوندی هجره			بوندی هجره
			نام	قضا	لوا					نام	قضا	لوا	
1	1	1	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	50	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
2	2	2	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	1000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
3	3	3	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	400	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
4	4	4	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	1000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
5	5	5	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	50	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
6	6	6	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	1000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
7	7	7	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	8000	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
8	8	8	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	6780	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
9	9	9	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	47	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
10	10	10	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	570	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	
11	11	11	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	50	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	مرکز	

OSMANLIDA MODERN TAŞRA OKULLARINA ÖĞRENME ORTAMI VE EĞİTİMCİLER BAĞLAMINDA BAKIŞ (Arapgir Erkek Rüşdiyesi Örneği 1869-1913)

Danyal TEKDAL

Dr. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi
danyal.tekdal@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7071-0548

Atıf/Citation: Tekdal, D. (2021). Osmanlı Modern Taşra Okullarına Öğrenme Ortamı ve Eğitimciler Bağlamında Bakış (Arapgir Erkek Rüşdiyesi Örneği 1869-1913). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* (İNİJOSS), 10 (1), 72-107

Öz

Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Arapgir'de de geleneksel eğitim kurumları olan sıbyân okulları ve medreseler, uzun yıllar faaliyetlerini sürdürmüştür. Tanzimatla birlikte kazada modern eğitim kurumları da açılmıştır. Bu kapsamda, 1869-1870 öğretim yılında kazada ortaokul düzeyinde açılan okulların en önemlisi Arapgir Erkek Rüşdiyesi'dir. Okuldaki öğrenciler için kitap, küre ve haritalar ise İstanbul'daki MaârifNezâreti Kütüphanesi'nden tedarik edilmiştir. Okuldaki görevlilere aylık belli bir maaş ödenmiştir. Zamanla okul, önemli bir mezun sayısına ulaşmıştır. Mezunlara kazada memur olma olanağı sunulmuştur. Bu gelişme, okula olan ilginin artmasına ve dolayısıyla okulun daha nitelikli bir düzeye gelmesine imkân sağlamıştır. Meydana gelen gelişmenin bir diğer sonucu ise, okul açılmadan önce dışardan kazaya yapılan memur tayinlerinin aksine yerelden tayinin artış kaydetmesidir. Böylece Arapgir'de kamu hizmeti istikrarlı yani sürdürülebilir bir mahiyet kazanmıştır. 44 yıllık faaliyetinden sonra okul, 6 Ekim 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâiye Kânun-ı Muvakkat düzenlemesi gereği ibtidâiye dönüştürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arapgir, Rüşdiye, Eğitim, Öğretmen, Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid

A REVIEW OF MODERN PROVINCIAL SCHOOLS IN THE OTTOMAN IN TERMS OF LEARNING ENVIRONMENT AND EDUCATORS (The Example of Arapgir Boys' Ruşdiye (Arapgir Boys' Junior High School) 1869-1913)

Abstract

The traditional educational institutions, Sıbyân schools and madrasahs, continued their activities for many years in Arapgir as in the rest of the Ottoman Empire. With the Tanzimat, modern educational institutions were opened in the province. In this context, the most important of the schools opened at the secondary school level in the 1869-1871 academic year in the district is Arapgir Boys' Ruşdiye (Arapgir Boys' Junior High School). Coursebooks, globes and maps at the school were supplied from the Ministry of Education Library in Istanbul. School staff were paid a certain monthly salary. Over time, the school reached a significant number of graduates. Graduates were given the opportunity to become civil servants in the province. This Development enabled an increase in the interest in the school and thus the school reached a more qualified level. Another result of this Development is that the local appointment was increased, unlike the external civil servant appointments made before the school was opened. Thus, the public service in Arapgir gained a stable, that is, sustainable nature. After 44 years of activity, the school was converted into an primary school in accordance with the Education Law dated October 6, 1913.

Keywords: Arapgir, Ruşdiye, Education, Teacher, Ottoman State, Abdulhamid II

1. Giriş

Geçmişten bugüne Dünya'daki devletler, ikbal endişelerini eğitim sistemleri ile gidermeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti de aynı endişe ile eğitim faaliyetine büyük önem vermiştir. Bu kapsamda eğitimin ilk aşamasını oluşturan sıbyân okulları ile buradan mezun olanların eğitime devamını karşılayabilmesi amacıyla açılmış medreseler, yüzyıllarca faal olmuşlardır. Geleneksel eğitimin, dönemin ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldiği noktada ise yeni eğitim modelleri aranır olmuştur. Tanzimat Dönemi'nde bu arayışın bir gereği olarak Avrupa'daki eğitim sistemi örneğinde Osmanlı eğitim sistemi, önemli bir değişim dönüşüm sürecine girmiştir. Bir yandan eski eğitim kurumlarında ıslah çalışması yapılırken öte taraftan büyük oranda devletin merkezi bütçesiyle finanse edilmiş, Avrupaî tarzda planlanmış modern eğitim kurumları açılmıştır. Söz konusu modern eğitim kurumları, kendi içinde de kademelendirilmiştir. Buna göre sıbyân ile askerî okullar arasındaki boşluğu doldurmak ve devlet kademelerine memur yetiştirmek amacıyla ortaokul düzeyinde planlanmış rüşdiyeler açılmıştır. Finansman sorunu ve diğer nedenlerle rüşdiyelerin gelişmesi ve yayılması uzun bir zaman dilimini gerektirmiştir. II. Mahmud zamanında 1838'de ilk rüşdiyelerin açılmasına izin verilmiştir. (Koçer, 1991: 40) Davud Paşa Mektebi, İstanbul'da 1847 yılında açılan ilk rüşdiye olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra hem İstanbul'da hem de Anadolu'nun birçok yerinde yeni rüşdiyeler açılmıştır. (Ergün, 1996: 295) İlk taşra rüşdiyeleri ise 1855'te 1'i Tekirdağ ve 7'si Bosna'da olmak üzere hizmete başlamıştır. Anadolu'da ise ilk olarak 1859'da İzmir, İzmit, Yozgat, Kastamonu ve Karahisar-ı Şarki'de açılmıştır. Zamanla sayısal olarak artış kaydeden rüşdiyelerin sayısı 1869'da 125'e ulaşmıştır. (Bilim, 1998: 158-160) 1889 tarihine kadar İstanbul'da 25 ve taşrada 12'si kız 341'i erkek olmak üzere toplamda devletin genelinde 378 rüşdiye okulu açılmıştır. (BOA., MF. İBT., 29/123)

Sivil alanda kız ve erkekler için ayrı ayrı bina ve müfredata sahip olan rüşdiyelerin bir de askerî kısımları açılmıştır. Sadece Müslüman çocukların gidebildiği sivil rüşdiyelere 1867'den itibaren gayrimüslimler de alınmaya başlanmıştır. (Kodaman, 1991: 150-151) 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi ile rüşdiyelerdeki işler düzene girmeye başlamıştır. Bu nizâmname ile öğretmenlerin atama ve yer değiştirme işlemlerinden okulların iş ve işleyişine kadar gerekli görülen hemen her konuda düzenleme yapılmıştır. Öğrencilerin yoklamasının alınması, çocukların aşılması, derslere zamanında girilip çıkılması gibi birçok uygulama bu nizâmnamenin eseri olarak kabul edilmektedir. (Bilim, 1998: 168) Okul öğrencilerinden yıllık belli bir ücret alınmıştır. Bununla ilgili öğrenciler üç gruba ayrılarak geliri en yüksek olanlarından yıllık 400, orta düzey olanlarından 200 ve en düşük olanlarından ise 100 kuruşun alınması kararlaştırılmıştır. Ödeme yapamayacak kadar fakir olanlardan ise ücret alınmaması kabul edilmiştir. (Nurdoğan, 2005: 257) Kız ve erkek rüşdiyelerin ders programları da ayrı ayrı düzenlenmiştir.

1869 tarihli nizâmnameye göre bir yerleşim biriminde rüşdiyelerin açılabilmesi için orada meskûn en az 500 hane olması gerekiyordu. Okulların yapımı ve öğretmen maaşları o yerleşim biriminin bağlı olduğu maârif idaresi sandığından karşılanacaktı. Öğretim süresi 4 yıl olarak planlanan bu okullara sınavsız gidebilmenin ön şartı sıbyân okulunu bitirerek şehadetname (diploma) almış olmaktı. Okula rüşt yaşı olarak kabul edilen 10 yaşını tamamlamış olanlar alınacaktı. (Akyüz, 2015: 152; Somel, 2015:63) Arapgir gibi nüfusu karışık olan yerler için ise hane sayısı 100 ile sınırlandırılmış ve bu şartı taşıyan azınlıkların da kendi okulunu açmasına müsaade edilmiştir. (Vahapoğlu, 1990: 80-81) Okulun açılması için gerekli olan nüfus şartına bakıldığında, Arapgir'in daha 1832 yılında gerekli olan nüfus oranı sağladığı görülmektedir. 1831 tarihinde başlanan nüfus sayımı, Arapgir'de 1832'de tamamlanmıştır. Sadece erkek nüfusun sayıldığı söz konusu sayıma göre, 2.410'u merkez ve 3.788'i köylerde olmak üzere toplam 6.198 hane ve 12.709'u Müslim ve 4.750'si gayrimüslim olmak üzere toplam 17.459 nüfusun varlığı tespit edilmiştir. Bu sayıya kadınlar da eklendiğinde yaklaşık olarak 35.000 civarında bir rakama ulaşılacaktır. (Çakar, 2020: 4; Erman, 2019: 727) 1877-1878 tarihindeki nüfus sayımında Mamûretülaziz vilayeti ve ona bağlı olan Arapgir, Eğin, Çarsacak, Keban ve Palu ile birlikte toplam 12.400 hane ve 95.000 nüfus kaydedilmiştir. (Karpaz, 2010: 255) 1880 tarihli bir istatistik cetvelinde ise 15.190'ı Müslim ve 4.791'i gayrimüslim olmak üzere Arapgir'de toplam 19.981 kişinin yaşadığı kayda geçmiştir. (BOA., Y.PRK.UM., 4/5.) 1893 yılı itibariyle 22.156 Müslim ve 10.282 gayrimüslim olmak üzere kaza nüfusu 32.438'e ulaşmıştır. (BOA., Y.PRK.DH., 6/77) Nüfus kayıtları incelendiğinde, 1832 ile 1893 yılları arasında kazada rüşdiye açılması için gerekli asgari nüfus yeterliliğinin var olduğu söylenebilir.

Arapgir Erkek Rüşdiyesi ile yakın zaman dilimlerinde dönemin ruhuna uygun olarak kazada -yabancı okullar dâhil- birçok yeni okul açılmıştır. Bu minvalde 1894-1895 öğretim yılında kazadaki -yabancı/azınlık okulları dâhil- eğitim kurumlarının tamamını görebilmek adına hazırlanan tablo aşağıdadır. (SVM, H.1312: 289-290, 296)

Tablo 1: 1894-1895 Öğretim Yılında Arapgir Kazasında Bulunan Müslim / Gayrimüslim

Okulların İsmi, Bulunduğu Mevki ve Öğrenci Mevcudu

Okulun Türü	Okulun ismi	Bulunduğu Yer	Öğrenci Mevcudu	
			Erkek	Kız
Rüşdiye	Arabgir Kaza	Hükümet Konağı civarında	26	-
Rüşdiye	Eskişehir	Süküs Mahallesi değirmen önünde	-	13
İbtidâi	Çarşı Mahallesi	Hacı Şerif Cami-i yakınında	9	-
İbtidâi	Boşanad	Kara Mescid	97	-
İbtidâi	Çörenge-i Ülya	Yahyaođlu	50	-
İbtidâi	Ulupınar	Hekimođlu	30	-
İbtidâi	Zöhrab	Belirtilmemiş	20	-
İbtidâi	Süküs	Belirtilmemiş	40	-
İbtidâi	Hacı Bayramlı	Hacı Bayram Camii	53	-
İbtidâi	Osman Paşa	Gümrükçü Osman Paşa	29	9
İbtidâi	Ali Baba	Ali Baba Mescidi	20	-
İbtidâi	SeyhluÜlya	Hacı Mustafa	15	-
İbtidâi	Hezenek	Süleyman Çavuş Camii	17	-
İbtidâi	Yenice-i Ülya	Alay Beyzâde	33	3
İbtidâi	Yenice-i Ülya	Süleyman Ağa	20	5
İbtidâi	Çobanlı	Şakir Paşa	25	-
İbtidâi	Yenice-i Süfla	Ebubekirzâde	32	-
İbtidâi	Koca Karyesi	Köy içerisinde	25	-
İbtidâi	Bostancık	Köy içerisinde	20	-
İbtidâi	PađnikOrayingi	Köy içerisinde	30	-
İbtidâi	PađnikKundi	Köy içerisinde	12	-
İbtidâi	Tepte	Köy içerisinde	50	-
İbtidâi	Çit	Köy içerisinde	30	-
İbtidâi	Hinge	Köy içerisinde	25	-
İbtidâi	Aşutke	Köy içerisinde	35	-
İbtidâi	Ocak	Köy içerisinde	20	-
İbtidâi	Anbarge	Köy içerisinde	20	-
Toplam Müslim Okulları Öğrenci Mevcudu			783	30
Medrese	Sancakcızâde	Çarşıda Mirliva Ahmed Paşa Camii	30	-
Medrese	Gümrükçü Müteveffa	Osman Paşa Mahallesi de	-	-
Medrese	Fakı Efendi	Hükümet Konağı civarında	6	-
Medrese	Şeyh Hasan ve Hacı Yah	Çarşıda Musalla yakınında	10	-
Toplam Medrese Öğrenci Mevcudu			46	0
İbtidâi	Osumenarat Mektebi	Meryem Ana Kilisesi	80	-
İbtidâi	SorbHersima (Ermeni)	Meryem Ana Kilisesi	-	80
İbtidâi	MayroArparat (Ermeni)	Meryem Ana Kilisesi	150	-
İbtidâi	Sorb Nişan (Ermeni)	Köseođlu Mahallesi de	80	-
	Karabet (Ermeni)	Köseođlu Mahallesi de	50	-
İbtidâi	Kivork (Ermeni)	Köseođlu Mahallesi de	80	-
İbtidâi	Ohannes (Ermeni)	Derbeder Mahallesi de	85	-
İbtidâi	Omaboric (Ermeni)	Şehruz	85	-
İbtidâi	Agob (Ermeni)	Yenice-i Süfla	30	-
İbtidâi	Matikyab (Ermeni)	Hoca Ali	45	-
İbtidâi	Kırtarat (Protestan)	Perge Mahallesi	50	-
Toplam Gayrimüslim Okulları Öğrenci Mevcudu			735	80

Tanzimat ile başlayan modernleşmenin eğitim yatırımları, tabloya bakılırsa Arapgir’de karşılık bulmuştur. Müslümanlar için açılan modern okul sayısı kaza merkezinde artış kaydetmiş olmasına karşın köylerin küçük bir kısmında okulların olduğu anlaşılmaktadır. 1831 tarihli nüfus icmal defterindeki kayıtlara göre kazada 21 mahalle bulunmaktadır.(Aksın ve Karakaş, 2002: 106) 21 mahallenin 18’inde okul olduğu anlaşılmaktadır. Oysa köyler için aynı şeyi ifade etmek pek mümkün görünmemektedir. Zira aynı kaynağa göre, 134 köyü olan kazada sadece 10 köy okulu kayda geçmiştir. Tabloda dikkati çeken bir diğer husus ise 28 adet Müslüman okulu içerisinde kızların devam edebildiği okul sayısının sadece 4 olmasıdır. Kazadaki en köklü ve nitelikli okul hiç şüphesiz çalışmamıza da konu olan Arapgir Erkek Rüşdiyesi’dir. Bu okulun nitelikli olup olmaması ise ibtidâi okullarının sayısının artış kaydetmesi ve eğitim öğretimin muntazaman verilmesine bağlı olmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde kazadaki ibtidâi okulu sayısının hızla artış kaydetmesi, kazada daha üst düzeyde verilen eğitimin niteliğini de belirleyen önemli bir etken olmuştur. Tablodaki öğrenci sayısı kıyaslandığında eski usul eğitim kurumu olan medreselerde çok az sayıda öğrencinin olduğu ifade edilebilir. Buna karşın modern okulların ise önemli bir öğrenci sayısına ulaşmış olması, halkın teveccühünün bu yönde olduğunu düşündürmektedir. Tabloda barındırdığı öğrenci sayısı açısından dikkati çeken diğer okullar, gayrimüslimler için açılanlardır. Yabancı/azınlık okulları olarak da ifade edilebilen bu okulların öğrenci sayısı zamanla azımsanmayacak orana ulaşmıştır. Okul sayısı olarak daha az olmasına karşın barındırdığı öğrenci sayısı açısından neredeyse Müslüman okullardaki öğrenci sayısına ulaştığı görülmektedir. Buna paralel olarak gayrimüslim okullarına devam eden kız öğrenci sayısı da diğerlerinden oldukça fazladır. Okulun resmi iş ve işlemlerinin takibinin yapılabilmesi adına, Arapgir kazasının tarihi süreçte idarî açıdan bağlı olduğu yerlere dair kayıtların bilinmesi elzemdir.

2- Arapgir’in Kısa İdarî ve Siyasî Tarihi

Bizanslıların “Arabrakes” ve Türklerin “Arabgir” olarak adlandırdıkları Arapgir, uzun bir yerleşim tarihine sahiptir. Hitit, Urartu, Med, Pers, Roma, Bizans ve son olarak Arap hâkimiyetinden sonra 11. yüzyılın sonunda Selçukluların eline geçmiştir. (Karakaş, 1996: 175) 15. yüzyılda Timur’un eline geçen Arapgir, Yavuz Sultan Selim zamanında 1515’te Osmanlı toprağı haline gelmiştir.(Darkot, 1998: 553) Kanuni zamanında Diyarbakir eyaletine bağlı bir sancak olarak idare edilmiştir. Kısa bir süre sonra Sivas eyaletine bağlanan Arapgir, 1735 yılına kadar bu konumunu sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren Gümüşhane Muka’atına dâhil olmuştur. (Kılıç, 1997: 154) 1775 yılında kurulan Maden-i Hümayûn Emaneti’ne dâhil edilen Arapgir, malî açıdan Diyarbakir ve idarî açıdan Sivas eyaletine bağlılığını sürdürmüştür. 1846’da Harput eyaleti kurulduktan sonra buraya bağlanmıştır.(Aksın, 1998: 30) 1876’da Mamûretülaziz mutasarrıflığı kurulduktan sonra buraya kaza statüsünde bağlanmıştır. 1878 yılında Mamûretülaziz vilayet haline getirilmiş ve Arapgir de buraya olan bağlılığını kaza olarak sürdürmüştür.(Aksın ve Karakaş, 2002: 94) 26 Ağustos 1890 tarihinde Mamûretülaziz Valisi Hasan Hilmi tarafından kaleme alınan raporda kaza statüsünde olan Arapgir’in sancak düzeyine çıkarılması ve buraya mutasarrıf tayin edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. (BOA., Y.PRK.AZJ., 17/80) Takip eden yıllardaki statüsü izlendiğinde bu yönde bir gelişmenin olmadığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyete kadar kaza statüsünü koruyan Arapgir, 1928 yılında oluşturulan Malatya vilayetine bağlı bir kaza haline gelmiştir. Bu konumuyla gelişerek günümüze ulaşmıştır.(Halaçoğlu,1991: 328)

Arapgir'deki eğitim kurumları –dolayısıyla Arapgir Erkek Rüşdiyesi de- açıldığı tarihten son devrine kadar idarî açıdan Mamûretülaziz vilayetine karşı sorumluluk taşımıştır.

3-Arapgir Erkek Rüşdiyesi

3.1.Okulun Açılması ve Okul İle İlgili Diğer Gelişmeler

Mamûretülaziz merkez sancağı ve bağlı diğer yerlerde sayıları yıldan yıla artış kaydeden yeni okullar açılmıştır. Çalışmanın ekseninde erkek rüşdiyeleri olduğundan, sancak merkezine civar köy ile bağlı kazalarda açılan rüşdiyelerin faaliyete geçtiği tarihi topluca göstermesi açısından aşağıdaki tablo hazırlanmıştır. (Alkan, Tarihsiz: 84)

Tablo 2: Mamûretülaziz Merkez Sancağına Bağlı Kaza, Nahiye ve Köylerindeki Erkek Rüşdiyelerinin Açıldığı Tarih ve Öğrenci Mevcudu

Okulun İsmi	Okulun Açıldığı Tarih	1895-1896 Yılı Öğrenci Mevcudu
Arapgir Erkek Rüşdiyesi	H.1286 (1869-1870)	138
Ağın Erkek Rüşdiyesi	H.1286 (1869-1870)	68
Arguvan Erkek Rüşdiyesi	H.1311 (1893-1894)	51
Cesnek Erkek Rüşdiyesi	H.1295 (1878)	25

Tablo 2'ye bakıldığında Arapgir ve Ağın Erkek rüşdiyelerinin 1869-1870 öğretim yılında açıldığı anlaşılmaktadır. Okulun açıldığı tarihi göstermesi bakımından 8 Aralık 1874 tarihli MehmedReşid Efendi hakkında düzenlenen belgeye bakılmasında fayda vardır. Adı geçen belgede, ilgili kişinin 4 yıl önce okuldan diploma aldığı zikrolunmuştur. Buradan hareketle rüşdiyenin, 1869-1870 eğitim öğretim yılında faaliyette olduğu ifade edilebilir.(BOA., MF. MKT., 22/58; Alkan, Tarihsiz: 84) Söz konusu bilgiyi teyit etmek adına diğer kaynaklara da bakmak faydalı olacaktır. Buna göre 1288 (1871-1872) tarihli Diyarbekir Vilâyet Salnamesinde Arapgir Erkek Rüşdiye'si için "*küşâd olunmuştur*" denilerek rüşdiyenin yapımının tamamlandığı ve buraya Mustafa Fevzi Efendi'nin öğretmen olarak tayin edildiği kaydedilmiştir. (SVD, H.1288: 126) Salnamedeki verilerin bir önceki yıla ait olduğu düşünüldüğünde okulun 1870-1871 öğretim yılından önce faaliyette olduğu ifade edilebilir. Okulun 4 sınıflı ve 100 civarında öğrencinin bir arada okuyabileceği bir kapasitede planlandığı söylenebilir.

Okul açılıp faaliyete geçtikten sonra zamanla bakıma ihtiyaç duymuştur. Bu konuda yapılan bazı yazışmalar kayıtlara yansımıştır. Bu tür işler için "mesârif-ı müteferrika" denilen çeşitli giderler kalemine tahsis edilmiş ödenekler kullanılmıştır. Fakat tamirat masrafı bu ödenekten fazla ise yerel kaynaklardan yardım talep edilebilmiştir. Bunu örneklendirecek olan bir gelişme 1879 yılında yaşanmıştır. Okulun ihtiyaç duyduğu tamirattan dolayı MaârifNezâreti'nden ödenek talebinde bulunulmuştur. Nezâret cevap olarak bu tür giderler için genel itibariyle ödenek tahsis edilemediğini bundan ötürü yereldeki hayırseverlerden yardım alınmasını önermiştir. (BOA., MF. MKT., 12/128) Bu örneğe bakılırsa, rüşdiye okullarının yereldeki halkın yardımı olmadan bu tür giderleri karşılaması pek te mümkün görünmemektedir. 1896-1897 öğretim yılında Mamûretülaziz vilayeti dâhilindeki 16 rüşdiye okulu için tahsis edilen mesârif-ı müteferrika ödeneği 7.500 kuruştur. Tahsis edilen ödenek okul sayısına bölündüğünde 500 kuruştan daha az bir miktar bulunacaktır. (BOA., Y. EE., 131/22) 1897'de okulun tamir ve tadilatı ile ilgili talep olmuştur. Talebin içeriğinde okulun içten ve dıştan tamire muhtaç olduğu, öğrenciler için rahle ve

gerekli başka eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Tamirat ve diğer eksikliklerin bir kaç bin kuruşla tamamlanacağı hesaplanmış ve kısa süre içerisinde okul tamir edilerek gerekli eksiklikler de giderilmiştir.(BOA., DH. TMIK.S., 14/26) 1913 yılında okulun tamiri için ihtiyaç duyulan 1.000 kuruş için yapılan talep, olumlu karşılanmış ve ilk olarak 500 kuruşun gönderileceği ifade edilmiştir.(BOA., MF. İBT., 459/46) Böylece okulun bakımı sağlanmıştır.

Okulda eğitim öğretimi kesintiye uğratan bazı sebepler hâsıl olabilmıştır. Bunların başında dönem içerisinde yaygın olarak görülen salgın hastalıklar gelmektedir. 1894'te Arapgir ile birlikte Malatya merkez ve Akçadağ kazasında kolera salgını baş göstermiştir. Arapgir'de günlük 30-40 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmiştir. (BOA., A.MKT. MHM., 553/23) Salgın karşısında devletin uygulamış olduğu karantina kapsamında kısa sürede okullar da tatil edilmiştir. Okulların tatil edilmesi ve kolera ile mücadelenin uzaması nedeniyle sene sonu sınavlar dâhil her türlü faaliyet iptal edilmiştir. Okulların tatil edilmesi ile ilgili haber ise Mamûretülaziz vilayetinden MaârifNezâreti'ne 27 Ağustos 1894 tarihinde telgraf ile bildirilmiştir. (BOA., MF. MKT., 224/10) 1894 tarihinde Haziran ayının son 10 günü ve Temmuz ile Ağustos aylarının tamamında kolera salgınından dolayı okullar tatil edilmiştir. (BOA., MF. İBT., 37/39; 40/40; 41/19) Eylül ayının ortalarından itibaren salgın, etkisini yitirmeye başlamıştır. 29 Eylül 1894 tarihinde vilayetten Sadaret makamına gönderilen telgraftan anlaşıldığı üzere, son 11 gün içinde hiç yeni vukuat ve vefat olayı olmamıştır. Böylece 5 gün daha karantinanın devamına ve akabinde kaldırılmasına dair izin talep edilmiş olması, riskli durumun ortadan kalktığını göstermektedir. (BOA., A.MKT. MHM., 554/19) Devam eden süreçte de muhtemeldir ki karantina uygulaması sonlandırılarak hayat normale dönmeye başlamıştır. Okulun tatil edilmesine salgın hastalıklar dışında mevsimsel bazı etkenler de sebep olabilmıştır. Bu minvalde 1903 yılının kışında havanın çok soğuk olmasından dolayı Mamûretülaziz vilayeti genelindeki okullar –dolayısıyla Arapgir'deki okullar da- bir hafta süresince tatil edilmiştir. Bahse konu olan tatil haberi 28 Ocak 1903 tarihinde Mamûretülaziz vilayetinden MaârifNezâreti'ne telgraf ile bildirilmiştir. (BOA., MF. MKT., 131/14)

Okuldaki faaliyetlerin yılın tamamında devamını sağlamak o kadar da kolay olmamıştır. Okulun ısınması için yıllık belli bir ödenek tahsis edilerek eğitim öğretimin kışın da aksamadan devam etmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda senelik 800 kuruşluk yakacak tahsisatı zamanla 300 küsur kuruşa kadar düşürülmüştür. Yakacak tahsisatının düşürülmesine paralel yakacak fiyatlarında da % 20 oranında bir artış olduğu kaydedilmiştir. Gönderilen ödenek 6 ay kışın yaşandığı Arapgir'de yetersiz kalmıştır. Bununla beraber ödenek, kışın başlamasından sonra gönderildiğinden bu süreçte okul ısıtılamamış ve bundan ötürü öğrencilerin okula devam etmesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Mevcut durumun sebep olduğu olumsuzluklar ve çözümü için yapılması gerekenler bizzat okulun muallim-i evveli tarafından 26 Mayıs 1907 tarihinde nezârete bildirilmiştir. Nezâret ise gerekli önlemlerin alınması için vilayete işi havale etmiştir. (BOA., MF. MKT., 1009/64) Okulun hem yakacak hem de tamiri ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında nezâret, talepleri karşılayamadığı zaman dilimlerinde yerelden çözüm bulunmasını önermiştir. Yani devlet, yereldeki halkın da sürece destek vermesini ummuştur. Bu noktadan hareketle, bir yerleşim birimindeki eğitim düzeyini belirleyen etkenlerden birisi devletin eğitim yatırımları iken diğerinin yereldeki halkın desteği olduğu ifade edilebilir. Arapgir'de doğmuş ve Osmanlı

Devleti'nin en üst kademelerine kadar ulaşabilmiş yüzlerce yetkili kişinin varlığı, buradaki halkın eğitim yatırımlarına gereğince destek verdiği düşüncesini desteklemektedir.¹

Okulun eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik görevlilerce bazı önerilerin getirildiği görülmektedir. Okulun Muallim-i Evveli Halil Bayram Efendi tarafından onaylanan 1908 tarihli hülâsa devam cetvellerinde özetle, okulun eğitiminin daha nitelikli kılınabilmesi için okula bir hüsnü hat öğretmeninin görevlendirilmesi ve bir alt öğretim kurumu olan ibtidâi okullarının sayısının kaza düzeyinde artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Zira ibtidâi sayısındaki eksiklik rüşdiyeye devam eden öğrenci sayısının az olmasının sebebi olarak kaydedilmiştir. (BOA., MF. İBT., 246/70) Arapgir Erkek Rüşdiyesi öğrencilerinin daha nitelikli eğitim almaları ve üst eğitim kurumlarına daha fazla katılım ile devamını sağlamak adına askerî idâdîlere oryantasyonunu sağlamaya dönük bazı girişimlerin öneri düzeyinde dile getirildiği görülmektedir. 11 Eylül 1893 tarihinde vilayete hitaben yazılan yazıda eski Arapgir'de bulunan Eskişehir'deki rüşdiye okulunun muallim-i sâni ile idare edilmesi ve buradaki muallim-i evvelin de Arapgir merkezdeki rüşdiyeye gönderilmesi, Arapgir merkezdeki rüşdiyeye Fransızca ile Resim öğretmeninin görevlendirilmesi ve böylece öğretmen kadrosu güçlenen okulun daha nitelikli bir düzeye ulaşması planlanmıştır. Önerilen düzenlemelerin hayata geçirilmesi ile adı geçen okulun mezunlarının askerî idâdiye gidebilecek yeterliliğe ulaşabileceği düşünülmüştür. Fakat ön şart olarak sunulan öneriler hayata geçirilememiştir. (BOA., MF. MKT., 180/146) 6 Ekim 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâiye Kânun-ı Muvakkat düzenlemesi gereği okul, öğrenim süresi 6 yıla çıkarılan ibtidâiye bünyesine alınarak bağımsız okul olma vasfını yitirmiştir. (Öztürk, 2008: 302)

3.2. Kurumun Ders Araç Gereçlerinin Tedariki ve Okulda Uygulanan Ders Programı

Osmanlı Devleti, merkez ve taşra rüşdiyelerinde uygulanmak üzere ders programlarını düzenleyip her okula uygulanmak üzere göndermiştir. Böylece bütün okullarda eşit koşullarda eğitim verilmesi sağlanmıştır. (Nurdoğan, 2005: 342-344) Dört yıllık programda dikkati çeken ilk husus, sınıf düzeyi yükseldikçe haftalık ders sayısı ve saatinin artış kaydetmesidir. Bir başka ilgi çekici husus ise bütün sınıflarda güzel yazı ile resim dersinin konulmuş olmasıdır. Zira rüşdiye mezunlarının genellikle kamuda kalem denilen kısımlarda ve el yazısıyla çalıştığı dikkate alındığında eğitim sürecinde güzel yazının neden önemsendiği anlaşılabilir. Okulun eğitim süresi ile programdaki dersler zamanın gereğine göre değişebilmiştir. Görülen lüzum üzerine Fransızca dersi 1900 yılında programdan çıkarılmış yerine Hıfzıssıhha ve Ahlak Eğitimi dersi getirilmiştir. (Tekdal, 2018: 115) II. Meşrutiyet ile birlikte Fransızca tekrar programa alınmıştır. (Öztürk, 2008: 302) 1869 Nizamnâmesine göre dört yıl olarak açılan rüşdiyeler, 1892'de üç yıla indirilmiştir. (Kodaman, 1991: 366)

Okulda uygulanan ders programına göre araç gereçler kullanılmıştır. Okul için harita, kitap, nizâmname, talimatname ve gerekli olan diğer formların tamamı MaârifNezâreti aracılığıyla İstanbul'dan tedarik edilmiştir. Sayıları gün geçtikçe artan rüşdiye okulları ve öğrencilerinin

¹ Arapgir doğumlu 266 memur ile ilgili daha detaylı bilgi için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde bulunan DH. SAİDd..fonundaki memur sicillerine bakınız.

ihtiyaçlarını tek merkezden karşılamak çok kolay olmamıştır. Bundan dolayı nezâret, kütüphanesindeki kaynakların yanında İstanbul'daki bazı kitapçılardan da destek alabilmiştir. MaârifNezâreti, gönderdiği ders araç gereçler için uygun görülen oranlarda ücret ödendikten sonra talepleri karşılamıştır. Gönderilen kitapların öğretmenler tarafından öğrencilere satılması, satılan her kitap ile ilgili kaydın tutulması ve düzenlenen senetlerden birer nüshanın yereldeki Maârif Muhasebesine verilmesi gerektiği okullara bildirilmiştir. Böylece belirlenen fiyatın üzerinde satışın önüne geçilmiş ve faaliyet kayıt altına alınmıştır. Fakir öğrencilere ise kitapların ücretsiz verilerek, gelecek sene alttan gelen diğer öğrencilere verilmek üzere sene sonunda geri alınması gerektiği okullara iletilmiştir. Ayrıca haritaların da demirbaş defterine kaydedilmesi istenmiştir. (BOA., MF. MKT., 37/93) Okulun açıldığı ilk yıllarda öğrenciler için talep edilen risale, kitap, harita ve küre ile ilgili talep, Maârif Kütüphanesinde mevcudu bulunamadığı gerekçesiyle olumlu karşılanamamıştır. (BOA., MF. MKT., 11/93) Zamanla tedarik edilenler peyder pey gönderilmiştir. Okul öğrencileri için 1874 yılında Risâle-i Handese, İlm-i Hesâb ve Muhtasar Usul Defterinden 15'er adet olmak üzere toplam 45 adet kitap gönderilmiştir. (BOA., MF. MKT., 22/60) Bunların dışında kalem kalem ifade edilmemekle beraber 13 Haziran 1876 tarihli yazıda toplamda 189 adet kitap ve 1 adet Asya Kıtası Haritasının da postaya verildiği ifade edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 37/93) 5 Temmuz 1876'da nezâretten yazılan yazıda okul için daha önce talep edilmiş olan kitap ve risalelerin postaya verildiği bilgisi paylaşılmıştır. (BOA., MF. MKT., 39/29) Benzer şekilde 13 Mart 1879 tarihinde de 196 adet kitabın gönderildiği bildirilmiştir. (BOA., MF. MKT., 60/171) Mamûretülaziz vilayeti dâhilindeki rüşdiyelerden talepler biriktirilerek tek liste halinde MaârifNezâreti'ne iletilmiştir. Benzer şekilde vilayetten 21 Şubat 1904 tarihinde yazılan yazıda 20 adet küre ve 50 takım harita seti talep edilmiştir. Talebe verilen cevapta ellerinde küre kalmadığı lakin harita setlerinin mevcut olduğu ve kısa bir süre içinde postaya verileceği ifade edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 147/11) 1899 yılının ilk aylarında Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları haritalarından oluşan takımlar hazırlanmış ve 16 takımı Mamûretülaziz vilayetine -dolayısıyla Arapgir kazasına da- gönderilmiştir. (BOA., MF. MKT., 440/43) İlerleyen yıllarda benzer şekilde Osmanlı Devleti haritasından talep üzerine 40 adet daha vilayete gönderilmiştir. (BOA., MF. İBT., 426/14) Okuldaki yetkililerce ders araç gereçlerin tedariki ile ilgili bazı sorunlar da dile getirilmiştir. Buna göre okuldaki kitaplar, öğrenci sayına kıyasla yetersiz kalmış, İstanbul'dan sipariş edilen kitaplar okula zamanında ulaşmamıştır. Eksik çıkanların sipariş edilmesi ve okula ulaşması ise yaklaşık bir aylık zamanı gerektirdiğinden eğitim-öğretim bundan olumsuz etkilenmiştir. (BOA., MF. İBT., 139/11)

Rüşdiyelerde kullanılmak üzere bazı matbu evrakların da merkezden tedariki yoluna gidilmiştir. Okuldaki iş ve işlemlerin nasıl yapılması gerektiğine dair bilgilerin olduğu ve her rüşdiye okulunda bulunması elzem olan "Rüşdiye Talimatnamesi" ile ilgili talepler, MaârifNezâreti'nce karşılanmaya gayret edilmiştir. Bu konuda Mamûretülaziz vilayetince lüzumuna binaen yapılan talep karşılanmıştır. (BOA., MF. İBT., 367/87) Okuldan mezun olanlara verilen diploma yerine geçen "şehadetnameler" MaârifNezâreti'nden vilayetlere gönderilmiştir. Bununla ilgili vilayet dâhilindeki okulların ihtiyaçları vilayet merkezinden tek elden sipariş edilerek tedarik edilmiş ve okullara yine bu merkez aracılığıyla dağıtımı sağlanmıştır. 12 Eylül 1876 tarihinde Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nden mezun olacak öğrencilere verilmek üzere 25 adet şehadetname evrakı gönderilmiştir. (BOA., MF. MKT., 42/111; 42/92) Şehadetnameler kız ve erkekler için ayrı ayrı düzenlendiğinden istenirken de bu farklılığa göre talep oluşturulmuştur.

Örneğin 1910 yılında Mamûretülaziz vilayeti genelindeki erkek ve kız rüşdiyeleri için 100 erkek ve 30 da kız olmak üzere toplam 130 adet şehadetneme gönderilmiştir. (BOA., MF. İBT., 267/69) Okullarda tutulan bir diğer matbu evrak ise “Hülasa Kayıt Cetvelleri”dir. MaârifNezâreti’nce okullara devam eden öğrenci ve diğer görevlilerin durumlarının kaydedildiği hülasa kayıt cetvellerini yılda dört defa üçer aylık periyotlarla vilayetlerden talep etmesi münasebetiyle okullardan düzenli olarak gönderilmiştir. Bazen bu konuda gecikmelerin yaşanması nedeniyle uyarıların da yapıldığı tespit edilmiştir. Mamûretülaziz vilayeti dâhilindeki bütün rüşdiyeler ile ilgili hazırlanan bu cetveller birleştirilerek MaârifNezâreti’ne vilayet makamından gönderilmiştir. Söz konusu cetveller sayesinde okullardaki personel ve öğrenci hareketliliği kayıtları izlenebilmiştir. (BOA., MF. İBT., 52/65; 177/86) Arapgir Erkek Rüşdiyesi için 1878 yılında talebe istinaden MaârifNezâreti’nce 12 adet devam jurnali ile 6 adet hülasa kayıt cetveli gönderilmiştir. (BOA., MF. MKT., 53/54) Adı geçen evraklar, ihtiyaca binaen doldurularak okuldaki öğretmenlerce onaylanmış ve vilayete ulaştırılmıştır.²

3.3.Okuldaki Görevliler ve Özlük Hakları İle İlgili Gelişmeler

Taşradaki rüşdiyelerde muallim-i evvel, muallim-i sâni, muallim-i sâlis, yazı (rika ve sülüs) muallimi, mubassır (bekçi) ve bevâb (hademe) gibi görevliler çalışmıştır. 1880 yılından itibaren taşra rüşdiyeleri, İstanbul’dan uzaklığına göre üç şekilde tasnif edilmiştir. Tasnife göre ikinci ve üçüncü sınıf rüşdiyeler muallim-i sâni, birinci derecede olanlar ise muallim-i evvelin idaresine bırakılmıştır. (Nurdoğan, 2005: 566) Genel itibarıyla vilayet ve sancak merkezlerindeki rüşdiyeler birinci, kaza ve nahiye merkezlerindeki de ikinci ve üçüncü derece olarak şekillenmiştir. Sancak merkezinde olmamasına rağmen Arapgir Erkek Rüşdiyesi, muallim-i evvel ile idare edilmiştir. Zira rüşdiyelerde ayrı bir müdürlük kadrosu tahsis edilmediğinden okuldaki en kıdemli kişi olan muallim-i evvel, onun görevini de icra etmiştir. Okul açılır açılmaz ihtiyaç duyulan personel görevlendirilmiştir. Okuldaki görevlilerin maaşları merkezi bütçeden karşılanmıştır. Bu kapsamda okula hasredilmiş ayrı bir bütçeye tesadüf edilmemiştir. Fakat bağlı olduğu vilayet olan Mamûretülaziz’in tamamı için hazırlanan 1896-1897 yılına ait bütçede 16 rüşdiye için toplam 113.208 kuruşu öğretmenler ve 13.680 kuruşu bevâblar için olmak üzere vilayet sathındaki rüşdiyeler için toplam 126.888 kuruşluk bir tahsisat yapıldığı kaydedilmiştir. (BOA., Y. EE., 131/22) Yapılan bu hesaba göre rüşdiye okulu başına ortalama 7.930,5 kuruş düşmektedir. 1896-1897 öğretim yılında rüşdiyedeki görevlilerinin toplam maaşları dikkate alındığında (aylık 928 kuruş ve yıllık 11.136 kuruş) onların maaş giderini karşılayamadığı ifade edilebilir.

Okula ilk olarak atama şartlarının daha kolay olması ve yerelden tayini yapılabilmesi dolayısıyla muallim-i sâni görevlendirilmiştir. Muallim-i sâni olarak Mustafa Fevzi Efendi 1870 yılında yerelden görevlendirilerek eğitim öğretimin başlaması sağlanmıştır. (BOA., MF. MKT., 55/72) Yıllar içerisinde okuldaki öğrenci sayısının artışına paralel olarak öğretim kadrosu da zenginleşmiştir. Buna göre, 1870 ile 1914 yılları arasında okuldaki görevliler ile ilgili tablo aşağıdadır.(BOA., DH. SAİDd., 82/325; BOA., ŞD., 903/71; 954/73; BOA., MF. İBT., 215/33; 246/70; 483/26; 246/70; 407/13; 139/11; 238/48; 50/25; 356/89; 15/12; 177/70; 37/74;

² Örnek bir hülasa kayıt cetveli için ek-1’e bakınız.

175/100; 245/50; 229/121; 50/25; 57/30; 115/54; 183/104; 229/121; 45/55; BOA., MF. MKT., 48/40; 48/178; 55/72; 62/73; 98/103; 535/55; 562/6; 586/20; 866/59; SNMU, H. 1316: 1169; H. 1317: 1369; H. 1318: 1543; H. 1319: 875-876; H. 1321: 651; SDA, H.1289: 239; H.1290: 212; H.1291: 218; H.1292: 158; H.1293: 161; H.1294: 537; H.1299: 271; H.1300: 205; H.1301: 388; H.1302: 410; H.1303: 337; H.1304: 323; H.1305: 249; SVD, H.1288: 126; H.1289: 130; H.1290: 121; H.1291: 121; H.1292: 127; H.1293: 142; SVM, H.1301: 80; H.1302: 80; H.1305: 44; H.1307: 44; H.1308: 45; H.1310: 113; H.1312: 164; H.1325: 80; Alkan, Tarihsiz: 31, 205)

Tablo 3: 1870-1913 Yılları Arasında Arapgir Erkek Rüşdiyesi'ndeki Görevliler

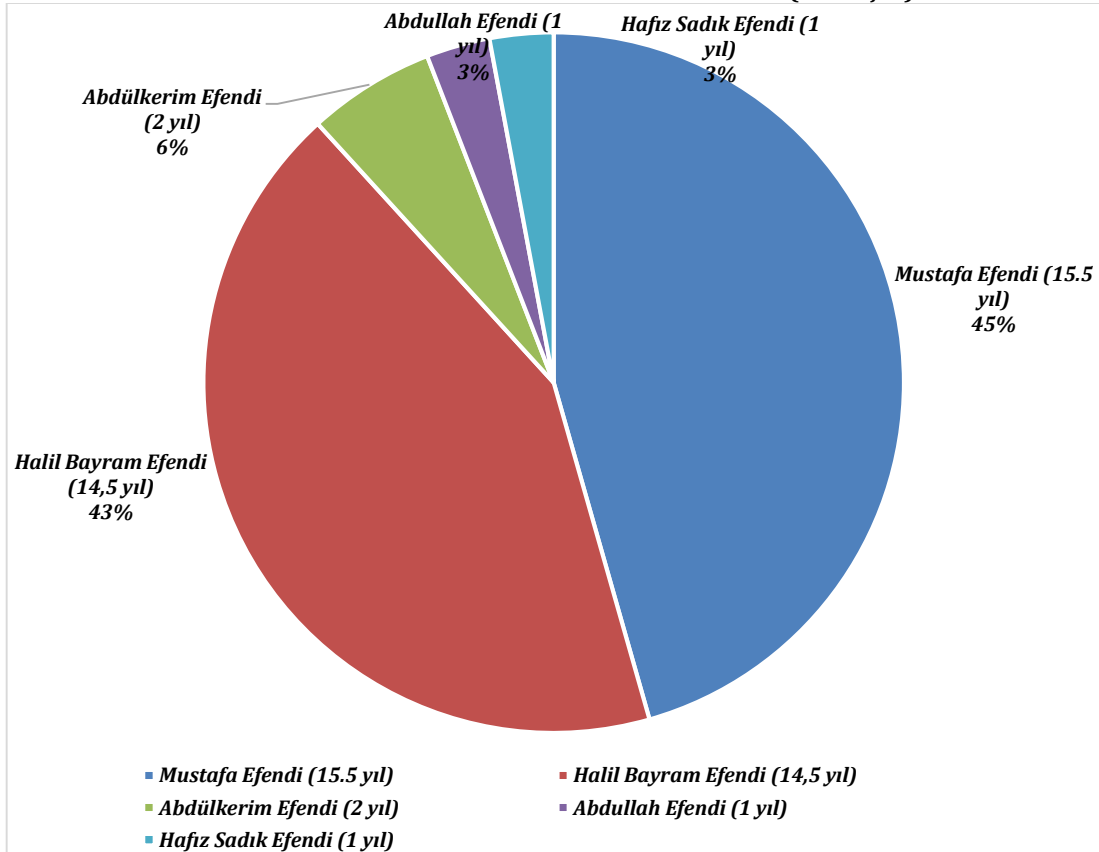
Yıl	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sâni	Yazı (Rıka) Muallimi	Bevvâb
1869-70	--	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1870-71	--	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1871-72	--	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1872-73	--	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1873-74	--	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1874-75	Mustafa Efendi	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1875-76	Mustafa Efendi	Mustafa Fevzi Efendi	--	--
1876-77	Mustafa Efendi	Mustafa Fevzi Efendi	Süleyman Efendi	--
1877-78	Mustafa Efendi- Abdullah Efendi	Mustafa Fevzi Efendi - Mustafa Efendi	Süleyman Efendi	--
1878-79	Münhal	Hüseyin Efendi	Cemal Efendi	--
1879-80	Münhal	Hüseyin Efendi	Cemal Efendi- Süleyman Efendi	--
1880-81	Münhal	Hüseyin Efendi	--	--
1881-82	Münhal	Hüseyin Efendi	--	--
1882-83	Münhal	Hüseyin Efendi	Şakir Efendi	--
1883-84	Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi	Şakir Efendi	--
1884-85	Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi	Şakir Efendi	--
1885-86	Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi	Şakir Efendi-Ziya Efendi	--
1886-87	Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi	Ziya Efendi	Emin Efendi
1887-88	Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi	Ziya Efendi	Emin Efendi
1888-89	Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi	Ziya Efendi	Emin Efendi
1889-90	Mustafa Efendi	Münhal	Ziya Efendi	Ali Efendi
1890-91	Mustafa Efendi	Yusuf Razi Efendi	Ziya Efendi	--
1891-92	Mustafa Efendi	Mahmud Efendi	Ziya Efendi	Halid Efendi
1892-93	Mustafa Efendi	Mahmud Efendi	Ziya Efendi	Halid Efendi
1893-94	Mustafa Efendi	Mahmud Efendi	Ziya Efendi	Halid Efendi
1894-95	Mustafa Efendi	Mahmud Efendi-Ömer Avni Efendi	Ziya Efendi- İbrahim Hakkı Efendi	Halil Efendi
1895-96	Mustafa Efendi	Ömer Avni Efendi	İbrahim Hakkı Efendi	Halil Efendi
1896-97	Mustafa Efendi-Halil Bayram Efendi	Ömer Avni Efendi	Yusuf Ziya Efendi	Halil Efendi
1897-98	Halil Bayram Efendi	Ömer Avni Efendi	Yusuf Ziya Efendi	İb
1898-99	Halil Bayram Efendi	Ömer Avni Efendi	Yusuf Ziya Efendi	İb
1899-00	Halil Bayram Efendi	Ömer Avni Efendi	Yusuf Ziya Efendi	İb
1900-01	Halil Bayram Efendi	Ömer Avni Efendi	Mahmud Efendi	İb

1901-02	Halil Bayram Efendi	Yusuf Razi Efendi	Mahmud Efendi	Seyfeddin Efendi
1902-03	Halil Bayram Efendi	Yusuf Razi Efendi	Mahmud Efendi	Seyfeddin Efendi
1903-04	Halil Bayram Efendi	Yusuf Razi Efendi	Mahmud Efendi	Seyfeddin Efendi
1904-05	Halil Bayram Efendi	Yusuf Razi Efendi	--	Seyfeddin Efendi
1905-06	Halil Bayram Efendi	Yusuf Razi Efendi	--	Seyfeddin Efendi
1906-07	Halil Bayram Efendi	Yusuf Razi Efendi-Osman Nuri Efendi	--	Seyfeddin Efendi
1907-08	Halil Bayram Efendi	Osman Nuri Efendi	--	Seyfeddin Efendi
1908-09	Halil Bayram Efendi	Osman Nuri Efendi	--	Seyfeddin Efendi
1909-10	Halil Bayram Efendi	Osman Nuri Efendi-Mehmed Arif Efendi	--	Seyfeddin Efendi
1910-11	Halil Bayram Efendi-Abdülkerim Efendi	Mehmed Arif Efendi	Seyfeddin Efendi	İbrahim Efendi
1911-12	Abdülkerim Efendi	Mehmed Arif Efendi	Seyfeddin Efendi	İbrahim Efendi
1912-13	Hafız Sadık Efendi	Mehmed Arif Efendi	Seyfeddin Efendi	İbrahim Efendi

İb: İsim belirtilmemiş

Tablo 3'te ilk olarak uzun süre görev yapan muallim-i evvel ve sâniler dikkati çekmektedir. Okuldaki en kıdemli ve aynı zamanda en yüksek gelire sahip olan muallim-i evvellerin bir kısmının okulda geçirdiği süre oldukça uzun iken diğerlerinin çok kısa olduğu görülmektedir. Okulda geçirdikleri süreler ile ilgili düzenlenen grafik aşağıdadır:

Grafik 1: Muallim-i Evvellerin Okuldaki Görev Süreleri (Yaklaşık)

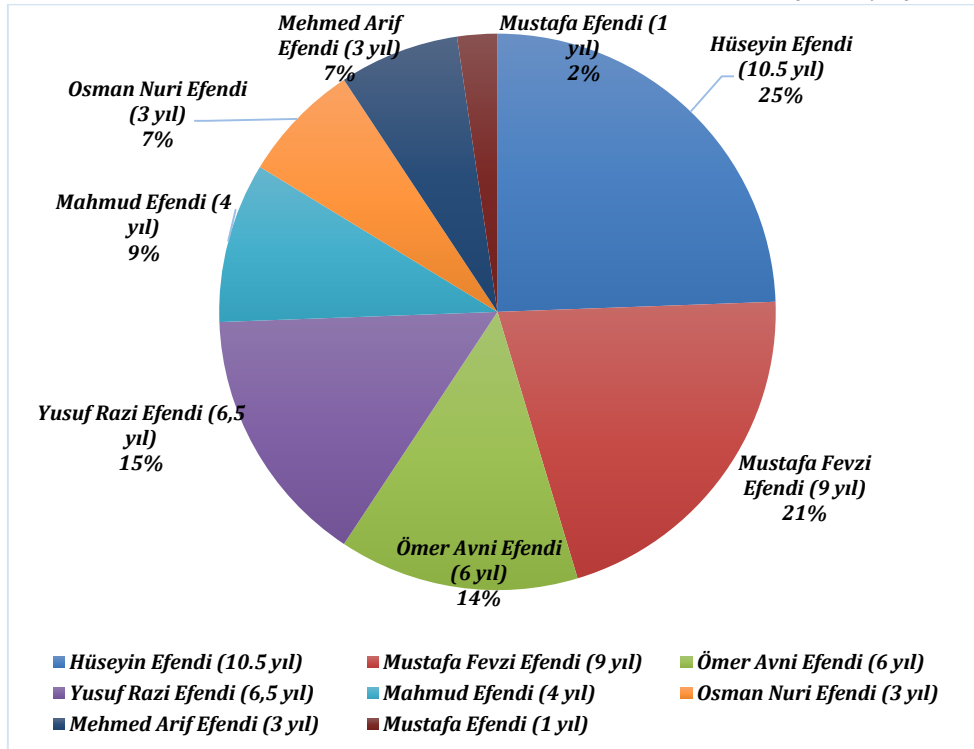

Grafik 1'deki süreler yaklaşık değerlerdir. Grafikten de anlaşıldığı üzere okulda toplamda 5 kişi görev yapmıştır. Okulun muallim-i evvel tayin edilmeden önceki 1869-1875 arasındaki yaklaşık 5,5 yılı ile 1878-1883 yılları arasında münhal kaldığı yaklaşık 4,5 yılı toplandığından 10

yıllık bir zaman zarfında muallim-i evvelsiz kaldığı görülmektedir. Okula görevlendirilen ilk muallim-i evvel Mustafa Efendi'dir. Adı geçen kişi, 3 Nisan 1875 tarihinde 600 kuruş maaş ile başladığı görevini 7 Kasım 1877 tarihine kadar sürdürmüş ve buradan Mamûretülaziz merkezine tayin edilmiştir. Yerine görevlendirilen Abdullah Efendi de uzun süre kalmamıştır. Zira O da yaklaşık 1 yıllık görevden sonra Mamûretülaziz Merkez Erkek Rüşdiyesi'ne tayin olmuştur. (BOA., MF. MKT., 57/51; BOA., MF. İBT., 31/117) Abdullah Efendi'den sonra okuldaki muallim-i evvelik kadrosunda herhangi bir isim zikrolunmamış olması münhal kaldığını akla getirmektedir. Söz konusu süre yaklaşık olarak 4.5 yıldır. Münhal olan sürenin sonunda okulun ilk muallim-i evveli Mustafa Efendi, Arapgir Erkek Rüşdiyesi'ne 24 Eylül 1883 tarihinde ikinci defa olarak tayin olmuştur. Burada 13 yıl 1 ay 8 günlük görev süresinden sonra görevine devam ederken 1 Ekim 1896 tarihinde vefat etmiştir. (BOA., ŞD., 954/73) Mustafa Efendi'nin vefatını müteakip aynı yıl içerisinde yerine Halil Bayram Efendi tayin edilmiştir. Halil Bayram Efendi burada yaklaşık olarak 14 yıl 3 ay aralıksız görev yaptıktan sonra yeni açılan Mamûretülaziz Merkez Erkek Rüşdiyesi'ne 800 kuruş maaşla tayin edilmiş ve yerine 14 Ocak 1911 tarihinde Abdülkerim Efendi görevlendirilmiştir. (BOA., MF. İBT., 246/70; 294/60; 407/13) Abdülkerim Efendi'nin görevi uzun olmamıştır. Zira görevden ayrılışı ile ilgili kayıtlara ulaşılmasına rağmen, göreve başlamasından 2 yıl sonra 15 Ocak 1913 tarihinde okulun muallim-i evvelik kadrosunun münhal bulunması dolayısıyla RopçozRüşdiyesi muallim-i evveli ve Dârü'l-muallimîn-i Rüşdî mezunu olan Hafız Sadık Efendi'nin 500 kuruş maaşla buraya tayin edilmiş olması onun en fazla 2 yıl burada görev yapmış olabileceğini ortaya koymaktadır. (BOA., MF. İBT., 407/28; 407/34; 407/52; 414/41) Harcırah da verilen Hafız Sadık Efendi, okuldaki son muallim-i evveldir.

Okulda muallim-i evvelden sonraki en yetkili ve ona vekâlet eden kişisi olan muallim-i sânilik görevinde de neredeyse okulun açılmasından sonuna kadar kesintisiz görev yapılmıştır. Bu görevde bulunanlara dair grafik aşağıdadır.

Grafik 2: Muallim-i Sânilerin Okuldaki Görev Süreleri (Yaklaşık)

Grafik 2'deki süreler yaklaşık değerlerdir. Grafikten de anlaşıldığı üzere okulda bu unvanla toplamda 8 kişi görev yapmıştır. Okulda Hüseyin Efendi'nin vefatını müteakip 1889-1890 öğretim yılında belli bir süre okul muallim-i sânisiz kalmıştır. Bu sürenin dışında kalan 43 yıla yakın zamanda öğretmenler peşi sıra görev yapmışlardır. Okulun açılmasını müteakip muallim-i sâni arayışı da başlamıştır. Okulun ilk muallim-i sâni olan Mustafa Fevzi Efendi, 1870 yılında görevine başlamıştır. Adı geçen kişi sebebi belirtilmemekle beraber 1878 yılının Ocak ayında azl edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 55/72; 56/23) Yerine Mustafa Efendi, 20 Nisan 1878'de tayin edilmiştir. Dârü'l-muallimîn mezunu olan Mustafa Efendi'nin okuldaki görevi uzun sürmemiştir. Zira muallim-i evvelik için asgari mezuniyet şartına haiz olduğu halde sânilîğe tayin edilmiş olmasını kabullenemediğinden hem görevinden istifa etmiştir hem de muallim-i evvelik talebinde bulunmuştur. Maârif Nezâreti'ne iletilen bu isteği, İstanbula gelip sınava girmesi ve başarılı olması durumunda tayin edilebileceği şeklinde cevaplandırılmıştır. (BOA., MF. MKT., 58/22) Mustafa Efendi'nin istifasını müteakip yerine Keban Madeni Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Sâni Osman Efendi tayin olmak istemiş fakat yerelden Hüseyin Efendi'nin tayin işlemleri başlatıldığı gerekçesiyle bu talep, reddedilmiştir. (BOA., MF. MKT., 62/41) Hüseyin Efendi, kısa bir süre sonra söz konusu göreve tayin edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 62/73) Muallim-i Sâni Hüseyin Efendi, 5 Haziran 1879 tarihinde başladığı görevine 10 yıl 2 ay devam ettikten sonra görevi devam ederken 3 Eylül 1889 tarihinde vefat etmiştir. (BOA., ŞD., 903/71) Vefat ettiği yılın sonuna kadar münhal kalan kadroya bu sürenin sonunda Yusuf Razi Efendi tayin edilmiştir. Adı geçen kişi de 1 yıl dolmadan yerini Mahmud Efendi'ye bırakmıştır. Mahmud Efendi hakkındaki bazı şikâyetler neticesinde 5 Şubat 1895 tarihli yazı ile görevine son verilmiştir. Yerine Ömer Avni Efendi tayin edilmiştir. (BOA., MF. İBT., 42/111; 43/3) Ömer Avni Bey'in yaklaşık 6 yıllık bir görev süresinden sonra yerine Yusuf Razi Efendi ikinci defa olarak tayin edilmiştir. Muallim-i evvelik şartlarını taşıyan öğretmenlere İstanbul'a gidip, muallim-i evvelik sınavına girmeleri için izin verilmiştir. 1906'da bu amaçla Muallim-i Sâni Yusuf Razi Efendi'ye izin verilmiştir. (BOA., MF. MKT., 940/5) İzin onay yazısında ayrıca İstanbul'a gidip geleceği sürede maaşının yarısının kendisine ödeneceği şartı da hatırlatılmıştır. Fakat kendisi Trabzon Limanı'ndan vapurla İstanbul'a gitmek için bu şehre gittiği zaman diliminde salgın dolayısıyla 25 gün karantinada kalmak zorunda kalmıştır. Haliyle İstanbul'a gecikmeli gitmiş ve izin süresini aşmıştır. İzin uzatımı talebinde de bulunmadığından görevine son verilmiştir. (BOA., MF. MKT., 974/78; BOA., MF. İBT., 175/100; 177/70) Oysa benzer şekilde İstanbul'a giden Halil Bayram Efendi'ye de aldığı izin süresi yetmemiş ve süre uzatımı talebinde bulunmuştur. Talebi uygun görülerek izin süresi uzatılmıştır. (BOA., MF. MKT., 962/70)³ Yusuf Razi Efendi'nin yerine Osman Nuri Efendi, 26 Eylül 1907 tarihinde tayin edilmiştir. (BOA., MF. İBT., 183/104; 229/121) Osman Nuri Efendi ile Mehmed Arif Efendi 1910 yılında becayiş suretiyle yer değiştirmiştir. (BOA., MF. İBT., 221/40) Mehmed Arif Efendi okulun kapanmasına değin görevini yürütmüştür.

Öğretmen sayısındaki artış, öğrenci sayısına endekslendiğinden olası öğrenci artışında yeni öğretmenlerin tayinleri gündeme gelmiştir. Buna göre öğrenci sayısı 100'ü geçen rüşdiyelere bir

³ Bu tür izin muamelelerinde izne ayrılan kişi yerine vekâlet edecek kişiyi de bulmak ve maaşının yarısını onunla paylaşmak durumunda kalmıştır. Yusuf Razi Efendi de yerine Ahmed Efendi'yi vekili olarak tayin ettikten sonra izne ayrılmıştır. (BOA., MF. MKT., 962/70).

de üçüncü öğretmen olarak muallim-i sâlis görevlendirilmesi esas alınmıştır. Rüşdiyede 1893-1894 öğretim yılında ulaşılan 104 öğrenci mevcudu, 1894-1895 öğretim yılında zirveye ulaşılarak 138'e ulaşmıştır. Buna rağmen muallim-i sâlis görevlendirilmemiştir. Aslında 1903 yılında muallim-i sâlis görevlendirilmesi talep edilmiş fakat bu konuda somut bir gelişme olmamıştır. (BOA., MF. İBT., 139/11) 1909 yılında aynı talep yinelenmiştir. Yine sonuç alınamamıştır. (BOA., MF. İBT., 230/1)

Okulda ihtiyaca binaen yazı öğretmeni görevlendirilmiştir. 44 yıllık okul tarihinde 29 yıl yazı öğretmenin görev yaptığı kayıtlara yansımıştır. Okula ilk defa 1876'da yazı öğretmeni olarak Mehmed Ferid Efendi yerelden tayin edilmiş ve Maârif Nezâret'inden onay talep edilmiş fakat bu talep, reddedilmiştir. Nezâret, gerek görülürse kendilerinin birisini bulup göndereceğini ifade etmiştir. Böylece bulunan öğretmen göreve başlayamamıştır. (BOA., MF. MKT., 9/102) Anlaşılan o ki nezâret, bu talebe daha fazla kayıtsız kalamamıştır. Zira bu gelişmeden kısa bir süre sonra 80 kuruş maaş ile yazısı güzel olan Kaza Kâtibi Süleyman Efendi, bu göreve tayin edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 48/40; 48/178) Süleyman Efendi'nin yaklaşık 2 yıllık hizmetinden sonra Cemal Efendi görevlendirilmiştir. 1 yıl kadar görev yapan Cemal Efendi'nin Mal Müdürlüğü hizmetine gitmesi dolayısıyla 13 Kasım 1879 tarihinden itibaren Süleyman Efendi ikinci defa olarak bu göreve getirilmiştir. (BOA., MF. İBT., 15/12) Kayıtlarda 1880-1881 öğretim yılından 1882-1883 öğretim yılına kadar söz konusu öğretmenlikte kimin görev yaptığına dair bilgiye ulaşamamıştır. 1882-1883 öğretim yılından itibaren ise Şakir Efendi'nin bu görevde olduğu kaydedilmiştir. Şakir Efendi de Süleyman Efendi gibi kaza tahrirat kâtibi olarak görev yaparken ek görev olarak bu okulda görevlendirilmiştir. Her iki örneğe bakılırsa yazı öğretmeni görevine geçici çözümler bulunmuştur. Bu durumun tercihten ziyade zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Şakir Efendi, askerlik zamanı geldiğinde hizmete alınmış ve yerine 1885-1886 öğretim yılında Ziya Efendi tayin edilmiştir. Şakir Efendi askerliğini yapıp geri döndüğünde ise okuldaki görevini de icra etme talebinde bulunmuştur. Böylece doğal olarak aynı görevi talep eden iki kişinin olduğu bir tablo ortaya çıkmıştır. Nezâret, her ikisinin de yazı örneğini almış ve Ziya Efendi'den yana tercihte bulunmuştur. (BOA., MF. MKT., 98/103; BOA., MF. İBT., 21/112) Ziya Efendi'nin Eğin Mal Müdürlüğü'ne tayin olması münasebetiyle yerine 13 Şubat 1901 tarihinde Kaza Tahrirat Kâtibi Hacı Mahmud Efendi tayin edilmiştir. Hacı Mahmud Efendi'den de yazı örneği alınmıştır. (BOA., MF. MKT., 535/55)⁴ Okulda son görev yapan yazı öğretmeni olarak Seyfeddin Efendi'nin ismi kaydedilmiştir. Adı geçen kişi okulun dönüştüğü 1913 yılına kadar görev yapmıştır. Yazı öğretmenlerinin asli işlerini aksatmamaları için dersleri haftanın belli bazı gün ve saatlerine planlanmıştır. Yani ders karşılığında görevlendirildiklerinden sadece derslerinin olduğu gün ve saatte okula gelerek derslerini vermişlerdir. Muallim-i evvel ve sâni ise haftanın her günü okulda sabahtan akşama kadar bulunmak durumundaydılar. Bu açıdan bakıldığında muallim-i evvel ve sâniler kadrolu, yazı öğretmeni ise ekders ücreti mukabilinde görevlendirilen ücretli öğretmen statüsünde değerlendirilebilir. Okul, bazen de kendi imkânlarıyla bu derse öğretmen tedarik etmek durumunda kalabilmiştir. Örneğin Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nden mezun olan İbrahim Hakkı Efendi, henüz 19 yaşında iken 20 Şubat 1894 ile 25 Kasım 1895 tarihleri arasında 60 kuruş

⁴ Hacı Mahmud Efendi'den alınan el yazısı örneği için ek-4'e bakınız.

maaş karşılığında yazı öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. Yani okul kendi öğretmen ihtiyacını bizzat yetiştirdiği kişilerden karşılayabilir duruma gelmiştir. (BOA., DH. SAİDd., 82/325)

Okulda defalarca gündeme getirilmesine rağmen Fransızca öğretmeni **görevlendirilememiştir**. Bundan dolayı tabloda çoğu rüşdiyenin aksine Fransızca öğretmeni ile ilgili bir kayıt yoktur. Bununla ilgili yaşanmış bir süreç olmuştur. Arapgir'deki Ermeni nüfus için açılan okullarda Fransızca'nın okutulduğu ve bunun karşılığında belli bir ücret alındığı kaza kaymakamı tarafından bizzat ifade edilmiştir. Hem Ermeni vatandaşları bu ücretten kurtarmak hem de Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nde Ermeniler ile Müslümanların kaynaşmasını sağlamak adına 29 Temmuz 1891 tarihinde rüşdiyede Ermenice ve Fransızca'yı öğretebilecek bir muallim talep edilmiştir. Ayrıca bu okuldan mezun olanların tercüme işinde de çalışabilecekleri zikrolunmuştur. Lakin bu talep, nizamname maddelerine aykırı olması ve diğer rüşdiyelerde böyle bir uygulamanın olmadığı gerekçesiyle 14 Ekim 1891 tarihinde reddedilmiştir. (BOA., MF. MKT., 131/102) Böylece Fransızca dersi okutulmamış ve bu dersi verebilecek bir öğretmen de istihdam edilememiştir.

Okulda mubassırın çalıştığına dair bir kayda ulaşılamamıştır. Son olarak okulun bevâbı olarak 1886-1887 öğretim yılında kayıtlara geçen ilk isim, Emin Efendi'dir. Adı geçen kişi yaklaşık olarak 3 yıl hizmet etmiştir. 1889-1890 öğretim yılında Ali Efendi, 1891-1892 öğretim yılında ise Halid Efendi bu görevi yürütmüştür. Halid Efendi'nin 6 yıllık hizmeti söz konusu olmuştur. 1901-1902 öğretim yılında bu göreve getirilen Seyfeddin Efendi, 9 yıllık hizmetten sonra okulun yazı öğretmenliğine getirilmiştir. Seyfeddin Efendi'den sonra okulun dönüşümüne kadar İbrahim Efendi bu görevi sürdürmüştür.

Okula yerelden ilk atanan öğretmenler, genellikle muallim-i sâni olarak başlar ve altı yıllık bir görevden sonra İstanbul'a gidip muallim-i evvelik sınavlarına girerek başarı sağlarsa muallim-i evvelliğe terfi ettirilirdi. (Bilim, 1998: 163) Rüşdiyede bu amaçla 1906'da Muallim-i Sâni Yusuf Razi Efendi İstanbul'a gidip söz konusu sınava girmiş ve başarılı olmuştur. Muallim-i evvel olmaya hak kazandıktan sonra Konya vilayetine bağlı Kadınhanı nahiyesi rüşdiyesine muallim-i evvel olarak tayin edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 974/78; BOA., MF. İBT., 175/100; 177/70) Muallim-i evvel olmanın diğer bir yolu ise Dârü'l-muallimîn mezunu olmaktır. Bu okul mezunu olanlar doğrudan İstanbul'dan muallim-i evvel olarak atanabiliyordu. (Tekdal, 2018: 122) Okuldaki öğretmenlerin mezuniyet durumuna bakıldığında muallim-i evveler Halil Bayram Efendi ile Abdülkerim Efendi'nin Dârü'lmuallimîn ve muallim-i sâni'ler Arif Efendi ile Mehmed Efendi'nin ise İdâdi mezunu olduğu görülmektedir. Yazı öğretmenliğini yürüten Seyfeddin Efendi de Rüşdiye mezunudur. (BOA., MF. MKT., 866/59; BOA., MF. İBT., 238/48; 356/89)

Okul personeli yer değiştirebilmiştir. Öğretmenler rutin tayin talebinde bulunabilecekleri gibi becayiş denilen bir yöntemle de yer değiştirebilmişlerdir. Becayışın olabilmesi için karşılıklı bir anlaşmanın olması şart koşulmuştur. Her iki taraftan birisinin rızasının olmadığı bir durumda, atama gerçekleştirilmezdi. 1909'da Malazgird Rüşdiyesi Muallim-i Sâni Mehmed Arif Efendi ile Arapgir Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Sâni Osman Efendi becayiş suretiyle yer değiştirmiştir. (BOA., MF. İBT., 221/40) Öğretmenlerin tayin sürecinde, okulların aynı statüde olmasına her zaman dikkat edilmemiştir. Örneğin okulun Muallim-i Sâni Yusuf Razi Efendi yerine ibtidâi öğretmeni olan Osman Nuri Efendi tayin edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 991/71; BOA., MF. İBT., 183/104)

Okulun Muallim-i Evveli Halil Bayram Efendi ise bu göreve gelmeden önce idâdîde görev yapmıştır. (BOA., MF. İBT., 238/48)

Öğretmenlerin okuldaki devamlılığı ve yer değişikliği düşüncesini etkileyen hususların başında aldıkları maaşlar gelmiştir. Gerçi 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi hangi öğretmene ne kadar maaş ödenebileceğine dair bazı standartları getirmiştir. Fakat dönem içinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, uygulamada öğretmenlerin aleyhine bazı sapmaları beraberinde getirmiştir. Nizâmname hükümlerine göre muallim-i evvele 800 kuruş, muallim-i sâniye 500 kuruş, mubassıra 250 kuruş ve bevvâba da 150 kuruş maaş verilecekti. (Şeyh Nâfi, 2001: 428) Bu bilgiler ışığında 1912 yılı itibarıyla Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nde görevli personelin maaş durumu ile ilgili şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır: (BOA., MF. İBT., 356/89)

Tablo 4: Arapgir Erkek Rüşdiyesi'ndeki Görevlilerin Maaş Durumları

Görevi	İsmi	Aylık Maaşı (kuruş)	Maaşı Aldığı Tarih
Muallim-i Evvel	Abdülkerim Efendi	500	1912
Muallim-i Sâni	Mehmed Efendi	300	1912
Yazı Öğretmeni	Seyfeddin Efendi	100	1912
Bevvâb	İbrahim Efendi	100	1912

Tablo 4'ten de anlaşıldığına göre nizâmnamede öğretmenler için belirlenen maaşlar taşradaki rüşdiyelerde tam anlamıyla **uygulanamamıştır**. Zira en yüksek maaşı alan Abdülkerim Efendi'den en düşük maaşı alan İbrahim Efendi'ye kadar bütün görevlilerin maaşları düşük tutulmuştur. Vilayet genelindeki durumu gösteren tablo 5'e bakıldığında en azından muallim-i evvel düzeyinde vilayetin genelinde görev yapan öğretmenlerin nezâretin belirlediği maaşı alamadığı görülmektedir. Yani maaş düşüklüğü sadece Arapgir Erkek Rüşdiyesi'ne has bir durum değildir. Kaldı ki söz konusu maaşlar yerinde de kalmamıştır. Okulun hizmete girişinden kapanışına kadar personel maaşlarında meydana gelen değişime dair kayıtlardan elde edilen bilgiler ışığında hazırlanan tablo aşağıdadır. (BOA., MF. MKT., 866/59; 440/42; 1053/8; BOA., MF. İBT., 54/91; 48/114)

Tablo 5: 1870-1913 Arasında Okul Görevlilerinin Maaş Durumu

Görevi	Tarih	Maaş Miktarı (kuruş)	Görevi	Tarih	Maaş Miktarı (kuruş)
Muallim-i Evvel	1875	600	Muallim-i Sâni	1870	300
	1895	480		1878	400
	1896	480		1897	320
	1905	400		1898	200
	1912	500		1907	150
	1913	500		1912	300
Yazı Öğretmeni	1876	80	Bevvâb	1896	64
	1894	60		1912	100
	1895	64			
	1912	100			

Tablo 5'e göre muallim-i evvel maaşı en yüksek seviyeyi ilk görevlendirmenin yapıldığı 1875 yılında görmüştür. Bu tarihten okulun sonuna değin bir daha bu seviyeyi görmemiştir. 1912 yılına kadar düşüş devam etmiş bu yıl 500 kuruş seviyesini ancak bulmuştur. Muallimi sâni ise 300 kuruştan başlamış, kısa sürede 400 kuruş seviyesini gördükten sonra sürekli azalan bir seyirle 1907 yılında 150 kuruşa kadar gerilemiştir. Bu tarihten itibaren tekrar artış kaydetmeye başlayarak, okulun ilk açıldığı tarihteki seviyesi olan 300 kuruşa ulaşmıştır. Yazı öğretmeni için durum biraz daha farklı cereyan etmiştir. Zira o 80 kuruş ile başladığı görevi önce 60 sonra 64 kuruş ile sürdürerek okulun kapandığı tarihe yakın 100 kuruş ile tamamlamıştır. Okulun bevvâbının 64 kuruş olan maaşı, 100 kuruş ile sonlanmıştır. Öğretmenler mesleğe başladıkları zaman diliminde bakmakla yükümlü oldukları aile fert sayısı ile mesleğinin sonunda bakmakla yükümlü oldukları aile fert sayısı arasında farklılıklar oluşmuştur. Ortaya çıkan farklılık, mevcut maaş oranının bunu karşılayabilecek şekilde düzenli olarak artırılması ile karşılanabilmektedir. Fakat yukarıdaki tabloya bakıldığında öğretmenlerin bu noktadaki beklentilerinin karşılanmadığı görülmektedir. Zira maaş miktarlarında ciddi bir tutarsızlık ve dalgalanma yaşanmıştır. Yaşanan tutarsızlıklar da çoğunlukla öğretmenlerin aleyhine bir sonuç doğurmuştur. Ortaya çıkan olumsuz sonuç ise öğretmenlerin aile geçindirme noktasında bazı taleplerini şekillendirmiştir. Okulun Muallim-i Sâni Ömer Avni Efendi 7 Aralık 1898 tarihinde verdiği dilekçede, bir sene öncesine kadar maaşının 320 kuruş olduğunu fakat geçen sene bunun 200 kuruşa düşürüldüğünü ifade etmiştir. Maaşının tekrar eski orana çekilmesini zira mevcut maaş ile geçinemediğini ifade etmiştir. Talebi tahmin edileceği üzere reddedilmiştir. (BOA., MF. MKT., 440/42) Okulun bir diğer Muallim-i Sâni Osman Efendi ise 1907 yılında 200 kuruş olan maaşının 150 kuruşa indirilmesinden dolayı ailesini geçindiremediğini ve zaruret halinde olduğunu beyanla 50 kuruşluk bir zam talep etmiş fakat onun da talebi reddedilmiştir. (BOA., MF. MKT., 1053/8)

Arapgir Erkek Rüşdiyesi'ndeki görevlilere verilen maaşların vilayet dâhilindeki diğer rüşdiyelerde çalışanlarla kıyaslayabilmek adına, muallim-i evvellere ait maaş durumunu gösteren tablo şöyledir: (BOA., MF. İBT., 54/91; 357/13)

Tablo 6: Mamûretülaziz Vilayeti Dâhilindeki Rüşdiyelerde Görevli Muallim-i Evvellerin Aldığı Maaşlar

Okulun İsmi	Öğretmenin İsmi	Maaşı (kuruş)	Maaşı Aldığı Tarih
Arapgir Eskişehir Erkek Rüşdiyesi	Vahdi Efendi	600	1896
Çemişgezek Erkek Rüşdiyesi	Mustafa Efendi	560	1896
Eğir Erkek Rüşdiyesi	Osman Efendi	560	1896
Arapgir Erkek Rüşdiyesi	Mustafa Efendi	480	1896
Malatya Erkek Rüşdiyesi	Mehmed Tevfik	472	1896
Malatya Kız Rüşdiyesi	Hadice Hanım	515	1912
Kâhta Erkek Rüşdiyesi	Mustafa Efendi	500	1912
Hısnımansur Erkek Rüşdiyesi	Mustafa Efendi	500	1912
Behesni(Besni) Erkek Rüşdiyesi	Vasif Efendi	500	1912
Akçadağ Erkek Rüşdiyesi	Halil Efendi	500	1912

Genel bir fikir edinilmesini sağlamak amacıyla oluşturulan tabloya bakıldığında, öğretmenlerin birbirine yakın maaş oranlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira alınan maaşlar 472 ile 600 kuruş arasında değişmektedir. Buna rağmen eski Arapgir olarak bilinen Eskişehir'deki

okulun öğretmeni diğer yerlerdeki öğretmenlerin tamamından daha fazla maaş almıştır. Burada muhtemeldir ki öğretmenin kıdemi yani görevdeki süresi etkili olmuş olabilir. Tablodaki en yüksek maaş olan 600 kuruş, nezâretin bu unvan için belirlediği 800 kuruşluk maaşın altında kalmıştır.

Arapgir kazasındaki değişik devlet kademelerinde görev yapan diğer memurlar ile eğitim alanında çalışan kişilerin aldıkları aylık maaş oranlarındaki farkı anlayabilmek amacıyla eğitim çalışanlarını diğer çalışanlar ile birlikte incelemek gerekmektedir. Bu amaçla Arapgir'deki diğer kurumlarda görev yapan memurlar ile eğitim çalışanlarının maaş durumunu göstermesi açısından aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.(BOA., ŞD., 2523/1; BOA., MF. İBT., 48/114)

Tablo 7: Mamûretülaziz ile Arapgir'de Eğitim Alanında ve Diğer Alanlarda Görev Yapan Memurların Maaş Durumları

Görevi	Maaşı
Mamûretülaziz Vilayeti Maârif Müdürü	2.500
MamûretülazizMaârif Muhasebe Memuru	800
MamûretülazizMaârif Kâtibi	500
Arapgir Kaymakamı	1.250
Arapgir Nüfus Memuru	250
Arapgir Tahrirat Kâtibi	136
Arapgir Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Evveli	480
Arapgir Erkek Rüşdiyesi Muallim-i Sânîsi	320
Arapgir Erkek Rüşdiyesi Yazı Öğretmeni	64
Arapgir Erkek RüşdiyesiBevvâbı	64
Arapgir Eskişehir Rüşdiyesi Muallim-i Evveli	600
Arapgir Eskişehir Rüşdiyesi Muallim-i Sânîsi	300
Arapgir Eskişehir Rüşdiyesi Yazı Öğretmeni	60
Arapgir Eskişehir Rüşdiyesi Sülüs Muallimi	60
Arapgir Eskişehir RüşdiyesiBevvâbı	120

Tablo 7'deki veriler değişik zaman diliminden derlenmiştir. Tabloda ele alınan maaşlar açısından olağanüstü farklılıkların olması dikkati çekmektedir. Arapgir'deki idarî yapıda görev yapan kaymakam dışındaki diğer memurların aldığı maaşlar okulda görevli muallim-i evvel ve sânîden daha azdır. Buna karşın vilayet merkezinde eğitim kurumlarında görevli amir ve memurların ise maaş oranı daha yüksek tutulmuştur. Maaş farklılıkları okulların kendi içinde de mevcuttur. Zira okulun en kıdemli öğretmeni olan muallim-i evvel ile sânînin maaşları Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nde 1/3 ve diğer okulda 1/2 oranındadır. Bundan daha kötü olan tablo ise yazı öğretmeni ile bevvâbın maaşının diğer öğretmenlerle kıyaslanmayacak oranda düşük olmasıdır. Tabloya bakıldığında okulda görevli en iyi maaş oranına sahip olanların muallim-i evveler olduğu anlaşılmaktadır. MaârifNezâreti ile yapılan yazışmalar takip edildiğinde söz konusu kişilerin bile geçim sıkıntısı yaşadığı görülmektedir. Muallim-i evvelerin aldıkları maaşlarının yetersiz olduğu, 1896 yılında MaârifNezâreti'ne iletilen zam taleplerinden anlaşılmaktadır. Maaşlarına zam istenilen Malatya, Eğin, Çemişgezek, Arapgir ve buradaki ikinci rüşdiye olan Eskişehir rüşdiyesi muallim-i evvelerinin göreve başladıkları tarihten beri hiç maaşlarına zam alamadıkları beyan edilmiştir. Nezâret ise bu talebi, yeterli ödenek olmaması sebebiyle reddetmiştir. (BOA., MF. İBT., 54/86) Benzer şekilde 1909 yılında okulun Muallim-i Evveli Halil Bayram Efendi, mevcut maaşının azlığı dolayısıyla daha yüksek maaş ödenen bir rüşdiyeye ya da idâdî okuluna müdür

olarak tayin talebinde bulunmuştur. Talebi boş yer olmadığından reddedilmiştir. (BOA., MF. İBT., 240/60) Söz konusu örneklere bakıldığında okuldaki en kıdemli ve en yüksek maaş alan kişisi dahi maaşının yetersizliğine çare aramaktayken daha alt düzeydekilerin aldıkları maaşlar ile rahat geçinebilmelerinin pek de mümkün olmadığı ifade edilebilir. Maaş konusunda okuldaki diğer görevlilerden de benzer şekilde talepler olmuştur. Okulun Muallim-i Sâni Mehmed Arif Efendi ailesini geçindiremediğini beyanla 1909 yılında maaşına zam yapılmasını talep etmiş fakat olumsuz cevap almıştır. (BOA., MF. İBT., 229/52) Maaşa zam talepleri olumsuz karşılandığına göre maaşı artırmanın diğer bir yolu olarak bir üst unvana ulaşarak o düzeyde maaş almaya bakmak gerekmiştir. Bu amaçla okulun Muallim-i Sâni Ömer Avni Efendi, görevdeki süresinin 10 yılı tamamladığı ve ailesine muallim-i sânilik maaşıyla bakmasının zor olduğu ifadesiyle İstanbul'a gitmek ve muallim-i evvelik sınavlarına girmek istediğini arz etmiştir. Talebi, şartları taşımadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. (BOA., MF. MKT., 562/6) Benzer şekilde Muallim-i Sâni Yusuf Razi Efendi de 1906'da İstanbul'a gitmiş ve girdiği sınavları başarı ile geçerek muallim-i evvel olmayı başarmıştır. (BOA., MF. MKT., 940/5) Yani muallim-i evvel aldığı maaşla geçinemediğini ifade ederken alt kademedekiler ise maaşını artırmanın yolu olarak bu unvana ulaşmanın yollarını aşındırmışlardır.

Okul görevlileri, maaş oranlarının düşük olmasının yanında bir de düzenli olarak ödenmemesi ile yüzleşmişlerdir. Yani zaten asgari düzeyde tutulan maaşlar yetmezken bir de bunların düzenli olarak ödenmemesi görev yapanların maddi anlamda ciddi sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Örnek olarak 3 Ekim 1898 tarihinde okulun muallim-i evveli ve sâni tarafından nezârete hitaben yazılan arzıhalde özetle, 7 aydır maaş alamadıklarını ve çok zor durumla oldukları ifade edilmiştir. Maaşlarının tüccar ve mültezimlerden değil de diğer okullarda olduğu gibi kaza mal sandığından karşılanması talebinde bulunmuşlardır. Ailelerini geçindirecek takatleri kalmadığını ve içerde kalmış maaşlarının biran önce ödenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Bunun yanında 7 aylık maaşlarını alırlarsa dâhi mevcut ekonomik sorunlarının çözüme kavuşamayacağını, bunun için ya maaşlarının artırılması ya da daha iyi maaş alabilecekleri başka bir rüşdiyeye tayin edilmelerini talep etmişlerdir. Talebe cevaben MaârifNezâreti ise adı geçen kişilerin maaşlarının yerelden karşılandığını ve bu konuda Mamûretülaziz vilayetinin sorumlu olduğunu beyanla işin çözümünü vilayete bırakmıştır. (BOA., MF. MKT., 425/31) Benzer şekilde okulun Muallim-i Evveli Halil Bayram Efendi ve Sâni Yusuf Razi Efendi tarafından 23 Haziran 1903 tarihinde MaârifNezâreti'ne hitaben yazılan arzıhalde, yılbaşından beri hiç maaş alamadıkları ve çok zor durumda oldukları ifade edilmiştir. Nezârete ulaşan talebe 22 Temmuz 1903'te cevap yazılmıştır. Mamûretülaziz vilayetine hitaben yazılan yazıda maaş verilememesinin sebebinin bildirilmesi ve sorunun biran önce çözülmesi istenmiştir. (BOA., MF. MKT., 721/26) Yani çözüm merci olarak yine yereldeki makamlar gösterilmiştir. Yaklaşık bir sene sonrasında adı geçen kişilerin maaş sorununun çözülemediği yazışmalardan anlaşılmıştır. 2 Haziran 1904 tarihinde okulun Muallim-i Evveli Halil Bayram Efendi ve Sâni Yusuf Razi Efendi tarafından MaârifNezâreti'ne hitaben yazılan arzıhalde özetle, Mal Sandığı'na aktarılan maaşlarının ancak 8 aylık olarak kendilerine ulaştığını, kalan 4 aydaki maaşlarının ise vilayet merkezindeki diğer maârif çalışanlarına öncelik verildiği için kendilerine kalmadığı gerekçesiyle ödenmediğinden bahisle soruna çözüm bulunmasını istemişlerdir. Ayrıca maaşlarını aldıkları mültezimlerin maaşlarından da % 5 gibi bir kesinti yaptıklarını, görevleri olmadığı halde bazı vergilerin tahsiline de iştirak etmek zorunda kaldıklarını beyanla diğer yerlerde olduğu üzere

kendi maaşlarının da Maârif Sandığı'ndan karşılanmasını, bu mümkün değilse Arapgir dışındaki başka bir yere tayin edilmelerini istirham etmişlerdir. Söz konusu sorunun 24 Mayıs 1903 tarihinde de dile getirilmesine rağmen herhangi bir gelişmenin olmadığını da kaydetmişlerdir. Nezâretten vilayete yazılan cevapta, öğretmenlerin maaşının maârif iane hissesinden karşılandığını, bunun adaletli bir şekilde dağıtılması gerektiğini beyanla soruna çözüm bulunacağını ifade etmiştir. (BOA., MF. MKT., 729/49; 812/58) İlerleyen yıllarda bahse konu olan maaşların düzenli ödenmesi konusu tamamen çözülememiştir. Öyle ki 3 Nisan 1905 tarihinde okulun en kıdemli öğretmeni olan Halil Bayram Efendi'nin tayin talebini içeren arzıhalinde açıkça belirtildiği üzere, öğretmen maaşları düzenli olarak ödenememekte ve bu durum onları mağdur etmektedir. Hastalık gibi sıhhi gerekçeler de ortaya çıkınca vilayet dâhilindeki idâdiye ya da başka vilayetlerdeki birinci sınıf düzeyindeki rüşdiyelerden birisine tayin talebinde bulunan Halil Bayram Efendi'ye ancak vilayet dâhilindeki rüşdiyelerden birisine tayin edilebileceği cevabı verilmiştir. (BOA., MF. MKT., 866/59) Anlaşıldığı kadarıyla öğretmenler çektikleri geçim sıkıntısına bir çözüm bulma gayreti içerisinde bocalamışlardır. Zira maaşları daha iyi ve düzenli ödenen okullara tayin talepleri olumlu karşılanmamıştır. Mevcut görevlerinden de ayrılmaları daha kötü hayat şartlarına icbar edeceğinden bundan da vazgeçememişlerdir.

Okul görevlilerinin maaşının Arapgir kazasındaki alım gücünü tespit etmek adına, 1892-1895 yılları arasında Arapgir kazası Şer'iyeye Mahkemesine yansıyan davalar ve aynı zaman dilimine ait Arapgir'deki vakıflara ait muhasebe kayıt defterlerindeki eşyaların fiyatı ile ev, bağ, bahçe, değirmen ve dükkân gibi taşınmazların değerinin kaydedildiği aşağıdaki tabloya bakmak yararlı olacaktır. (Akman, 2015: 50, 105, 114, 118, 120, 129, 138, 169, 228; BOA.,EVD., 36477)

Tablo 8: 1892-1895 Yıllarında Arapgir'de Ev, Bağ, Bahçe, Değirmen, Dükkân ve Diğer Eşya Fiyatları ile Kira Bedelleri

Eşyanın Adı	Miktarı/sayı	Değeri/Fiyatı
Derbeder mahallesinde ev	1 tane	13.000
Berenge Mahallesinde sebzelik	1 kıta	5.250
Cami-i Kebire bitişik dükkân	1 tane	5.000
Berenge Deresi kenarında kavaklık	1 parça	2.000
Tarla	9 adet	1.000
Çarşı Mahallesinde bahçe	1 adet	500
Meydan Köprüsünde sebze bahçesi	1 kıta	660 (yıllık kirası)
Değirmen	1 tane	150 (yıllık kirası)
Çarşı Mahallesinde dükkân	1 tane	50 (yıllık kirası)
Çarşı Mahallesinde ev	1 adet	36 (aylık kira)
Çarşı Mahallesinde bahçe	1 tane	15 (yıllık kirası)
Huruç köyünde bağ	1 kıta	10 (yıllık kirası)
Gazyağı	1 sandık	40
Manusa kumaş	1 top	6
Cami süpürgesi	1 adet	3

Tablo 8'e bakıldığında okuldaki görevlilerin aldığı maaşın alım gücü açısından çok üst düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu tablodaki taşınır/taşınmaz eşyaların mevkisine, kalite ve özelliklerine göre farklı değerlere sahip olabileceği unutulmamalıdır. O yüzden örnek olarak sunulan taşınmazların satış ve kira bedelleri üzerinden bugünkü fiyatlarına bakılarak bir

değerlendirme yapılabilmesi amaçlanmıştır. Konuya açıklık getirmek adına, 1 kuruşun tl cinsinden değerine bakılabilir. 1 kuruş 1879'da 8.12 tl ve 1900'da 9.66 tl'ye tekabül etmektedir.(Güran, Tarihsiz: 179) Bu hesaba göre 1879-1900 yılları arasında 100 kuruş maaş alan bir memur yaklaşık olarak 800-960 tl arasında bir maaş almıştır. Söz konusu hesaplamaya göre Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nde görevli muallim-i evvel ve sâni dışında diğer görevlilerin ciddi bir geçim sıkıntısı çekmiş olabileceği düşünülebilir. Özellikle de bevâbın aylık maaşı olan 64 kuruş ile geçinebilmesi çok da mümkün görünmemektedir. Buna rağmen belirtilen gelir ile görevine devam edenlerin olması, tarımın önemli bir geçim kaynağı olduğu Arapgir'de, tarım faaliyetinden söz konusu kişilerin dolaylı bir gelir elde etmiş olabilme ihtimalini akla getirmektedir. Yani yapılan mesleğe ek olarak başka gelir kaynaklarına da başvurulmuş olabilme ihtimali yüksektir.

Osmanlı Devleti'nde memurların özlük hakları devletin imkânları ölçüsünde korunmaya çalışılmıştır. Memurların bir yerden başka bir yere tayinleri yahut kısa süreli görevlendirmeleri söz konusu olduğunda gidecekleri mesafe saat olarak hesaplanmış ve saat başına genellikle 5 kuruş yolluk hesaplanarak yeni göreve gittikleri yerlerde ödenmiştir. Memurlar yolculuk esnasında geçen sürede görevde olamamalarından dolayı genellikle maaşlarının yarısı kesilmiştir. Bahse konu olan kesinti, teamül olarak maarif çalışanları dâhil göreve başlayan her memur için büyük ölçüde uygulanmıştır. Bununla beraber memurların aldıkları maaşlardan başka da kesintiler yapılmıştır. Zira dönemin ruhuna uygun olarak devletin olağanüstü hallerde (deprem ve yangın gibi) koyduğu kesintiler söz konusu olduğu gibi emeklilik kesintisi olarak da ifade edilebilecek Tekaüd (Emekli) Sandığı kesintisi gibi sürekli yapılan kesintiler de mevcuttur. Tekaüd kesintisi genellikle % 5 olarak uygulanmıştır. Bunun dışında % 1 ma'zûliyet (işten çıkarılma) kesintisi de yapılmıştır.(BOA., MF. MKT., 586/20; 607/9)Maaşlardan yapılan kesintiye örneklik teşkil etmesi adına 1895 yılı Nisan ayına mahsus okuldaki görevlilerin aldıkları maaşlar ve yapılan kesintiler ile ilgili tablo aşağıdadır.(BOA., MF. İBT., 48/114)

Tablo 9: Arapgir Erkek Rüşdiyesi Görevlilerinin 1895 Nisan Ayı Maaşından Yapılan Kesintiler

Görevi	İsmi	Maaşı Kuruş	Tekaüd Kesintisi (kuruş)	Ma'zûliyet Kesintisi (kuruş)	Toplam Kesinti (kuruş)
Muallim-i Evvel	Mustafa Efendi	480	24	4,32	28,32
Muallim-i Sâni	Ömer Avni Efendi	320	16	3,20	19,20
Yazı Öğretmeni	Yusuf Razi Efendi	64	0,26	--	0,26
Bevâb	Ali Ağa	64	-	-	-

Tablo 9'dan anlaşıldığı kadarıyla maaşların küsuratlı olmasından kaynaklı kuruş ve para olarak hesaplanması söz konusu olmuştur. 1 kuruşun 40 paraya eşit olduğu dikkate alınarak dönüşümler yapılmıştır. Buna göre yüzdeler olarak yapılan kesintilerin eşit olmadığı anlaşılmaktadır. Zira muallim-i evvel ve sâni maaşından tekaüd kesintisi olarak % 5'lik bir kesinti yapılmışken yazı öğretmenliği maaşından % 4,1'lik bir kesinti yapılmıştır. Benzer şekilde ma'zûliyet kesintisi olarak Mustafa Efendi'den % 0,90'lık ve Ömer Avni Efendi'den % 1'lik bir kesinti yapılmışken, Yusuf Razi Efendi'den ise kesinti yapılmamıştır. Bevâb Ali Ağa'dan ise herhangi bir kesinti yapılmamıştır. Yapılan kesinti oranlarına bakıldığında birbirine yakın olduğu fakat herkes için eşit olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen yapılan kesintilerin geleceğe dair bir

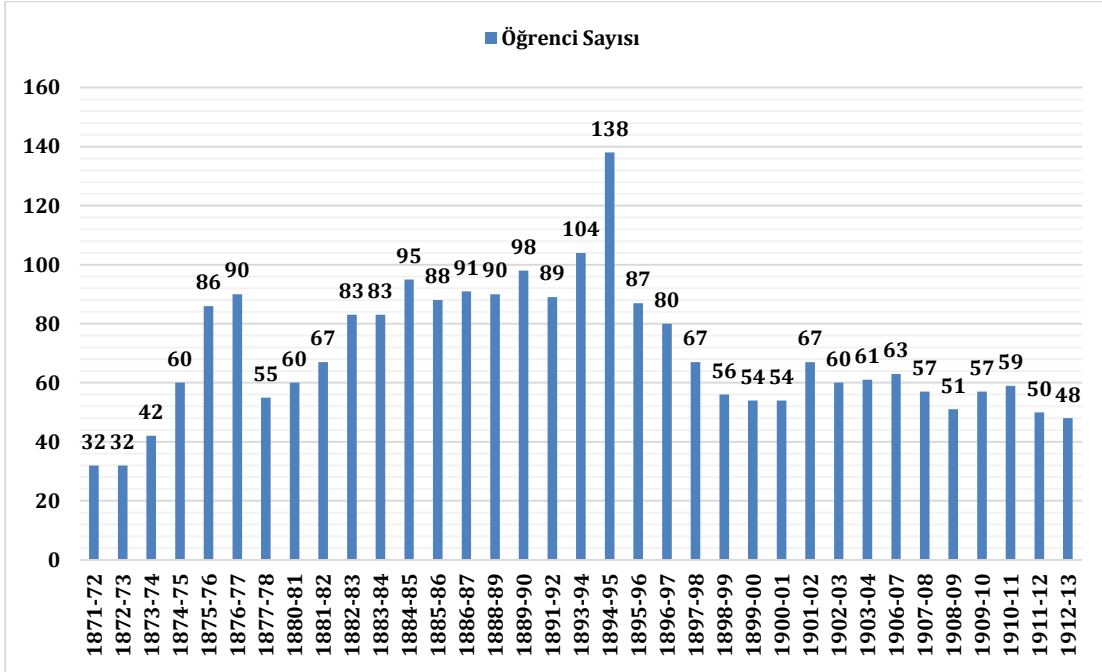
birikim olduğu ifade edilebilir. Görevde olan kişilerin ani vefatı ya da emeklilik gibi durumları ortaya çıktığında, geride kalan ailelerinin kendi geçimlerini sağlayabilmeleri için çalışırken yapılan kesintiler dikkate alınmıştır. Bununla birlikte, aile bireylerinin sayısı da ödenecek miktarı etkilemiştir. Bu durumu örnekleyebilecek iki gelişme olmuştur. İlki emekliliği gelmeden görevine devam ederken 1 Ekim 1896 tarihinde vefat eden okulun Muallim-i Evveli Mustafa Efendi ile ilgilidir. Mustafa Efendi'nin toplam hizmet süresi 15 yıl 6 ay 12 günü Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nde olmak üzere toplam 20 yıl 9 aydır. Geride bıraktığı 2 çocuğu ve eşine (kişi başı 30 kuruş olmak üzere) toplam 90 kuruş maaş bağlanmıştır.(BOA., ŞD., 954/73)Diğeri okulun Muallim-i Sâni Hüseyin Efendi'dir. Kendisi 5 Haziran 1879 tarihinde Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nde başladığı görevine 10 yıl 2 ay devam ettikten sonra görevi devam ederken 3 Eylül 1889 tarihinde vefat etmiştir. Eşi ve 4 çocuğuna (3 erkek 1 kız) 150 kuruşluk bir maaş bağlanmıştır. Burada emeklilik muhasebesinin yapıldığı evrakta düşülen bir not dikkati çekmektedir. Bahse konu olan not, erkek çocuklarına 20 yaşına kadar, kızı ve eşine ise evlilik yapıncaya kadar kişi başı 30 kuruşun ödenmeye devam edileceği ile ilgilidir. (BOA., ŞD., 903/71)Emeklilik muhasebesinde memurun hizmet süresinin ikincil öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Zira Hüseyin Efendi'nin hizmet süresi (10 yıl 2 ay), Mustafa Efendi'nin hizmet süresinin (20 yıl 9 ay) yarısından bile daha az olmasına ve maaşlarından yapılan kesinti açısından yine Mustafa Efendi'nin daha fazla kesintiye maruz kalmış olmasına rağmen Mustafa Efendi'nin ailesine 90 kuruş ve Hüseyin Efendi'nin ailesine ise 150 kuruş maaş bağlanmıştır. Burada zannımızca çocuk sayısı öncelenmiştir.

Okuldaki görevlilerin mesleki kıdemlerinin artışı veya okul ile ilgili başarılı çalışmaları gerekçesiyle ödüllendirildikleri de olmuştur. Bu konuda diğer memurlar için geçerli olan yasal prosedür öğretmenler için de uygulanmıştır. Görevlerindeki özveriden dolayı MamûretülazizMaârif Müdürlüğü tarafından ilki 22 Ağustos 1893'te ve ikincisi 19 Ağustos 1896 tarihinde MaârifNezâreti'ne hitaben yazılan yazılarda özetle, Malatya, Çemişgezek, Eğin, Arapgir ve buranın sınırları dâhilindeki Eskişehir rüşdiyelerinde görevli muallim-i evvellerin görevlerindeki başarılarından dolayı hem maaş ile hem de verilecek rütbe/nişan gibi usullerle taltifleri teklif edilmiştir. (BOA., MF. MKT., 184/1; BOA., MF. İBT., 54/91) İlkine olumlu bakılmasına rağmen herhangi bir gelişme olmamıştır. 31 Ağustos 1896'da nezâret, ikinci talebe ise olumsuz cevap vermiştir. Zira bütçenin yetersizliği gerekçesiyle maaşla ödüllendirmeyi nezâret reddetmiştir. Öte taraftan verilecek belge için de uygun zaman olmadığını beyanla bunu da dikkate almamıştır. (BOA., MF. İBT., 54/86) Yani yerelden yapılan ödüllendirme teklifi bir bütün olarak olumsuz karşılanmıştır. Bu teşebbüsün başarıya ulaştığı ya da okul görevlilerinin içerisinde rütbe/nişan/madalya ile taltif edildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Buna karşın görevindeki ihmal ya da kusurdan dolayı cezalandırılanlar olmuştur. Okulun Muallim-i SâniMahmud Efendi, öğrencilere uyguladığı şiddet ve hakaretle mesleğindeki yetersizliği gerekçesiyle görevden alınmıştır. Öğrencilerin şiddet gördüklerine dair oldukça ayrıntılı tespiti yapılan şikâyet içerikleri ve Muallim-i Evvel Mustafa Efendi'nin iddiaları doğrulaması üzerine MaârifNezâreti, 5 Şubat 1895 tarihinde adı geçen kişinin görevine son vermiştir. (BOA., MF. MKT., 183/76; BOA., MF. İBT., 42/111)

3.4.Öğrenci Sayısı ve Okula Devam Durumu

Okulun eğitim kadrosu ve diğer görevlilerle ilgili temel bilgiler aktarıldıktan sonra öğrenciler ile ilgili detaylara değinilecektir. Bu kapsamda okuldaki öğrenci sayısının zaman içindeki dağılımı grafik 3'te verilmiştir. (BOA., MF. İBT., 215/33; 246/70; 463/89; 139/11; 50/25; 396/81; 37/74: 50/25; 115/54; 230/1; 384/87; 45/55; BOA., MF. MKT., 58/22; SNMU, H. 1316: 1169; H. 1317: 1369; H. 1318: 1543; H. 1319: 875-876; H.1321: 651; SDA, H.1289: 239; H.1290: 212; H.1291: 218; H.1292: 158; H.1293: 161; H.1294: 537; H.1299: 271; H.1300: 205; H.1301: 388; H.1302: 410; H.1303: 337; H.1304: 323; H.1305: 249; SVD, H.1288: 126; H.1289: 130; H.1290: 121; H.1291: 121; H.1292: 127; H.1293: 142; SVM, H.1301: 80; H.1302: 80; H.1305: 44; H.1307: 44; H.1308: 45; H.1310: 113; H.1312: 164; H.1325: 80; Alkan, Tarihsiz: 31, 84, 205)

Grafik 3: 1871-1913 Arasında Arapgir Erkek Rüşdiyesindeki Öğrenci Dağılımı

Grafik 3'te her ne kadar yıllık bazda öğrenci mevcudu paylaşılmış ise de dönem içindeki resmi kaynakların aynı yıl için bile farklı rakamlar paylaştığı tespit edilmiştir. Örnek olarak Osmanlı Devlet Salnamelerinde 1882-1883 öğretim yılı için öğrenci mevcudu 66 ve 1883-1884 için de 83 olarak kaydedilmişken Mamûretülaziz Vilâyet Salnamelerinde 1882-1883 yılı için 83 ve 1883-1884 yılı için ise 73 öğrenci mevcudu paylaşılmıştır. Bu konuda üçüncü başka kaynak temin edilmiş ise ona da müracaat edilerek teyit etme yoluna gidilmiştir. Yoksa bir önceki ve sonraki yılların öğrenci mevcuduna bakılarak en yakın olanı tercih edilmiştir. Tabloda okulun açılışını müteakip kısa sürede önemli bir öğrenci sayısına ulaştığı görülmektedir. Bu sonuç, kaza sakinlerinin okula sahip çıktığını ve geleneksel eğitimden ziyade modern eğitim kurumlarına doğru bir kaymanın başladığını ortaya koymaktadır. Zira o günün eğitim koşullarında sıbyân/ibtidâi okullarını bitiren çocuklar ya geleneksel eğitimin verildiği medreselere ya da modern eğitim kurumlarından olan rüşdiye okullarına devam edeceklerdir. Okulun açıldığı yıldan itibaren yıldan yıla önemli bir öğrenci mevcuduna ulaşmış olması, tercihin bu yönde olduğu algısını güçlendirmektedir. Bununla birlikte özellikle 1893-1894 öğretim yılında ulaşılan 104 öğrenci mevcudu, 1894-1895 öğretim yılında zirveye ulaşarak öğrenci mevcudu 138'e

ulaşmıştır. Okulun 4 sınıflı olduğu dikkate alındığında ulaşılan bu sayının, kapasitenin oldukça üstünde olduğu ifade edilebilir. Bu tarihten okulun kapanışına değin öğrenci sayısı bir daha 87'nin üzerine çıkmamıştır. Bazen artan bazen azalan bir seyirle dalgalanma devam etmiştir. Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nin bu kadar rağbet görmesinin önemli sebeplerinden birisi ve belki de en önemlisi rüşdiyeyi bitiren çocukların memuriyete geçiş için yeterli görülmesi uygulamasıdır. Yani ailelerin rüşdiyeyi tercih etmesinde bu hususun da ciddi etkisi olduğu düşünülebilir. Zira dönem içerisinde memurların sicil raporları üzerinden yapılan çalışmalar incelendiğinde memurların önemli bir kısmının rüşdiye mezunu olduğu görülecektir. Örneğin Bitlis doğumlu 153 memurdan 48'inin son okuduğu okul rüşdiye olmuştur. (Tekdal, 2019: 21) Malatya doğumlu memurların sicilleri incelendiğinde 137 memurdan 43'ünün son okuduğu okulun rüşdiye olduğu ve bunlardan 37'sinin de Malatya Erkek Rüşdiyesi mezunu olduğu tespit edilmiştir. (Tekdal, 2019: 100) Sicill-i Ahvâl kayıtlarında ismi geçen ve yakın tarihten geçmişe doğru taranan Arapgir doğumlu 100 memurdan 60'ı Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nden mezundur. Diğer rüşdiyelerdeki mezunlar ise 5'i askerî ve 5'i mülkî olmak üzere 10'dur. Bu sayı da eklendiğinde toplam rüşdiye mezunu sayısı 70 olmaktadır. Ulaşılan sonuca bakılırsa Arapgir doğumlu her 10 memurdan 7'si rüşdiye mezunudur. Arapgir Erkek Rüşdiyesi mezunlarının görevlerindeki çeşitliliği göstermek adına, 40 memura ait görev bilgileri tablo halinde aşağıda verilmiştir. (BOA., DH. SAİDd., 115/419; 114/219; 118/13; 170/87; 184/43; 188/70; 187/200; 121/87; 154/45; 172/258; 193/15; 186/113; 188/228; 172/325; 178/151; 134/401; 78/409; 98/415; 145/255; 107/439; 135/315; 168/63; 185/157; 154/245; 155/235; 82/325; 110/165; 137/403; 91/185; 139/167; 69/95; 149/331; 105/161; 108/75; 131/3; 191/116; 50/333; 140/207; 175/263; 178/302)

Tablo 10: Arapgir Erkek Rüşdiyesi Mezunu 40 Memurun İsmi ve Görevi

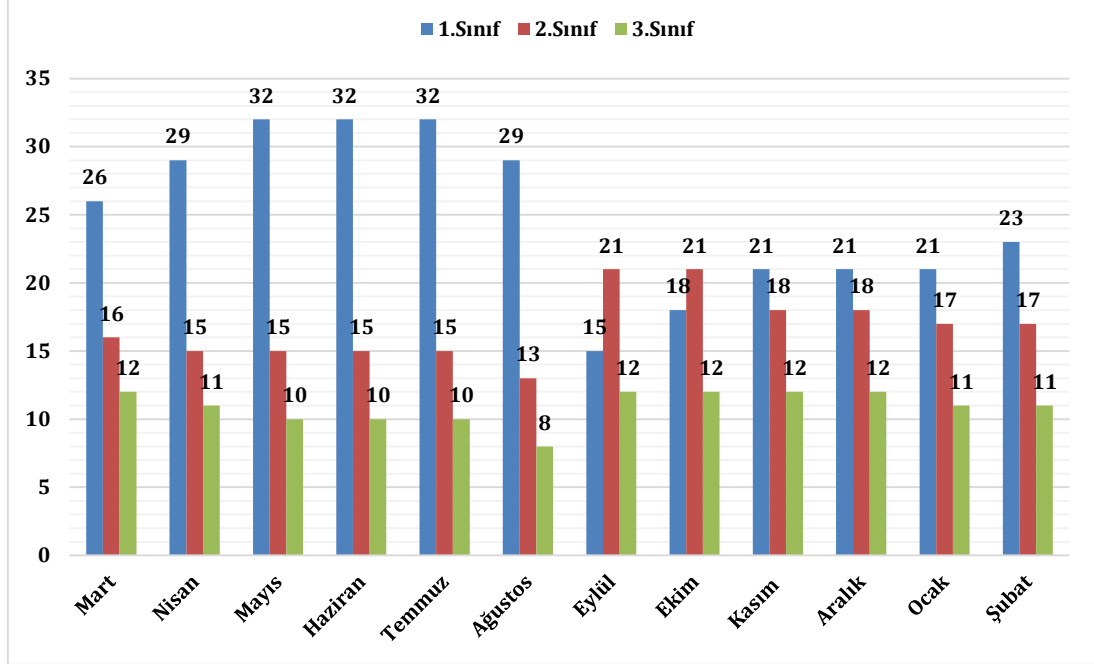
S.No	Memurun İsmi	Görevi
1	Mustafa Cavid Efendi	Muhasebe Memuru
2	İbrahim Edhem Efendi	Seyyar Posta Memuru
3	Ahmed Hulusi Efendi	Ambar Memuru
4	İbrahim Halil Efendi	Kol Muharrirliği
5	MehmedZinnur Efendi	Tahrirat Kâtibi
6	Mehmed Derviş Efendi	Ağnam Kâtibi
7	Hasan Rıfki Efendi	Telgraf Muhabere Memuru
8	Osman Fevzi Efendi	Tahrirat Memuru
9	MehmedHalid Efendi	Hayvanat-ı Ehliye Tahsildarı
10	Mehmed Durak Efendi	Vergi Kâtibi
11	Mehmed Bahaddin Efendi	Rüsumat Kolcusu
12	MehmedZiver Efendi	Evkafı Hümayun Müfettişliği
13	İzzet Bey	Şura-yı Devlet Fihrist Memuru
14	Ahmed Efendi	Rüşdiye Muallim-i Sâni
15	Yusuf Said Efendi	Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi
16	Mehmed İzzet Efendi	Telgraf Muhabere Memuru
17	MehmedRüşdü Efendi	Belediye Tahrirat Memuru
18	Salih Zeki Efendi	Tahsilat Müfettişliği
19	Bekir Aziz Efendi	Belediye Mal Kalemi Memuru
20	Mustafa Rasim Efendi	Ermeni Okulu Lisan-ı Osmanî Muallimi
21	Mehmed Emin Efendi	Aşar Ambar Memuru
22	Hüseyin Hayri Efendi	Askeri Personel

23	Bekir Sıdkı Efendi	Muhasebe Kalemî Memuru
24	Mehmed Tahir Efendi	Posta Nakliye Memuru
25	Mehmed Tevfik Efendi	Tahsilat Kâtibi
26	Ahmed Cemal Efendi	Vergi Muakayyidi
27	AhmedZiver Efendi	Sandık Emîni
28	Mehmed Cemal Efendi	Muayene Kâtibi
29	Mehmed Celal Efendi	Ağnam Muharrirliği
30	Mehmed Nedim Efendi	Kereste Nezâreti Kalemî
31	Yusuf Kenan Efendi	Zebhiye Memuru
32	MehmedAhrar Efendi	Rûsumat Tezkire Kâtibi
33	İsmail Hakkı Efendi	ArapgirRüşdiyesi Rika Muallimi
34	Mustafa Nuri Efendi	Polis Memuru
35	Yusuf Kenan Efendi	Duyun-ı Umumiye Memuru
36	Abdullah MucibEfebdî	Nahiye Kâtibi
37	Mustafa Fehmi Efendi	İstinaf Mahkemesi Kâtibi
38	Mehmed Tahir Efendi	Emlak Kalemî Memuru
39	Yahya Dursun Efendi	Rûsumat Emaneti Memuru
40	Mehmed Celal Efendi	Telgraf Muhabere Memuru

Tablodaki veriler ışığında özellikle ihtiyaç duyulan ara kadrolar başta olmak üzere, okul mezunlarının devletin hemen her kademesinde görev yaptığı söylenebilir. Alt düzey memurluk ve daha ziyade kâtiplik işlerinin sıklıkla kayıtlara yansıdığı ifade edilebilir. Tabloda belirtilmemiş olmasına karşın sicill-i ahvâl kayıtlarında kaydedildiği üzere okul mezunlarının ilk göreve başladığı kurumlar büyük oranda yine Arapgir kazasındaki değişik devlet daireleri olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde memur kadrosundaki yerlilik oranının, okul mezun verdikçe arttığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu gelişme, rüşdiyelerin hangi beklentiyle rağbet gördüğünü ve okulun kamu hizmetindeki sürekliliğin sağlanmasında doldurduğu boşluğu ifade etmesi açısından önemlidir.

Okula devamın yıl içerisindeki seyrinin sınıf düzeyinde değişiklik gösterdiği söylenebilir. Bunu örneklendirmesi açısından 1908 Mart-1909 Şubat ayları arasındaki zaman dilimine ait veriler aşağıdaki grafikte verilmiştir.(BOA., MF. İBT., 209/117; 215/33; 246/70; 230/1)

Grafik 4: 1908 Mart ve 1909 Şubat Arasında Ay ve Sınıf Bazında Okuldaki Öğrenci Dağılımı

Grafik 4'ten de anlaşıldığı üzere, sınıf mevcutları arasında ciddi bir farklılık gözle çarpılmaktadır. Ayrıca ay ve sınıf bazında yıl boyunca değişiklik olmuştur. Grafikteki verilerden yola çıkarak yıllık değişimin mevsimsel etkisini somut olarak ifade etmek pek mümkün olmamakla beraber 1.sınıfların sayısının İlkbahar ve Yaz mevsimlerinde zirveye ulaştığı ifade edilebilir. İlkbahar ve Yaz mevsimlerine kıyasla Sonbahar ve Kış mevsimlerinde daha durağan bir öğrenci devamlılığı olduğu görülmektedir. Rüşdiyelerde sınıf geçmeyi belirleyen genel sınavlar, oluşturulan heyetlerin huzurunda 15 Temmuz-1 Ağustos tarihleri arasında yapıldı. Bu sınavlarda başarılı görülenler bir üst sınıfa geçmeye hak kazanırdı. Böylece sınıfların mevcutlarında yeni bir dağılım söz konusu olurdu. 1-22 Ağustos arasında ise okul tatil edilerek 23 Ağustos'ta eğitim öğretim tekrar başlatıldı. (Akyüz, 2015: 136) Ağustos ayından Eylül ayına geçişte öğrencilerin sınıf düzeyindeki dağılımlarında meydana gelen değişikliğin asıl sebebinin de ders yılı sonunda yapılan bu sınavlar oluşturmuştur. Üç ayda bir okul tarafından düzenlenip gönderilen hülasa kayıt cetvellerindeki bazı detaylar, öğrenci sayısındaki dalgalanmaları kısmen açıklamaktadır. Bu doğrultuda 1908 yılı Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarına ait sınıf ve öğrenci mevcudu aşağıdaki gibidir.(BOA., MF. İBT., 215/33)

Tablo 11: 1908 Yılı Haziran, Temmuz ve Ağustos Ayları Öğrenci Mevcudu

Sınıf	Haziran	Temmuz	Ağustos
1.Sınıf	32	32	29
2.Sınıf	15	15	13
3.Sınıf	10	10	8
Toplam	57	57	50

Tablodan anlaşıldığı kadarıyla 1.sınıftaki yoğunluk diğer sınıflara göre oldukça fazladır. Üst sınıflara doğru çıkıldıkça mevcutların gözle görünür bir şekilde azalması okulda devam ile ilgili bazı sıkıntıların yaşandığını düşündürmektedir. Ağustos ayında 7 öğrenci okulu bırakmıştır.

Bundan kaynaklı bir azalma söz konusu olmuştur. Her sınıf düzeyinden okulu terk olayı yaşanmıştır.

Okulun sene sonu (genel) sınavları bütün öğrencilerin katılımıyla gerçekleşmiştir. 1911-1912 öğretim yılında yapılan genel sınavda sınıf düzeyinde başarılı olup bir üst sınıfa geçenler ile son sınıfı tamamlayıp diploma almaya hak kazananlara dair tablo şöyledir:(BOA., MF. İBT., 384/87)

Tablo 12: 1911-1912 Yılı Genel Sınavda Başarılı ve Başarısız Olan Öğrenciler

Sınıf	Toplam	Başarılı	Başarısız
1.Sınıf	25	21	4
2.Sınıf	12	9	3
3.Sınıf	13	9	4
Toplam	50 (% 100)	39 (%78)	11 (% 22)

Okulun sınavdan büyük bir başarı ile çıktığı tablo 12'den anlaşılmaktadır. Başarısız sütunundakilerin içinde sınava girmemiş olanların da olduğu dikkate alındığında, hesaplanan başarı oranının daha da yüksek olduğu sonucuna ulaşılabacaktır. Başarı oranı en yüksek olan sınıf, 1.sınıf olmuştur. Onu sırayla 2. ve 3. sınıflar izlemiştir. 3.sınıf düzeyinde sınava girmeye hak kazananlardan ikisi sınava girmemiş, biri sınıf tekrarına kalmış ve diğeri de hasta olduğundan geçememiştir. Böylece 4 kişi sınıf tekrarına bırakılmıştır. Bir sonraki yılın sonunda yapılan sınav ile ilgili tablo ise aşağıdadır.(BOA., MF. İBT., 463/89)

Tablo 13: 1912-1913 Yılı Genel Sınavda Başarılı ve Başarısız Olan Öğrenciler

Sınıf	Toplam	Başarılı	Başarısız
1.Sınıf	16	7	9
2.Sınıf	23	11	12
3.Sınıf	9	6	3
Toplam	48 (% 100)	24 (% 50)	24 (% 50)

Bir önceki seneye göre başarı oranı düşmüştür. Buna rağmen son sınıflardan 6 kişi (2/3) diploma almaya hak kazanmıştır. Başarı düzeyi en yüksek olan sınıf da 3.sınıf olmuştur. Onu sırasıyla 2. ve 1. sınıf izlemiştir. Sene sonu sınavlarının kaydedildiği evrakta öğrencilerin doğum yerlerine de değinilmiştir. Öğrencilerin doğum yerlerinin bilinmesi, okulun hitap ettiği coğrafi bölgenin sınırlarını tespit etmek ve daha ziyade hangi yerleşim birimindeki öğrencilere hizmet ettiği ile ilgili fikir edinmek adına önemlidir. Buna göre 1912-1913 öğretim yılında okulda okuyan öğrencilerin doğum yerlerine göre ortaya çıkan tablo aşağıdadır. (BOA., MF. İBT., 463/89)

Tablo 14: 1912-1913 Öğretim Yılında Okulda Kayıtlı Öğrencilerin Doğum Yerleri

	Arapgir	Eğün (Kemalye)	Ayancık	Topraktale	Çermik	Çapakçur (Bingöl)	Malatya	Erzincan	Mamuretülaziz	
1	11	1	-	1	1	1	1	-	-	16
2	21	-	-	-	-	-	-	1	1	23
3	8	-	1	-	-	-	-	-	-	9
Toplam	40	1	1	1	1	1	1	1	1	48

Tablodan da anlaşıldığı üzere okula devam edenler büyük oranda okulun bulunduğu Arapgir kazası doğumludur. Bununla beraber aynı düzeyde okul olmasına rağmen çevresindeki vilayet, sancak ve kaza merkezlerinden de öğrenci çekmiş olması, rağbet edilen bir okul olduğunu düşündürmektedir.

Okuldaki düzen ve intizamın korunması için öğrenci ve öğretmenlerin uyması gereken bazı kurallar düzenlenmiştir. Kurallara uyulmadığı zamanlarda ise okul ile ilişkisi kesmek dâhil birçok ceza uygulanabilmiştir. 26 Nisan 1877 tarihli yazıda açıkça ifade edildiği üzere, bazı öğrencilerin okulun kurallarına uymadığı ve söz konusu kişilerin okul ile ilişkisinin kesilmesi gerektiği bizzat Maârif Nazırlığınca okul idaresine iletilmiştir. (BOA., MF. MKT., 147/176) Söz konusu yazışmadan kısa bir süre sonra bu sefer muallim-i sâninin tahrikiyle öğrencilerden bazılarının muallim-i evveli okuldan kovduklarına dair haberler yayılmıştır. (BOA., MF. MKT., 47/191) Soruşturmaların neticesine dair bir malumata ulaşılamadığından öğrencilerin ceza alıp almadıklarına dair bir bilgiye tesadüf edilememiştir. Yaşanan gelişmelere bakılırsa, öğretmenler arasındaki anlaşmazlığın öğrencilerin de alet edildiği bir hesaplaşmaya doğru geliştiği söylenebilir.

4.Sonuç

Arapgir Erkek Rüşdiyesi, devletin genel eğitim politikası çerçevesinde açılmış modern bir okuldur. 44 yıllık tarihi ile dönem içerisinde faaliyette bulunmuş birçok rüşdiyeden daha uzun süre hizmette kalmıştır. Hizmet sunduğu süreç içinde devletin diğer yerlerindeki okulları gibi bulunduğu yerdeki sosyal hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu çerçevede zamanla kurumsallaşmasını müteakip geleneksel eğitim kurumlarının yanında önemli bir alternatif ve modern eğitim kurumu olarak hizmet vermiştir. Söz konusu eğitim kurumu, ibtidâî ile idâdî arasında konumlandırılmasına rağmen, kazada idâdî olmadığından buradaki en üst eğitim kurumu olarak yer bulmuştur. Bu bağlamda verdiği eğitimin niteliği önem arz etmiştir. 4 yıllık temel eğitimin verildiği ibtidâî okullarının sayısal olarak artış kaydetmesi ve bu düzeyde verilen eğitimin kalitesi, doğrudan Arapgir Erkek Rüşdiyesi'nin eğitim kalitesini de etkilemiştir. Bundan dolayı okul tarafından düzenlenen hülâsa kayıt cetvellerinin büyük bir kısmında ibtidâî okullarının sayısal olarak kazada artırılması ve buralarda verilen eğitimin nitelikli kılınması gerektiği vurgulanmıştır. Yani bir alt eğitim kurumundan alınan eğitim ile öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri ne kadar iyi olursa geldikleri eğitim kurumundan alacakları eğitimin

de o ölçüde nitelikli olacağına vurgu yapılmıştır. Rüşdiyenin kaza düzleminde oluşturduğu intibaya bakılırsa, idâdîler ile kıyas yapılabilecek düzeye gelinebilecek potansiyele sahip olduğu okuldan gönderilen yazılardan anlaşılmıştır. Bunun yanında askerî idâdîlere öğrenci gönderebilecek donanımı verebilmeyi de amaçları arasına aldığı ifade edilebilir.

Her ne kadar okulun finansmanlığını devlet üstlenmiş ise de birçok konuda yerel halktan da destek alınmıştır. Halkın ortaya koyduğu fedakârlık, modern eğitim anlayışının toplum içerisinde önemli bir düzeye geldiğinin göstergesidir. Okulun yazı öğretmeni dışında öğretmen ve öğrenci bulma sorunu neredeyse hiç olmamıştır. Öğrenci sayısının, birçok kaza ve sancak merkezindeki rüşdiyelerden daha fazla olduğu zamanlar da olmuştur. Okulun kazada bu kadar rağbet görmesinde mezunlarının kısa zaman içerisinde devlet kademelerinde memur olmasının payı büyüktür. Arapgir doğumlu 266 memurun sicili incelendiğinde adı geçen okul mezunlarının azımsanmayacak düzeyde olduğu ve devletin en üst düzeylerine kadar çıkabildikleri tespiti yapılmıştır. Bu kişilerin sayesinde hem öğrenci sayısı önemli artış kaydetmiş hem de sürdürülebilir bir kamu hizmetinin sağlanmasına büyük katkı sağlanmıştır. Hatta öyle ki okulda öğretmenlik yapmış kişilerin içerisinde bu okul mezunları da olmuştur.

Okul, açıldığı tarihten ibtidâiye dönüştüğü tarihe kadar geçen 44 yıllık sürede kazadaki en nitelikli devlet okullarının başında gelmiştir. Eğitimin en önemli lokomotif gücü olan öğretmenlerin, ailelerini geçindirebilmeleri için ihtiyaç duydukları maaşları hem yetersizdir hem de düzenli ödenememiştir. Okul öğretmenlerinin maddi anlamda çektikleri bütün sıkıntılara rağmen görevini sürdürme gayretleri, eğitimci kimliğinin maddi kaygılardan daha fazlasını içerdiğini ortaya koymuştur. Buna rağmen öğretmenlerin maaş sorununa okul dönüşünceye kadar kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Bu sorun, Arapgir'deki okullara has bir durum değildir. Zira dönem içerisinde faaliyette bulunmuş diğer devlet okulları ile ilgili yapılan çalışmalar takip edildiğinde bu konuda sorun çekmeyen okulun neredeyse olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tablo, dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıların, eğitim alanındaki yansımaları olarak ifade edilebilir.

Kaynakça

A. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muâmelât ve Islâhat Komisyonu (DH.TMIK.S.) 14/26.

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİDd..) 50/333; 69/95; 78/409; 82/325; 91/185; 98/415; 105/161; 107/439; 108/75; 110/165; 114/219; 115/419; 118/13; 121/87; 131/3; 134/401; 135/315; 137/403; 139/167; 140/207; 145/255; 149/331; 154/45; 154/245; 155/235; 168/63; 170/87; 172/258; 172/325; 175/263; 178/151; 178/302. 184/43; 185/157; 186/113; 187/200; 188/228; 188/70; 191/116; 193/15.

Evkâf Defterleri (EVD.) 36477.

Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Klemi (MF. İBT.) 12/128; 15/12; 21/112; 29/123; 37/39; 37/74; 40/40; 41/19; 42/111; 43/3; 45/55; 48/114; 50/25; 52/65; 54/86; 54/91; 57/30; 115/54; 139/11; 175/100; 177/70; 177/86; 183/104; 209/117; 215/33; 221/40; 229/52; 229/121; 230/1; 238/48; 240/60; 245/50; 246/70; 267/69; 294/60; 356/89; 357/13; 384/87; 396/81; 407/13; 407/28; 407/34; 407/52; 414/41; 459/46; 463/89; 483/26.

Maârif Nezâreti Mektûbî Klemi (MF. MKT) 9/102; 11/93; 22/60; 31/117; 39/29; 37/93; 42/92; 42/121; 47/191; 48/40; 48/178; 53/54; 55/72; 56/23; 57/51; 58/22; 60/171;

62/41; 62/73; 98/103; 131/14; 131/102; 147/11; 147/176; 180/146; 183/76; 184/1; 224/10; 425/31; 426/14; 440/42; 40/43; 535/55; 562/6; 586/20; 367/87; 607/9; 721/26; 729/49; 812/58; 866/59; 940/5; 962/70; 974/78; 991/71; 1009/64; 1053/8.

Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı(A.MKT. MHM.) 553/23;554/19.

Şûra-yı Devlet (ŞD.) 903/71; 954/73; 2523/1.

Yıldız Perakende Umûm Vilayetler Tahriratı (Y.PRK.UM.) 4/5.

Yıldız Perakende Arzuhal ve Journaller (Y.PRK.AZJ.) 17/80.

Yıldız Perakende Dâhiliye NezâretiMaruzâtı(Y. PRK. DH.) 6/77.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.) 131/22.

B.Sâlnâmeler

Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye (SDA) H.1289 (M.1872-1873); H.1290 (M.1873-1874); H.1291 (M.1874- 1875); H.1292 (M.1875-1876); H.1293 (M.1876-1877); H.1294 (M.1877- 1878); H.1299 (M.1881-1882); H.1300 (M.1882-1883); H.1301 (M.1883-1884); H.1302 (M.1884-1885); H.1303 (M.1885-1886); H.1304 (M.1886-1887); H.1305 (M.1887-1888).

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye (SNMU) H. 1316 (M.1898-1899); H. 1317 (M.1899-1900); H. 1318 (M.1900-1901); H. 1319 (M.1901-1902); H. 1321 (M.1903-1904).

Sâlnâme-i Vilâyet-i Mamûratülaziz (SVM) H.1301 (M.1883-1884); H.1302 (M.1884-1885); H.1305 (M.1887-1888); H.1307 (M.1889-1890); H.1308 (M.1890-1891); H.1310 (M.1892- 1893); H.1312 (M.1894-1895); H.1325 (M.1907-1908).

Sâlnâme-i Vilâyet-i Diyarbekir (SVM) H.1288 (M.1871-1872); H.1289 (M.1872-1873); H.1290 (M.1873-1874); H.1291 (M.1874-1875); H.1292 (M.1875-1876); H.1293 (M.1876-1877).

C.Araştırma ve Kaynak Eserler

Akman, A. (2015). *163 Nolu Arapgir Şer'îye Siciline Göre Arapgir*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Aksın, A.ve Karakaş, E. (2002). Nüfus icmal defterine göre 19.yüzyılda Arapgir.*Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 13, 91-125.

Aksın, A. (1998). *19.yüzyılda Harput*.Elazığ: Ceren Ofset.

Akyüz, Y. (2015). *Türk eğitim tarihi (M.Ö.1000-M.S.2015)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Alkan, M.Ö. (t.y.). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde eğitim istatistikleri (1839-1924)*. Ankara: D.İ.E.Yayınları.

Bilim, C. Y. (1998). *Türkiye'de çağdaş eğitim tarihi (1734-1876)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Çakar, E. (2020).19. Yüzyılın Ortalarında Arapgir esnafı. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1-31.

Darkot, B. (1998). Arapgir. *MEB İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Basımevi, 553-554.

Ergun, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet döneminde eğitim hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları.

Erman, O. (2019). *2587-2588 Numaralı (H.1247/M.1832) Harput Sancağı Arapgir Kazası*

Müslüman- Gayrimüslim nüfus defterlerinin transkripsiyonu ve karşılaştırmalı değerlendirilmesi.

(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.

Güran, T. (t.y.). *Osmanlı mali istatistikleri bütçeler (1841-1918)*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Kurumu Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1991). Arapgir.TDV. *İslam Ansiklopedisi 3*. Ankara: 328-329.

Karakaş, E. (1996). Arapgir'inkuruluşu ve gelişmesi.*Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 175-190.

Karpat, K. H. (2010). *Osmanlı nüfusu (1830-1914)*, Ankara: Timaş Yayınları.

Kılıç, O. (1997). *Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı eyalet ve sancak tevcihati*, Elazığ: Fikrim Kitap.

Koçer, H. A. (1991). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923)*. İstanbul: MEB Yayınları.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*.Ankara: TTK Basımevi.

MahmudCevadİbnü'ş Şeyh Nâfi. (2001). *Maarif-i UmûmiyeNezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*.(Haz. T. Kayaoğlu). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Nurdoğan, A. M. (2005). *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, C. (2008). Rüşdiye.TDV. *İslam Ansiklopedisi 35*. İstanbul, ss.300-303.

Somel, S. A. (2015). Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, otokrasi vedisiplin. (Çev. O. Yener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekdal, D. (2018). *Osmanlı dönemi Bitlis'te eğitim*. Ankara: İdealkent Yayınları.

Tekdal, D. (2019). *Osmanlı taşrasında memur olmak (Sicill-i ahvâl defterlerine göre Bitlis doğumlu memurlar)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Vahapoğlu, M. H. (1990). *Osmanlı'dan günümüze azınlık ve yabancı okullar*. Ankara: MEB Yayınları.

Ekler

Ek-1

« اوچون بئری دوت سنی کله حیرانه دتوز اغوشی فرقه ده هرک ملت ریشی سلمه کتوسیت دو مله بئ شکرانک موجود دینه دتازه باز »
« اوچ آتله خندمه جدولده - »

سنه ۱۳۴۹		سنه ۱۳۴۹		سنه ۱۳۴۹	
حیرانه دتوز اغوشی آتله خندمه جدولده		سنه ۱۳۴۹		سنه ۱۳۴۹	
سنه	میزان	سنه	میزان	سنه	میزان
۴۷	۷۰	۴۷	۷۰	۴۷	۷۰
۴۷	۷۰	۴۷	۷۰	۴۷	۷۰
۴۷	۷۰	۴۷	۷۰	۴۷	۷۰
۱۰	۸	۱۰	۸	۱۰	۸
۱۵	۱۴	۱۵	۱۴	۱۵	۱۴
۲۴	۲۹	۲۴	۲۹	۲۴	۲۹
سنه ۱۳۴۹	میزان	سنه ۱۳۴۹	میزان	سنه ۱۳۴۹	میزان
۵۰	۷	۵۷	۷	۵۷	۷

اوچون بئری دوت سنی کله حیرانه دتوز اغوشی فرقه ده هرک ملت ریشی سلمه کتوسیت دو مله بئ شکرانک موجود دینه دتازه باز
مطالعته شالی کونو دتوزان اولدنی کی ارنه بیسه ده بره تعلیمات دالم بئله ایسه ده بورده مفاضا بیانه تک نقاشی و ملکت صیغه معلوم بولنیسه دکر کتاس بئری
رضی استفاده بولونیسه اولدنی مانی تقیده بولنیسه صیغه اولیسه ده امر دتوزانه حیرانه بئله کتور کتور - ایلر
اغوشی فرقه ده هرک ملت ریشی سلمه کتوسیت دو مله بئ شکرانک موجود دینه دتازه باز
مطالعته شالی کونو دتوزان اولدنی کی ارنه بیسه ده بره تعلیمات دالم بئله ایسه ده بورده مفاضا بیانه تک نقاشی و ملکت صیغه معلوم بولنیسه دکر کتاس بئری
رضی استفاده بولونیسه اولدنی مانی تقیده بولنیسه صیغه اولیسه ده امر دتوزانه حیرانه بئله کتور کتور - ایلر

ابو حیدر محمد جعفر موفقه خدیجه اریلی زمریوف / ۱۳۴۹

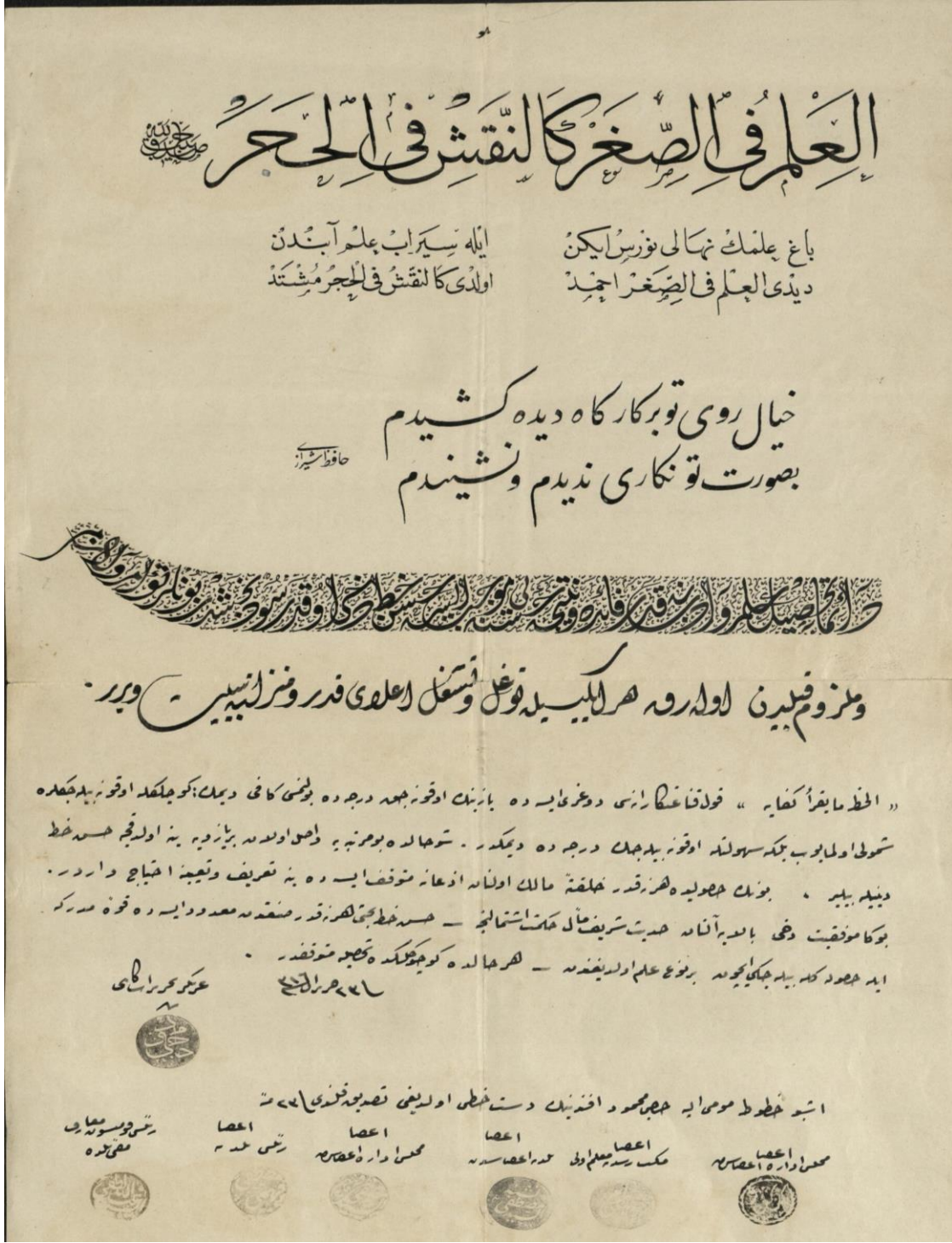
BOA, MF. İBT., 215/33, 25 Ş 1326 (22 Eylül 1908). Arapgir Erkek Rüşdiyesi'ne ait 1908 yılının Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarını kapsayan üç aylık hülasa cetveli.

Ek-3

BOA., MF. İBT., 388/46, 3 N 1330 (16 Ağustos 1912). Rüşdiye mezunlarına ait şahadetname (diploma).

Ek-4

BOA., MF. MKT., 535/55, 19 B 1318 (12 Kasım 1900). Arapgir Tahrirat Kâtibi Hacı Mahmud Efendi'nin yazı muallimliğine tayin edilmesi işlemi için kendisinden alınan el yazısı örneği.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

KÜLTÜRÜN GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMLERİ ÜZERİNE ETKİSİ: İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Cihan ALPAY

Kahraman ÇATI

Doktora Öğrencisi
cihanalpay44@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5903-450X

Prof. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF
kahraman.cati@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7440-5436

Atf/Citation: Alpay, C., Çatı, K.. (2021). Kültürün Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Etkisi: İnönü Üniversitesi Örneği. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 10(1), 108-134

Öz

Girişimcilik eğilimlerini etkileyen birçok faktör vardır. Bu çalışmada kültürün girişimcilik eğilimleri üzerinde etkili olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ve eğitim alanlarına göre girişimcilik eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Kültür olarak Hofstede'nin kültür boyutları dikkate alınmıştır. Çalışma, İnönü Üniversitesinde sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarında eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Öğrencilerin katılmış olduğu 539 değerlendirmeye alınmış olup SPSS paket programında analiz edilmiştir. Kültür (Hofstede) boyutları "dişillik, erillik, bireyci, kolektivist, düşük güç mesafesi, yüksek güç mesafesi, düşük belirsizlikten kaçınma ve yüksek belirsizlikten kaçınma" olarak 8 faktöre ayrılmıştır. Girişimcilik eğilimini etkileyen faktörler ise; "azim ve sorumluluk, kendi işini kurmaya yönelik kolaylıklar, birlikte hareketlilik, yenilik ve aile desteği şeklindedir. Daha sonra belirlenen kültür boyutlarının girişimcilik eğilim faktörlerini etkileyip etkilemediğini ortaya çıkarmak için regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda kültür (Hofstede) boyutlarının girişimcilik eğilimi faktörleri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Eğilimi, Ulusal Kültür (Hofstede) Boyutu

THE EFFECT OF CULTURE ON ENTREPRENEURSHIP TRENDS: İNÖNÜ UNIVERSITY EXAMPLE

Abstract

There are many factors that affect entrepreneurial tendencies. In this study, it has been tried to determine whether the culture is effective on entrepreneurship tendencies. In addition, it was also examined whether

the entrepreneurship tendencies of the participants differ according to their demographic characteristics and education areas. Cultural dimensions of Hofstede were taken in to consideration. The study was carried out on students studying in social sciences, natural sciences and health sciences at İnönü University. The data were collected by questionnaire technique. The 539 assessments that students participated in were taken into consideration and analyzed in the SPSS package program. Culture (Hofstede) dimensions are divided into 8 factors as "femininity, masculinity, individualist, collectivist, low power distance, high power distance, low uncertainty avoidance and high uncertainty avoidance". Factors affecting entrepreneurship tendency are; "perseverance and responsibility, facilities for starting their own business, mobility together, innovation and family support. Then, regression analysis was applied to reveal whether the determined cultural dimensions affect the entrepreneurial trend factors. As a result of the analysis, it was determined that the dimensions of culture (Hofstede) were effective on the factors of entrepreneurship tendency.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurial Tendency, National Culture (Hofstede) Dimension

1. GİRİŞ

Girişimcilik hem girişimcilik faaliyetinde bulunan kişiler hem de içerisinde faaliyette buldukları ülkeler adına son derece önemlidir. Girişimcilik, kişilere ekonomik gelir elde etmek, bağımsız bir iş ortamında çalışmak, başkalarına iş vermenin hazzını yaşamak ve toplumda statü kazanmak gibi faydalar sağlar. Girişimcilerin içerisinde faaliyette buldukları ülkelere ise işsizliğin azaltılması, üretimin artırılması, ihracatın artırılması, dışa bağılıktan kurtulmak ve ekonomik refahın artması gibi faydalar sağlamaktadır (Gültekin ve Sönmez, 2017: 88-89).

Söz konusu faydaların ortaya çıkması adına dünyada girişimciliğe önemli bir teşvikin varlığı görülmektedir. Girişimciliğe yönelik teşvikler; yeni girişimcilere, büyümek isteyen işletmelere ve yeni teknoloji geliştirilmesine yönelik gerçekleşmektedir. Bu teşviklerden faydalanmak isteyen bireyler girişimci olmak için gayret göstermektedir. Ancak, toplumdaki topluma girişimci olma ve söz konusu teşviklerden faydalanma arzusunun farklılık gösterdiği görülmektedir. Bazı toplumlarda riskten kaçınma ve belirsizlikten korkma gibi nedenlerin yanında kamu kurumunda çalışıyor olmanın popülerliği gibi etkilerden dolayı girişimciliğe yönelimin sınırlı olduğu görülmektedir. Söz konusu toplumlarda girişimciliğe yönelenlerin önceliğinin kamu olduğu ancak kamuda bir işe yerleşemeyince girişimciliğe yöneldikleri görülmektedir. Asıl amacı kamuda çalışırken iş bulamadığı için girişimci olan bir kişinin rekabetin acımasız olduğu piyasalarda başarılı olması çok kolay görülmemektedir (Bozkurt vd. 2012:238).

Küresel rekabet içerisinde bireyler ve şirketler yer aldığı gibi devletler de küresel rekabet içerisinde yer almaktadır. Teknoloji olarak, savunma sanayisi olarak, enerji olarak ve ekonomi olarak başka ülkelere bağımlı olan toplumlar çeşitli kararlar alırken bağımsız bir devlet iradesi ile hareket etmesi zorlaşmaktadır. Söz konusu devletler bağımlı oldukları ülkeler tarafından çeşitli şantajlara maruz kalmaktadır (Bahçe, 2011: 3). Dolayısıyla gerçek bağımsızlıklarını ortaya koymak isteyen devletler öncelikle teknoloji, sanayi, enerji ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Aksi takdirde siyasi olarak ta bağımsız olamayacaklardır. İşte bunu gören devletler girişimciliği desteklemekte ve teşvik etmektedirler.

Girişimcilik, belirsizlik ve risk kontrolü altında, gelirsavılama ve büyüme amacı ile inovatif bir ekonomik organizasyonun çalışmasıdır. Diğer bir tanımlamayla girişimcilik; faaliyette bulunulan

iş alanı veya iş alanı dışındaki bir konu ile ilgili fırsatları yakalamak amacıyla değer oluşturma faaliyeti, fırsatlara karşı alınacak risklerin yönetimi ve herhangi bir projeyi hayata geçirebilmek için mevcut bütün, beşerî, parasal ve araç-gereç kaynağını harekete geçirmek üzere yönetsel ve iletişimsel becerileri kullanma işlemidir (Demiroğlu, 2007:7). Genel ifadeyle girişimcilik denildiğinde; çevresel etkilerden kaynaklı fırsatlardan yararlanma veya yeni fırsatlar oluşturabilmek amacıyla, ekonomik ürün ya da hizmet sağlamak için üretim faktörlerine sahip olma, örgütlenme kabiliyeti ve risk alma kabiliyeti ile ilişkilendirilmektedir (Börü, 2006: 3).

Girişimcilik eğilimi, genel olarak aileden kaynaklanmaktadır. Ailenin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ise, ekonomik ve toplumsal süreçler belirlemektedir. Bu kapsamda; aile yapısı, anne ve baba mesleği, eğitim düzeyi ve gelir seviyesi girişimcilik eğiliminin oluşumunu aktif olarak etkilemektedir. Çünkü meslek sahibi, eğitilmiş ve yüksek gelire sahip olan anne ve baba, evlatlarının da eğitim düzeyini yükseltmelerine olanak sağlar ve girişimcilik için gerekli olan bilgi ve donanımına sahip olmalarına olanak sağlar (Emsen, 2001: 155). Girişimcilik eğilimi, çevresel faktörlerle bireysel faktörlerin bileşiminden kaynaklı olup, bireylerin kendi işini yapma, yeni veya katma değer sağlayan fikirler üretme konusundaki kararlılığını göstermektedir. Girişimcilik eğilimi girişimcilik davranışının bir parçası olup, yenilik yapma, risk alma, rekabetçi, proaktiflik ve özerklik bir yapı gibi temel süreçler ile birlikte bir bütün oluşturmayı ifade etmektedir (Börü, 2006: 22).

Bir toplumda girişimciliğin artmasını etkileyen birçok faktör söz konusudur. Bunlar; kültür, genç nüfusun çokluğu, sermayeye ulaşılabilirlik kolaylığı, girişimciye toplumda verilen kıymet ve değer şeklinde sıralanabilir. Kültür paylaşılan değer, beklenen davranış ve inanışların toplamı olarak ifade edilmektedir. Ulusal kültürel farklar konusunda yapılan araştırmalardan en çok kabul gören sınıflandırma Hofstede (1980)'in Ulusal Kültür Boyutları çalışmasıdır. Hofstede göre ülkeler arası kültürel farklılıklar genel olarak erillik-dişillik (cinsiyet rolü), bireycilik-kolektivist (bireysel davranış sergileme- birlikte hareketlilik gösterme), düşük güç mesafesi-yüksek güç mesafesi (kolay iletişim- imkânsız iletişim ya da sorgulama-kabullenme), düşük belirsizlikten kaçınma- yüksek belirsizlikten kaçınma (risk almak-risk alamamak) başlıkları altında toplanmaktadır (Hofstede, 1980).

Girişimcilikle ilgili yapılan akademik çalışmalara bakıldığında; girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi, girişimcilik eğitimi ve girişimci davranış ilişkisi, kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi gibi çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Mevcut çalışmada amaç Ulusal kültürün (Hofstede) girişimcilik eğilimleri üzerinde etkili olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır. Ayrıca araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ve eğitim alanlarına göre girişimcilik eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenecektir. Çalışma, İnönü Üniversitesinde sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri alanlarında eğitim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler anket tekniği ile toplanmıştır. İnönü Üniversitesi öğrencileri tarafından doldurulan 539 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen veriler, SPSS'te analiz edilecektir. Çalışma sonucunda ulusal kültür boyutlarının girişimcilik eğilimi üzerinde etkili olması beklenmektedir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

İlgili literatür tarandığında girişimcilik eğilimlerini ölçmeye yönelik yapılan çalışmaların çoğu üniversite öğrencileri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Wang ve Wong (2004) Singapur da Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri konulu çalışma, Singapur'un en büyük devlet üniversitesi olan Singapur milli üniversitesinde mühendislik, bilim ve bilgisayar lisans öğrencileri üzerine yapılmıştır. Sharma ve Thandi (2004), MBA öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini ölçmeye yönelik bir araştırma yapmışlardır. Güney ve Nurmakhamatuly (2007), Kazakistan ve Türkiye'deki İşletme Bölümü birinci ve son sınıf öğrencilerinin, yaratıcılık ve yenilik kavramları çerçevesinde kendilerini nasıl tanımladıklarını belirlemek ve girişimcilik eğilimlerini saptamak amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Avşar (2007) yaptığı çalışmayı, Çukurova Üniversitesinde farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin, farklı düzeylerde girişimcilik eğilimlerine sahip olup olmadıklarını ortaya çıkarmak, varsa bu farklılıkların girişimcilik eğilimini belirleyen faktörleri saptamak amacı ile gerçekleştirmiştir. Yusof vd. (2008), 234 UNITAR öğrencisinin girişimciliğe ne derecede eğilimli olduklarını belirlenmesi amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Naktiyok ve Timuroğlu (2009), Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin motivasyonel değerlerin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Sandlu vd. (2010), yüksek lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimi ile girişimcilik engelleri arasındaki ilişki araştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Demirel ve Tikici (2010), İnönü Üniversitesindeki öğrencilerin "girişimcilik özellikleri" ile "beyin baskınlık analizi sonuçları" arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır. Fidan ve Çiftçi (2010), Kayseri Erciyes Üniversitesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencilerinin "girişimci kavramı ve girişimcilik konusuna" bakışları arasında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını analiz etmişlerdir. Yılmaz ve Günel (2011), üniversite eğitimi alan öğrencilerin girişimciliğe bakış açılarını belirlemeye çalışmışlardır. Karahan ve Yeşilkaya (2018), Fırat Üniversitesi öğrencilerinin girişimcilik yeteneklerini belirlemek ve onları sahaya çıkarmanın yollarını bulabilmek, girişimcilik yeteneklerini etkileyen faktörleri bulmak, girişimcilik eğitiminin sorunlarını tespit edip çözüm önerileri geliştirebilmektir. Örucü vd. (2007), İbicioğlu vd. (2009), Cansız (2010), Bilge ve Bal (2012), Akçanat vd. (2014), Çatır vd. (2015), Salik ve Kaygın (2016), Günay (2016), Mirza ve Dağdeviren (2016), Gümül vd. (2017), Yavuz ve Yavuz (2017), belirtilen bu yazarlar ise farklı üniversitelerde çalışmalar yaparak demografik özelliklerin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır.

Literatürde, girişimcilik eğitimi ve girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkiyi ölçen çok sayıda çalışmanın varlığı görülmektedir. Balaban ve Özdemir (2008), Izedonmi and Okafor (2010), Oosterbeek ve Ijsselstein, (2010), Hulsink ve Rauch (2010), Sanchez (2011), Byabashaija and Katono (2011), Tung (2011), Doğan (2015), Yaqub vd. (2015), Soylu vd. (2015), Çiçek (2016) ve Yılmaz vd. (2018) girişimcilik eğitimi ile girişimcilik eğilimini etkileyen faktörler arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Uluç (2013)'te farklı olarak finansal yönetim ve girişimcilik dersi alan ve almayan öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma yapmıştır. Wu and Wu (2008) ve Nasr ve Boujelbence (2014) ise yüksek lisans öğrencilerinin almış oldukları girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ölçülmeye çalışılmıştır. Doğaner ve Altunoğlu (2015), diğer bölümlere göre daha yoğun girişimcilik eğitimi alan üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini etkileyen faktörleri ortaya koymuşlardır.

Karimi vd. (2014), Khalifa ve Dhiaf (2016) ve Ekici ve Turan (2017), Planlanan Davranış Teorisine dayanarak, girişimcilik eğitimi alan öğrencilerin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi üzerinde durmuşlardır. Özcan vd. (2018), farklı olarak girişimci kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimi arasındaki ilişkiyi ve girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini tespit etmeye çalışmışlardır. Patır ve Karahan (2010) ise, diğer çalışmalardan farklı olarak girişimcilik eğitimi almış potansiyel girişimcilerin belirlenmesi ve girişimcilik profillerinin tespit edilmesine yönelik çalışmışlardır.

Literatürde girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini anlamaya yönelik yapılan, Envick ve Langford (2000), Zhao ve Seibert (2006), Bozkurt (2007), Karabulut (2009), Zhao ve diğerleri (2010), İşcan ve Kaygın (2011), Uygun vd. (2012), Solmaz vd. (2014), Küçük (2014), Yüksel vd. (2015), Göktaş ve Kazaferoğlu (2018) çalışmalar vardır. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde girişimci kişilik özelliği kendine güven, yenilik, başarıya ihtiyacı, kontrol odağı, risk almak, belirsizliğe karşı tolerans, yaratıcılık gibi faktörler altında toplandığı görülmektedir. Belirlenen bu girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimleri üzerinde farklı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde Hofstede kültür ya da ulusal kültürün girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ölçen çalışmaların sayısının istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Sang ve Suzanne (2000), Erbatu (2008), Hayton vd., (2002), Güler vd. (2016), kültürel boyutların girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Çarıkçı ve Koyuncu (2010), Pinillos ve Reyes (2011), ise Hofstede'nin kültür boyutlarından bireycilik ve kolektivistliğin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ölçmüşlerdir.

Bu çalışmada ise kültür (Hofstede) boyutlarının girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılacaktır. Bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak İnönü Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin eğitim alanları; Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri dikkate alınarak yapılacak olmasıdır. Eğitim alanına göre öğrencilerin girişimcilik eğilimleri ve kültürel algıları farklı olup olmadığı belirlenecektir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde amaç, yöntem, örneklem, model ve hipotezler ile ilgili bilgiler verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, ulusal kültür boyutları ya da Hofstede Kültürünün girişimcilik eğilimleri üzerinde etkili olup olmadığının belirlenmesidir. Ayrıca, demografik özelliklere bağlı olarak araştırmaya katılanların girişimcilik eğilimlerinin farklılık gösterip göstermediği de ortaya konulacaktır.

3.2. Araştırmanın Anakütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın ana kütlesini, İnönü Üniversitesinde öğrenim gören lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Uygulamanın yapıldığı İnönü Üniversitesinin öğrenci sayısı 2018-2019 güz döneminde 31757 kişidir. Ana kütle 31757 olarak kabul edildiğinde $n = (Nt^2 pq) / d^2(N - 1) +$

t^2 pqformülü (Baş, 2001: 45), istatistiki olarak 380 örneklem büyüklüğünün anlamlı sonuçlar ortaya çıkaracağını göstermektedir. Ancak, daha sağlıklı sonuçlar elde etmek için örneklem büyüklüğü 600 kişi olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın örnekleme, tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tabakanın oluşturulmasında her fakülteye kaç öğrenci düştüğü hesaplanmıştır. 600 kişiden oluşturulacak örneklem, fakülte öğrenci sayısı ile orantılandırılarak hangi fakülteden kaç öğrencinin örnekleme dâhil edileceği belirlenmiştir. Geçersiz olan 61 anket çıkarılarak 539 anket değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi

Kültür boyutlarının girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla, araştırmada veri toplama tekniklerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu Erbatu'nun (2008) yapmış olduğu çalışmadan uyarlanmıştır. Çalışmada kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, öğrencilerin demografik özelliklerini tanımlamaya ilişkin sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümde girişimcilik eğilimini ortaya koymaya yönelik ifadeler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise, kültür boyutlarını (Hofstede) ortaya koymaya yönelik ifadeler yer almaktadır. 01.09.2018-31.12.2018 tarihleri arasında toplamda 600 anket toplanarak istatistiki çalışmalar yapılmıştır.

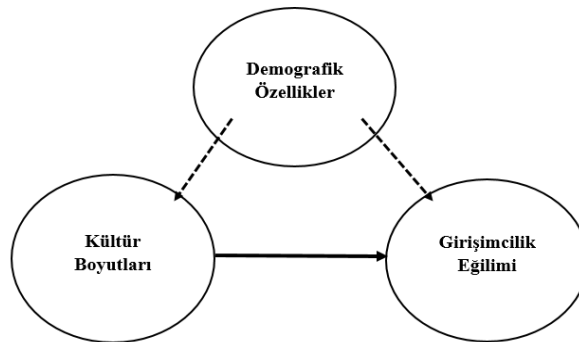
Girişimcilik eğilimleri ve kültür boyutlarını ölçmek için 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun ikinci ve üçüncü bölümdeki ifadelerde 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum aralığındaki değerlendirmeler kullanılmıştır.

Elde edilen veriler SPSS paket programında analiz edilmiştir. Araştırmada tanımlayıcı istatistiki bilgiler, faktör analizi, t-testi, ANOVA, regresyon testleri kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bilimsel araştırmalarda araştırılmak istenen olguların anlaşılmasını kolaylaştırmak için modele ihtiyaç duyulur. Bu bilimsel çalışmanın modeli aşağıda verilmiştir. Demografik özelliklerde nelerin yer aldığı Tablo 1 de verilmiştir. Tablo 3'de girişimcilik eğilimi faktörleri gösterilmiştir.

Şekil 1:Araştırmanın Modeli

Çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

- H1:** Katılımcıların cinsiyetlerine bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.
- H2:** Katılımcıların cinsiyetlerine bağlı olarak girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.
- H3:** Katılımcıların anne- baba eğitim düzeyine bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.
- H4:** Katılımcıların anne- baba eğitim düzeyine bağlı olarak girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.
- H5:** Katılımcıların ailelerinin kendilerine karşı sergilediği tutuma bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.
- H6:** Katılımcıların ailelerinin kendilerine karşı sergilediği tutuma bağlı olarak girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.
- H7:** Katılımcıların eğitim aldıkları alana bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.
- H8:** Katılımcıların eğitim aldıkları alana bağlı olarak girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.
- H9:** Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden azim ve sorumluluğu etkilemektedir.
- H10:** Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden kendi işini kurmaya yönelik kolaylıkları etkilemektedir.
- H11:** Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden iş kurmaya yönelik olumlu düşünceleri etkilemektedir.
- H12:** Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden birlikte hareketliliği etkilemektedir.
- H13:** Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden yeniliği etkilemektedir.
- H14:** Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden aile desteğini etkilemektedir.

4.VERİLERİN ANALİZLERİ VE BULGULAR

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%	Çalıştığı Alan	Frekans	%
Kadın	312	57,9	Kamu	41	7,6
Erkek	227	42,1	Özel sektör	34	6,3
Toplam	539	100,0	Kendi işi	19	3,5
Eğitim Durumu	Frekans	%	Çalışmıyor	445	82,6
Anne					
İlkokul	197	36,5	Toplam	539	100,0

Ortaokul	104	19,3	Çalıştığı Alan	Frekans	%
Lise	108	20	Baba		
Lisans	56	10,4	Kamu	145	26,9
Lisansüstü	8	1,5	Özel sektör	116	21,5
Okuryazar değil	66	12,2	Kendi işi	157	29,1
Toplam	539	100,0	Çalışmıyor	121	22,4
Eğitim Durumu	Frekans	%	Toplam	539	100,0
Baba			Ailenin Tutumu	Frekans	%
İlkokul	153	28,4	Otokratik	116	21,5
Ortaokul	125	23,2	Demokratik	423	78,5
Lise	138	25,6	Toplam	539	100,0
Lisans	104	19,3	Ailede kendi işini kuran	Frekans	%
Lisansüstü	13	2,4	Evet	211	39,1
Okuryazar değil	6	1,1	Hayır	328	60,9
Toplam	539	100,0	Toplam	539	100,0
Eğitim Görülen Alan	Frekans	%			
Sosyal Bilimler	223	41,4			
Fen Bilimleri	180	33,4			
Sağlık Bilimleri	136	25,2			
Toplam	539	100,0			

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde kadın katılımcıların oranı (%57,9) erkek katılımcılara oranla (%42,1) daha fazla oldukları görülmektedir. Katılımcıların annelerinin %36,5'inin ilköğretim mezunu oldukları, %82,2 gibi çok büyük bir oranının ise çalışmadığı görülmektedir. Burada dikkat çekici olan; araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyinin çok düşük olması ve çalışan annelerin de çoğunun (%7,6) kamu sektöründe çalışmasıdır. Katılımcıların babalarının çalışma alanları ve eğitim durumlarına baktığımızda ise; eğitim düzeylerinin annelerin eğitim düzeylerinden yüksek olduğu ve kendi işlerinde çalıştıkları görülmektedir. Bu da bize öğrencilerin girişimcilik konusunda kimi örnek alıp almadığını anlamamızda yardımcı olmaktadır.

Girişimcilik Eğilimi ve Kültür (Hofstede) Boyutları ile İlgili Faktör Analizi

Faktör analizinin yapılmasının nedeni, çok sayıdaki değişkeni en aza indirmektir. Yapılan analiz sonucunda oluşan her faktöre bir ad verilir. Faktörü oluşturan değişkenler faktörün adlandırılmasında etkili olur. Fakat birbirine uymayan değişkenlerin bazen bir faktörde toplanabilme ihtimali vardır. Böyle bir durum olduğunda, faktör yükü en çok olan değişken dikkate alınarak adlandırma yapılır (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 177). Girişimcilik eğilimine ait faktör analizi sonucunda KMO değerinin 0,50 değerinin üstünde çıkması (Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Ölçümü: 0,832, $p < 0,01$) örneklemin faktör analizi için uygun olduğunun göstergesidir. Ve Bartlett's Testi Değeri sonucunda (3091,550 $p < 0,01$) düzeyinde anlamlı çıkması ölçme aracının ayrıştırılabileceğini ifade etmektedir. Faktör yükü %40'ın altında olan değişkenler değerlendirmeye alınmamıştır.

Tablo 2: Girişimcilik Eğilimine Ait Faktör Analizi ile İlgili Öz değer ve Varyans Yükleri

Girişimcilik Eğilimine Ait Faktör Analizi	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
Azim ve Sorumluluk	5,067	23,030	23,030
Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar	2,200	9,998	33,028
İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler	1,445	6,567	39,595
Birlikte Hareketlilik	1,199	5,450	45,045
Yenilik	1,134	5,153	50,198
Aile Desteği	1,036	4,710	54,908

Faktörlere ait varyans yüklerinin toplamının %50'den yüksek çıkması olumlu bir durumdur (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 178). Araştırmanın faktör analizi sonucunda ortaya çıkan varyans yüzdesi toplamı 54,908 dir. Bu oranın %50'den yüksek çıkması, yapılan faktör analizin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Analizlerde açıklayıcılık değeri düşük olan ve birden fazla faktör altında toplanan sorular (8 tane) değerlendirme dışı bırakılmıştır. Faktör analizinde anlamlı faktörlere ulaşmada faktör yükleri matrisinin sütunlarına öncelik tanıyan ve daha az değişkenle faktör varyanslarının maksimum olması sağlayacak şekilde döndürme yapan varimax tekniği kullanılmıştır.

Tablo 3. Girişimcilik Eğilimi ile İlgili Faktör Analizi

Girişimcilik Eğilimi ile İlgili Faktör Analizi	Faktör Yükleri
Faktör 1: Azim ve Sorumluluk	
Eğer bir şeyi yapmayı aklıma koyarsam hiçbir şeyin beni durdurmasına izin vermem.	,754
İstediğim şeyler için çok çalışmaktan kaçınmam / vazgeçmem.	,745
İstediğim şeyleri yapabilecek kadar yeterli enerjiye sahibim.	,683
Rekabetten hoşlanırım.	,642
Çalışmalarım da işleri sıraya koyarak yaparım.	,605
Tüm birikimimi kaybetsem de başladığım işi bitirmeye çalışırım.	,521
Faktör 2: Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar	
Ekonomik ortamın kendi işini kurmak isteyenler için uygun olduğunu düşünüyorum.	,774
İş kurmada bürokratik işlerin yeteri kadar kolaylaştırıldığını düşünüyorum.	,719
Yeni bir işin nasıl kurulacağı ile ilgili bilgiye ulaşmanın kolay olduğunu düşünüyorum.	,590
Türkiye'de insanların kendi işlerini kurmaları için yeterli fırsatların olduğunu düşünüyorum.	,529

Kendi işini kurmak için yeterli sermayeye ulaşmanın kolay olduğu düşünüyorum.	,473
Faktör 3: İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler	
Özel sektörde iyi bir iş bulsam da kendi işimi kurmak isterim.	,814
Kamuda iyi bir iş bulsam da kendi işimi kurmak isterim.	,791
Kendi işimi kurmaya cesaret edecek kadar risk alma özelliğimin olduğunu düşünüyorum.	,425
Faktör 4: Birlikte Hareketlilik	
İnsanları severim. Hemen herkesle anlaşabilir ve iyi geçinirim.	,763
Ortak çalışmalarda mutlaka iş bölümlemesi yaparım.	,598
Bir şeye/işe başladığım zaman, çevremdeki birçok insanı benimle birlikte harekete geçiririm.	,564
Faktör 5: Yenilik	
Yenilik oluşturma ve uygulama konusunda başarılı olduğumu düşünüyorum.	,727
Hayatı kolaylaştırmak adına başkalarının aklına gelmeyen birçok şeyi düşünürüm.	,673
Bir işin fırsatlar sunması, garanti olmasından daha önemli olduğunu düşünüyorum.	,512
Faktör 6: Aile Desteği	
Kendi başıma bir iş yapmak istersem ailem beni destekler.	,781
Bir iş kurmak istesem ailem beni bu konuda yüreklendirir.	,765

Faktör analizinin en zor kısmı, faktörlere isim verilmesidir. Faktörlerin adlandırılması faktörü oluşturan değişkenlere göre yapılmaktadır. Yapılan adlandırmanın mevcut değişkeni tanımlayacak şekilde olması gerekir. Ancak çoğu zaman bu mümkün olmamaktadır. Bu durumda, faktör yükü en yüksek olan değişken dikkate alınarak adlandırma yapılır (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 179). Bu çalışmada faktörler adlandırılırken hem faktör yükleri hem de faktörün oluşmasını sağlayan değişkenler dikkate alınmıştır.

Girişimcilik eğilimi ile ilgili ölçek faktör analizine tabi tutulduğunda 6 boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutlar; "Azim ve Sorumluluk", "Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar", "İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler", "Birlikte Hareketlilik", "Yenilik" ve "Aile Desteği" şeklinde isimlendirilmiştir.

Kültürel boyutları ölçmeye yönelik ölçekte yer alan ifadelerin yer aldığı sorular şöyledir (Erbatu, 2008: 75):

- dişil özellikleri ölçen 1., 2., 3. ve 4. sorular;
- eril özellikleri ölçen 5., 6., 7. ve 8. sorular;
- bireycilik özelliklerini ölçen 9., 10., 11. ve 12. sorular;
- toplumculuk ölçen 13., 14., 15. ve 16. sorular;
- düşük güç mesafesi özelliklerini ölçen 17., 18., 19. ve 20. sorular;
- yüksek güç mesafesi özelliklerini ölçen 21., 22., 23. ve 24. sorular;

- düşük belirsizlik özelliklerini ölçen 25., 26., 27. ve 28. sorular;
- yüksek belirsizlik özelliklerini ölçen 29., 30., 31. ve 32. sorular.

Kültür (Hofstede) ölçeği ile ilgili literatürde oluşturulan boyutlar; eril/dişil, bireyci/kolektivist, düşük güç mesafesi/yüksek güç mesafesi, düşük belirsizlikten kaçınma/yüksek belirsizlikten kaçınma olarak belirlenmesinden dolayı faktör analizine tabi tutulmamıştır. Literatürde kabul görmüş boyutlar ve değişkenler esas alınmıştır. Kültür ölçeğinin Güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach'sAlpfa katsayısı 0,862 olarak çıkmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerine bağlı olarak kültür boyutlarının ve girişimcilik eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için “t” testi ve “ANOVA” analizlerinden faydalanılmıştır. Parametrik analiz tekniklerinden olan “t” testi ve ANOVA analizinin yapılabilmesi için verilerin normal dağılması gerekmektedir. Yapılan normallik testi sonucu verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Ancak, literatürde örneklemin 400’den büyük olması durumunda verilerin normallik şartlarını sağlamamasının ($p < 0,05$) çok öneminin olmadığı ve parametrik analiz tekniklerinin kullanılabilceği ifade edilmektedir (Karagöz, 2019: 259). Dolayısıyla daha güçlü olan parametrik testler tercih edilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Kültür Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kültür Boyutları	Kadın	Erkek	t	df	Sig.
Dişillik	4,067	3,927	2,417	537	,016**
Erillik	3,424	3,615	-2,622	537	,009**
Bireyci	2,687	2,985	-3,421	537	,001**
Kolektivist	3,921	3,895	,388	537	,698
Düşük Güç Mesafesi	3,606	3,636	-,344	537	,731
Yüksek Güç Mesafesi	3,424	3,504	-1,169	537	,243
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	3,884	3,804	,897	537	,332
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	3,906	3,808	1,456	537	,146

* $P < 0,01$; ** $P < 0,05$

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların cinsiyetlerine göre kültür (Hofstede) boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için “t” testi yapılmıştır. Yapılan analizin sonucunda birinci, ikinci ve üçüncü faktörlerde cinsiyete göre kültür (Hofstede) boyutlarının istatistikî olarak farklılaştığı tespit edilmiştir. Anlamlı çıkan faktörlerin “t testi” analizinde anlamlılık düzeylerinin 0,05’ten küçük olduğu görülmektedir. Kültür boyutlarından dişillik boyutunda doğal olarak

kadınların ön plana çıktığı görülmektedir. Kadınların dişillik faktörüne katılım ortalamaları 4,06 iken erkeklerin katılım ortalamaları 3,92 çıkmıştır. Erillik boyutunda da aynı şekilde doğal beklentisinde erkeklerin daha çok katıldığı kadınların ise daha az katıldığı bir sonuç çıkmıştır. Anlamlı farkın çıktığı üçüncü boyut bireyciliktir. Bu boyutta ise erkeklerin kadınlara göre daha çok katıldıkları görülmektedir. Bu sonuçlarda yer alan değerlere göre “H1: Katılımcıların cinsiyetlerine bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Girişimcilik Eğilimi Boyutlarını Değerlendirmeleri

Girişimcilik Eğilimi Faktörleri	Kadın	Erkek	t	df	Sig.
Azım ve Sorumluluk	3,992	3,901	1,421	537	,156
Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar	2,582	2,879	3,146	537	,002**
İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler	3,438	3,624	2,212	537	,027**
Birlikte Hareketlilik	3,912	3,788	1,742	537	,084
Yenilik	3,504	3,583	1,132	537	,268
Aile Desteği	4,115	3,929	2,336	537	,023**

*P<0,01; **P<0,05

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların cinsiyetlerine bağlı olarak girişimcilik eğilimini etkileyen faktörlerin farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek için “t- testi” yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ikinci, üçüncü ve altıncı faktörde cinsiyete göre girişimcilik eğilimlerinin farklılaştığı görülmektedir. İkinci ve üçüncü faktöre erkeklerin katılım düzeylerinin (2,8793, 3,6241) daha yüksek olduğu görülürken, altıncı faktörde kadınların katılım ortalamalarının (4,115) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlarda yer alan değerlere göre “H2: Katılımcıların cinsiyetlerine bağlı olarak girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Anne-Baba Eğitim Düzeyine Bağlı Olarak Kültür Boyutlarını Değerlendirmeleri

Kültür Boyutlarını	Eğitim Durumu Anne		Eğitim Durumu Baba	
	F	Sig.	F	Sig.
Dişillik	3,969	,002**	1,374	,232
Erillik	,308	,908	,581	,714
Bireyci	2,599	0,25	,167	,975
Kolektivist	1,345	,244	1,834	,105
Düşük Güç Mesafesi	,478	,792	,294	,916

Yüksek Güç Mesafesi	1,511	,184	1,405	,221
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	,604	,697	,301	,912
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	,639	,670	2,342	,040**

*P<0,01; **P<0,05

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların anne eğitim durumuna bağlı olarak kültür boyutlarını değerlendirmelerini analiz etmek için ANOVA analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların anne eğitim durumuna bağlı olarak farklı değerlendirdikleri faktörler; “dişillik” ve “bireycilik” şeklindedir. Katılımcıların anne eğitim durumuna bağlı olarak faktörleri değerlendirmelerindeki farklılığın yönünü belirlerken, veriler homojen dağılmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane’s T2 testinden faydalanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda “dişillik” faktörüne katılım ortalaması; anne eğitim durumu lisansüstü olanlarda 3,63, anne eğitim durumu “lisans” olan katılımcılarda 3,79, anne eğitim durumu “ortaokul” olanlarda 3,88, anne eğitim durumu “lise” olanlarda 3,92, anne eğitim durumu “okuryazar değil” olan katılımcılarda 4,09 ortalama ve anne eğitim durumu “ilkokul” olanlarda 4,15 şeklindedir. Bu durum katılımcıların anne eğitim durumları ilkokul ve okur-yazar değil olanların, annelerinin eğitim düzeyleri ortaokul, lise, lisans ve lisans üstü olmalara göre “dişillik” faktörüne katılım oranları daha yüksek olduğunu göstermektedir. “Bireycilik” faktörüne katılım ortalaması ise; anne eğitim durumu “Lisansüstü” olanlarda 2,38, anne eğitim durumu “Okuryazar değil” olanlarda 2,62, anne eğitim durumu “Ortaokul” olanlarda 2,72, anne eğitim durumu “İlkokul” olanlarda 2,76, anne eğitim durumu “Lise” olanlarda 3,01 ortalama ve anne eğitim durumu “Lisans” olanlarda 3,06 şeklindedir. Bu durum katılımcıların anne eğitim durumları lisans ve lise olanların, annelerinin eğitim düzeyleri ilkokul, ortaokul, okuryazar değil ve lisans üstü olmalara göre “Bireycilik” faktörüne katılım oranları daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların baba eğitim düzeyine göre kültür boyutu düzeylerini değerlendirilmesinde “yüksek belirsizlikten kaçınma” faktöründe anlamlı bir farklılaşma görülmektedir. Bu faktörde hangi gruplar arasında farklılığın olduğunu analiz etmek için verilerin homojen dağılmamasından dolayı Post Hoc testlerinden Tamhane’s T2 testinden faydalanılmıştır. Tamhane’s T2 testi sonucunda, “Yüksek Belirsizlikten Kaçınma” faktörü ile ilgili katılım ortalaması en düşük 3,38 ortalama ile baba eğitim durumu “okuryazar değil” olanlardır. “Yüksek Belirsizlikten Kaçınma” boyutuna en yüksek katılım ise 4,00 ortalama ile baba eğitim durumu “lisansüstü” olanlardır. Bu sonuçlara göre “H3: Katılımcıların anne- baba eğitim düzeyine bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Anne -Baba Eğitim Düzeyine Bağlı Olarak Girişimcilik Faktörlerinin Değerlendirilmesi

Girişimcilik Eğilimi Faktörleri	Eğitim Durumu Anne		Eğitim Durumu Baba	
	F	Sig.	F	Sig.
Azım ve Sorumluluk	,977	,431	1,301	,262
Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar	1,064	,379	,722	,607

İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler	,586	,711	,194	,607
Birlikte Hareketlilik	1,644	,147	1,242	,288
Yenilik	,582	,714	1,348	,243
Aile Desteği	1,929	,088	,504	,773

*P<0,01; **P<0,05

Tablo 7 incelendiğinde yapılan ANOVA analiz sonucunda, katılımcıların “girişimcilik eğilim boyutlarını” değerlendirmelerinde anne-baba eğitim durumuna bağlı olarak herhangi bir farklılık saptanmamıştır. Bu sonuçlara göre “H4: Katılımcıların anne- baba eğitim düzeyine bağlı olarak girişimcilik faktörleri farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Ailelerinin Kendilerine Karşı Sergilediği Tutuma Bağlı Olarak Kültür Boyutlarının Değerlendirilmesi

Kültür Boyutları	Otokratik	Demokratik	t	df	Sig.
Dişillik	3,903	4,026	-1,551	537	,121
Erillik	3,581	3,484	1,113	537	,266
Bireyci	3,025	2,754	2,578	537	,010**
Kolektivist	3,808	3,938	-1,618	537	,106
Düşük Güç Mesafesi	3,549	3,638	-,848	537	,397
Yüksek Güç Mesafesi	3,538	3,436	1,252	537	,211
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	3,838	3,854	-,157	537	,875
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	3,663	3,9202	-2,894	537	,004**

*P<0,01; **P<0,05

Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların ailelerinin kendilerine karşı sergiledikleri tutuma bağlı olarak kültür (Hofstede) boyutlarını etkileyen faktörlerden kültür boyutlarının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için “t-testi” analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcıların, “bireycilik” ve “yüksek belirsizlikten kaçınma” faktörlerde ailelerin sergilemiş oldukları tutuma bağlı olarak katılım düzeyleri farklılaştığı görülmektedir. Katılımcılardan ailesi otokratik olanların “Bireycilik” faktörüne katılım ortalamasının 3,03 iken ailesi demokratik olanların ortalamasının 2,75 olduğu görülmektedir. Katılımcıların “yüksek belirsizlikten kaçınma” faktörüne katılım ortalamaları; ailesi otokratik olanların 3,66 iken aileleri demokratik olanların ortalamasının 3,92 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre “H5: Katılımcıların ailelerinin kendilerine karşı

sergilediği tutuma bağlı olarak kültür boyutları farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Ailelerinin Kendilerine Karşı Sergilediği Tutuma Bağlı Olarak Girişimcilik Eğilimlerinin Değerlendirilmesi

Girişimcilik Eğilimi Faktörleri	Otokratik	Demokratik	T	df	Sig.
Azim ve Sorumluluk	3,737	4,013	-3,638	537	,000*
Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar	2,651	2,722	-,618	537	,537
İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler	3,373	3,555	-1,799	537	,073
Birlikte Hareketlilik	3,592	3,933	-3,773	537	,000*
Yenilik	3,390	3,577	-2,245	537	,025**
Aile Desteği	3,732	4,120	-3,686	537	,000*

*P<0,01; **P<0,05

Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların ailelerinin kendilerine karşı sergiledikleri tutuma bağlı olarak girişimcilik eğiliminin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için “t-testi” analizi yapılmıştır. Analizsonucunda “Azim ve Sorumluluk”, “Birlikte Hareketlilik”, “Yenilik” ve “Aile Desteği” faktörlerinde katılımcıların, ailelerinin sergilemiş olduğu tutuma bağlı olarak girişimcilik eğilimlerine katılım ortalamalarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre “H6: Katılımcıların ailelerinin kendilerine karşı sergilediği tutuma bağlı olarak girişimcilik eğilimleri farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 10: Katılımcıların Eğitim Gördükleri Fakültelerin Bağlı Oldukları Alana Göre Kültür Boyutlarını Değerlendirmeleri

Kültür Boyutları	Katılımcıların Fakültelerinin Bağlı Olduğu Alanlar	
	F	Sig.
Dişillik	3,722	,025**
Erillik	3,090	,046**
Bireyci	10,315	,000**
Kolektivist	1,864	,156
Düşük Güç Mesafesi	,548	,578
Yüksek Güç Mesafesi	3,157	,043**
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	1,596	,204

Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	1,885	,153
-------------------------------	-------	------

*P<0,01; **P<0,05

Tablo 10 incelendiğinde ANOVA analizi sonucunda, katılımcıların eğitim aldıkları fakültelerin bağlı oldukları alana göre (sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri) kültür boyutlarını değerlendirmeleri, 4 faktörde farklılık gösterdiği saptanmıştır. Katılımcıların eğitim aldıkları alana bağlı olarak farklı değerlendirdikleri faktörler; “dişillik”, “erillik”, “bireycilik” ve “yüksek güç mesafesi” şeklindedir. Katılımcıların eğitim aldıkları alana bağlı olarak faktörleri değerlendirmelerindeki farklılığın yönünü belirlerken, veriler homojen dağılmadığı için Post Hoc testlerinden Tamhane’s T2 testinden faydalanılmıştır.

Tamhane’s T2 testi sonuçlarına göre “Dişillik” faktörü ile ilgili, sağlık bilimleri alanı katılım ortalaması 3,91, fen bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,93 iken, sosyal bilimler alanında eğitim alan katılımcıların katılım ortalamaları 4,10 şeklindedir. “Erillik” faktörü ile ilgili sonuçlara bakıldığında fen bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,40, sosyal bilimler alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,52, sağlık bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,63 şeklindedir. “Bireycilik” faktörü ile ilgili sonuçlara bakıldığında fen bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 2,69, sosyal bilimler alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 2,70, sağlık bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,14 şeklindedir. Son olarak “Yüksek Güç Mesafesi” faktörü ile ilgili sonuçlara bakıldığında fen bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,34, sosyal bilimler alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,50, sağlık bilimleri alanında eğitim gören katılımcıların katılım ortalaması 3,55 şeklindedir. Bu sonuçlara göre; “H7: Katılımcıların eğitim gördükleri fakültelerin bağlı oldukları alana göre kültür boyutları farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

ANOVA analiz sonucunda, katılımcıların alanlarına bağlı olarak girişimcilik eğilimi faktörlerini değerlendirmelerinde bir farklılık saptanmamıştır. Bu sonuçlara göre “H8: Katılımcıların eğitim gördükleri fakültelerin bağlı oldukları alana göre girişimcilik faktörleri farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Azim ve Sorumluluğu Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Yapılan Regrasyon analizi sonucu, R:0,586 ve R²:0,344 şeklinde çıkmıştır. Çoklu regrasyon analizi yapıldığı için R² değeri dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni 0,344 oranında açıkladığı söylenebilir.

F değeri 34,74 olup anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Anlamlılık düzeyi ve F değeri dikkate alındığında analiz sonucunda, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 11: Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Azim ve Sorumluluğu Etkilemesinin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Kültür Boyutları	Sabitin Katsayısı	Standart hata	Beta	T	Anlamlılık Düzeyi (p)
(Sabit)	1,076	,187		5,750	,000
Dişillik	,243	,042	,252	5,708	,000*
Erillik	,177	,037	,203	4,764	,000*
Bireycilik	-,039	,031	-,054	-1,283	,200
Kolektivist	,098	,040	,103	2,426	,016**
Düşük Güç Mesafesi	,062	,028	,084	2,180	,030**
Yüksek Güç Mesafesi	,243	,042	,252	5,708	,000*
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	,177	,037	,203	4,764	,000*
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	-,039	,031	-,054	-1,283	,200

*P<0,01; **P<0,05

Analiz sonucu modelin bağımlı değişkeni olan Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Azim ve Sorumluluk” boyutunun bağımsız değişken tarafında açıklanma gücünü gösteren R² değeri 0,334 çıkmıştır. R² değeri bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerinden ne ölçüde açıklanabildiğini ifade etmektedir. Bağımlı değişken Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Azim ve Sorumluluk” boyutunun, bağımsız değişken olan “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” tarafından 0,344 oranında açıklanmaktadır. Modelin F değeri 34,74 ve anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, “H9: “Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden azim ve sorumluluğu etkilemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıkları Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Yapılan Regrasyon analizi sonucu, R:0,098 ve R²:0,085 şeklinde çıkmıştır. Çoklu regrasyon analizi yapıldığı için R² değeri dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni 0,085 oranında açıkladığı söylenebilir.

F değeri 7,225 olup anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Anlamlılık düzeyi ve F değeri dikkate alındığında analiz sonucunda, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 12: Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıkları Etkilemesinin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Kültür Boyutları	B	Std. Hata	Beta	T	Anlamlılık Düzeyi (p)
(Sabit)	1,516	,326		4,646	,000
Dişillik	-,105	,074	-,073	-1,420	,156
Erillik	,047	,065	,036	,718	,473
Bireycilik	,248	,053	,229	4,658	,000*
Kolektivist	,025	,070	,018	,360	,719
Düşük Güç Mesafesi	,035	,050	,032	,708	,479
Yüksek Güç Mesafesi	,153	,067	,110	2,277	,023**
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	-,020	,055	-,017	-,356	,722
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	,019	,073	,013	,253	,800

*P<0,01; **P<0,05

Bağımlı değişken olan Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar” boyutunun, bağımsız değişken olan “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” tarafından 0,098 oranında açıklanmaktadır. Modelin F değeri 7,23 ve anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, “H10: Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden kendi işini kurmaya yönelik kolaylıkları etkilemektedir.” Hipotezi kabul edilmiştir.

Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden İş kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceleri Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Yapılan Regrasyon analizi sonucu, R:0,105 ve R²:0,091 şeklinde çıkmıştır. Çoklu regrasyon analizi yapıldığı için R² değeri dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni 0,091 oranında açıkladığı söylenebilir.

F değeri 7,737 olup anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Anlamlılık düzeyi ve F değeri dikkate alındığında analiz sonucunda, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 13: Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden İş kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceleri Etkilemesinin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Kültür Boyutları	B	Std. Hata	Beta	T	Anlamlılık Düzeyi (p)
(Sabit)	1,974	,288		6,851	,000
Dişillik	-,035	,065	-,027	-,528	,598
Erillik	,159	,057	,138	2,780	,006**
Bireycilik	,085	,047	,088	1,803	,072
Kolektivist	,135	,062	,107	2,166	,031
Düşük Güç Mesafesi	,044	,044	,045	1,003	,316

Yüksek Güç Mesafesi	-,070	,059	-,057	-1,181	,238
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	-,130	,049	-,128	-2,649	,008**
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	,243	,065	,190	3,756	,000*

*P<0,01; **P<0,05

Bağımlı değişken olan Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “İş kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler” boyutunun, bağımsız değişken olan “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” tarafından 0,091 oranında açıklanmaktadır. Modelin F değeri 7,74 ve anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Bu sonuçlara göre “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “İş kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler” boyutu üzerinde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, “H11: Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden iş kurmaya yönelik olumlu düşünceleri etkilemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Birlikte Hareketliliği Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Yapılan Regrasyon analizi sonucu, R:0,229 ve R²:0,217 şeklinde çıkmıştır. Çoklu regrasyon analizi yapıldığı için R² değeri dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni 0,217 oranında açıkladığı söylenebilir.

F değeri 19,689 olup anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Anlamlılık düzeyi ve F değeri dikkate alındığında analiz sonucunda, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 14: Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Birlikte Hareketliliği Etkilemesinin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Kültür Boyutları	B	Std. Hata	Beta	T	Anlamlılık Düzeyi (p)
(Sabit)	1,312	,226		5,813	,000
Dişillik	,322	,051	,301	6,293	,000*
Erillik	,096	,045	,099	2,139	,033**
Bireycilik	,028	,037	,035	,762	,446
Kolektivist	,095	,049	,089	1,942	,053
Düşük Güç Mesafesi	-,004	,034	-,004	-,105	,917
Yüksek Güç Mesafesi	-,013	,046	-,012	-,280	,780
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	-,025	,038	-,029	-,647	,518
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	,162	,051	,150	3,197	,001*

*P<0,01; **P<0,05

Bağımlı değişken olan Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Birlikte Hareketlilik” boyutunun, bağımsız değişken olan “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” tarafından 0,217 oranında açıklanmaktadır. Modelin F değeri 19,69 ve anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Bu sonuçlara göre

“Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Birlikte Hareketlilik” boyutu üzerinde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, “H12: Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden birlikte hareketliliği etkilemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Yeniliği Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Yapılan Regrasyon analizi sonucu, $R:0,203$ ve $R^2:0,191$ şeklinde çıkmıştır. Çoklu regrasyon analizi yapıldığı için R^2 değeri dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni 0,191 oranında açıkladığı söylenebilir.

F değeri 16,829 olup anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Anlamlılık düzeyi ve F değeri dikkate alındığında analiz sonucunda, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 15: Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Yeniliği Etkilemesinin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Kültür Boyutları	B	Std.Hata	Beta	T	Anlamlılık Düzeyi (p)
(Sabit)	1,261	,224		5,627	,000
Dişillik	,144	,051	,137	2,821	,005**
Erillik	,120	,045	,127	2,702	,007**
Bireycilik	,016	,037	,020	,434	,664
Kolektivist	,106	,048	,102	2,188	,029**
Düşük Güç Mesafesi	,087	,034	,110	2,569	,010**
Yüksek Güç Mesafesi	-,064	,046	-,063	-1,387	,166
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	-,043	,038	-,051	-1,124	,261
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	,231	,050	,219	4,585	,000*

* $P<0,01$; ** $P<0,05$

Bağımlı değişken olan Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Yenilik” boyutunun, bağımsız değişken olan “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” tarafından 0,203 oranında açıklanmaktadır. Modelin F değeri 16,83 ve anlamlılık düzeyi 0,000’dır. Bu sonuçlara göre “Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları” Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından “Yenilik” boyutu üzerinde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, “H13: Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden yeniliği etkilemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Aile Desteğini Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Yapılan Regrasyon analizi sonucu, $R:0,112$ ve $R^2:0,098$ şeklinde çıkmıştır. Çoklu regrasyon analizi yapıldığı için R^2 değeri dikkate alınarak yorum yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni 0,098 oranında açıkladığı söylenebilir.

F değeri 8,341 olup anlamlılık düzeyi 0,000'dır. Anlamlılık düzeyi ve F değeri dikkate alındığında analiz sonucunda, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 16: Kültür Boyutlarının Girişimcilik Eğilimi Faktörlerinden Aile Desteğini Etkilemesinin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Kültür Boyutları	B	Std. Hata	Beta	T	Anlamlılık Düzeyi (p)
(Sabit)	1,929	,272		7,098	,000
Dişillik	,147	,062	,123	2,389	,017**
Erillik	,057	,054	,053	1,063	,288
Bireycilik	,020	,044	,022	,440	,660
Kolektivist	,095	,059	,079	1,611	,108
Düşük Güç Mesafesi	,029	,041	,031	,696	,487
Yüksek Güç Mesafesi	,027	,056	,023	,477	,633
Düşük Belirsizlikten Kaçınma	-,009	,046	-,010	-,201	,840
Yüksek Belirsizlikten Kaçınma	,190	,061	,157	3,108	,002**

*P<0,01; **P<0,05

Bağımlı değişken olan Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından "Aile Desteği" boyutunun, bağımsız değişken olan "Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları" tarafından 0,098 oranında açıklanmaktadır. Modelin F değeri 8,34 ve anlamlılık düzeyi 0,000'dır. Bu sonuçlara göre "Hofstede (Ulusal) Kültür Boyutları" Girişimcilik Eğilimi Boyutlarından "Aile Desteği" boyutu üzerinde bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, "H14: Hofstede (ulusal) kültür boyutları girişimcilik eğilimi faktörlerinden aile desteğini etkilemektedir." hipotezi kabul edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Kültür boyutları ile girişimcilik eğilimleri arasında yakın bir ilişki vardır. Bazı toplumlar girişimcilik konusunda istenilen düzeyde iken, bazılarında ise girişimcilik geri kalmış durumdadır. Sosyal bilimciler bu farkın oluşmasında kültürün oynadığı rol üzerinde durmaktadırlar. Toplumun yapısal koşulları, değer ve norm sistemleri, herhangi bir davranışın oluşmasını doğrudan etkileyebilmektedir. Girişimcilik iktisadi bir değer üretimi olmanın ötesinde hem gerçekleştiği ortam hem de ortaya çıkardığı değişimci hareketlilik itibariyle, toplumsal, kültürel ve politik dinamiklerle yakından ilişkilidir (Aytaç, 2006:139).

Kültür, girişimciliği harekete geçiren güdülere bünyesinde yer verir ve girişimciliğe dönük tutumları önemli ölçüde ifade eder. Demokratik toplumlarda, bireysel başarısızlık ve yapılan yanlış davranışlar çok büyütülmez ve bunlara tolerans gösterilir. Bu da kişileri yenilikleri denemeye, teşebbüse geçmeye teşvik eder. Bu tür toplumlarda yeni şeyler yapma, değişiklik ve teşebbüse geçme olumlu karşılanır. Bu da doğal olarak girişimci eğilimlerin pekişmesine katkı sağlar (Aytaç ve İlhan, 2007:107).

Bu çalışmanın uygulama kısmı, İnönü Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin girişimcilik eğilimi ve Hofstede (Ulusal) kültür boyutları ile ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır. İnönü

Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin eğitim aldıkları fakültelerin bağlı oldukları alanlara göre (sosyal bilimler, fen bilimleri ve sağlık bilimleri) sınıflandırılarak çalışmanın yapılması araştırmayı diğer yapılan çalışmalardan farklı kılmaktadır. Araştırmada öncelikle girişimcilik eğilimini etkileyen faktörler belirlenmiştir. Girişimcilik eğilimini etkileyen faktörler; “Azim ve Sorumluluk, Kendi İşini Kurmaya Yönelik Kolaylıklar, İş Kurmaya Yönelik Olumlu Düşünceler, Birlikte Hareketlilik, Yenilik ve Aile Desteği” şeklinde altı faktörden oluşmaktadır.

Daha sonra kültür (Hofstede) boyutu faktörleri orijinal çalışmada olduğu şekliyle sekiz boyut olarak kabul edilmiştir. Bu boyutlar; dişillik-erillik, bireycilik-kolektivist, düşük güç mesafesi-yüksek güç mesafesi ve düşük belirsizlikten kaçınma-yüksek belirsizlikten kaçınma şeklindedir.

Araştırma modeli doğrultusunda önce, katılımcıların demografik özelliklerine bağlı olarak kültür boyutlarını ve girişimcilik eğilimlerini etkileyen faktörlerin farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için “t-testi” ve ANOVA analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, katılımcıların cinsiyetlerine, anne-baba eğitim durumu, eğitim aldıkları fakültelerin bağlı oldukları (sosyal, fen ve sağlık) alanlara ve ailenin sergilemiş olduğu tutuma bağlı olarak kültür faktörlerini ve girişimcilik eğilimi faktörlerini farklı değerlendirdikleri saptanmıştır.

Bu çalışmanın sonucundan farklı olarak Bilge ve Bal (2012), Akçakanat vd. (2014), Günay (2016), Yavuz ve Yavuz (2017) yapmış oldukları çalışmalarda katılımcıların cinsiyetine bağlı olarak girişimcilik eğilimi farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Börü (2006), Örucü vd. (2007), Cansız (2010), Doğaner ve Altunoğlu (2015), Salik ve Kaygın (2016), Özcan vd. (2018) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ise bu çalışmanın sonucu ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Yavuz ve Yavuz’un (2017) yapmış olduğu çalışmada katılımcıların okudukları bölüm ile girişimcilik eğilimi arasında farklılığın olmadığını tespit etmişlerdir. Bu çalışmada ise katılımcıların eğitim gördükleri bölüme bağlı olarak girişimcilik eğiliminin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Örucü vd. (2007)’nin yapmış olduğu çalışmada katılımcıların ailelerinin sergilemiş olduğu tutuma bağlı olarak girişimcilik eğilimlerinin farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Mevcut çalışmamızda ise katılımcıların ailelerinin sergilemiş oldukları tutuma (demokratik, otokratik) bağlı olarak girişimcilik eğiliminin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Özcan vd. (2018)’nin yapmış olduğu çalışmada katılımcıların anne- baba eğitim düzeyine bağlı olarak girişimcilik eğiliminin farklılık göstermediğini tespit etmişlerdir. Bu çalışma da Özcan vd. (2018)’nin yapmış olduğu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma modeli gereği ikinci aşamada, kültür (Hofstede) boyutlarının girişimcilik eğilimi faktörlerini etkileyip etkilemediğini ortaya koymak için, dişillik, erillik, bireycilik, kolektivist, düşük güç mesafesi, yüksek güç mesafesi, düşük belirsizlikten kaçınma, yüksek belirsizlikten kaçınma kültür boyutlarının girişimcilik eğilimini etkileyen faktörlerini etkileyip etkilemediğini belirlemek amacı ile regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda kültür (Hofstede) boyutlarının girişimcilik eğilimi faktörleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde yapılan benzer çalışmalarda da kültür (Hofstede) boyutları ile girişimcilik eğilimleri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Erbatu (2008)'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında kültür (Hofstede) boyutlarının girişimcilik eğilimini bireycilik/kolektivist boyutu hariç pozitif olarak etkilediğini ortaya koymuşlardır. Pinilos ve Luisa (2009)' da "Relationship Between Individualist-Collectivist Culture and Entrepreneurial Activity: Evidence from Global Entrepreneurship Monitor Data" isimli çalışmasında ele alınan Ulusal Kültür boyutlarından Bireyci-Kollektivist boyutunun girişimcilik eğilimi üzerinde etkili olduğunu belirlemişlerdir. Çarıkçı ve Koyuncu (2010)'da "Bireyci-Toplumcu Kültür ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" isimli makale çalışmasında kültür boyutları ile girişimcilik eğilimleri arasında çift yönlü bir etkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Güler ve arkadaşları (2016), yapmış oldukları çalışmada kültür boyutlarında düşük güç mesafesi/yüksek güç mesafesi boyutu hariç, diğer kültür boyutlarının girişimcilik eğilimlerini etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu sonuçlara bakıldığında bu çalışmanın, Erbatu (2008); Pinilos ve Luisa (2009); Çarıkçı ve Koyuncu (2010); Güler vd. (2016) yaptıkları çalışmalarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Hayton ve arkadaşları (2002) ise dünya genelinde ulusal kültür boyutlarının girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik olarak yapılmış olan 21 bilimsel çalışmayı karşılıklı olarak incelemişler ve yapılan çoğu çalışmanın sonucunun mevcut çalışma benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Araştırma bazı kısıtlara sahiptir. Bu çalışmada sadece İnönü Üniversitesinde eğitim gören öğrencilerinin düşüncelerini dikkate alınmıştır. Farklı bir örneklem için sonuçlarda değişiklik meydana gelmesi olasıdır. Ayrıca benzer çalışmaların ileride farklı örneklem ile test edilmesi veyaulusal anlamda farklı coğrafik bölgelerden ve farklı kültürlerden oluşan örneklemle ele alınması ile daha geniş bir çerçeveye ulaşılabilecek sonuçları elde etmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, T., Mücevher, M. H., Çarıkçı, İ. H. (2014). Sözel, Sayısal ve Eşit Ağırlık Bölümlerinde Okuyan Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi: SDÜ Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 137-153.
- Avşar, M. (2007). *Yüksek Öğretimde Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Araştırılması: Çukurova Üniversitesi'nde Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi
- Aytaç, Ö. (2015). Girişimcilik: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 139-160.
- Aytaç, Ö., İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve Girişimcikültür: Sosyolojik Bir Perspektif, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 101-120.
- Bahçe, A. B. (2011). Küresel Rekabet Sürecinde Devletlerin Kamu Politikalarını Belirlemelerinde Teknoloji ve İnovasyonun Rolü, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-17.
- Balaban, Ö., Özdemir Y. (2008). Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Üzerine Etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF Örneği, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 133-147.
- Bilge, H., Bal, V. (2012). Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 2(16), 131-148.

- Bozkurt, Ö. (2007). Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 93-111.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O., Alparşlan, A. M. (2012). Türkiye’de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma, *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 1(15), 230-247.
- Börü, D. (2006). *Girişimcilik Eğilimi Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerinde bir Araştırma*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Byabashaija, W., Isaac K. (2011). The Impact of College Entrepreneurial Education on Entrepreneurial Attitudes and Intention to Start A Business in Uganda, *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 16(1), 127-144.
- Cansız, E. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çarıkcı, H., Koyuncu, O. (2010). Bireyci-Toplumcu Kültür ve Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010/2(3), 1-18.
- Çatı, K., Koçoğlu, M. (2008). Müşteri Sadakati ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 167-189.
- Çatır, O., Şimşek, A., Ölekli, N. (2015). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Ampirik Bir Çalışma *Electronic Journal Of Vocational Colleges*, Aralık, 4. Umyos Özel Sayısı, (105-114).
- Çiçek, B. (2016). Girişimcilik Dersinin Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Muş Alparşlan üniversitesi İİBF’de Bir Araştırma, *International Conference on Quality in Higher Education*, Sakarya-TURKEY, Kasım 24-25, 365-368.
- Demirel, E., Tikici, M. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Beyin Baskınlık Analizi ile Değerlendirilmesi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 221-253.
- Demiroğlu, Y. (2007). *Firma Davranışı Olarak Girişimcilik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Doğan, E. (2015). The Effect of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Intentions of University Students In Turkey, *Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (23), 79-93.
- Doğaner, M., Altunoğlu, A. E. (2015). Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 103-110.
- Ekici, E., Turan, M. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimi: Planlanmış Davranışlar Teorisi ve Girişimcilik Eğitiminin Rolü, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 201-215
- Emsen, Ö., (2001) Genç Nesilde Mesleki Eğilimler ve Girişimcilik: Ampirik Bir Çalışma, *MPM Verimlilik Dergisi*, Cilt 1, s.153-176.
- Envick, B.R., Langford, M. (2000). The Five-Factor Model of Personality: Assessing Entrepreneurs and Managers, *Academy of Entrepreneurship Journal*, 6(1), 6-17.
- Erbatu, G. (2008). *Kültürel Boyutları İçerisinde Girişimcilik Eğilimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Fidan, Y., Çiftçi S. (2010). Farklı Fakültelerdeki İşletme Öğrencilerinin Girişimciliğe Bakışları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 58-73.

- Göktaş, P., Kazaferoğlu, E. (2018). Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişki: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 39-63.
- Güler, B., Bozacı, İ., Karakaya E. (2016). Kültür ile Girişimcilik Eğilimi ve Ortaklık Kültürü İlişkilerinin İncelenmesi: Kırıkkale İli Üniversite Öğrencileri Örneği, *Journal of Economics & Administrative Sciences/Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 23-33
- Gültekin, N., Sönmez, M. (2017). Girişimciliğin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: Şanlıurfa Örneği, *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 87-102.
- Gümül, F., Çalık, A., Halit, K. (2017). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini İncelemeye Yönelik Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 91-107.
- Günay, A. (2016). *Bilişim Alanında Değişik Kademelerde Eğitim Gören Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Güney, S., Nurmakhmatuly, A. (2007). Kültürün Girişimciliğe Etkisi: Kazakistan ve Türkiye Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Kültürlerarası Araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 62-86.
- Hayton, J., George, G., Zahra, S. (2002). National Culture And Entrepreneurship: A Review Of Behavioral Research, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(4), 33-52.
- Hofstede, G. (2007). Geert Hofstede Cultural Dimensions (www.geert-hofstede.com) Erş. Tar. 05.05.2019
- Hofstede, G., (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hill, CA: Sage Publications.
- Hulsink, W., Rauch, A. (2010). The Effectiveness of Entrepreneurship Education: A Study on an Intentions-Based Models Towards Behavior, *ICSB 2010 World Conference on Entrepreneurship: Bridging Global Boundaries*, Cincinnati, OH, USA, 2010-06-24/2010-06-27.
- Izedonmi, P. F., Chinonye O. (2010). The Effect of Entrepreneurship Education on Students' Entrepreneurial Intentions, *Global Journal of Management and Business Research*, 10(6), 49-60.
- İbicioğlu, H., Özdaşlı, K., Alparslan, M. (2009). Girişimci Özellikler ve Girişimcilik Türü Tercihi Üzerine Ebeveyn Etkisi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Araştırması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(1-2), 521-538.
- İşcan, Ö., Kaygın, E. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 443-462.
- Karabulut, T. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özellikleri ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 331-356.
- Karagöz, Y. (2019), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Karahan, M., Yeşilkaya, M. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Yeteneklerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Fırat Üniversitesi Örneği, *Kesit Akademi Dergisi*, 4(14), 273-288
- Karimi, S., Biemans, A., Lans, T., Muhammad C., Mulder, M. (2014). The Impact of Entrepreneurship Education: A Study of Iranian Students' Entrepreneurial Intentions and Opportunity Identification, *Journal of Small Business Management*, 54(1), 187-209.
- Khalifa A.H., Dhiaf, M. M. (2016). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Intention: the UAE Context, *Polish Journal Of Management Studies*, 14(1), 119-127.
- Küçük, K. (2014). *Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Davranışına Etkisi: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Türk Hava Kurumu Üniversitesi.

- Mirza, Ş., Dağdeviren, E. (2016). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Eşme Meslek Yüksekokulunda Bir Araştırma, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(5), 82-105.
- Naktiyok, A., Timuroğlu, K. (2009). Öğrencilerin Motivasyonel Değerlerinin Girişimcilik Niyetleri Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 85-103.
- Nasr, K. B., Boujelbene, Y. (2014). Assessing The Impact Of Entrepreneurship Education, *Social and Behavioral Sciences*, 10(9), 712-715.
- Oosterbeeg, H., Praag, M., Ijseelstein, A. (2010). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurship Skills and Motivation, *European Economic Review*, 54, 442-454.
- Örücü, E., Kılıç, R., Özer, Y. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinde Ailesel Faktörlerin Etkisi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), 27-47.
- Özcan, B., Çeltek, E., Sönmez, N., Kırım, B. (2018). Girişimci Kişilik Özelliklerinin ve Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Eğilimine Etkisi-Kocaeli Üniversitesi Örneği, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2018 Özel sayısı, 37-54.
- Patır, S., Karahan, M. (2010). Girişimcilik Eğitimi ve Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 27-44.
- Pinillos, M., Reyes, Luisa. (2011). Relationship Between Individualis-Collektivist Culture and Entrepreneurial Activit: Evidence From Global Entrepreneurship Monitor Data, *Small Business Economics*, 37, 23-37.
- Salik, N., Kaygın, E. (2016). Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kafkas Üniversitesi Örneği, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 145-162.
- Sánchez, J. C. (2011). University Training For Entrepreneurial Competencies: Its Impact on Intention of Venture Creation, *International Entrepreneurship and Management Journal*, 7, 239-254.
- Sandhu, S., Sidique, S., F. Riaz, S. (2011). Entrepreneurship Barriers and Entrepreneurial Inclination Among Malaysian Postgraduate Students, *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 17(4), 428-449.
- Sang. Lee., Suzanne. Peterson. (2000). Culture, Entrepreneurial, Orientation and Global Competitiveness, *Journal of World Business*. 35/4, 401-416.
- Sharma, R., Thandi, H. (2004). MBA Students Preparedness For Entrepreneurial Efforts, *Tertiary Education and Management Kluwer Academic Publishes*, 10, 209-226
- Solmaz, A., Aksoy, Ö., Şengül, S., Sarıışık, M. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerinin Belirlenmesi: Turizm Lisans ve Ön Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(26), 41-55.
- Soylu, A., Şenel, D., Kalfa, R., Kocaalan, L. (2015). Girişimcilik Eğitimlerinin Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerine Olan Etkilerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2015/7(3), 311-335.
- Tung, L. C. (2011). The Impact of Entrepreneurship Education on Entrepreneurial Intention of Engineering Students, *City University of Hongkong: Run Run Shaw Library*, 11(1), 67-86.
- Uluyol, O. (2013). Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Gölbaşı Meslek Yüksekokulu Örneği, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(15), 349-372.
- Uygun, M., Mete, S., Güner, E. (2012). Genç Girişimci Adayların Girişimcilik Eğilimi ve Girişimcilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 145-156.

- Wang, K.C., Wong, P.K. (2004). Entrepreneurial Interest Of University Students in Singapore, *Technovation* 24, 163-172.
- Wu, S., Wu L. (2008). The Impact of Higher Education on Entrepreneurial Intentions of University Students in China, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(4), 752-774.
- Yaqub, K. M., Muftı, N., Shaukat, A., Khaleeq, A. (2015). Impact of Entrepreneurship Education on Attitudes of Students Towards Entrepreneurship, *Journal of Basic & Applied Sciences*, 11, 590-595.
- Yavuz, A., Yavuz, İ. (2017). Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi: Taşkent Meslek Yüksek Okulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 89-100.
- Yılmaz, B., Günel, D. (2011). Üniversite Eğitimi ve Girişimcilik: Bireyleri Girişimciliğe Yönlendiren Etkenler, *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-20.
- Yılmaz, C., Urdaletova, A., Özdil, T., Tolun, G. (2018). Girişimcilik Dersinin Kırgızistan ve Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 655-675.
- Yusof, M., Sandhu, S., Jain, K. (2008). Entrepreneurial Inclination of University Students: A Case Study of Students at Tun Abdul Razak University, *UNITAR E-Journal*, 4(1), 1-14.
- Yüksel, H., Cevher, E., Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri ile Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 143-156.
- Zhao, H. S., Seibert, E. (2006). The Big Five Personality Dimensions and Entrepreneurial Status: A MetaAnalytical Review, *Journal of Applied Psychology*, 91(2), 259-271.
- Zhao, H., Seibert, E., Lumpkin, T. (2010). The Relationship of Personality to Entrepreneurial Intentions and Performance: A Meta-Analytic Review, *Journal of Management*, 36(2), 381-404.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

İSTİSMARCI YÖNETİM VE İNTİKAM NİYETİ: MAĞDURİYET ALGISININ ARACI, SÜREKLİ ÖFKENİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

Şeyda Nur SEÇKİN

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
seydaseckin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2313-1340

Seçkin, Ş. N. (2021). İstismarcı Yönetim ve İntikam Niyeti: Mağduriyet Algısının Aracı, Sürekli Öfkenin Düzenleyici Rolü, *İnönü University International Journal of Social Sciences (İNİJOSS)*, 10 (1), 135-151

Öz

İstismarcı yönetim, çalışanların yöneticilerinin sürekli olarak düşmanca davranışlarına maruz kaldıklarına ilişkin algılamaları olarak tanımlanmakta; bu durum hem işgören hem de örgüt açısından arzu edilmeyen bazı sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, istismarcı yönetimin algılanan mağduriyet aracılığıyla çalışanlarda yöneticiye karşı intikam alma niyetini tetikleyip tetiklemediği incelenmiştir. Ayrıca, kişinin ne sıklıkta, ne kadar yoğun ve uzun bir süre ile öfke duygusunu yaşadığını ifade eden ve bir kişilik özelliği olan sürekli öfkenin hem algılanan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde hem de istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığı test edilmiştir. Saha araştırması, imalat sektöründe çalışan mavi yakalılar üzerinde yürütülmüştür. Elde edilen sonuçlar, istismarcı yönetimin algılanan doğrudan mağduriyet aracılığıyla yöneticiye karşı intikam alma niyetini tetiklediğini göstermiştir. Algılanan dolaylı mağduriyetin ise aracılık etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, katılımcıların sürekli öfke düzeyinin yüksek olması halinde, algılanan doğrudan mağduriyet arttıkça, yöneticiye karşı intikam alma niyetinin daha fazla arttığı; sürekli öfke düzeyin orta ve yüksek olması halinde de istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinin güçlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstismarcı Yönetim, Algılanan Mağduriyet, İntikam Niyeti, Sürekli Öfke

ABUSIVE SUPERVISION AND REVENGE INTENTION: THE MEDIATING ROLE OF PERCEIVED VICTIMIZATION AND THE MODERATING ROLE OF ANGER

Abstract

Abusive supervision defined as employees' perceptions regarding to verbal/nonverbal aggression (excluding physical contact) they are exposed to by their immediate supervisors have detrimental outcomes both for employees and organizations. In this study, whether abusive supervision is related to supervisor-directed revenge intention via perceived victimization was investigated. In addition, the moderating role of anger on both perceived victimization-revenge intention relationship and the indirect effect of abusive supervision on revenge intention was examined. Field study was conducted on blue collar workers in manufacturing firms. Study findings demonstrated that abusive supervision triggers supervisor-directed revenge intention via perceived direct victimization. The mediating effect of perceived indirect victimization was found to be non-significant. Moreover, it was found that perceived direct victimization has a stronger positive effect on supervisor-directed revenge intention for employees high in trait anger and as trait anger increases from moderate to high, the indirect effect of abusive supervision on revenge intention (via perceived direct victimization) increases.

Keywords: Abusive Supervision, Perceived Victimization, Revenge Intention, Anger

1. GİRİŞ

Çalışanları işe sevk etme, onları ortak bir amaç etrafında birleştirme, işgören refahı ile bireysel ve örgütsel performansı artırmada yöneticilerin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Ancak, çalışanlar kimi zaman yöneticilerinin düşmanca ve saldırgan nitelikte davranışlarına maruz kalabilmekte; bu durum, yönetici-çalışan ilişki kalitesi ile işgören motivasyonunu olumsuz yönde etkileyerek arzu edilmeyen bazı sonuçları beraberinde getirebilmektedir.

İstismarcı yönetim, çalışanların yöneticilerinin fiziksel şiddet içermeyen, ancak sürekli olarak sözlü veya sözsüz saldırgan davranışlarına maruz kaldıklarına ilişkin öznel değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Tepper, 2000:178). Yapılan araştırmalar, istismarcı yönetimin iş performansı, örgütsel bağlılık ile iş tatmininde azalmaya yol açtığını; tükenmişlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışlarını da pozitif yönde etkilediğini göstermektedir (Mackey vd., 2017). Bu çalışmada, istismarcı yönetimin algılanan mağduriyet aracılığıyla çalışanlarda yöneticiye karşı intikam alma niyetini tetikleyip tetiklemediği incelenmiş; bir kişilik özelliği olan sürekli öfkenin algılanan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisi ile istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığı test edilmiştir.

İlgili yazın incelendiğinde, istismarcı yönetimin, işyerinde sapkın davranışları pozitif yönde etkilediği görülmektedir (Örn. Mitchell ve Ambrose, 2007; Üçok ve Turgut, 2014). Ancak, istismarcı yönetimin, algılanan mağduriyet aracılığıyla çalışanlarda yöneticiye karşı intikam alma niyetini tetikleyip tetiklemediğine ilişkin bir araştırmayla karşılaşılmamıştır. Bunun yanı sıra, çalışanların istismarcı yönetim karşısında verdikleri tepkilerin bireyin kişilik özelliklerine ve kültürel bağlama bağlı olarak değişeceği (Tepper vd., 2009; Tepper, 2007); dolayısıyla, kişilik özelliklerinin de dikkate alınması gerektiği (Henle ve Gross, 2013; Martinko vd., 2013) ve konunun farklı kültürlerde incelenmesine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Mackey vd., 2017). Bu noktadan hareketle, araştırma konusunun ele alınmasına karar verilmiş ve saha araştırması Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi'nde gıda ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren imalatçı işletmelerdeki mavi yakalı çalışanlar üzerinde yürütülmüştür. Elde edilen bulguların ilgili

alana katkı sağlayabileceği, gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutabileceği düşünülebilir. Çalışmanın ilk bölümünde konuya ilişkin kuramsal çerçeveye yer verilmiş, ikinci bölümde elde edilen veriler analiz edilmiş; son bölümde ise araştırma bulguları değerlendirilmiştir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İstismarcı Yönetim

Çalışanların, yöneticilerinin sözlü/sözsüz düşmanca davranışlarına (fiziksel şiddet hariç) sürekli olarak maruz kaldıklarına ilişkin algıları istismarcı yönetimi ifade etmektedir (Tepper, 2000:178). Azarlama, tehdit etme, küçük düşürme, haksız yere suçlama, kaba davranma, alay etme vb. gibi davranışlar istismarcı yönetim davranışı kapsamında değerlendirilmekte (Tepper vd. 2001, Zellars vd., 2002; Tepper, 2006); söz konusu davranışların süreklilik arz etmesi halinde istismarcı yönetimden bahsedilebileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, kavramın öznel bir yargı olduğu, içinde bulunulan ortama ve kişiye göre değişebileceğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca, istismarcı davranışların her zaman için çalışanlara kasıtlı olarak zarar vermek amacıyla sergilenmediği; kimi zaman yöneticilerin performansı artırmak ya da hatalara tolerans gösterilmeyeceği şeklinde çalışanlara mesaj vermek amacıyla da istismarcı yönetim tarzını benimsedikleri belirtilmektedir (Tepper, 2007:264-265).

İlgili yazın incelendiğinde, istismarcı yönetimin öncüllerine ilişkin yapılan araştırmaların, ardıllarına dair çalışmalara kıyasla daha sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar, otoriter liderlik ile yöneticilerin algıladığı etkileşimsel ve prosedürel adaletsizliğin istismarcı yönetimi pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir (Mackey vd., 2017; Zhang ve Bednall, 2016). Ayrıca, yöneticilerin olumsuz duygulanım düzeylerinin istismarcı yönetim ile pozitif; duygusal zekâ düzeylerinin ise negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir (Zhang ve Bednall, 2016). Wisse ve Sleebos (2016) araştırma sonuçları ise, yöneticinin pozisyona bağlı gücünü yüksek düzeyde algılaması halinde, makyavelist kişilik özelliğine sahip olanların daha fazla istismarcı davranışlar sergilediklerini göstermektedir.

İstismarcı yönetimin ardıllarına ilişkin yapılan araştırmalar incelendiğinde, Mackey vd. (2017) meta-analiz sonuçları, istismarcı yönetim arttıkça çalışanlarda örgütsel bağlılığın zayıfladığını; iş tatmini, örgütsel vatandaşlık ile algılanan örgütsel desteğin azaldığını; çalışanların daha fazla duygusal tükenmişlik ve depresyon yaşadıklarını; aynı zamanda, daha fazla bireylerarası, örgüt ve yönetici yönelimli sapkın davranışlar sergilediklerini göstermektedir. Bir başka meta-analiz sonucu da (Zhang ve Liao, 2015), istismarcı yönetimin örgütsel özdeşleşme, örgüt temelli özsaygı, işe tutkunluk ve işgören sesliliğini negatif; işten ayrılma niyetini de pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir.

Çalışanların istismarcı yönetim karşısında verdikleri tepkilerin, çalışanların kişilik özelliklerine bağlı olarak farklılaşacağı ifade edilmektedir (Tepper vd., 2009, Tepper, 2007). Nitekim, araştırma sonuçları da, sürekli öfke düzeyi yüksek (Mitchell ve Ambrose, 2007), narsist (Burton ve Hoobler, 2011), dış denetim odaklı (Mitchell ve Ambrose, 2012; Wei ve Si, 2011); nevrotik (Garcia vd., 2015) bireylerin istismarcı yönetime maruz kalmaları halinde daha fazla agresif ve saldırgan nitelikte davranışlar sergilediğini göstermektedir. Ayrıca, Tepper, Duffy ve

Shaw (2001) araştırma sonuçları da, sorumluluk ve uzlaşılabilirlik düzeyi düşük çalışanların istismarcı yönetim karşısında yöneticilerinin emir ve talimatlarına daha fazla direnç gösterdiğine işaret etmektedir.

Tepper (2007), güç mesafesinin yüksek olduğu kültürlerde istismarcı yönetimin çalışanlar nezdinde daha az olumsuz yönde karşılanabileceğini ve çalışanların istismarcı yönetici davranışlarına karşı daha kabullenici bir tutum sergileyebileceklerine dikkat çekmektedir. Ancak Zhang ve Liao (2015)'nin yapmış olduğu meta-analiz sonuçları, istismarcı yönetim ile iş tatmini, duygusal tükenmişlik, prosedürel adalet, iş performansı ve işgören sesliliği arasındaki ilişkinin düşük ve yüksek güç mesafesine sahip kültürlerde farklılaşmadığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, Lian vd. (2012) ve Wang vd. (2012) araştırma sonuçları ise, güç mesafesi yüksek çalışanların istismarcı yönetici davranışlarını daha az adaletsiz bir durum olarak değerlendirdiklerini; Bolat vd. (2017) araştırma sonuçları da, daha az tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir.

İstismarcı yönetimin olası sonuçlarından birisinin de çalışanlar nezdinde oluşabilecek mağduriyet algısı olacağı düşünülmektedir. Mağduriyet algısı, kişinin anlık veya sürekli olarak bir ya da birden fazla bireyin saldırgan davranışlarına maruz kaldığına ilişkin öznel yargısı olarak tanımlanabilir (Aquino ve Bradfield, 2000; Aquino ve Thau, 2009). İlgili yazında, algılanan mağduriyetin doğrudan ve dolaylı mağduriyet olmak üzere iki boyutta ele alındığı görülmektedir. Bireyin, doğrudan kendisine zarar vermeyi amaçlayan saldırgan davranışlara maruz kalması doğrudan mağduriyet; kişinin çalışmasını engellemeye yönelik saldırgan davranışlara maruz kalması ise dolaylı mağduriyet olarak adlandırılmaktadır (Aquino, 2000).

Mağduriyet algısının oluşmasında her ne kadar demografik ve kişilik özellikleri gibi bireysel faktörler etkili olsa da (Aquino ve Bradfield, 2000); örgütsel faktörlerin de mağduriyet algısına önemli ölçüde etki ettiği görülmektedir (Aquino ve Thau, 2009). Araştırma sonuçları, rekabetçi iş ortamı, zayıf liderlik, otoriter yönetim tarzı (Coyne vd., 2013; Strandmark ve Hallberg, 2006) ile güç kültürünün (Özdevecioğlu ve Çelik, 2009) mağduriyet algısına pozitif yönde etkilediğine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, bireylerarası çatışma, iş yükü (An, Boyajian ve O'Brien, 2016), rol belirsizliği, rol çatışması (Bowling ve Beehr, 2006) gibi işe ilişkin stres faktörlerinin de çalışanlar nezdinde bir çeşit kötü muamele olarak yorumlandığı; böylelikle algılanan mağduriyetin de arttığı ifade edilmektedir (Barclay ve Aquino, 2011, An vd., 2016).

Viano (1989)'a göre, mağduriyet birbirini tamamlayan 4 aşamalı bir süreç sonrasında oluşmaktadır. İlk aşamada, birey, bir kurum veya bir başka kişinin neden olduğu incinme, zarar veya acı yaşamakta; daha sonrasında yaşadığı durumu bir tür adaletsizlik, haksızlık olarak değerlendirerek kendini mağdur olarak görmeye başlamaktadır (ikinci aşama). Üçüncü ve dördüncü aşamada ise, kişi yaşadığı durumu aile, arkadaş veya ilgili otoritelerle paylaşarak sosyal onay alma girişiminde bulunmakta; kişinin iddialarının onaylanması veya doğrulanmasıyla birlikte de süreç tamamlanmış olmaktadır. Ancak Aquino ve Byron (2002), bu sürecin oldukça sınırlayıcı olduğunu; örneğin son aşama olan mağduriyetin doğrulanmasının her zaman mümkün olmadığını; çünkü yıkıcı davranışların örgütlerde göz ardı edilebildiğini veya görmemezlikten gelinebildiğini ifade etmektedir (Aquino ve Byron, 2002:70-71).

Yöneticilerinin sözlü veya sözsüz düşmanca davranışlarına maruz kaldığını beyan eden çalışanlarda mağduriyet algısının oluşacağı düşünülmektedir. Duygusal Olaylar Kuramı (Weiss ve Cropanzano, 1996), çalışanların şimdiki veya geçmiş zamanda işyerinde yaşadığı olayların (örn. istismarcı yönetici davranışlarına maruz kalma), onların tutum, davranışları ile birlikte algılarında değişime yol açtığına işaret etmektedir. Viano (1989) tarafından öne sürülen ilk iki aşamadan hareketle; yöneticilerinin düşmanca davranışlara maruz kaldığını beyan eden çalışanların, bu durumdan olumsuz yönde etkileneceği; mevcut durumu haksızlığa uğradıkları şeklinde değerlendirecekleri ve çalışanlarda mağduriyet algısının oluşacağı söylenebilir.

H₁: İstismarcı yönetim, algılanan doğrudan mağduriyeti pozitif yönde etkiler.

H₂: İstismarcı yönetim, algılanan dolaylı mağduriyeti pozitif yönde etkiler.

2.2. Algılanan Mağduriyet ve İntikam Niyeti

Aquino ve Thau (2009), çalışanların mağduriyet yaşamaları halinde verdikleri tepki ve baş etme yöntemlerini Lazarus ve Folkman'ın (1984) Etkileşimsel Stres Modelinden yola çıkarak duygu odaklı ve problem odaklı stratejiler olmak üzere iki ana kategoride ele almaktadır. Yaşanan mağduriyet sonucunda kişinin olumsuz duygularını yeniden düzenlemeye yönelmesi, bağışlama ve psikolojik kaçış (örn. alkol tüketimi) duygu odaklı baş etme stratejileri içinde yer almakta; sosyal ve örgütsel destek alma arayışına girme, agresif davranışlar sergileme, fiziksel olarak ortamdaki uzaklaşma ise problem odaklı baş etme stratejileri kapsamında değerlendirilmektedir. Problem odaklı baş etme stratejileri içinde yer alan bir diğer tepki de intikamdır. İntikam uğranılan haksızlık veya adaletsizlik karşısında verilen kişisel bir tepki olarak tanımlanmaktadır (Gollwitzer ve Denzler, 2009:840). Öfke, düşmanlık gibi duygularla tetiklenmekte, birey yaşamış olduğu zarar veya acıyı mağduriyetine sebep olan kişi ya da kişilere yaşatarak tatmin olmaktadır (Jackson vd., 2019; Gollwitzer ve Denzler, 2009).

İntikam alma isteğinin ahlaki ve kimlik temelli olmak üzere iki farklı sürece dayalı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Kişi, yaşamış olduğu adaletsizliği ortadan kaldırmak, eşitliği/dengeyi yeniden sağlamak amacıyla intikam alma arayışına girmekte ve kendisine yapılan yanlışları düzeltmek adına bunun ahlaki bir gereklilik/zorunluluk olduğuna inanmaktadır. Bununla birlikte, birey, kimi zaman da özsaygısını ve itibarını koruma güdüsüyle intikam almaya niyetlenmekte; bu durumda, intikam kişinin itibar ve imajını kurtarma ya da özsaygısını yeniden kazanma aracı haline gelebilmektedir (Jones, 2009; Jones, 2011). İntikam davranışları, gizli veya aleni olarak farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Mağduriyete sebep olan kişi veya kişiler hakkında dedikodu çıkarma, bilgi saklama, görmezlikten gelme, olumsuz geribildirim verme vb. gibi davranışlar gizli intikam davranışları içinde yer alırken; hırsızlık, örgüt kaynaklarını hor kullanma, araç ve gereçlere zarar verme, işi yavaşlatma vb. gibi davranışlar ise aleni intikam davranışları olarak nitelendirilmektedir (Jackson vd., 2019).

İstismarcı yönetim dolayısıyla mağduriyet yaşadığını düşünen çalışanlarda yöneticiye karşı intikam alma niyetinin tetiklenebileceği düşünülmektedir. Çalışanların algıladığı istismarcı yönetim arttıkça, çalışanların yaşadıkları mağduriyetin de artacağı; uğramış oldukları haksızlığı gidermek, tehdit altında olan özsaygı ve itibarlarını yeniden kazanmak gibi nedenlerle intikam almaya niyetlenebilecekleri beklenebilir. İstismarcı yönetimin süreklilik arz eden saldırgan

davranışları ifade ettiği dikkate alındığında; çalışanların yaşadıkları mağduriyetin de süreklilik arz edeceği; bu durumun çalışanların bağışlama, uzlaşma vb. gibi daha olumlu yollara başvurmalarını zorlaştırabileceği; böylelikle intikam alma niyetlerinin tetiklenebileceği düşünülebilir. Nitekim araştırma sonuçları da, algılanan istismarcı yönetim arttıkça, çalışanların yöneticilerine karşı agresif davranışlar sergilediklerini (Mitchell ve Ambrose, 2007; Dupre vd., 2006); yöneticilerinin emir ve talimatlarına karşı direnç gösterdiklerini (Tepper vd., 2001); ve algılanan mağduriyet (Bradfield ve Aquino, 1999; Aquino vd., 2001) ile karşı tarafı küçümse ya da alay etme amacı güden ve bir mizah türü olan agresif mizaha çalışma ortamında maruz kalmanın (Çiçek, 2021) çalışanları intikam almayasevk ettiğini göstermektedir. Geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₃:Algılanan doğrudan mağduriyet, intikam niyetini pozitif yönde etkiler

H₄:Algılanan dolaylı mağduriyet, intikam niyetini pozitif yönde etkiler

H₅:İstismarcı yönetim, doğrudan mağduriyet algısı aracılığıyla intikam niyetini pozitif yönde etkiler

H₆:İstismarcı yönetim, dolaylı mağduriyet algısı aracılığıyla intikam niyetini pozitif yönde etkiler.

2.3. Sürekli Öfke

Sürekli öfke, kişinin ne kadar sıklık, yoğun ve uzun süre ile öfke duygusunu yaşadığını ifade eden bir kişilik özelliğidir (Gibson ve Callister, 2010). Sürekli öfke düzeyi yüksek bireyler, herhangi bir engellenme veya haksızlıkla karşılaşmaları halinde daha çabuk öfkelenmekte, daha yoğun ve uzun bir süre ile öfke duygusunu yaşamaktadırlar (Deffenbacher vd., 1996). Olayları daha fazla olumsuz/kötümser olarak değerlendirdikleri (Domagalski ve Steelman, 2005:37) ve daha kolay provake oldukları (Hershcovis vd., 2007:230) ifade edilmektedir. Bununla birlikte, yıkıcı ve işlevsel olmayan tutum ve davranışlar sergileyerek öfkelerini dışa vurdukları görülmektedir (Hershcovis vd., 2007; Spielberger ve Reheiser, 2010; Domagalski ve Steelman, 2005).

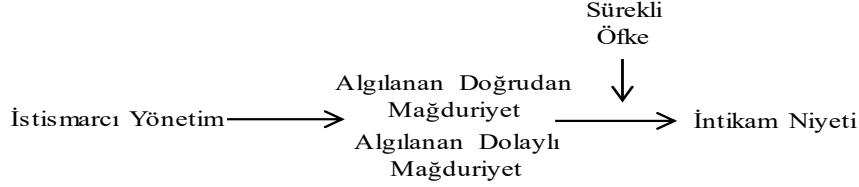
Sürekli öfkenin, hem algılanan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde hem de istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde düzenleyici bir rol oynayacağı söylenebilir. Sürekli öfke düzeyi yüksek bireylerin daha sık, uzun süreli ve yoğun bir şekilde öfke duygusunu yaşamaları, öfkelerini daha yıkıcı ve agresif tutum ve davranışlarla dışavurmaları, daha çabuk ve kolayca provake olmaları gibi nedenlerle bu kişilerde intikam niyetinin daha yüksek olacağı düşünülebilir. Nitekim, araştırma sonuçları da, sürekli öfkenin intikam niyeti ve davranışlarını tetikleyen kişilik özelliklerinden birisi olduğuna işaret etmekte (Barclay vd., 2005; Douglas ve Martinko, 2001; Jackson vd., 2019); sürekli öfke düzeyi yüksek çalışanların işyerinde daha fazla bireylerarası çatışma yaşadıkları, birey ve örgüt yönelimli saldırgan davranışlar sergiledikleri (Hershcovis vd., 2007); örgütsel stres faktörleriyle karşılaşmaları halinde de üretkenlik karşıtı iş davranışlarına yöneldikleri ifade edilmektedir (Fox ve Spector, 1999; Ilie, 2012). Geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₇:Sürekli öfke, algılanan doğrudan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde düzenleyici rol oynar

H₈: Sürekli öfke, algılanan dolaylı mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde düzenleyici rol oynar.

H₉:Sürekli öfke, istismarcı yönetimin algılanan doğrudan mağduriyet aracılığıyla intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde düzenleyici rol oynar.

H₁₀:Sürekli öfke, istismarcı yönetimin algılanan dolaylı mağduriyet aracılığıyla intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde düzenleyici rol oynar.

Şekil 1:Kavramsal Model

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Bu çalışma, nicel bir araştırma olup veriler yürütülen anket çalışmasıyla toplanmıştır. Saha araştırması Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi'ndeki imalatçı işletmelerde görev yapmakta olan mavi yakalı çalışanlar üzerinde yürütülmüştür. Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü'nden elde edilen bilgilere göre, bölgede toplam 179 firma aktif olarak faaliyet göstermektedir. Zaman, maliyet, erişim zorluğu vb. gibi kısıtlar nedeniyle araştırma evreni sınırlandırılmış; gıda ve tekstil sektöründeki imalatçı işletmelerdeki mavi yakalı çalışanlar, araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Bu durum, çalışmanın kısıtlarından birini teşkil etmektedir. Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi'nde 50 firmanın tekstil, 35 firmanın da gıda sektöründe faaliyet gösterdiği öğrenilmiş ancak söz konusu işletmelerdeki toplam mavi yakalı çalışan sayısına (ana kütle) ilişkin resmi nitelikte, kayıtlı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü'nden firmaların iletişim bilgileri ve adresleri temin edilerek irtibata geçilmiş; 26 tekstil, 17 gıda firması görüşmeyi kabul etmiş ve saha araştırması bu firmalarla yürütülmüştür. Şubat 2019- Haziran 2019 tarih aralığında, sık sık yapılan firma ziyaretleri ve firma yetkililerine gönderilen hatırlatma mailleri neticesinde kolayda örneklem yöntemiyle 389 kişiden geri dönüş sağlanabilmektedir. 2 anket formu eksik doldurulmuş olması nedeniyle elenmiş; 387 anket değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler; güvenilirlik, doğrulayıcı faktör, korelasyon ve hiyerarşik regresyon analizleri yapılarak incelenmiştir.

Katılımcıların %72,3'ü erkek; %27,7'ü kadın olup örneklemin %61,6'sı evlidir. Örneklemin yarıya yakın bir kısmı ilköğretim (%44,7); %29,9'u lise; %25,4'ü de ön lisans mezunudur. Örneklemin %37,4'ü 30 yaşın altında yer almaktadır. 30-34 yaş aralığında olanların oranı %20,6; 35-39 yaş aralığında olanların oranı %15; 40-44 yaş aralığında olanların oranı %13,1; 45 yaş ve üzeri olanların oranı ise %13,9'dur. Katılımcıların %21,5'i 3 yıldan az; %19,6'sı 3-5 yıl; %21,4'ü 6-9 yıl; %20,6'sı 10-14 yıl; %16,9'u de 15 yıl ve üzeri bir süredir mevcut işlerinde çalıştıklarını belirtmişlerdir. Örneklemin yarıdan fazlasının ilköğretim ve lise mezunu olduğu (%74,6); 35 yaşın

altında (%58), evli (%61,7) ve mevcut iş yerlerinde 10 yıldan az bir süredir (%62,5) çalıştığı ifade edilebilir.

3.2. Ölçekler

Katılımcıların bir üst amirlerine ilişkin algıladıkları istismarcı yönetim düzeyini ölçmek üzere, Tepper (2000) tarafından geliştirilen, tek boyut ve 15 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Ülbeği vd. (2014a) tarafından gerçekleştirilmiştir (Örnek ifade: “Yöneticim, beni başkalarının önünde aşağılar”). Ölçek 5 noktalı Likert tipi olup yanıtlar, 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum aralığında derecelendirilmiştir.

Algılanan mağduriyetin ölçümü için Aquino, Grover, Bradfield ve Allen (1999) tarafından geliştirilen, doğrudan ve dolaylı mağduriyet olmak üzere iki boyut ve toplam 8 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Ülbeği vd. (2014b) tarafından yapılmıştır (Örnek ifade: “Uygunsuz yorum ve hareketlere maruz kalırım” (Doğrudan Mağduriyet); “Çalışmam sabote edilir” (Dolaylı Mağduriyet)). Ölçek 5 noktalı Likert tipi olup yanıtlar, 1=Kesinlikle Katılmıyorum ve 5=Kesinlikle Katılıyorum aralığında derecelendirilmiştir.

Katılımcıların yöneticilerine karşı intikam niyetlerini ölçmek üzere Bulkan (2017)’nin Wade (1989) ve Jones (2004) çalışmalarından yararlanarak geliştirdikleri tek boyut ve 8 maddeden oluşan ölçek kullanılmıştır (Örnek ifade: “Yöneticimden yaptığının acısını ilk fırsatta çıkarmayı planlıyorum”). Ölçek 6 noktalı Likert tipi olup, yanıtlar 1=Hiçbir Zaman, 6=Her Zaman aralığında kodlanmıştır.

Sürekli öfke düzeyinin ölçümü için Spielberger (1988) tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması Özer (1994) tarafından yapılan, tek boyut ve 10 maddeden oluşan Sürekli Öfke (SL-ÖFKE) ölçeği kullanılmıştır (Örnek ifade: “Çabuk parlamım”). Ölçek 5 noktalı Likert tipi olup, yanıtlar 1=Hiçbir Zaman, 5=Her Zaman aralığındadır.

Son olarak, araştırmada, kontrol değişkeni olarak belirlenen sosyal beğenilirliği ölçmek üzere Crowne ve Marlowe (1960) tarafından geliştirilen, Strahan ve Gerbasi (2002) tarafından kısa formu oluşturulan M-C 1(10) sosyal beğenilirlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Doğru-Yanlış formatında olup tek boyut ve 10 maddeden oluşmaktadır. (Örnek ifade: “İnsanları kullandığım zamanlar olmuştur”). Ölçeğin Türkçe formu için Erbay (2018) çalışmasından yararlanılmıştır. Ölçeğin cronbach alpha değeri 0,718’dir.

4. BULGULAR

Veri analizinin ilk aşamasında, araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı, birleşme ve ayrışma geçerliliği ile güvenilirliği test edilmiştir. Ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek üzere AMOS 23.0 programında en yüksek olabilirlik (maximum-likelihood) yöntemi kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yapılmış; ölçeklere ilişkin ortalama açıklanan varyans (AVE), bileşik güvenilirlik (CR: Composite Reliability) ve cronbach alpha (α) değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları, Ortalama Açıklanan Varyans (AVE), Bileşik Güvenilirlik (CR) ve Cronbach Alpha (α) Değerleri

Değişkenler	$\chi^2/ (df)$	RMSEA	TLI	GFI	CFI	AVE	CR	Faktör Yükleri	α
İstismarcı Yön.	1,535	,076	,991	,943	,989	,640	,875	,672-,839	,89
Doğr. Mağd.	1,693	,080	,990	,992	,997	,596	,850	,578-,866	,85
Dolay. Mağd.	1,525	,072	,995	,988	,997	,679	,894	,756-,889	,95
Sürekli Öfke	1,641	,078	,987	,992	,998	,710	,907	,776-,893	,91
İntikam Niyeti	1,151	,038	,997	,995	,999	,665	,887	,737-,896	,92

Tablo 1’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, istismarcı yönetim, sürekli öfke, doğrudan ve dolaylı mağduriyet ölçeklerinin kabul edilebilir uyum indeks değerlerine sahip olduğu görülmektedir [Kabul edilebilir düzeydeki uyum indeks değerleri: $\chi^2/df \leq 4-5$; RMSEA=0,06-0,08; TLI=0,90-0,94; GFI=0,85-0,89; CFI $\geq 0,95$; (Byrne; 2016; Meydan ve Şeşen, 2015:37)]. İntikam niyeti ölçeğinin ise iyi uyum indeks değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir [İyi uyum indeks değerleri, sırasıyla: $\chi^2/df = \leq 3$; RMSEA= $\leq 0,05$; GFI $\geq 0,90$; TLI $\geq 0,95$; CFI $\geq 0,97$ (Byrne; 2016; Meydan & Şeşen,2015:37)]. Bununla birlikte, ölçek maddelerinin standardize edilmiş faktör yüklerinin ,578-,896 aralığında değiştiği; ölçeklere ilişkin elde edilen cronbach alpha (α) değerlerinin ise 0,85’in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bir diğer sonuç ise, ölçeklere ilişkin hesaplanan açıklanan ortalama varyans (AVE) değerlerinin 0,50; bileşik güvenilirlik (CR) değerlerinin ise 0,70’ten büyük olduğu yönündedir. Böylelikle, ölçeklerin birleşim geçerliliğine sahip olduğu ifade edilebilir (Hair vd., 2010).

Ölçeklerin, ayrışma geçerliliğine sahip olup olmadığını belirlemek üzere değişkenlerin ortalama açıklanan varyans değerlerinin karakökü (\sqrt{AVE}) ile değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları karşılaştırılmıştır (Fornell & Larcker, 1981). Değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarını hesaplamadan önce, verilerin normal dağılım gösterip göstermediği SPSS 21.0 paket programında Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile incelenmiş; elde edilen sonuçlar verilerin normal dağıldığını göstermiştir ($p > 0,05$). Parametrik testlerin bir ön koşulu olan normallik varsayımı karşılandığından, pearson korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	Ort.	SS.
1. Sosyal Beğenilirlik	-						1,6	1,36
2. İstismarcı Yönetim	-,11	(,94)					2,2	,98
3. Doğrudan Mağduriyet	-,01	,41**	(,92)				1,7	,81
4. Dolaylı Mağduriyet	-,05	,48**	,46**	(,95)			2,4	1,16
5. İntikam Niyeti	-,03	,33**	,34**	,32**	(,94)		1,9	,96
6. Sürekli Öfke	-,14	,39**	,31**	,43**	,18*	(,95)	1,8	,84

*** $p < 0,1$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$, () : AVE değerleri

Tablo 2’de yer alan sonuçlar, tüm değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının, her bir değişkene ait ortalama açıklanan varyans değerlerinin karakökünden (\sqrt{AVE}) küçük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, ölçeklerin ayrışma geçerliliğine sahip olduğu ifade edilebilir (Fornell & Larcker, 1981; Hair vd., 2010).

Tablo 2’de yer alan korelasyon katsayıları incelendiği ise, istismarcı yönetimin doğrudan ve dolaylı mağduriyet ve intikam niyeti ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir [($r=,41$; $p<0,01$); ($r=,48$; $p<0,01$); ($r=,33$; $p<0,01$), sırasıyla]. Doğrudan mağduriyet, dolaylı mağduriyet ve sürekli öfke ile intikam niyeti arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır [($r=,34$; $p<0,01$); ($r=,32$; $p<0,01$); ($r=,18$; $p<0,05$), sırasıyla]. Sosyal beğenilirlik ile araştırma değişkenleri arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

İstismarcı yönetimin, algılanan doğrudan ve dolaylı mağduriyet vasıtasıyla intikam niyetini pozitif yönde etkileyip etkilemediğini test etmek üzere %95 güven aralığında bootstrap regresyon analizi ($n=5000$) gerçekleştirilmiş; PROCESS v3.3 Macro Model 4 (Hayes, 2018) kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’te yer almaktadır:

Tablo 3. Algılanan Mağduriyetin Aracılık Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model 1	Doğr. Mağduriyet			Dolay. Mağduriyet			İntikam Niyeti		
	B	LLCI	ULCI	B	LLCI	ULCI	B	LLCI	ULCI
Sabit	,755***	,423	1,088	-	-	-	1,01***	,539	1,48
İstism. Yönetim	,412***	,284	,556	-	-	-	,214*	,005	,415
Doğr. Mağduriyet	-	-	-	-	-	-	,325*	,019	,520
R/R ²	,412/,169						,382/,146		
Dolaylı Etki	İstismarcı Yönetim → Doğrudan Mağduriyet → İntikam Niyeti $\beta=,134$, %95 CI [.051, .237]								
Model 2	Doğr. Mağduriyet			Dolay. Mağduriyet			İntikam Niyeti		
	B	LLCI	ULCI	B	LLCI	ULCI	B	LLCI	ULCI
Sabit	-	-	-	,799***	,353	1,245	1,08***	,621	1,54
İstism. Yönetim	-	-	-	,481***	,538	,903	,207*	,020	,427
Dolay. Mağduriyet	-	-	-	-	-	-	,201*	,022	,355
R/R ²				,481/,231			,366/,134		
Dolaylı Etki	İstismarcı Yönetim → Dolaylı Mağduriyet → İntikam Niyeti $\beta=,097$, %95 CI [-.064, .289]								

* $p<0,05$; ** $p<0,01$; *** $p<0,001$; B: standardize edilmiş beta; LLCI: Güven Aralığı Alt Limit; ULCI: Güven Aralığı Üst Limit

Tablo 3’te yer alan sonuçlara göre, istismarcı yönetimin hem doğrudan hem de dolaylı mağduriyeti pozitif yönde etkilemektedir [($\beta=,412$; $p<0,001$); ($\beta=,481$; $p<0,001$), sırasıyla]. Dolayısıyla, **H₁** ve **H₂** hipotezleri desteklenmiştir. Bununla birlikte, algılanan doğrudan ve dolaylı mağduriyetin intikam niyetini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir [($\beta=,325$; $p<0,05$); ($\beta=,201$; $p<0,05$), sırasıyla]. Böylelikle, **H₃** ve **H₄** hipotezleri de desteklenmiştir.

Doğrudan ve dolaylı mağduriyetin istismarcı yönetim-intikam niyeti ilişkisinde aracılık etkisine sahip olup olmadığı incelendiğinde ise sadece doğrudan mağduriyetin aracılık etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür [$\beta=,134$, %95 CI (.051, .237)]. Dolaylı mağduriyetin aracılık etkisinin istatistiki açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir [$\beta=,097$, %95 CI (-.064, .289)]. Dolayısıyla, **H₅** hipotezi desteklenirken **H₆** ve **H₁₀** hipotezi reddedilmiştir.

Analizin son aşamasında, sürekli öfkenin, doğrudan ve dolaylı mağduriyet-intikam niyeti ilişkisi ile istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde (algılanan doğrudan mağduriyet aracılığıyla) düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığı incelenmiştir. PROCESS v3.3

Macro Model 1 ve Model 14 (Hayes, 2018) kullanılmış; bootstrap yöntemini esas alan bir dizi regresyon analizi gerçekleştirilmiştir (%95 CI; n=5000). Elde edilen sonuçlar, Tablo 4'teki gibidir:

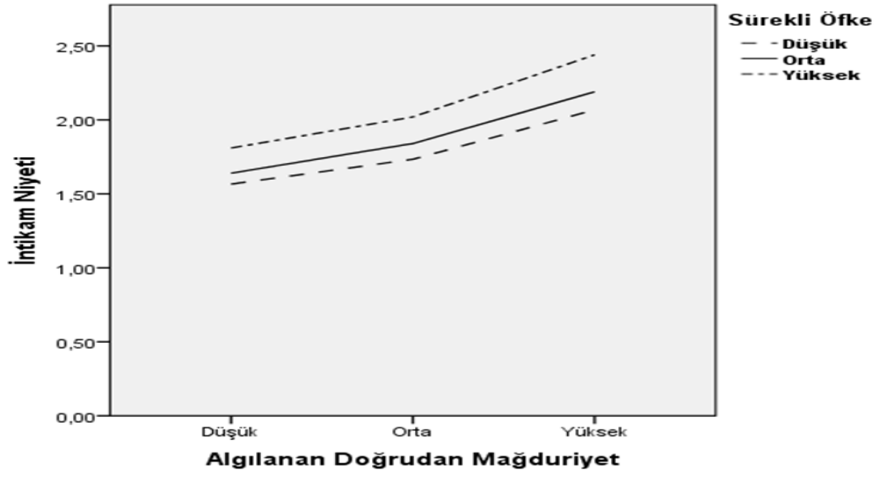
Tablo 4. Sürekli Öfkenin Düzenleyici Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model 1	İntikam Niyeti		
	Beta	LLCI	ULCI
Sabit	2,415***	1,134	3,695
Doğrudan Mağduriyet (X)	,234	-1,082	,254
Sürekli Öfke (W)	,176	-,814	,062
Etkileşim Terimi (X.W)	,117*	,050	,464
R/R ² /ΔR ² Etkileşim Terimi (X.W)	,410/,168/0,049		
Basit Eğim Test Sonuçları			
(W-1SS) Düşük Sürekli Öfke	,358	-,211	,412
(W+1SS)Yüksek Sürekli Öfke	,542**	,089	,546
Model 2			
Sabit	1,692*	,284	3,101
Dolaylı Mağduriyet (X)	,027	-,527	,581
Sürekli Öfke (W)	-,127	-,626	,372
Etkileşim Terimi (X.W)	,074	-,101	,249
R/R ² /ΔR ² Etkileşim Terimi (X.W)	,339/,115/,006		
Model 3			
Sabit	2,350***	1,086	3,615
İstismarcı Yönetim (X)	,208*	,015	,418
Doğrudan Mağduriyet (M)	,344	-1,215	1,127
Sürekli Öfke (W)	,352*	-,891	-,013
Etkileşim Terimi (M.W)	,163*	,059	,468
R/R ² /ΔR ² Etkileşim Terimi (X.W)	,445/,198/,052		
Dolaylı Etki			
Düşük Sürekli Öfke	,205	-,121	,114
Orta Sürekli Öfke	,254	,001	,193
Yüksek Sürekli Öfke	,311	,074	,310
Durumsal Aracılık İndeksi	Beta=,068 %95 CI (.032, .196)		

p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001; Beta: standardize edilmemiş beta katsayısı; LLCI: Güven Aralığı Alt Limit; ULCI: Güven Aralığı Üst Limit

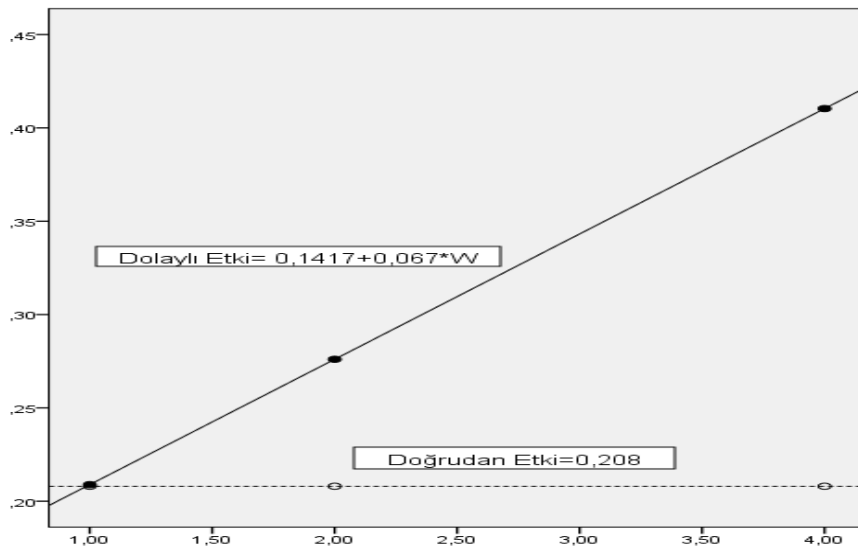
Tablo 4 Model 1'de, doğrudan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde sürekli öfkenin düzenleyici bir rol oynayıp oynamadığına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar, etkileşim teriminin anlamlı olduğunu göstermektedir [Etkileşim terimi Sürekli Öfke (Model 1): Beta=,117; p<,05; CI (.050; .464)]. Bunun yanı sıra, yapılan basit eğim test sonuçlarına göre, katılımcıların sürekli öfke düzeyinin düşük olması halinde, algılanan doğrudan mağduriyetin intikam niyeti üzerindeki etkisi anlamlı değildir [Beta=,358; p>,05; CI (-.211; .412)]. Ancak, katılımcıların sürekli öfke düzeyinin yüksek olması halinde, algılanan doğrudan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinin pozitif yönde ve daha güçlü olduğu görülmektedir [Beta=,542; p>,01; CI (.089; .546)]. Böylelikle, **H₇** hipotezi desteklenmiştir. Algılanan doğrudan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde düzenleyici bir rol oynadığı belirlenen sürekli öfkenin grafiksel gösterimi Şekil 2'de sunulmuştur:

Tablo 4'te yer alan bir diğer sonuç ise sürekli öfkenin, dolaylı mağduriyet-intikam niyeti ilişkisinde düzenleyici bir etkiye sahip olmadığı yönündedir. Model 2'de yer alan sonuçlara göre, etkileşim teriminin istatistikî açıdan anlamlı olmadığı görülmektedir [Etkileşim terimi Sürekli Öfke (Model 2): Beta=,074; p>,05; CI (-.101; .249)]. Böylelikle, **H₈** hipotezi reddedilmiştir.

Şekil 2: Düzenleyici Değişken Sürekli Öfkenin Grafiksnel Gösterimi

İstismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinin (doğrudan mağduriyet aracılığıyla), katılımcıların sürekli öfke düzeyine bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin sonuçlar Tablo 5 Model 3'te yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde; etkileşim terimi ve durumsal aracılık indeksinin (index of moderated mediation) anlamlı olduğu görülmektedir [Etkileşim terimi Sürekli Öfke (Model 3): $Beta=,163$; $p<,05$; CI (.059; .468); Durumsal Aracılık İndeksi: $Beta=,067$ %95 CI (.032, .196)]. Yapılan basit eğim test sonuçlarına göre, katılımcıların sürekli öfke düzeylerinin düşük olması halinde, istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisi (algılanan doğrudan mağduriyet aracılığıyla) anlamlı değildir [$Beta=,205$; $p>,05$; CI (-.121; .114)]. Ancak katılımcıların sürekli öfke düzeyinin orta ve yüksek olması halinde, söz konusu dolaylı etki güçlenmektedir [Orta Sürekli Öfke: $Beta=,254$; CI (.001; .193); Yüksek Sürekli Öfke: $Beta=,311$; CI (.074; .310)]. Bir diğer ifadeyle, istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisi katılımcıların sürekli öfke düzeyinin orta ve yüksek olmasına bağlı olarak artmaktadır. Dolayısıyla, H_9 hipotezi desteklenmiştir. Durumsal aracı etkinin grafiksnel gösterimi Şekil 3'te sunulmuştur:

Şekil 3: Durumsal Aracılık Etkisinin Grafiksnel Gösterimi

5. SONUÇ

Araştırma sonuçları, istismarcı yönetimin algılanan doğrudan ve dolaylı mağduriyet üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, algılanan doğrudan ve dolaylı mağduriyetin de intikam niyetini tetiklediği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, Karacaoğlu, Aksoy ve Şahin (2018), Yılmaz (2014), Aquino ve Thau (2009) araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Mağduriyet algısının istismarcı yönetim-intikam niyeti ilişkisinde aracılık etkisine sahip olup olmadığı incelendiğinde; istismarcı yönetimin sadece algılanan doğrudan mağduriyet aracılığıyla intikam niyetini tetiklediği tespit edilmiştir. Dolaylı mağduriyetin ise aracılık etkisinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Elde edilen bu bulgu, çalışanlarda intikam niyetinin; yönetici davranışlarının çalışmalarını engellemeye yönelik değil de (dolaylı mağduriyet); kendilerine zarar vermeyi hedefleyen davranışlara maruz kaldıklarını ifade eden doğrudan mağduriyet algısıyla tetiklendiği şeklinde ifade edilebilir.

Elde edilen bir diğer sonuç ise, sürekli öfkenin algılanan doğrudan mağduriyet-intikam niyeti ilişkisi ile istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinde (algılanan doğrudan mağduriyet aracılığıyla) düzenleyici bir rol oynadığı yönündedir. Çalışanların sürekli öfke düzeyinin yüksek olması halinde, algılanan doğrudan mağduriyet arttıkça intikam niyeti daha fazla artmaktadır. Sürekli öfkenin düşük olması halinde ise algılanan doğrudan mağduriyetin intikam niyeti üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Ayrıca, istismarcı yönetimin intikam niyeti üzerindeki dolaylı etkisinin, çalışanların sürekli öfke düzeylerinin orta ve yüksek olmasına bağlı olarak arttığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, sürekli öfkenin intikam niyeti ve davranışlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğuna işaret eden araştırma sonuçlarıyla (Barclay vd., 2005; Douglas ve Martinko, 2001; Jackson vd., 2019) örtüşmektedir.

İntikam niyetinin hem işgören hem de örgüt açısından beraberinde getirebileceği olumsuzluklar dikkate alındığında; istismarcı yönetici davranışlarının örgüt gündeminde yer alması gereken önemli bir problem olduğu ifade edilebilir. İşletmelerde yönetici seçimi ve atamalarda, bireylerin sadece teknik bilgi birikimi veya iş tecrübelerine bağlı olarak değerlendirilmemesi; yapılacak kişilik testleriyle adayların uzlaşılabilirlik, geçimsizlik, nevroitiklik vb. gibi kişilik özellikleri ile gelişmiş iletişim becerilerine sahip olup olmadıklarının da dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, hali hazırda yönetici olarak çalışmakta olan personele ilişkin yapılan performans değerlendirmelerde, yöneticilerin astlarını motive etme ve destekleme becerileri ile onları işe sevk etmede sergiledikleri davranışların de birer performans kriteri olarak belirlenmesi ve değerlendirme sürecine dahil edilmesi önerilebilir. Ayrıca, üniversitelerin ilgili birimlerinden ya da danışmanlık ve eğitim hizmeti veren kuruluşlardan destek alınarak, stres yönetimi, öfke kontrolü, motivasyon, çatışma yönetimi vb. gibi konularda yöneticilere eğitimler verilmesi de yöneticilerin astlarına yönelik daha olumlu ve işlevsel tutum ve davranışlar sergilemeleri açısından fayda sağlayabilecektir. Son olarak, yönetim kademelerindeki çalışanlara yönelik etik davranış kodlarının oluşturulması, yöneticilerin söz konusu davranış kuralları hakkında bilgilendirilmesi, kuralların ihlali halinde gerekli uyarı veya yaptırımların geciktirilmeden yürürlüğe konması da işletmelerde istismarcı yönetimin önüne geçmede etkili olabilecektir.

Çalışmanın bir takım kısıtları bulunmaktadır. Araştırma verileri tek bir kaynaktan ve tek bir zaman diliminde toplandığından değişkenler arasında herhangi bir neden sonuç ilişkisi kurulamamakta, aynı zamanda bu durum, ortak yöntem hatasını da gündeme getirmektedir (Podsakoff vd., 2003; 2012). Ortak yöntem hatasına yol açan nedenlerden biri olan sosyal beğenilirlik faktörü çalışmada dikkate alınmış ancak yapılan analizler sonucunda katılımcıların sosyal beğenilirlik düzeyi ile araştırma değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra, çalışmada olası bir ortak yöntem hatası olup olmadığını test etmek üzere Harmon's tek faktör testi uygulanmış; tek faktörün toplam varyansın %19,3'ünü açıkladığı belirlenmiştir. Dolayısıyla, çalışmada ortak yöntem hatasının önemli bir sorun teşkil etmediği düşünülebilir. Çalışmanın bir diğer kısıtı da, araştırmanın sadece gıda ve tekstil sektöründe faaliyet gösteren imalat işletmelerindeki mavi yakalı çalışanlar ile sınırlandırılmış olması ve katılımcılara kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır. Dolayısıyla, elde edilen bulgular, 1. Malatya Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren imalat işletmelerindeki tüm mavi yakalı çalışanlara ve söz konusu iki sektördeki (gıda ve tekstil) mavi yakalılara genelleştirilememektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, konunun farklı meslek grubu çalışanlar üzerinde ele alınması; boylamsal araştırmalarla değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin tespit edilmesi önerilebilir. Bunun yanı sıra, intikam niyeti ile ilişkili olduğu düşünülen diğer bireysel faktörlerin de (örn. kişisel adil dünya inancı, güç mesafesi yönelimi, psikolojik sermaye ve nevrozizm) potansiyel birer düzenleyici bir değişken olarak ele alınıp araştırma modeline dahil edilmesi gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilebilir.

KAYNAKÇA

- An, M., Boyajian, M. E., O'Brien, K. E. (2016). Perceived Victimization as The Mechanism Underlying the Relationship Between Work Stressors and Counterproductive Work Behaviors. *Human Performance*, 29(5), pp.347-361
- Aquino, K., Grover, S. L., Bradfield, M., Allen, D. G. (1999). The Effects of Negative Affectivity Hierarchical Status, and Self-Determination on Workplace Victimization. *The Academy of Management Journal*, 42(3), pp.260-272
- Aquino, K. (2000). Structural and individual determinants of workplace victimization: The effects of hierarchical status and conflict management style. *Journal of Management*, 26(2), pp.171-193
- Aquino, K., Bradfield, M. (2000). Perceived Victimization in the Workplace: The Role of Situational Factors and Victim Characteristics. *Organization Science*, 11(5), pp.525-537
- Aquino, K., Tripp, T. M., Bies, R. J. (2001). How Employees Respond to Personal Offense: The Effects of Blame Attribution, Victim Status, and Offender Status on Revenge and Reconciliation in the Workplace. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), pp.52-59
- Aquino, K., Byron, K. (2002). Dominating Interpersonal Behavior and Perceived Victimization in Groups: Evidence For a Curvilinear Relationship. *Journal of Management*, 28(1), pp.69-87
- Aquino, K., Thau, S. (2009). Workplace victimization: Aggression from the target's perspective. *Annual Review of Psychology*, 60(1), pp.717-741
- Barclay, L. J., Skarlicki, D. P., Pugh, S. D. (2005). Exploring the Role of Emotions in Injustice Perceptions and Retaliation. *Journal of Applied Psychology*, 90(4), pp.629-643
- Barclay, L. J., Aquino, K. (2011). Workplace aggression and violence. İçinde S. Zedeck (Ed.), *APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Vol. 3: Maintaining, Expanding, And Contracting the Organization (pp. 615-640). Washington, DC: American Psychological Association
- Bolat, O. İ., Bolat, T., Seymen, O., Yüksel, M. (2017). İstismarcı Yönetim ve Tükenmişlik: Lider-Üye Etkileşimi ve Güç Mesafesinin Düzenleyici Etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), ss.123-161
- Bowling, N.A., Beehr, T. A. (2006). Workplace Harassment from the Victim's Perspective: A Theoretical Model and Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 91 (5), pp.998-1012

- Bradfield, M., Aquino, K. (1999). The Effects of Blame Attributions and Offender Likableness on Revenge and Forgiveness in the Workplace. *Journal of Management*, Vol.25, pp.607-631
- Bryne, B. M. (2016). *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications, and Programming*. 3rd edition, New York: Routledge
- Bulkan, S. (2017). *The Psychopathic Manager Behavior and The Employee Workplace Deviance: The Mediating Role of Revenge Motive, The Moderating Roles of Core Self-Evaluations and Attitude Importance*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı Örgütsel Davranış Dilim Dalı, Doktora Tezi
- Burton, J. P., Hoobler, J. M. (2011). Aggressive Reactions to Abusive Supervision: The Role of Interactional Justice and Narcissism. *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol.52, pp.389-398
- Crowne, D. P. ve Marlowe, D. (1960). A New Scale of Social Desirability Independent of Psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, Vol. 24, pp.349-354
- Coyne, I., Chong, P. S. L., Seigne, E., Randall, P. (2003). Self and Peer Nominations of Bullying: An Analysis of Incident Rates, Individual Differences, and Perceptions of the Working Environment. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, Vol.12, pp.209-228
- Çiçek, B. (2021). Agresif Mizahın İntikam Niyetine Etkisinde Babacan Liderliğin Rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(30), s.365-380
- Deffenbacher, J.L., Oetting, E.R., Thwaites, G.A., Lynch, R.S., Baker, D.A., Stark, R.S., Bert, S., Thacker, S., Eiswerth-Cox, L. (1996). State-Trait Anger Theory and the Utility of the Trait Anger Scale. *Journal of Counselling Psychology*, 43(2), pp.131-148
- Domagalski, T. A., Steelman, L. A. (2005). The Impact of Work Events and Disposition on the Experience and Expression of Employee Anger. *Organizational Analysis*, 13(1), pp.31-52
- Douglas, S. C., & Martinko, M. J. (2001). Exploring the role of individual differences in the predictions of workplace aggression. *Journal of Applied Psychology*, 86, 547-559.
- Dupr'e, K. E., Inness M., Connelly C. E., Barling, J, Hopton C. (2006). Workplace Aggression in Teenage Part-Time Employees. *Journal of Applied Psychology*, Vol.91, pp.987-997
- Erbay, E. Ö. (2018). *Investigation of Organizational Prisonization As A New Conception and An Examination of Its Antecedents and Consequences*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı Örgütsel Davranış Dilim Dalı, Doktora Tezi
- Fornell, C., Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), pp.39-50
- Fox, S., Spector, P. E. (1999). A Model of Work Frustration-Aggression. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.20, pp. 915-931
- Garcia, P. R. M. J., Wang, L., Lu, V., Kiazad, K., Restubog, S. L. D. (2015). When Victims Become Culprits: The Role of Subordinates' Neuroticism in the Relationship Between Abusive Supervision and Workplace Deviance. *Personality and Individual Differences*, Vol.72, pp.225-229
- Gibson, D. E., Callister, R. R. (2010). Anger in Organizations: Review and Integration. *Journal of Management*, 36(1), pp.66-93
- Gollwitzer, M., Denzler, M. (2009). What makes revenge sweet: Seeing the offender suffer or delivering a message. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol.45, pp.840-844k
- Hair, J., Black, W., Babin, B., & Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis*, 7th edition, Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall Inc.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach*. 2nd edition, Guilford Publications, New York
- Henle, C. A., Gross, M. A. (2013). What Have I Done to Deserve This? Effects of Employee Personality and Emotion on Abusive Supervision. *Journal of Business Ethics*, 122(3), pp.461-474
- Hershcovis, A. S., Turner, K., Barling, J., Arnold, K. A., Dupre, K. E., Inness, M., LeBlanc, M. M., Sivanathan, N. (2007). Predicting Workplace Aggression: A Meta-Analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92(1), pp.228-238
- Ilie, A., Penney, L. M., Ispas, D., Iliescu, D. (2012). The role of Trait Anger in the Relationship Between Stressors and Counterproductive Work Behaviors: Convergent Findings From Multiple Studies and Methodologies. *Applied Psychology: An International Review*, 61(3), pp.415-436
- Jackson, J. C., Choi, V. K., Gelfand, M. J. (2019). Revenge: A Multilevel Review and Synthesis. *Annual Review of Psychology*, Vol.70, pp.319-345

- Jones, D. A. (2004). *Toward a better understanding of fairness in the workplace: Attitude strength, predictive asymmetry, and the revenge motive*. Canada: University of Calgary, Doctoral Thesis
- Jones, D. A. (2009). Getting Even with One's Supervisor and One's Organization: Relationships among Types of Injustice, Desires for Revenge, and Counterproductive Work Behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.30, pp.525-542
- Jones, D. A. (2011). Getting even for interpersonal mistreatment in the workplace: Triggers of revenge motives and behavior. In J. Greenberg (Ed.), *Insidious Workplace Behavior*, (pp.101-147), New York: Psychology Press
- Karacaoğlu, K., Aksoy, S., Şahin, S. (2018). *Örgütlerde Algılanan Mağduriyetin İntikam Niyetine Etkisinde İşyeri Arkadaşlığının Düzenleyici Rolü: Kayseri'de Bir İşletme Uygulaması*. 6. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, 2-3 Kasım, Isparta
- Lazarus R. S, Folkman S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer
- Lian, H., Ferris, D. L., Brown, D. J. (2012). Does Power Distance Exacerbate or Mitigate the Effects of Abusive Supervision? It Depends on The Outcome. *Journal of Applied Psychology*, Vol.97, pp.107-123
- Mackey, J. D., Frieder, R. E., Brees, J. R., Martinko, M. J. (2017). Abusive Supervision: A Meta-Analysis and Empirical Review. *Journal of Management*, 43(6), pp.1940-1965
- Martinko, M. J., Harvey, P., Brees, J. R., Mackey, J. (2013). A Review of Abusive Supervision Research. *Journal of Organizational Behavior*, Vol.34, pp.120-137
- Meydan, C. H. & Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi: AMOS Uygulamaları*. 2.basım, Detay Yayıncılık, Ankara
- Mitchell, M. S., Ambrose, M. L., (2007). Abusive Supervision and Workplace Deviance and the Moderating Effects of Negative Reciprocity Beliefs. *Journal of Applied Psychology*, Vol. 92, pp.1159-1168
- Mitchell, M. S., Ambrose, M. L. (2012). Employees' Behavioral Reactions to Supervisor Aggression: An Examination of Individual and Situational Factors. *Journal of Applied Psychology*, Vol.97, pp.1148-1170
- Özvededicioğlu, M., Çelik, C. (2009). Örgüt Kültürü Tipleri İtibariyle Bireylerin Algıladıkları Mağduriyet Farklılıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), ss.95-111
- Özer, K. (1994). Sürekli Öfke (SL-Öfke) ve Öfke İfade Tarzı (Öfke-Tarz) Ölçekleri Ön Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), ss. 26-35
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Lee, J., Podsakoff, N. P. (2003). Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B, Podsakoff, N. P. (2012). Sources of Method Bias in social Science Research and Recommendations on How to Control It. *Annual Review of Psychology*, Vol.63, pp.539-569.
- Spielberger, C. D. (1988). *Manuel for The State-Trait Anger Expression Scale (STAXI)*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc.
- Spielberger, C. D., Reheiser, E. C. (2010). The Nature and Measurement of Anger. İçinde Potegal, M., Stemmler, G., Spielberger, C. (Eds.). *International Handbook of Anger: Constituent and Concomitant Biological, Psychological, and Social Processes*. (pp.402- 412), Springer Science & Business Media
- Strahan, R., Gerbasi, K. C. (1972). Short, homogeneous versions of the Marlow-Crowne social desirability scale. *Journal of Clinical Psychology*, 28(2), pp.191-193
- Strandmark, M. K., Hallberg, L. R. M. (2006). The Origin of Workplace Bullying: Experiences from the Perspective of Bully Victims in the Public Service Sector. *Journal of Nursing Management*, 15(3), pp.332-341
- Tepper, B. J. (2000). Consequences of Abusive Supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), pp.178-190
- Tepper, B. J., Duffy, M. K., Shaw, J. D. (2001). Personality Moderators of the Relationship Between Abusive Supervision and Subordinates' Resistance. *Journal of Applied Psychology*, Vol.86, pp.974-983
- Tepper, B. J., Duffy, M. K., Henle, C. A., Lambert, L. S. (2006). Procedural Injustice, Victim Precipitation, And Abusive Supervision. *Personnel Psychology*, Vol.59, pp.101-123
- Tepper, B. J. (2007). Abusive Supervision in Work Organizations: Review, Synthesis, and Research Agenda. *Journal of Management*, Vol.33, pp.261-289

- Tepper, B. J., Carr, J. C., Breaux, D. M., Geider, S., Hu, C., Hua, W. (2009). Abusive Supervision, Intentions to Quit, and Employees' Workplace Deviance: A Power/Dependence Analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol.109, pp.156-167
- Ülbeği, İ. D., Özgen, H. M., Özgen, H. (2014a). Türkiye'de İstismarcı Yönetim Ölçeğinin Uyarlaması: Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), ss.1-12
- Ülbeği, İ. D., Özgen, H. M., Özgen, H. (2014b). Algılanan Mağduriyet Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), ss.101-112
- Üçok, D., Turgut, T. (2014). İstismarcı Yönetici Davranışının İşyerindeki Sapkın Davranışlar Üzerindeki Rolü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), ss.163-179
- Wade, S. H. (1989). *The Development of a Scale to Measure Forgiveness*. Unpublished Doctoral Dissertation, Fuller Theological Seminary: California.
- Wang, W., Mao, J., Wu, W., Liu, J. (2012). Abusive Supervision and Workplace Deviance: The Mediating Role of Interactional Justice and The Moderating Role of Power Distance. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, Vol.50, pp.43-60
- Wei, F., Si, S. (2011). Tit for Tat? Abusive Supervision and Counterproductive Work Behaviors: The Moderating Effects of Locus of Control and Perceived Mobility. *Asia Pacific Journal of Management*, Vol.30, pp.281-296
- Weiss, H. M., Cropanzano, R. (1996). Affective Events Theory: A Theoretical Discussion of the Structure, Causes and Consequences of Affective Experience at Work. İçinde B. M. Staw and L.L. Cummings (Eds). *Research in Organizational Behavior: An Annual Series of Analytical Essays and Critical Reviews*, (pp.1-74), Greenwich, CT: JAI Press
- Wisse, B., Sleebos, E. (2016). When the Dark Ones Gain Power: Perceived Position Power Strengthens the Effect of Supervisor Machiavellianism On Abusive Supervision in Work Teams. *Personality and Individual Differences*, Vol.99, pp.122-126
- Yılmaz, Ö. D. (2014). Algılanan mağduriyetin affetme eğilimi ve intikam niyeti üzerindeki etkisi: Konaklama işletmeleri çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), ss.87-105
- Zellars, K. L., Tepper, B. J., Duffy, M. K. (2002). Abusive Supervision and Subordinates' Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Applied Psychology*, 87(6), pp. 1068-1076
- Zhang, Y., Liao, Z. (2015). Consequences of Abusive Supervision: A Meta-Analytic Review. *Asia Pacific Journal of Management*, Vol.32, pp.959-987
- Zhang, Y., Bednall, T. C. (2016). Antecedents of Abusive Supervision: A Meta-Analytic Review. *Journal of Business Ethics*, Vol.139, pp. 455-471

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

KÜRESELLEŞME AKTÖRLERİNDEN ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN ULUS DEVLET EKONOMİLERİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Onur ŞATLI

Yük.Lis.Öğr. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
onursatli@yandex.com
ORCID: 0000-0002-1763-2114

Atıf / Citation: Şatlı, O. (2021). Küreselleşme Aktörlerinden Çok Uluslu Şirketlerin Ulus Devlet Ekonomilerine Etkileri: Türkiye Örneği. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (İNİJOSS)*, 10(1), 152-169.

ÖZ

Küreselleşmeye dair farklı yaklaşımların bulunması, onu tek bir olguya ya da özelliğe dayanarak açıklamadaki güçlüğüdür. Küreselleşme, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik özellikleri ışığında ele alınması gereken bir olgudur. Bu çalışmanın amacı, küreselleşmenin ekonomik etkileri ve bu etkileri neticesinde küreselleşen dünyanın güçlü aktörleri konumuna gelen çok uluslu şirketleri incelemektir. Çalışmada öncelikle küreselleşme kavramı, küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlar ışığında açıklanmış, daha sonrasında ekonomik gücü artan çok uluslu şirketlerin dünya ekonomik sistemindeki yerine değinilmiş ve nihayetinde bir örnek oluşturması açısından çok uluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye üzerindeki etkilerine ilişkin bir bakış yapılmıştır. Araştırma süresince betimsel araştırma yöntemi kullanılmış olup, detaylı bir arşiv araştırması ile çalışma tamamlanmıştır. Çalışma neticesinde, çok uluslu şirketlerin ekonomik alandaki güçleri görülmüş olmakla beraber bu gücün gelişmiş ülke kategorisinde yer alan ulus-devlete rakip olabilecek bir seviyede olmadığı ortaya konulmuştur. Buna ek olarak; gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye gibi ulus-devletler üzerinde ise çok uluslu şirketlerin, ekonomik güçlerinin büyük oranda arttığı; ancak yine de tam olarak ilgili devletlere rakip konumda olmadıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Türkiye, Ulus-Devlet, Ekonomi

EFFECTS OF MULTINATIONAL COMPANIES FROM GLOBALIZATION ACTORS ON NATION-STATE ECONOMIES: TURKEY EXAMPLE

ABSTRACT

Finding different approaches to globalization is the difficulty in describing it based on a single fact or feature. Globalization is a phenomenon that must be addressed in the light of its economic, social, cultural

and political characteristics. The aim of this study is to examine multinational companies that have become powerful actors of the globalized world as a result of the economic effects and these effects of globalization. In the study, the concept of globalization was explained in the light of approaches to globalization, then the place of multinational companies with increased economic power in the world economic system was mentioned and a view was given on the effects of multinational companies on Turkey, which is in the category of developing countries, in order to set an example. During the research period, the descriptive research method was used and the research was completed with a detailed archival research. As a result of the study, the strength of multinational companies in the economic field has been seen, but it has been revealed that this power is not at a level that can rival the nation-state in the developed country category. In addition; on nation-states such as Turkey, which is in the category of developing countries, multinational companies have greatly increased their economic powers; however, it has been observed that they are not exactly in a position to rival the relevant states.

Key Words: Globalization, Multinational Companies, Turkey, Nation-State, Economy

1. GİRİŞ

Küreselleşme, günümüzde kendisini daha çok kültürel düzeyde tartışılarda bulmasına rağmen; sosyal, ekonomik ve politik ortamda da çeşitli dinamiklere sahip olan bir olgudur. Bu sebepten ötürü küreselleşmeye dair birbirinden farklı yaklaşım ve görüşlerin olması da kaçınılmaz olmuştur.

Küreselleşmenin iki temel itici gücü; bilim ve teknolojiye inanılmaz hızlı gelişmeye paralel olarak gelişen bilgi alış verişinin hızlanması ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler eşliğinde uzağın yakın olmasıdır. Bunlara ek olarak özellikle Soğuk Savaş sonrası hâkim ekonomik ideolojinin kapitalizm olması ve kapitalist bakış açısının etkilediği eski komünist ülkelerin de dünya pazarına açılmaları neticesinde küreselleşmenin inanılmaz boyutlara ulaşması, onu günümüze ait bir olgu olarak tanımlamaktadır. Yine de dikkat edilmesi gereken bir husus olarak küreselleşme her ne kadar günümüzde hızlanmış bir olgu olsa da geçmişte de kendisini hissettiren dinamiklerinin olması, küreselleşmenin yaşayan ve gelişen bir varlık olarak hayatımızda yer edindiğinin bir göstergesidir.

Bu bağlamda küreselleşmenin yaşayan bir varlık olarak, modern devletlerin hakimiyetlerini önemli ölçüde aşındırdığı görüşü literatürde sıkça üzerinde durulan bir durumdur. Bilindiği üzere, modern devletler, kendi egemenlik alanları içerisinde her türlü düzenlemeyi yapma haklarına sahip olmuşlardır. Bu temel egemenliklerinden bir tanesi de ekonomik yapıyı düzenleme haklarıdır. Ancak, kapitalizm etkisiyle ulus-devletlerin özellikle özelleştirmelerle ekonomik alandan elini çekmesi ve piyasaların kendi kendini düzenleme yetisine müdahale etmeme prensibi birçok devlet üzerinde etkileri hissedilen çok uluslu şirketlerin doğuşunu hızlandırmıştır.

Bu bilgiler ışığında; bu çalışmada küreselleşmenin ekonomik dinamiklerinden olan çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisindeki yerleri ve bir örnek oluşturması açısından Türkiye'deki çok uluslu şirketlerin faaliyetleri incelenmiştir. Çok uluslu şirketlerin modern dönemin önemli siyasi aktörü olan ulus-devletlerin ekonomik yapıyı düzenleme egemenliğine zarar verip vermediği çalışmanın ana sorusu olmuştur. Çalışma süresince detaylı bir arşiv taraması yapılmış olup betimsel araştırma yöntemi ana araştırma yöntemi olarak seçilmiştir. Konunun anlaşılabilirliği

açısından birinci bölümde küreselleşme kavramına ek olarak küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasi etkileri küreselleşme yaklaşımları ışığında örneklendirilerek açıklanmıştır. İkinci bölümde çok uluslu şirketler ve faaliyetlerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin kuruluşundan itibaren ekonomik sistemindeki dönüşüm ve Türkiye üzerindeki çok uluslu şirketlerin gelişmelerine yer verilmiş ve çalışma tamamlanmıştır.

1. Küreselleşmeye Dair

Küreselleşme kavramı ile ilgili tanımlar çoğunlukla günümüz ile ilişkilendirilse de; kavram, tarih sahnesinde çok önceden beri çeşitli dinamikleri ile bulunan bir olgudur. Bundan dolayı, küreselleşme için tarihsel ilk başlangıç süreci çeşitli yaklaşımlara göre farklılık arz etse de genel itibari ile beş yüz yıl kadar önceki Avrupa sömürgecilik dönemlerinden süregelen bir süreçtir denilebilir (Cebeci, 2011: 2).

Küreselleşme tanımı için kullanılan tabirler farklılık arz etse de; kavramın ilk kullanımı için genel itibari ile Marshall McLuhan'ın 1962 tarihli "Sosyoloji" çalışmasında kullanmış olduğu "Küresel Köy" tabiri kavramın günümüzdeki anlamını kazanmasını sağlamıştır (McLuhan, 1962: 25). Devam eden süreçte, Theodore Levitt'in 1983 yılında yayımlanan "Pazarların Küreselleşmesi" isimli makalesi ile küreselleşme kavramı, popüler bir kavram olarak iş ve ekonomi dünyasında tanınmaya başlamıştır (Levitt, 1983: 1).

Küreselleşme ile ilgili çeşitli tanımlar yapılması ve geçmişte de küreselleşmeye yönelik birçok olgunun görülmesi, kavramı anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu noktada dikkatle incelenecek olursa; küreselleşmenin çeşitli dinamikleri tarihin erken safhalarında da görülmüştür. Ancak, günümüzün önemli süreçlerinden ulaşım ve iletişim alanlarındaki büyük gelişmeler bu dinamiklerin daha derin ve daha yoğun olarak yaşanmasını sağlamıştır (Şahin, 2007: 27). Bu gelişmeler ile birlikte daha önce de var olan küreselleşme olgusu günümüz itibari ile nitel ve nicel boyutlarda değişime gitmiştir. Nicel olarak ticaret, sermaye akımları, yatırımlar gibi devletler arasındaki dolaşımda meydana gelen bir değişim söz konusu iken, nitel olarak ise politik, ekonomik ve sosyal yönden değişimlere sebebiyet vermektedir. Küreselleşmenin bu nitel ve nicel olgularla dünyayı değiştirip, sınırlarla sınırlandırılmamış bir dünyaya doğru gidişe sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu gidişatın en önemli tetikçisi, özellikle tarihte ilk defa bilim ve teknolojiye ait altyapının gücün belirleyicisi olmasıdır. Ekonomik alanda ise bu gelişmelerin neticesinde bilgiye dayalı hizmet sektörü, ön plana çıkan sektör olmuştur (Kaya, 2009:1).

Küreselleşme, çok boyutlu ve derin bir kavramdır. Bu sebeple kendisine dair yapılan tanımlamalar genel itibari ile kapsayıcı olamamaktadır ve yetersiz kalmaktadır (Şahin, 2007: 12). Bundan dolayı; küreselleşmeye dair ifadelerde Peter Marcuse'nin de ifade ettiği gibi: "küreselleşmeyi bir kavram olarak değil de; bir katalog olarak ele almak" daha makul bir yaklaşımdır (Marcuse, 2000: 1).

Küreselleşme en başta ekonomik alanda engellerin kalkması ile liberalleşmenin önünün açılması ve dünya çapında bir liberalleşmedir. Bu yönü ile küreselleşmeyi evrenselcilik ve emperyalizm ile ilişkilendirenler de vardır. Ayrıca küreselleşme neticesinde, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ise oldukça zor duruma düşmesi küreselleşme için dünyanın Amerikanlaşması

tabirinin de kullanılmasını popülerleştirmiştir. Bu terimi savunanların sıklıkla tercih ettiği tez, küreselleşmenin hâkim sermayenin yeni pazarlar oluşturup, dünyayı hegemonyası altına alabilmek için kullandıkları maskeden ibaret olmasıdır (Şahin, 2007: 39).

Küreselleşme olgusunu daha iyi tanımlamak için dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise küreselleşmenin sadece ekonomi odaklı bir kavram olmamasıdır. Küreselleşmenin ekonomik olgusunun yanı sıra sosyal dinamiklerine de bakılacak olursa, küreselleşme aynı zamanda ulusların tarihten süregelen birikimleri olan kültürlerinin ve geleneksel hayat tarzlarının saldırıya uğramasıdır. Küreselleşmenin bu dinamiğine dikkat çeken araştırmacılardan Anthony Giddens, küreselleşmeyi: “hayatımızı sürdürdüğümüz usulleri yeniden yapılandırmak” olarak tanımlarken (Giddens, 2000: 15); Malcolm Waters ise “toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki coğrafya ile ilgili sınırların ortadan kalkma süreci” olarak yorumlamaktadır (Bolay, 2002: 57’den aktaran Şahin, 2007: 40). Dikkat edilecek olursa; küreselleşme, bu yönüyle ulusların birikimi ve kimlikleri olan kültürlerine de ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin bir diğer olgusu ise siyasal hayattaki dönüşümdür. Özellikle post-modern akımın etkisi ile çeşitli düşünürlerin milli devletlerin sonunun geldiğini iddia etmeleri, küreselleşmenin Westphalian egemenliğin ana aktörleri olan ulus- devletlere karşı yöneltilmiş ciddi saldırılarını ortaya koymaktadır. Ancak yine de ulus-devletlerin egemenlikleri günümüzün küreselleşen dünyasında azalmış olsa da, hâlihazırda tamamen bitmiş görünmemektedir. Nitekim Francis Fukuyama’nın ifade ettiği gibi küreselleşen dünya sisteminde “fonksiyonları dar ama güçlü devlet” modeline doğru bir gidiş görünmektedir (Fukuyama, 204:161).

Dikkat edileceği gibi küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasi alanda kendisini gösteren etkilerinin olmasından dolayı onu anlayabilmek için; David Held ve Anthony McGrew’in çalışmalarında belirttikleri gibi: “zaman-mekân sıkışması, karşılıklı bağımlılığın hızlanması, daralan bir dünya ve diğer tüm kavramlar arasında küresel bütünleşme, bölgeler arası güç ilişkilerinin tekrar düzenlenmesi, küresel durumun bilincinde olma ve bölgeler arası birbirine bağlı olmanın yoğunlaşması” olarak tanımlamak küreselleşmenin oldukça detaylı ve tüm yönlerine değinen bir tanımlaması olacaktır (Held ve McGrew, 2003,10).

Oldukça karmaşık gibi görünen bu tanımı biraz daha basit ve anlaşılır şekilde ifade etmek gerekirse; İpek Cebeci’nin makalesinde yaptığı tanıma bakılmasında yarar vardır:

Cebeci (2011: 7)’ ye göre küreselleşme, devletlerin ekonomik ve politik kararlarındaki değişim gücüyle; ayrıca iletişim, ulaşım ve diğer teknolojik yeniliklerin de hızlandırıcı etkisiyle; toplumların kültürel, ekonomik, siyasal, çevresel vb. pek çok boyutta birbiriyle daha fazla yoğun olarak etkileşmesini ve bu etkileşimlerin sonucunda toplumların birbirleriyle fazla bütünleşmesini ifade eder.

Bütün bu tanımlar göstermektedir ki, küreselleşme kavramı için en öne çıkan özellik zaman-mekân sıkışmasıdır. Köksal Şahin, bu zaman- mekân sıkışması durumunun ortaya çıkmasını sağlayan dört temel hususa dikkat çekmiştir. Bunlar; teknolojik gelişmelerin eşlik ettiği bilgi devrimi, serbest piyasa sisteminin geri dönüşü, neo-liberal ideolojideki yükseliş ve küresel sorunların ortaya çıkmasıdır (Şahin, 2007: 42).

Bütün bu verilerin ışığında küreselleşme ile ilgili üç ana unsurun dikkatleri üzerine çektiği söylenebilir. Bunlar; piyasaların genişlemesi, devletlere ve kurumlara meydan okuması ve yeni sosyal ve politik akımların doğmasıdır (Kaya, 2009: 2). Nitekim küreselleşme tek bir boyutu olan bir kavram değildir. Daha önce de bahsedildiği gibi küreselleşme, etkisini siyasi, sosyal ve ekonomik alanda da hissettiren zengin bir olgudur.

Kavramın zengin ve popüler olması sebebiyle, her düşünürün küreselleşmeye dair farklı bir açıklaması bulunmaktadır. Örneğin: Jacques Adda'ya göre küreselleşme, kapitalizmin dünyaya yayılışı iken (Adda, 2002: 9); ünlü Japon düşünür Ken'ichi Ohmae'ye göre ise küreselleşme, her şeyi değiştiren bir eğilim olup, ulus-devletler ve sendikaların onun karşısında elinin kolunun bağlanmasıdır (Went, 2001: 22'den aktaran; Cebeci, 2011: 6). Öte yandan Dani Rodrik ise devletler arasındaki güç yarışına dikkat çekerek, küreselleşmenin kapitalist dünyada küresel pazarlara açılma yeteneğinde olanlar ile olmayanlar arasındaki mücadele olduğuna dikkat çekmektedir (Rodrik, 1997: 16).

Düşünürler arasındaki bir fikir birliği olmaması neticesinde küreselleşmeye dair farklı anlamlar ve yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Günümüzde küreselleşme için hâlihazırda bulunan gruplandırma Aşırı Küreselleşmeciler, Şüpheciler ve Dönüşümcüler olarak ifade edilebilmektedir. Aşırı Küreselleşme ve Şüpheci grubunda anılan düşünürler için küreselleşmenin kavramsal, ideolojik ve siyasi yönlerine vurgu yaparak onu yadırgamak (Şüpheciler) ya da yüceltmek (Aşırı Küreselleşmeciler) eğiliminde oldukları ifade edilebilmektedir. Dönüşümcüler ise küreselleşmenin gerçekçi bir olgu olduğuna dikkat çekmekle beraber, devletlerin ciddi bir dönüşüm geçirdikleri ve küresel bir uygarlığın doğduğu savını desteklememektedirler (Şahin, 2007:64). Daha anlaşılır olması açısından sonraki paragraflarda her üç yaklaşımın önde gelen araştırmacılarının öne sürdüğü önermelere değinilmiştir.

Öncelikle Aşırı Küreselleşme taraftarları, küreselleşmenin toplumları refah, zenginlik ve özgürlüğe taşıyan bir durumu ifade ettiğini iddia ederek, daha çok neo-liberal düşüncelerin etkisi ile hareket etmektedirler (Şahin, 2007: 64). Yani genel görüşleri küreselleşmenin iyi bir olgu olduğu ve toplumların gelişimlerine katkı sağlayacağı yönündedir. Bazı Aşırı Küreselleşme taraftarlarının düşüncelerine bakılacak olursa;

Peter Drucker'a göre; küreselleşme, ulus-devlet sistemini küresel çoğulcu bir sisteme dönüştürmekte ve milli egemenlik kriterini bitirmektedir. Özellikle paranın transnasyonal özelliğe kavuşması yani anavatsız olması neticesinde milli ekonominin "milli" olma özelliğini elinden alınmakta ve neticede küresel medeniyetlerin oluşması ufukta görünmektedir (Drucker, 1997: 202).

Francis Fukuyama'ya göre; küreselleşme farklı kültürleri tamamıyla yok etmemekle beraber; küreselleşen dünyada, Batı ağırlıklı etkiler görünmekte ve bu nedenle ulusal kurumlar giderek önemini kaybetmektedir (Fukuyama, 2016: 387).

- Eric Hobsbawm ise küreselleşme neticesinde ulusların giderek önem kaybedip uluslar üstü yapıların önem kazanacağına dikkat çekerek ulus ve milliyetçilik kavramlarının gitgide önem kaybedeceğini iddia etmektedir (Hobsbawm, 1995:108).

- Son olarak Ke'ichi Ohmae ise ulus-devlet modelinin önem kaybettiğine, devletlerin ekonomik politikalar yapma ve istihdamı belirleme yetkilerinin uluslararası sermayeye geçtiğine ve böyle bir ortamda ulus-devlet modelinin artık işlerliğinin kalamayacağına vurgu yapmaktadır (Ohmae, 1995:117).

Bütün bu düşünürlerin de dikkat çektiği gibi Aşırı Küreselleşme taraftarlarının, modern dönemin uluslararası aktörleri olan ulus-devletlerin çöküşüne doğru bir gidişin olduğu düşüncesi, dikkate değerdir (Şahin, 2007: 66).

İkinci olarak Küreselleşme Şüphecilerinin tavırlarına ve kavrama dair tepkilerine bakılacak olursa; küreselleşme neticesinde dünya ölçeğinde yaşanan sıkıntılara, insanlığın büyük bir çoğunluğunun da bu sıkıntıları yaşadığına dikkat çektikleri görülecektir. Küreselleşme Şüphecileri yoğun olarak küreselleşmenin, ulus-devlet sistemini derinden etkileyebilecek bir olgu olmadığına ve hâlihazırdaki dünya uluslararası sisteminde ulus-devletin etkinliğinin değişmediğine dikkat çekerler. Özetle Küreselleşme Şüphecileri, küreselleşmenin hiçbir şeyi etkilemediğine inanırlar. Çoğunlukla Marksist kuramın etkisinde oldukları söylenebilecek başlıca Küreselleşme Şüphecilerinin görüşleri ise şu şekildedir:

- Richard Falk, ulus-devletlerin egemenliklerinin aşınmaya uğradığını kabul etmekle beraber, ulus-devletlerin yerini küresel veya bölgesel devletlerin almasını çok olası görmemektedir. Ona göre; ulus-devletlerin zayıflatılması bilinçli bir çabanın ürünüdür (Falk, 2002:8).

- Bernard Gerbier ise, daha sert bir söylemle içinde savaş olmayan ekonomi ağırlıklı bir emperyalizm dönemi içerisinde olduğumuzu iddia etmektedir (Gerbier, 1999:105).

- Samuel Huntington, biraz daha farklı bir bakış açısı geliştirerek; Batı medeniyetinin dünya ölçeğinde değer kazanmasından ziyade değer kaybettiğini iddia ederek, ulus-devletlerin en güçlü aktör olma durumunun devam edeceğini söylemektedir (Huntington, 2020:93).

- Immanuel Wallerstein ise, merkez ülkeler ile çevre ülkeleri arasındaki çekişmenin şiddetlendiğine vurgu yaparak, dünya çapında bir kaos oluştuğunu iddia etmektedir. Ulus-devletler, küreselleşen dünyada etkileri bakımından sınırlandırılmış olmakla beraber uluslararası arenada önemi devam etmekte ve başat aktör konumunu korumaktadır (Wallerstein, 1998:41).

Son olarak Aşırı Küreselleşmecilerin ulus-devletin sonunun geldiği düşüncesine ve Küreselleşme Şüphecilerinin hiçbir şey değişmedi tezlerine katılmayan Dönüşümcü grubu ise küreselleşmeyi modern toplum ve dünya düzenini yeniden düzenleyen sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşümün itici gücü olarak tanımlamaktadır (Cebeci, 2011: 11). Dönüşümcüler ile ilgili ayrıca bahsedilmesinde fayda olan bir husus ise, küreselleşmeye dair yaklaşımlarında onu bir bütün olarak görüp artı ve eksileriyle yaklaşmalarıdır (Şahin, 2007: 76). Bu çalışmada da küreselleşmeye dair yaklaşımlardan Dönüşümcü Yaklaşım esas alınmıştır.

Dönüşümcü ekolün tanınmış düşünürlerinin vurguladıkları konulara bakılacak olursa:

- Thomas Friedman, küreselleşmiş ekonomideki serbest piyasa sisteminin işlerliği için

sosyal güvenlikçi ulus-devletlerin varlığının gerekliliğine dikkat çekerek; ulus-devletlerin fonksiyonlarının değişerek varlığının devam edeceği yeni sorumluluklara sahip olacağını öngörmektedir (Friedman, 2002:28).

- Anthony Giddens ise, ulus-devletlerin küreselleşen dünyadaki yapılarının değiştiğini kabul etmekle beraber, uluslararası arenada başat gücün ulus-devletler olarak kalacağını iddia etmektedir. Giddens'a göre küreselleşme, ulus-devletlerin milli egemenlik ve milli kimlik unsurlarını değiştirmektedir (Giddens, 2000:7).

- Jürgen Habermas da Giddens'a benzer şekilde küreselleşen dünyada ulus-devletlerin ikamesini zor olarak görmekte ve ulus-devlete olan küreselleşme baskısı ile oluşan bir dönüşüm süreci olduğunu ifade etmektedir (Habermas, 2002:30).

- Anthony Smith ise, küreselleşen dünyada ulusun ve milliyetçiliğin aşılabileceğini düşünmenin yanlış olduğunu ifade ederek, küresel kültürün bireylere ortak inanç, itibar ve umut sağlamasını olası görmemektedir. Bu nedenle de Smith'e göre, küreselleşen dünyadan ulus-devletler başlıca siyasi aktör olma konumunu koruyacaktır (Smith, 2002'den aktaran Şahin, 2007:79).

3.Küreselleşen Ekonominin Güçlü Aktörleri: Çok Uluslu Şirketler

Küreselleşmenin en hissedilir yanının ekonomi alanında olması, uluslararası ticarete yaşanan yoğunluğun artmasına ve finans ve üretim alanlarının gelişmesine neden olmuştur. Bu durum da netice itibari ile siyasi gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bunlardan en kayda değer olanı, devletin ekonomik alanda kontrol ve yönlendirme gücünün büyük ölçüde çok uluslu şirketlere istemsiz olarak devredilmesidir (Şahin, 2007: 27). Bu devir neticesinde küreselleşen dünyada yeni ve güçlü aktörler olarak çok uluslu şirketler var olmaya başlamışlardır.

Tarihsel süreçlerine de yakından bakılacak olursa; özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde başlayan sanayi devrimi neticesinde ortaya çıkan güçlü sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu hammaddelere yönelmesi neticesinde ortaya çıkan diğer devletlerdeki faaliyetler; çok uluslu şirketlerin özünü oluşturmaktadır (Kıvılcım, 2013: 12). Tüm bu faaliyetler, yatırım olgusu ile ilişkilendirilmektedir. Bilindiği gibi çok uluslu şirketler köken ülkelerinin haricindeki ülkelere yatırım yaptıkları için çok uluslu sıfatı ile anılmaktadırlar. Bu noktada yatırımın kökenlerine inilecek olunursa, doğrudan yabancı sermayelerin farklı ülkelerde yatırım şeklinde ortaya çıkması, sömürge dönemine kadar uzanmaktadır. Öncelikle; 1800'lü yıllar İngiltere'nin kendi ülkesi için gerekli olan hammaddeyi sağlayabilmek için sömürgelerinde çeşitli fabrikaları kurması veya aynı şekilde petrol çıkarımını sağlamak için bu bölgelerde kurduğu girişimler, çok uluslu şirketlerin başlangıç hamleleri olarak sayılabilmektedir (Dündar, 2014: 2).

Çok uluslu şirketlerin bu anlayışla diğer ulus-devletlere yönelmesi giderek artan bir hızda ekonomik büyümelerini de beraberinde getirmiştir ve tarih sahnesinde güçlü dış politika aktörleri

olarak yer edinmişlerdir. Tahmin edileceği üzere küreselleşmenin ekonomik boyutu da bu büyümenin tetikleyici olmuştur.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu ise liberal politikalar neticesinde, serbest piyasa anlayışının daha yoğun bir biçimde hissedilmesi sonucunda dünyanın tek bir pazar çerçevesinde birleşmesini ihtiva etmektedir. Bu durumun özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılışı neticesinde özel mülkiyeti destekleyen kapitalist ekonomik görüşün rakipsiz ve ikamesiz bir duruma yükselişi ile dünya çapında hız kazandığı söylenebilir. Özellikle ulaşım teknolojilerindeki ucuzlama ve gelişmeler ülkeler arasındaki mal, sermaye ve emek alış verişini artırıp devletler arasındaki ekonomik faaliyetlerin de artmasını ve küresel bir ekonominin doğmasını sağlamıştır (Kıvılcım, 2013: 6). Küresel bir ekonominin oluşması ise, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın, işbirliğinin ve benzeşmenin artmasına sebebiyet vermektedir. Buna verilebilecek bir örnek; 1947'deki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) çerçevesinde ortaya çıkan ticaretin uluslararası arenada olabildiğince serbestleştirilmesidir. Bugünlerde ise GATT'ın yerini Dünya Ticaret Örgütü (WTO) almıştır (Kıvılcım, 2013: 6).

Bu kapsamda, küreselleşen ekonominin öne çıkan ve güçlü aktörleri konumuna gelen çok uluslu şirketler, siyasi sürecin de belirleyicileri konumuna evrilmektedirler (Cebeci, 2008: 6). Özellikle ulusal ekonomilerin küresel ekonomiye entegre bir yapıya bürünmeleri noktasında yabancı sermaye yatırımları, yeni teknolojik gelişmelerin transferi, pazarlama ve istihdam noktasındaki gelişmeler kalkınma konusunda geri kalmış devletlerin kalkınmasını ilerletmekte ve bu da söz konusu ülkelerdeki siyasi erki etkisi altına almaktadır (Kamacı, 2018: 5). İktisadi biçimden incelenecek olursa; kalkınma olgusu, uluslararası iş bölümünde daha yüksek bir konuma ulaşma ve yaşam kalitesinin yükselmesi olarak tabir edilebilir. Dikkat edilecek olursa, kalkınmanın olması için ilgili devletin kendi dışındaki devlet ekonomileri ile bütünleşmesi gerekmektedir (Gedikli, 2011:5).

Çok uluslu şirketlere dair genel bir değerlendirme yapılmak istenirse; çok uluslu şirketlerin şu özelliklerin bulunduğu söylenebilmektedir:

- Faaliyet alanları tek bir devlet ile sınırlı değildir.
- Merkezi bir denetim mekanizmasına sahiptirler.
- Tüm şirket bölümleri için ortak bir politika izlenmektedir.
- Küçük şirketlerin faaliyetlerini kontrol eden işletmelerdir (Gerşil, 2004: 2).

Bu bağlamda, küreselleşen ekonominin yeni aktörleri olan çok uluslu şirketler Aysen Tokol'un tabiri ile: genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir (Tokol, 2001: 1). Öte yandan Patrick Artisien ise, çok uluslu şirketler için toplam maddi kaynaklarının en az %20'sinin bağlı olduğu devlet dışındaki devletlerde olduğu ve karlarının en az %35'inin uluslararası faaliyetlerde kazanıldığına dikkat çekmektedir (Artisien, 1985: 5).

Günümüzün küreselleşen dünyasında ise çok uluslu şirketler, kendi ulus-devletlerinin koruyuculuğu altında başka ulus-devletlerin ekonomilerinde büyük pazarlar ve ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Çok uluslu şirketler, küreselleşen ekonomilerde kendi ulus-devletlerinden ziyade farklı devlet ekonomilerine neden yönelmektedirler? Şüphesiz ki, bu sorunun cevabı hızla küreselleşen dünyanın, küreselleşme dinamikleri içinde gizlidir. Hızlı küreselleşen ekonomik sistem neticesinde; ulusal sınırların dışına çıkmaya başlayan sermaye, vergi, emek gibi ekonomik olguların maliyetlerinin daha avantajlı konuma gelmesi bu kaymanın ana nedenlerinden biridir (Cebeci, 2008:6).

Ancak yine de tahmin edileceği üzere çok uluslu şirketlerin konuk ülkeye girişi ve yerleşmesi bahse konu olduğu kadar kolay olmamıştır. Özellikle sömürü düzeni neticesinde, sömürülen ülkelerde yoğun bir şekilde başlayan milliyetçilik ve ulusal olmayan malların millileştirilmeye çalışılması ve ithal ikameci anlayışlar çok uluslu şirketlerin bu ülkelerdeki faaliyetlerine karşı ciddi bir önyargı oluşturmuştur (Dündar, 2014: 3). Bu olumsuz hava, çok uluslu şirketlerin özellikle erken dönemde, yayılmasını ve güçlenmesini geciktirse de, 1985 yılından itibaren dünya çapında turizm, bilgi işlem, telekomünikasyon, otomotiv gibi unsurlar, yabancı sermayeyi çekmeye başlamış ve neticede çok uluslu şirketlere karşı takınılan olumsuz tutum giderek azalmaya başlamıştır (Dündar, 2014: 3).

Aslında özüne bakıldığında, çok uluslu şirketlerin yaptıkları küresel bir alışveriş neticesinde uluslararası ticaretin ilerlemesini sağlamaktır (Kıvılcım, 2013: 13). Bu ticari hacmin genişlemesinin ana sebebi Held ve McGrew'in de ifade ettiği gibi, yeni küresel kapitalist dünyanın temelinde çok uluslu şirketlerdir. 2001 yılındaki faaliyet gösteren çok uluslu şirket sayısı 65 bin civarında iken, bu şirketlere bağlı olarak faaliyette bulunan 850 bin civarında yerel işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin dünya çapındaki ticaret hacmi ise 18.5 trilyon dolardır. Bugüne geldiğimizde ise çok uluslu şirketler, dünya üretiminin yaklaşık %20'sine sahip olup, bağlı buldukları devletlerin GSMH'sine katkıları %11 civarlarındadır (Held ve McGrew, 2003: 37).

Forbes Dergisi'nin 2016 yılında yapmış olduğu bir çalışmaya göre ise, dünya çapındaki çok uluslu şirketlerin bağlı oldukları ülkelere göre dağılımı şu şekildedir: ABD 540, Çin 200, Birleşik Krallık 92, Almanya 50 ve Türkiye 11 şirket. Bu sayılar, gelişmiş ülke kategorisindeki devletlerin merkez ülkesi olması neticesinde örgütlenen çok uluslu şirketlerin sayılarının hayli fazla olduğunu gösterirken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler kategorisindeki devletlerin çok uluslu şirket ve ticaret hacminin gelişmiş devletlerin hayli gerisinde kaldığını göstermektedir (Kamacı ve Turan, 2018: 6). Bu yönü ile çok uluslu şirketler, gelişmiş ülkelerin küresel ekonomideki yeni hegemonik düzenlerinin elçileri olarak nitelenmektedirler.

Fortune'un yapmış olduğu başka bir incelemeye göre ise 2016 yılında dünyanın en fazla kazanan 20 çok uluslu şirketi Tablo-1'de verilmiştir (Fortune, 2016'dan aktaran Kamacı ve Turan, 2018: 6).

Tablo-1: 2016 Yılı İçerisinde Dünyanın En Çok Kazanan 20 Çok Uluslu Şirketi

Sıra	Şirket	Sektör	Gelirler (Milyar Dolar)	Karlar (Milyar Dolar)	Merkez Ülke
1	Wal-Mart	Perakende	482,1	14,7	ABD
2	State Grid	Enerji	329,6	10,2	Çin
3	China National Petroleum	Enerji	299,2	7,1	Çin
4	Sinopec Group	Enerji	294,3	3,6	Çin
5	Royal Dutch Shell	Enerji	272,1	1,9	Hollanda
6	Exxon Mobil	Enerji	246,2	16,1	ABD
7	Volkswagen	Otomotiv	236,6	-1,5	Almanya
8	Toyota Motor	Otomotiv	236,6	19,2	Japonya
9	Apple	Teknoloji	233,7	53,4	ABD
10	BP	Enerji	225,9	-6,5	Birleşik Krallık
11	Berkshire Hathaway	Finansal	210,8	24,1	ABD
12	Mc Kesson	Toptan	192,5	2,2	ABD
13	Samsung Electronics	Teknoloji	177,4	16,5	Güney Kore
14	Glencore	Enerji	170,5	-4,9	İsviçre
15	Industry&Commercia lBank of China	Finansal	167,2	44,1	Çin
16	Daimler	Otomotiv	165,8	9,3	Almanya
17	UnitedHealth Group	Sağlık	157,1	5,8	ABD
18	CVS Health	Sağlık	153,3	5,2	ABD
19	Exor Group	Otomotiv	152,6	0,8	İtalya
20	General Motor	Otomotiv	152,3	9,6	ABD

Tabloda dikkat çeken bir husus olarak ilk sırada yer alan Wal-Mart şirketinin geliri, dünyadaki 192 devletin milli gelirinden fazla bir durumdadır. Ayrıca tabloda yer verilmeyen diğer 80 çok uluslu şirketle beraber ilk 100 şirketin toplam geliri, dünyadaki ABD hariç bütün ülkelerin milli gelirlerinin üzerindedir. Çok uluslu şirketler bu yapıları nedeniyle, dünya ölçeğinde birçok ulus-devleti ekonomik güç bakımından geride bırakarak küreselleşmiş dünyanın en önde gelen aktörleri arasına girmektedirler (Kamacı ve Turan, 2018: 6).

Ancak yine de her ne kadar çok uluslu şirketler küresel aktörler olarak tarih sahnesinde yerlerini almış olsalar ve belirgin bir şekilde faaliyet alanları içerisindeki ülkelerin ekonomi politikalarında belirleyici rol oynasalar da; aynı zamanda bu devletlerin yasalarına aykırı bir şekilde faaliyetlerini icra edemezler. Bu nedenden ötürü; küreselleşme ile ulus-devletlerin dış politikada ekonomik alandaki güçlerinin çok uluslu şirketler gibi bazı ulus-devlet üstü yapılanmalara devredilmesi şimdi ve yakın gelecekte ulus-devletin başat siyasal aktör olma konumunu değiştirmemiştir (Yavuz ve Sivrikaya, 2009: 11).

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra çok uluslu şirketlerin büyük miktarlarda sermaye akışını izledikleri gerçeğinden hareketle, bu şirketlerin daha yüksek kar elde edecekleri, vergilerin ve ücretlerin yüksek olduğu bölgelerden, görece daha düşük olduğu bölgelere doğru bir gidişin söz konusu olduğu görülebilmektedir (Kılıvcım, 2013: 14). Bunun başlıca sebebi, en nihayetinde maddi kaygılardır. Bu noktada; gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru giden bu akış olumsuz olarak karşılanmamalı, misafirlik eden devletlerin refah, ekonomi ve en önemlisi de istihdam konusundaki rahatlamaları göz ardı edilmemelidir. Küreselleşme gerçeğinden hareketle, önünde durulamaz bu gerçeğin akışını engellemeye çalışmaktan ziyade onun faydalarından yararlanmak daha makul bir davranış biçimidir. Bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler statüsünde bulunan Türkiye için de benzer durumlar söz konusudur. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu bağlamda Türkiye'nin kuruluşundan itibaren ekonomik sisteminin dönüşümü ve çok uluslu şirketlerin Türkiye'deki faaliyetleri değerlendirilmiştir.

2. Türkiye'nin Ekonomik Tarihine Bir Bakış ve Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Gelişimleri

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı gücü neticesinde yıpranmış bir devlet konumuna gelen Osmanlı İmparatorluğu, bu büyük savaş öncesinde de süregelen ağır savaşların sonucunda oldukça zayıflamış durumdaydı. Bu durumun sonucunda ülke topraklarının büyük bölümü işgal altında bulunduğundan, kurtuluş mücadelesi kapsamında son bir savaş daha yapılarak ülke toprakları düşmandan arındırılmıştı. Ancak bu son savaş neticesinde kuruluş temelleri atılan ve nihayetinde cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni bir devlet olarak tarih sahnesinde yer alan Türkiye, insan gücünü önemli ölçüde kaybetmiş bir devletti. Bütün bunlara ek olarak da savaşların sonucunda ülkede önemli bir sermaye kesimini oluşturan Müslüman olmayan halkın devleti terk etmesi ekonomik açıdan zor durumdaki bir ülkenin kuruluş çabasını da beraberinde getiriyordu. Bu durum ekonomik açıdan değerlendirildiğinde emek bölümünün temelini esas alan insan gücünden yoksun bir devlet olarak doğan ve etkili sermaye sistemi de bulunmayan Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınması için dış yatırımlara ihtiyacı göze çarpmaktadır (Koçtürk ve Eker, 2012: 4).

Bu vahim durumda siyasal olarak bağımsızlık kazanmış bir devletin, ekonomik olarak da tam bağımsızlığını kazanması bağlamında son derece önemli olarak yapılan ilk atılım, Osmanlı'dan Türkiye'ye kalan yabancı sermayeye ait kamu sahalarının milli hale getirilmesi olmuştur. Daha sonrasında gelen 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ulusal yetki alanına saygı ve ortak kazanç bağlamlarında faaliyet gösterilmesi esas olmak üzere doğrudan yabancı yatırımlara açık olduğu belirtilmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 4). Bu karar tahmin edileceği üzere bir kırılma noktası

olmuş, bu tarihten sonraki süreçte Türkiye doğrudan yabancı yatırımlar için yeni bir pazar konumuna gelmiştir. Bu durum küreselleşme ışığında ele alınacak olursa, doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik küreselleşmenin basamaklarından birisi olma özelliğini taşımaktadır. Bu nedenle, doğrudan yabancı yatırımlara kendisini açan Türkiye de ekonomik küreselleşmeye açık bir devlet konumuna gelmiştir denilebilir. Ancak burada usulün farklılığına dikkat çekilmelidir. Çünkü Osmanlı ekonomisinde devlet, dış sermaye yatırımlarını doğrudan alırken, Türkiye Cumhuriyeti döneminde bu, Türk şirketleri ve kurumları ile ortaklık şeklinde olmuştur (Koçtürk ve Eker, 2012: 5). Yine de yaklaşımın farklılığı, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik küreselleşmenin bir basamağı olması hususunu elinden almamaktadır. Her halükarda, Türkiye'nin ekonomik küreselleşmesinin kuruluşu ile beraber başladığı söylenebilmektedir.

Devam eden tarihsel süreç içerisinde özellikle 1929 Büyük Buhranı sonrasında devletçi politikalara yönelen Türkiye, doğrudan dış yatırımlar konusunda ilgisiz ve şüpheli bir konuma geçmiştir (Saray, 2011: 10). Bu nedenle bu tarihten sonraya bakıldığında, Türkiye'nin ekonomik küreselleşmesinin biraz daha durağan seyrettiği görülebilmektedir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlese de genel itibarıyla bozulmadan gelmiş, savaş sonucunda ise Türkiye'nin ekonomi politikası bütünüyle değişmiştir. Bu değişime neden olan hususlara değinilecek olursa, özellikle 1944 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurumlarına değinilmesinde fayda vardır. Bilindiği gibi Bretton Woods Konferansları sonucunda kurulan her üç kurum, İkinci Dünya Savaşı'nın yıprattığı ekonomiyi toparlamak amacıyla kurulmuştu. Başlangıçta yoksullukla mücedale ve gelişmekte olan ülkelere gerekli maddi olanakları sağlamak için kurulan IMF ve DB, zamanla kuruluş çizgisinden sapmaya başlamıştır. Bu değişimin en önemli örneği, IMF'ye borcunu ödeyemeyen devletlerin, IMF programını uygulamayı taahhüt etmesi ile ilgili ülkenin, DB'nin programlarından da yararlanabilmesidir. Bu dönüşüm, gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan diğer ülkeler gibi Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Buna ek olarak DTÖ de uluslararası ticareti sağlayan örgüt olarak sahneye çıkmıştır. Üç kurumun birbiri ile koordineli hareket etmesi ile gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan Türkiye'yi de ilgilendiren ekonomik küreselleşmenin hızlandığı görülebilmektedir. Bu durum da küreselleşen ekonominin güçlü aktörleri olarak uluslararası arenada yerlerini alan çok uluslu şirketlerin, Türkiye'de de etkin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Göngen, 2013:12).

Devam eden süreçte, 1951 yılında kabul edilen 5821 Sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ve 1954 yılında kabul edilen 6224 Sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" Türkiye'nin ekonomik küreselleşmesini tesis eden kanunlardır. Bu kanunlar ile de 1929 Buhranı neticesinde kendi ekonomik küreselleşmesini durağanlaştıran Türkiye, kendisini yeniden ekonomik küreselleşmeye açık hale getirmiştir. Özellikle 6224 Sayılı Kanun, kısmi değişikliklerle beraber neredeyse günümüze kadar geçerliliğini korumuş bir kanundur. Ancak yine de belirtilen kanunlar, Türkiye'ye beklenen dış yatırımları çekmede yetersiz kalmıştır (Saray, 2011: 11).

1960 yılına gelindiğinde ise, planlı ekonomik önlemlerin alınması Türkiye ekonomisinin devam eden on yıllık süreçte % 9'luk bir büyüme sağladığını göstermektedir (Dumludağ, 2003: 19). 1970 yılı ise dünya genelinde gelişmekte olan ülke kategorisinde olan devletlerin doğrudan yabancı yatırımlarına karşı olan isteksiz tutumu neticesinde bir duraklama dönemi olarak

Türkiye'ye de yansımıştır ve 60'lı yılların büyüme etkisi kendisini nötr bir konumda bulmuştur (Saray, 2011: 12). Bu sürece kadar geçen dönem, özellikle kendisini ithal ikameci anlayış ile karakterize etmektedir (Yavan, 2012:7).

1980 yılına gelindiğinde ise Türkiye açısından bir kırılma noktası yaşanmıştır. Bu döneme kadar özellikle "Türk Parası Kıymetini Koruma" hakkındaki 17 Sayılı Karar yerine alınan ve peş peşe gelen 1983 tarihli 28 Sayılı Karar ve 1984 tarihli 30 Sayılı Karar neticesinde değiştirilmiştir. Bu tarih Türk firmalarının ihracat yönündeki engellerinin kaldırılmasını sağladığı için Türk ekonomik küreselleşmesinin bir miladı olarak görülebilir. Nitekim ilerleyen süreçte yurt dışına yatırım yapan firma sayısındaki inanılmaz artış için Nuri Yavan, Türk ekonomik politikası için bir geçiş dönemi, Türk firmaları için ise bir uyanış dönemi olduğu değerlendirmesini yapmaktadır (Yavan, 2012: 11). Bu süreçten itibaren Türkiye, doğrudan dış yatırım almakla kalmayıp, doğrudan dış yatırım da yapan bir ülke konumuna gelmiştir. Nitekim dışa dönük bir ekonomik model geliştiren Türkiye, bu politikası sayesinde önemli ölçüde doğrudan dış yatırımı da çekmeye başlamıştır (Kamacı ve Turan, 2018: 8). 24 Ocak Kararları Dönemi olarak da ifade edilebilecek bu döneme bakıldığında, Türkiye'nin hızla ithal ikameci anlayışı terk ettiği görülebilmektedir. Bu karar paketinin öne çıkan başlıca unsurları ise şu şekildedir: esnek kur, ihracata teşvik, faiz oranlarının serbestisi, ithalat üzerindeki miktar kısıtlarının kaldırılması ve gümrük vergilerinin indirilmesi. Ancak bunların da ötesi en önemli reform olarak, Türk parasının konvertibilite edilebilmesi yani başka bir değere dönüştürülebilmesi olarak ifade edilebilir. Bütün bu gelişmeler tahmin edileceği üzere, Türkiye'ye doğrudan yabancı sermaye girişlerinin önündeki barikatları kaldırmış ve neticede Türkiye'nin ekonomik küreselleşmesini hızlandırmıştır (Koçtürk ve Eker, 2012: 6). Doğru bir açıdan değerlendirilirse, hızla küreselleşen dünyada Türkiye, küreselleşme karşısında yer almaktansa onun faydalarından yararlanmak için kendisini ekonomik küreselleşmeye açık bir hale getirmiştir.

1990 sonrası döneme bakıldığında ise Türkiye'nin, hızla doğrudan yabancı sermaye girişinin etkisi ile ciddi bir ekonomik küreselleşmesinin olduğu görülebilmektedir. Rakamlara da dikkat edilecek olursa Türkiye, 1990 yılında ilk kez bir milyar doların üzerinde yatırım seviyesini yakalamıştır. Bu rakam da göstermektedir ki Türkiye, 1990 yılında kişi başına doğrudan yabancı yatırım oranında en büyük rakibi Çin'i bile geride bırakmıştır. Bu noktada özellikle 1 Ocak 1996 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında kurulan Gümrük Birliği'nden bahsedilmesinde yarar vardır. Bilindiği gibi Türkiye - AB arasında varılan bu mutabakat sonucu, AB'den ithal edilen ürünlerde gümrük vergileri, eş etkili tedbirler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaya konmuştur. Bu durum da tahmin edileceği üzere, Avrupa'dan ithal ürünlerin gelişini hızlandırmış ve neticede Avrupa temelinde kurulmuş çok uluslu şirketlerin Türkiye'deki faaliyetleri artmıştır (Nart, 2010: 1). Bu da Türkiye'nin hızla küreselleşen dünya ekonomisindeki yerini almaya kararlı olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Devam eden süreçte, Türkiye sürekli olarak doğrudan yabancı yatırım konusunda büyümeye devam etmiştir (Koçtürk ve Eker, 2012: 6).

Ek olarak 2003 yılında kabul edilen 4875 Sayılı "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu" ise bütün bu gelişmelere paralel olarak doğrudan dış yatırımın Türkiye'de sıçrama yapmasını sağlamıştır (Saray, 2011: 13). 2009 senesinde ise, Türkiye'nin dış sermaye çekmesi yurt içi kurum

ve şirketlerin yabancı şirketlerce satın alınması şeklinde olmuştur. Bu dönemden sonra da tahmin edileceği üzere Türkiye, çok uluslu şirketler için misafir eden ülke konumuna gelmeye başlamıştır. Bu durum da küreselleşen dünyanın güçlü aktörleri konumundaki çok uluslu şirketlerin, Türkiye’de de faaliyetlerini artırmasına ve Türkiye’nin küresel ekonomik pazarda daha fazla yer almasına neden olmuştur.

Bu süreçten sonra hızla büyümeye başlayan Türkiye ekonomisi, 2019 yılına geldiğinde oldukça önemli sayıda çok uluslu şirketlere ev sahipliği yapmıştır. Bu duruma bir örnek oluşturması açısından Capital Dergisi’nin her yıl yayınlamış olduğu Türkiye’nin en çok ciro yapan ilk on şirketi listesi Capital-500 Tablo-2’de gösterilmiştir.

Tablo-2: 2019 Yılı Türkiye’nin En Çok Ciro Yapan Şirketleri

Sıra	Şirket	Sektör	Ciro (Milyar TL)
1	Tüpraş	Enerji-Petrol	89,600
2	Türk Hava Yolları	Ulaşım	75,118
3	Petrol Ofisi	Enerji-Petrol	53,662
4	OPET Petrolcülük	Enerji-Petrol	46,380
5	BİM Birleşik Mağazalar	Perakende	40,211
6	Shell&Turcas Petrol	Enerji-Petrol	39,325
7	Ford Otosan	Otomotiv	39,209
8	Ahlatçı Kuyumculuk	Kuyum	34,752
9	Arçelik	Elektrik-Elektronik	31,942
10	RC Rönesans İnşaat	İnşaat	27,742

Kaynak: <https://www.capital.com.tr/Listeler/Capital-500>

Liste dikkatle incelenecek olursa, Türkiye’nin yerli firmaları ile ortaklık şeklinde bir politikada faaliyet gösteren Shell, Ford vb. firmalar öncelikle göze çarpmaktadır.

Bu noktaya kadar, Türkiye’nin gelişmekte olan ülke kategorisinde, serbest piyasa mekanizmasını doğru şekilde işlettiği söylenebilir. Ancak yine de genel olarak bakıldığında bu rakamlara rağmen dış ticaretinde ithalat konusunda, ihracat karşısında bir üstünlük görülebilmektedir. Bu durumun genel sebebi, doğrudan dış yatırımın çok uluslu şirketler tarafından gelişmekte olan ülkeler yerine gelişmiş ülkeler kategorisindeki devletlerde yoğunlaşmasıdır. İşte doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi Türkiye’nin ithal ettiği ürünleri devlet sınırları içerisinde ikame edebilmesine yardımcı olacak ve neticede kalkınma ve istihdam yüksek oranda sağlanabilecektir. Türkiye bu noktada her gelişmekte olan ülke gibi doğrudan yabancı yatırımlara ihtiyaç duymaktadır ve henüz istediği seviyeye gelmiş olarak görülememektedir (Kaymakçı, 2013:13).

5. SONUÇ

Küreselleşme, geçmişte çeşitli dinamikleri görülmüş bir olgu olsa da günümüz toplumunun bilgi çağında olması ve ulaşım maliyetlerindeki inanılmaz ucuzlama sayesinde küreselleşmenin etkisi günümüzde hiç olmadığı kadar etkindir. Bu bağlamda özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyada kapitalizmin hâkim ekonomik ideoloji olması, devletlerin serbest pazar mekanizması içerisinde yer almasını hızlandırmıştır. Bu çerçevede Dünya çevresinde eski komünist ülkeler de olmak üzere birçok devlet, doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekmek için çeşitli atılımlarda bulunmuşlardır. Doğrudan yabancı yatırımların kendi devleti dışında da devletlerin topraklarında faaliyet göstermeleri, küreselleşen dünyanın yeni aktörleri konumuna gelen çok uluslu şirketlerin doğuşunu sağlamıştır.

Bu noktada serbest pazar mekanizmasının etkin bir şekilde yürütülmesi ve neticede devletlerin ekonomik alandan düzenleyici rollerini çekmesi sonucunda çok uluslu şirketlerin, ulus-devletlerin ekonomik politikalar geliştirme ve daha da önemlisi ekonomik egemenliğine ciddi bir darbe indirdiğine dair görüşler bulunmaktadır. Post- modernist görüşün etkisinde olan bu düşünce, küreselleşme neticesinde küreselleşen ekonominin de ulus-devletin sonunu getireceğini iddia etmektedir.

Bu çalışmada küreselleşen ekonominin ulus-devlet ekonomisine gerçek etkileri gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye örneği üzerinden incelenmiştir. Özellikle kurtuluş mücadelesi sonucunda emek ve sermaye gücünden oldukça geri bir durumda yeni kurulan bir devletin zaman içerisinde gelişimi konunun anlaşılması açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Türkiye örneğinde de görüldüğü üzere, özellikle İzmir İktisat Kongresi sonrası ortaklık şeklinde ülke sınırları içerisine çekilen doğrudan yabancı yatırımlar ve daha sonrasında “Türk Parası Kıymetini Koruma” hakkındaki 17 Sayılı Karar Türkiye’nin ithal ikameci politikalarına güzel örnekler oluşturmaktadır. 1980 yılında ise ithal ikameci politikadan vazgeçen Türkiye, dış yatırımlara tamamı ile açılmakla beraber kendisi de dış yatırımlar yapmaya başlamıştır. Devam eden süreçte ise günümüzde Türkiye, hem ülke içerisinde önemli ortaklıklar sağlamış hem de dünya çapında önemli şirketlerin sahibi bir devlet konumuna gelmiştir.

Türkiye, ekonomik bakımdan bakıldığında gelişmekte olan ülke kategorisindedir. Ancak tarihsel süreç içerisindeki başarılı ekonomi politikaları neticesinde önemli bir konuma da yükselmiştir. Her ne kadar şu an için arzu edilen noktada olunamasa da gelecekte bu konuma ulaşabilmek oldukça olası görünmektedir. Bu başarının gelmesi doğru ekonomik politikalar sayesinde olmuştur.

Türkiye örneği üzerinden yola çıkılırsa, çok uluslu şirketlerin ulus-devlet ekonomilerindeki egemen aktör konumuna gelmiş olmaları tezi çok mantıklı gelmemektedir. Özellikle üçüncü bölümde anlatılan Türkiye örneğindeki gibi gelişmekte olan ülkeler de çeşitli politikalar ile çok uluslu şirketlerin ekonomik etki alanını sınırlayabilmektedirler. Bu bakımdan bakıldığında küreselleşen ekonominin güçlü aktörleri çok uluslu şirketlerle kıyaslandığında hala ulus-devletlerdir. Bundan dolayı post- modernist bakış açısının iddia ettiği gibi ulus-devletin ekonomik özgürlüğünü kaybettiği iddiası çok da makul değildir.

Küreselleşme günümüzün önemli bir gerçeği olmakla beraber, doğru politikalar onun zararlarından çok faydalarından da yararlanılabileceğini göstermektedir. Bu bakımdan Dönüşümcü bakış açısı perspektifinden yola çıkarak ulus-devletlerin küreselleşme karşısında doğru tutumlarla hareket etmesi kendi lehlerine olarak görülmektedir

KAYNAKÇA

- Adda, J. (2002). *Ekonominin küreselleşmesi*. (Çev. S. İnceci). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1996)
- Akça, G. (2005). Postmodernite ve ulus devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2),232-257.
- Artisien, P. F. R. (1985). Joint ventures in Yugoslavia: Opportunities and constraints. *Journal of International Business Studies*, 16(1), 111-135.
- Ayan, E. (2010). Küreselleşme-ulus devlet karşıtlığının gerçeklikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(14) 75-87.
- Aydemir, C., Arslan İ. Ve Uncu, F. (2012). Doğrudan yabancı yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 69-104.
- Cebeci, İ. (2011). Küreselleşme yaklaşımları kapsamında küreselleşme sürecinin tarihsel değerlendirilmesi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (4), 359-384.
- Cebeci, K. (2008). Küreselleşme bağlamında ulus-devletin egemenlik gücünün dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, (71),23-39.
- Chatterjee, P. (2012), *Whoose imagined community?*. G. Balakrishnan (Ed.) *Mapping the nation* içinde. United Kingdom: Verso.
- Dumludağ, D. (2003). Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel gelişimi. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (96), 241-273.
- Dündar, E. (2014). Uluslararası ticaret hukukunda doğrudan yabancı yatırımlar ve çok uluslu şirketler incelemesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(41), 273-282.
- Drucker, P. (1997). *Kapitalist ötesi toplum*. (Çev. B. Çorakçı). İstanbul: İnkılâp Kitabevi. (Orjinal yayın tarihi, 1993)
- Erkiş, İ. U. (2013). Ulus devletin tarihsel gelişimi üzerine. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (26), 54-76.
- Falk, R. (2002), *Yırtıcı küreselleşme: Bir eleştiri*. (Çev. A. Çaksu), İstanbul: Küre Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1999)
- Friedman, T. (2002). *Küreselleşmenin geleceği lexus ve zeytin ağacı*. (Çev. E. Özсарay). İstanbul: Boyner Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1999)
- Fukuyama, F. (2004). *State-building: Governance and world order in the twenty-first centur*. United Kingdom: London Profile Books.
- Fukuyama, F., (2016), *Tarihin sonu ve son insan*. (Çev. Z. Dicleli). İstanbul: Profil Kitap. (Orjinal yayın tarihi, 1992)

- Gedikli, A. (2011). Çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerin kalkınması üzerine etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 96-146.
- Gerbier, B. (2002). *Kapitalizmin bugünkü aşaması olarak jeo-ekonomik emperyalizm*. (Çev. F. Başkaya). Ankara: Ütopya Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1999)
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden Dünya*. (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Alfa Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1999)
- Göngen, M. A. (2013). Küreselleşmenin ekonomik boyutu küreselleşmeyi yöneten üç ana kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 117-134.
- Habermas, J. (2019). *Öteki olmak ötekiyle yaşamak*. (Çev. İ. Aka). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Held, D. ve McGrew, A. (Ed.). (2003). *The global transformations reader*. USA: Polity Press.
- Hobsbawn, E. (2020). *1780'den günümüze milletler ve milliyetçilik*. (Çev. O. Akınhay) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1990)
- Huntington, S. P. (2018). *Medeniyetler çatışması*. (Çev. M. Yılmazı) İstanbul: Vadi Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1996)
- Kamacı, A. ve Turan, M. (2018). Küreselleşme sürecinde çok uluslu şirketlerin ekonomik açıdan değerlendirilmesi. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(2), 81-92.
- Kaya, M. (2009). Küreselleşme yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13), 1-16.
- Kaymakçı, O. (2013). Küresel ekonomide çok uluslu şirketler ve Türkiye'deki yansımaları. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 224-249.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme olgusu ve çokuluslu şirketlerin küreselleşme süreci üzerindeki rolü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Koçtürk, M. ve Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çok uluslu şirketlerin gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18(1), 35-42.
- Koyuncu Turan, F. (2017). Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve istihdam arasındaki ilişki: Türkiye uygulaması (1990-2015). *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 7(2), 17-24.
- Kürşat, Y. ve Ertürk, E. (2018). Türkiye'de faaliyette bulunan çok uluslu şirketlerin kontrolündeki yabancı şirketlerin vergi yüklerinin analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(109), 181-202.
- Levitt, T. (1983). *The globalization of markets*. USA: Harvard Business Review.
- Marcuse, P. (2000). *The language of globalization*. USA: Monthly Review.
- McLuhan, M. (1962). *The gutenberg galaxy*. Canada: University of Toronto Press.
- Çolpan Nart, E. (2010). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkileri: Panelveri analizi. *Journal of Yasar University*, 17(5), 2874-2885.
- Ohmae, K. (1995). *The end of the nation state*. United Kingdom: Harper Collins Publishers.
- Rodrik, D. (1997). *Küreselleşme sınırı aştı mı?* (Çev. F. Ünsal). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık. (Orjinal yayın tarihi, 1997)
- Saray, M. O. (2011). Doğrudan yabancı yatırımlar istihdam ilişkisi: Türkiye örneği. *Maliye Dergisi*, (161), 381-403.

- Sarı Gerşil, G. (2004). Küreselleşme ve çok uluslu işletmelerin çalışma ilişkilerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1),147-157.
- Şahin, K. (2007). *Küreselleşme tartışmaları ışığında ulus devlet*. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Şaylan, G. (1995). *Değişim, küreselleşme ve devletin yeni işlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*,3(2),33-47.
- Tokol, A. (2001).Çok uluslu şirketler ve endüstri ilişkilerine etkileri. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(2), Erişim Adresi <http://www.isguc.org/?p=article&id=63&cilt=3&sayi=2&yil=2001>.
- Wallerstein, I. (1998). *Liberalizmden sonra*. (Çev. E. Öz). İstanbul: Metis Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1995)
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve toplum*. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları. (Orjinal yayın tarihi, 1922)
- Yavan, N. (2012). *Türkiye'nin yurt dışındaki doğrudan yatırımları: Tarihsel ve mekânsal perspektif*. *Bilgi Dergisi*, (63),237-270.
- Yavuz, C. ve Sivrikaya D. (2009). Küreselleşmenin aktörlerinden çokuluslu şirketler ve yönetim, *Ordu Üniversitesi Açık Arşiv Sistemi*, Erişim adresi <http://earsiv.odu.edu.tr:8080/xmlui/handle/11489/589>.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

FRANSA ULUSAL BİRLEŞME PARTİSİ VE GÖÇMEN KARŞITLIĞI¹

Bekir HALHALLİ

Dr. Uluslararası İlişkiler Bölümü
hiwyan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7148-0505

Atıf/Citation: Halhalli, B. (2021). Fransa Ulusal Birleşme Partisi ve Göçmen Karşıtlığı. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 10(1), 170-190.

Öz

Bu çalışmada Fransa'da Ulusal Birleşme Partisi (RN - Rassemblement National)'nin söylemi, Eleştirel Söylem Analizi yoluyla analiz edilecektir. Ampirik analizin ana sorusu şudur: RN, göçmen karşıtlığı temalarını söylemsel strateji olarak nasıl kullanmaktadır? Çalışmanın ana sorusuna yanıt verilmeye çalışırken yükleme, uslama ve ima yolu/adlandırma stratejileriyle sergilendiği söylemler gösterilmiştir. Aynı zamanda sadece söylemsel düzeyde kalınmamış, söylemi destekleyen pratikler de ele alınmaya çalışılmıştır. Ampirik analizde gazete içerikleri, partinin web siteleri, yayınlanmış akademik kitaplar ve makaleler, parti programları, kamuya açık konuşmalar ve sosyal medya söylemleri ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Bu çerçevede, RN'nin kullandığı dışlayıcı söylemsel pratiklerle sosyal gerçekliği nasıl inşa ettiği incelenmektedir. Bu çalışmada, 11 Eylül 2001 tarihinden günümüze Avrupa'daki göçmen karşıtlığı yükselişinin mümkün olduğunca kapsamlı bir profilini incelemek üzere Fransa seçilmiştir. Fransa'nın seçilmesinde RN'nin ulusal ve yerel seçimlerde, Le Pen'in ise başkanlık seçimlerinde önemli seçim başarılarına imza atması etkili olmuştur. RN, söylemsel stratejiler yoluyla, göçmenleri sorunların kaynağı ve kendi toplumlarının ötekisi olarak inşa etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Birleşme Partisi, Göç karşıtlığı, Göçmen karşıtlığı, Eleştirel Söylem Analizi, Le Pen

¹ Bu makale, Bekir Halhalli'nin 2020 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda hazırladığı "Batı Avrupa'da Popülist Radikal Sağın Öteki İnşası ve Söylemsel Stratejileri: Hollanda, Avusturya ve Fransa Örnekleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

THE FRENCH RASSEMBLEMENT NATIONAL PARTY AND ANTI-IMMIGRATION

ABSTRACT

In this study, the discourse of the National Rally (RN - Rassemblement National) in France will be analyzed through Critical Discourse Analysis. The main question of empirical analysis is: How does RN use anti-immigration themes as discursive strategies? While trying to answer the main question of the study, three main strategies; referential/nomination strategies, predication strategies and argumentation strategies were shown. At the same time, not only at the discursive level, but also the practices that support the discourse are tried to be addressed. In the empirical analysis, newspapers, party's official websites, published academic books and articles, party programs, public speeches and social media discourses were examined in detail. In this framework, we examined how RN constructs social reality with the exclusionary discursive practices. In this study, France has been selected to in order to carry out a comprehensive examination of profile of the rise of anti-immigrants in Europe since September 11, 2001. RN's achievements in national and local elections and Le Pen in presidential elections were effective in the election of France. Through discursive strategies, RN has labeled immigrants as the source of problems and the other of their own society.

Keywords: *Rassemblement National, Anti-immigration, Anti-immigrant, Critical Discourse Analysis, Le Pen*

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ortalarında Fransa, Kuzey Afrika'daki Fransız kolonilerinden işçi almaya başlamıştır. Fransa ile Mağrip bölgesi ülkeleri arasında iki taraflı anlaşmalar yapılmış ve Lyon, Marsilya ve Paris gibi şehirlere binlerce işçi yerleşmiştir. Fransız ekonomisi göçmen işçilere büyük ölçüde bağımlı olduğundan, Fransız şirketleri yabancı işçi istihdam etmiştir (Freedman, 2004:23). Genel olarak ev sahibi Avrupa toplumlarında ve özel olarak Fransa'da göçmenliğe yönelik sert tutumlar bağlamında kırılma noktası, 1970'li yıllarda, işgücü piyasaları kapasitesini aştığında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, ekonomik kriz nedeniyle ortaya çıkan güvensizliklerle güçlenen kıt kaynaklar için sıfır toplamlı rekabet, başlangıçta politik spektrumun en uç noktalarındaki söylemlerde yer alsa da sonrasında siyasi ve sosyal ana akımlar arasında konumlanmıştır (Bauman, 2011:14).

1974 yılında kötü ekonomik koşullar, artan işsizlik ve göçmenlerin Fransız vatandaşları tarafından reddedilmesinin bir sonucu olarak, Fransız hükümeti göçü durdurmuştur. Ne var ki yasadışı göç ve göçmen ailelerin gelişi durmamıştır (Freedman, 2004:24). 1980'lerde Ulusal Birleşme Partisi (RN) "sıfır tolerans" politikasını uygulayarak göç ve göçmenlerin ulusal kimliğe karşı tehlike oluşturduğunu ileri sürmüştür (Aras ve Sağiroğlu, 2018:63). Bununla birlikte, 1990'larda ve özellikle de 9/11 saldırıları sonrasında ikinci bir kırılma noktasına tanık olunmuştur; bu kez dini, kültürel ve tarihi argümanları harmanlayan göçmen karşıtı söylem güç kazanmıştır (Taras, 2013:43). 2003 yılında, Müslümanların entegrasyonunu teşvik etmek amacıyla Fransız hükümeti, Fransız Müslümanlarını hükümet karşısında temsil etmek ve Fransa'nın Müslüman nüfusu ile ilgili konuları tartışmak için Conseil Français du Culte Musulman'ı kurmuştur. 2008 yılında hükümet banliyölerde istihdam, eğitim ve barınma fırsatlarını artırmak için "Banliyölere Yeni Politika" (Une Nouvelle Politique Pour Les Banlieues) adlı bir entegrasyon planı yayınlamıştır (Archick ve diğerleri, 2011:13).9/11'in artırdığı

güvensizlik duygusundan ve küresel ekonomik krizden beslenen popülist Ulusal Birleşme Partisi, eski önyargıları dar ve milliyetçi bir yönde harmanlamıştır. Dolayısıyla 9/11'de New York'ta İkiz Kulelere gerçekleştirilen saldırılar, Popülist radikal sağın güvensizlik ortamını kullanabileceği bir ortama yol açmıştır. Ulusal Birleşme Partisi, özellikle Müslüman göçmen topluluklarını kültürel uyumsuzluk ile suçlamıştır. Bu bağlamda, göç karşıtı eğilimin daha çok İslamofobiye yoğunlaştığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Şu paragraf, çalışmanın amacı açısından açıklayıcıdır:

“Yabancı düşmanlığı, iki binli yılların başından itibaren Avrupa’da yükseliş eğilimindedir. Bu eğilimde 11 Eylül 2001 saldırıları, 2008’de başlayan ekonomik kriz ve 2010’da Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı etkisine alan “Arap Baharı” hareketleri kırılma noktalarını oluşturmuş, 11 Eylül olayları sonrası yabancı düşmanlığı Müslümanlara karşı tutumla hemen hemen aynı anlama gelmiştir. Ekonomik krizin yaşamsal refah üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle, 2000 yılı sonrasında Avrupa devletlerinin siyasetinde ırkçı ve popülist söylemlere sahip aşırı sağ fikirlerin daha çok destek bulması, yabancı düşmanlığındaki yükselişi âdeta normalleştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik tanımının değişmesi, yabancıların Avrupa Birliği’ne (AB) üye devletlerde bireysel, toplumsal ve bölgesel düzeyde güvenlik tehdidi olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır (Bekar, 2018:1).”

Avrupa'nın en büyük Müslüman nüfusunun (yaklaşık 5 milyon) Fransa'da olduğu tahmin edilmektedir. Fransa'da Kuzey Afrika göçmenlerinin doğum oranı hızla yükselirken, Fransızların doğum oranı düşmekte ve bu da beyaz Fransız nüfusunun etnik korkularına katkıda bulunmaktadır (Freedman, 2004:17). Başta Fransız Müslümanlar olmak üzere göçmenlerin çoğunun laikliği, Fransız değerlerini ve Fransız kültürel geleneklerini benimsemesini zorlaştıran, ev ve iş bulmalarının önünde engel teşkil eden derin bir göçmen karşıtlığı güvensizliği bulunmaktadır. Freedman'a (2004:18) göre birçok Fransız vatandaşı göçmenler işsizlik, yüksek suç ve ulusal güvensizlikle ilişkilendirilmektedir; bu da politikacılar tarafından yayılan bir algıdır.

RN kuruluş tarihinden bu yana göç olgusuna odaklanmaktadır ve programı “*ulusal tercih*” ilkesine dayanmaktadır: Bu ilke, RN'nin nativist ideolojisinin ana kavramını oluşturmaktadır: Fransız kökenlilere öncelik vermek ve “Öteki”yi sosyal, ekonomik ve politik düzeyde hariç tutmayı içermektedir. Radikalizm içeren bir ideolojik arka planla, RN'li siyasetçilerin özellikle göç ve İslam alanlarında kasıtlı olarak söylemleri kışkırtıcıdır. Daha genel ifade etmek gerekirse; dil, ideolojik savaşını yürütmek için RN tarafından kullanılan önemli bir araçtır. Marine Le Pen, partisinin söylemsel politikalara verdiği önemi açıkça kabul etmektedir (Shields, 2013:180).

Bu çalışmayla, göçmen karşıtı RN partisinin kültürel farklılık nosyonuna dayanan, kapsamlı bir alternatif ideoloji geliştirdiği savunulmaktadır. Bu ideolojinin temel unsurları arasında, nativizm/popülizm/radikalizm kesişim kümesinde ideolojik özünü bulan, istikrarlı bir göç ve yabancı karşıtlığı bulunmaktadır. Bu süreçte RN, kendisini temel olarak tehdit içeren bu unsurlara karşı Fransız kimliği anlayışını savunan bir direniş hareketi olarak konumlandırmaya ve ilerletmeye çalışmaktadır. Bu çalışma kapsamında, RN partisinden hangi argümanlar aracılığıyla göçmen karşıtlığı temalarını ele aldıkları araştırılmakta ve nativizm/popülizm/radikalizm teorik çerçevesi temel olarak alınmaktadır. Dolayısıyla, ana akımsallaşmaya giderken; RN Fransa'da yabancı ve göç ile ilgili konuları nasıl çerçevelediklerini araştırmakta ve karşılaştırmaktadır. Hangi söylemsel stratejilerle göç karşıtlığı meşrulaştırılmakta ve doğrulanmaktadır? (Reisigl ve Wodak, 2002:44). Bu çerçevede, üç ana strateji olarak; ima yollu stratejiler (*referential/nomination strategies*), yüklemeler (*predication strategies*) ve uslama stratejilerine

(*argumentation strategies*) odaklanılmaktadır. İma yollu stratejiler, söylemsel stratejide iç ve dış grupların ayrıştırılmasını sağlayan metaforları ve adlaşturmaları içermektedir. Yükleme stratejileri, belirli olgulara veya nesnelere pozitif ya da negatif çeşitli özelliklerin atfedilmesi sürecidir. Uslama stratejileri ise söylemsel stratejiyi meşrulaştırmaya yöneliktir.

2. FRANSA VE POPÜLİST RADİKAL SAĞIN TEMSİLCİSİ: ULUSAL BİRLEŞME PARTİSİ

1972 yılında kurulan RN (o zamanki adı Ulusal Cephe), Fransız aşırı sağını birleştirmeye yönelik çeşitli girişimlerden sonra (Rydgren, 2004:17) Jean-Marie Le Pen'in karizmatik liderliği altında ivme kazanmıştır (Davies, 1999:3). Jean Marie Le Pen, 1930'larda Fransa'da faşizmin yükseliş mirası çerçevesinde stratejik olarak konumlanmış, önemli miktarda kamu desteği toplayabilmiş ve hatta RN'nin en sevdiği slogan; (aynı zamanda Fransız faşistlerin ünlü sloganıdır) "Fransızlar için Fransa" o dönemden miras kalmıştır.

Fransa'da göç karşıtı siyasi hareketler, 20. yüzyılın ortalarından beri yaygındır; ancak hiçbiri RN kadar başarılı veya etkili olmamıştır. RN, 1980'lerin ortalarından bu yana Fransız siyasi sahnesinde dikkat çeken bir partidir ve bu tarihten itibaren Fransızların sosyal ve ekonomik sorunlarını göçle ilişkilendirmeyi amaçlamıştır. RN, 1980'lerin ve 1990'ların sonlarında kendisini dönüştürmüştür; düşman olarak nitelendirilen komünizmin ve Marksizmin yerini, ulusların kültürünü ve kimliğini tehdit eden göç almıştır. RN, ilk seçim atılımını 1984 yılında gerçekleştirmiş ve bu tarihten beri Fransız siyasi sahnesindeki konumunu güçlendirmeyi başarmıştır (Shields, 2007:278). RN'nin kurucusu, Jean-Marie Le Pen, 1983-84 yılında tarihi bir oy oranı yakalamıştır (Rydgren, 2004: 17).

Ulusal Cephe bu dönemde ulusal düzeyde siyasetin önemli bir parçası haline gelmiş ve 1984 ile 1997 arasındaki seçimlerde yüzde 10 ila 15 bandında oy almıştır. 1999'da parti iki parçaya ayrılmış ve Le Pen daha aşırı sağ fraksiyona yönelmiştir. Le Pen'in 2010'daki emekliliği sonrası, RN'nin yeni lideri; kızı Marine Le Pen olmuştur (Dejevsky, 2012: 33). Parti söyleminin değerlendirilmesi, daha çok Jean-Marie Le Pen ve kızı Marine Le Pen'in konuşmaları ve röportajlarındaki söylemlere dayanmaktadır. Aynı zamanda gerçekleştirilen literatür incelemesi, her bir liderin sembolizm ve imalar içeren dilbilimsel sistematik söylem kullanımını inceleyen çalışmaları temel almaktadır.² Aşağıdaki tabloda partinin 2002 yılından itibaren genel seçimler ve Avrupa Parlamentosu Seçimleri'ndeki oy oranları yer almaktadır.

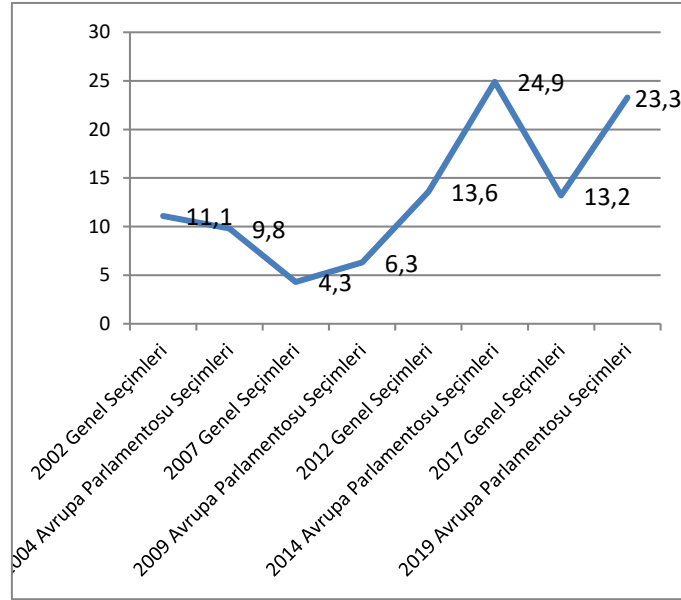
² Bu bağlamda şunu da vurgulamakta yarar bulunmaktadır: Asimilasyon teorisindeki önemli terimler "ulus" kelimesinin türevlerini, yani "milliyet", "ulusal gurur", "ulusal birlik" ve "ulusal kimlik" içerir; "*acculturation*" yani göçmenin ana akım kültürü benimseme ve böylece ana akım sosyal normlara göre işleyebilme yeteneğini geliştirme sorumluluğu; kuşaklar arası entegrasyon ile ilgili varsayımlar veya eksikliklerinin eleştirilmesi; göçmen konut yapılarının eleştirilmesi, yani "etnik mahallelerin" oluşturulması ve göçmen kültürünün ev sahibi toplum tarafından barındırılması gibi kavramlar, asimilasyon olgusunun ana kavramlarını oluşturur ve aşırı sağ partilerin söyleminde sıklıkla yer alır (Hainsworth, 2008:21).

Tablo 1: 9/11 Saldırıları Sonrasında Gerçekleşen Seçimlerde RN'nin Oy Oranları

2002 Genel Seçimleri	11.1
2004 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	9.8
2007 Genel Seçimleri	4.3
2009 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	6.3
2012 Genel Seçimleri	13.6
2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	24.9
2017 Genel Seçimleri	13.2
2019 Avrupa Parlamentosu Seçimleri	23.3

Kaynak: “Mes démarches / A votre service – Ministère de l'Intérieur”,
<https://elections.interieur.gouv.fr/>[05.09. 2019]

Grafik 1: RN'nin Oy Oranları Eğilimi

Jean-Marie Le Pen'in kızı Marine Le Pen, partinin başına geçtikten sonra parti yükselmeye devam etmiş ve 2014 Avrupa seçimlerinde birincilik elde etmiştir. 13 Kasım 2015 Paris saldırılarından sonra Marine Le Pen, bir konuşmasında: “Fransa ve Fransızlar artık güvende değil,” ifadesini kullanmış ve göç ile terörizm arasında bir bağ kurmuştur. Bununla birlikte RN, İslam karşıtı bir parti olarak konumlanmaktadır. Le Pen, sokaklarda dua eden Müslümanları, “Nazi işgaliyle” karşılaştırmıştır (Le Pen, 2015). RN, İslami köktendinciliği Fransa için “ölümcül bir tehlike” olarak nitelendirirken, Macron'u hoşgörmekle suçlamıştır (RN, 2016).

2019'da, Le Pen'in yeniden adlandırılan (Ulusal Birleşme) partisi Avrupa seçimlerinde zafer kazanmış ve Avrupa çapında AB karşıtı partilere destekte daha önce görülmemiş bir artış yaşanmıştır.

Söylemsel politikalarının RN'nin başarısının bir parçası olduğu açıktır ve “ulusal tercih” ideolojisi ve söylemi, Fransa’da nativizmi yaymak için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu çalışmada da, örtük biçimde kullanılan çeşitli söylemsel stratejiler araştırılmaktadır. RN söyleminde, sık sık gündelik kanıtlara dayanan argümanlar kullanılmaktadır. Ayrıca stratejik olarak “belirsizlik” içeren söylemlere başvurulmaktadır.

İlk bakışta, Jean Marie'nin yönetiminde eski RN'nin ve Marine Le Pen'in yönetimindeki yeni RN arasında ideolojik olarak çok az fark bulunmaktadır. RN, 40 yılı aşkın bir süredir, göçmen karşıtı ve nativist ideolojiye sahip bir söylem kullanmaktadır. Popülist bir biçimde, RN, Fransız toplumunu dış etkilerden zarar gören bir ulus olarak tanımlar. Fransa’yı, kamu güvenliği alanındaki gevşek hükümet politikalarını benimseyen yozlaşmış elitler tarafından yönetilen bir ülke olarak tasvir eder. RN bu olumsuz durumu, nativist ve etno-merkezli bir dünya görüşüyle birleştirir; bu ulusun öncelikle belirli bir insan türüne ayrılması gerektiği iddiasını ortaya koyan bir dünya görüşüdür. Bu insanlar ise aynı etnik köken, tarih, din ve kimliği paylaşan bireyler olmak zorundadır (Hainsworth 2008: 12). Uygulamada, bu etnosentrik/nativist dünya görüşü, genellikle işsizlik, kamu güvensizliği ve refah şovenizmi ile bağlantılı olan politik bir söylem anlamına gelir. Söz konusu nativist ideolojiye göre sosyal programlar, bir ülkenin “kendi” halkının münhasır yararına olmalıdır (Eatwell, 2000:3).

Bununla birlikte, programındaki bu sabitlerin yanı sıra, Marine Le Pen'in 2011 yılı Ocak ayında başkanlığı devralmasının ardından RN'nin ideolojisinde üç değişiklik gerçekleşmiştir. Partinin söylemindeki bu değişiklikler şöyle özetlenebilir: (1) Jean Marie Le Pen dönemindeki eski elitlerin stratejik olarak kullandığı ırkçı ve Yahudi karşıtı yorumları yerine, kabul edilebilir bir dil kullanan ana akım bir parti olarak konumlanma çabası, (2) tematik olarak, partinin itici etkeni olan göç karşıtlığının daha etkili kullanılması, (3) daha güçlü popülizm. Bu değişikliklerin ideolojik bir yeniden yönlendirme yerine, partinin vizyonunun söylemsel ve tematik bir yeniden dengelenmesi olarak yorumlanmalıdır (Shields, 2013:179).

Parti lideri olarak görev süresi boyunca (1972-2011), Jean Marie Le Pen, cumhuriyetçi bir söylem ile ırkçı ya da Yahudi karşıtı açıklamalar arasında gidip gelmiştir. Röportajlarında ve konuşmalarında, Nazilerin 1940'larda Yahudileri ve diğer etnik kökenleri sistematik olarak öldürmek için kullandıkları gaz odalarını, İkinci Dünya Savaşı tarihinde gerçekleşen “küçük bir detay” olarak yorumlamıştır (DeClair, 1999:89). RN lideri ayrıca farklı kamplardaki politikacıları nitelendirmek veya hakaret etmek için Yahudi aleyhtarı sözler kullanmıştır. Jean Marie'nin provokasyonları, sadece Yahudileri değil diğer etnisiteleri de hedef almıştır. Örneğin, 2013 yılında olduğu gibi Le Pen, çingeneleri “kuş gibi uçup, çalan insanlar” olarak nitelendirmiştir (The Independent, 2013).

Partinin tarihi boyunca, Le Pen'in provokatif söylemleri devam etmiştir. Büyük ölçüde Le Pen'in ırkçı yorumları nedeniyle parti meşruiyetten yoksun kalmıştır. Bu meşruiyet eksikliği kendisini anketlerde de göstermiştir; ankete katılanların yüzde 70'inden fazlası, RN'yi demokrasi için bir tehlike olarak görmüştür. Dahası, RN üyeleri Fransız toplumuna entegre olamamışlardır. RN, parti üyelerinin kamusal alanda damgalandığı dışsal bir role sahip olmuştur. Profesyonel iş hayatında da o tarihlerde RN üyeleri, genellikle ücret ve terfi konusunda dezavantajlı olarak nitelendirilmiştir (Stockemer, 2014:52).

RN'nin ana akımsallaşarak seçmenlerin gözünde meşruiyet ve saygı elde edebileceğini göz önünde bulundurarak, yeni nesil RN liderleri (örneğin, Marine Le Pen, Louis Aliot ve Samuel Maréchal) RN'nin söylemini popülist bir hale getirmeye çabalamışlardır. Bu çabayı 2000 yılının ortalarında, partinin halk desteğini ve üyeleri kaybettiği bir zamanda başlatmışlardır. "Bölünemezlik" olarak adlandırdıkları stratejiyle, bu yeni nesil RN liderleri partiyi radikal unsurlarından ayırmaya çalışmış ve kabul edilebilir bir söylem üzerine yoğunlaşmıştır. Marine Le Pen'in Ocak 2011'de cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle, RN içindeki bu söylem daha ılımlı bir hizip olarak baskın hale gelmiştir. Marine Le Pen'in seçimi, partinin söylemsel yenilenmesini temsil etmiştir (Stockemer, 2014:53).

3. ULUSAL BİRLEŞME VE SÖYLEMSEL STRATEJİLERİ

Flood ve Frey (2002), RN'nin söylemsel temellerini açıklarken, tarihsel mitlerin kullanımına ve gerçeklerin seçici olarak yorumlanmasına dikkat çekmektedir. Tarihsel mitler, "aşkın ve yüce" veya "insanlık dışı ve grotesk" halde sunulur ve eleştirel incelemeye tabi tutulmadan söylemsel strateji olarak kullanılır. RN'nin kültür ve tarihsel mirasa yönelik açık ve somut bir yaklaşımı vardır. RN'nin politik gündemi, sadece Fransızca olarak yayımlanan partinin resmi web sitesinde açıklanmaktadır. Diğer durumlardaki tezahürlerin aksine nativist ideoloji temelinde RN, "kültür" ve "miras" başlıklı ayrıntılı alt başlıklara sahiptir.

Bu alt pozisyonlar, partinin nativist ideoloji temelinde Fransız dilinin ve Fransız kültürünün korunmasını teşvik etmekte ve AB karşıtlığı temellendirilmektedir. Bu, ele alınan diğer ülkelerden ilginç bir ayrılıştır; çünkü RN, en azından partinin resmi web sitesinde göçmen karşıtı duygulardan daha çok AB karşıtı duygulara öncelik vermektedir. Nativizmin daha güçlü gözlemlendiği RN örneğinde, homojen olarak tanımlanmış Fransız ulusunun birincil bileşenlerinden biri olan Fransız dilinin, kültürel olarak korunmasına özel önem verilmektedir. "Miras" bölümü altında, Fransız kültürünün korunması tekrarlanırken, *Baccarat* markasının somutlaşan Fransız cam sanatları gibi ulusal markaların korunması teşvik edilmektedir (RN, 2019). Bu noktada RN için ulusal kültürü korumanın, nativist bir temelde özel bir önem taşıdığı gözlemlenmektedir.

Ayrıca Marine Le Pen, Fransız geleneklerinin yeni nesillere aktarılmasına özel önem vermektedir. Müzik ve şarkı da dâhil olmak üzere sanat eğitimi yoluyla, her Fransız çocuğa Fransız geleneklerini aşlamayı amaçlamaktadır (Le Pen, 2019). Tarihsel binaların ve büyük sanat eserlerinin yabancılara satışını önlemek isteyen ve "resmi sanat" olarak adlandırdığı geleneksel sanatı güçlendirmek için devlet finansmanını kullanarak korumacı bir yaklaşım izler. "Geleneksel sanatların" korunmasına genellikle diğer Avrupa ülkelerindeki popülist liderler tarafından atıfta bulunulurken, bu referanslar genellikle belirsiz kalmaktadır. Aksine RN örneğinde, bu husus açıkça vurgulanır; çünkü RN'nin Fransız siyasetinde uzun bir geçmişi vardır ve yeni popülist hareketlerin aksine RN, *kültür ve miras* konularına eğilmek için gerekli tarihsel geçmiş ve deneyimi barındırmaktadır.

Bununla birlikte nativist ve radikal yabancı düşmanlığı, günümüz parti gündeminde devam etmektedir. Örnek vermek gerekirse, Jean-Marine Le Pen şu ifadeyi kullanır: "Kültür alanındaki devlet eylemi, ulusal mirasın korunması ve kopmadan çok geleneği temsil etmelidir ve ulusal

tarihsel köklerin yeniden keşfini ayrıcalıklı kılan sanatsal yaratımları destekleme ile sınırlı olmalıdır” (Le Pen, 2019).

Dahası, Marine Le Pen, göçmenler ve azınlıklar tarafından temsil edilen “ötekine” karşı inşa ettiği ulusal korumacı gündemi sistematik olarak vurgular. 12 Ocak 2012 tarihinde Bordeaux'daki RN Büyük Meclisi'nde şu ifadeleri kullanmaktadır: “On yıllardır rahatsızlık veren büyük belaları durdurabilecek hiçbir şeyin yapılmadığı ülkemizde hiçbir şey değişmiyor; borçluluk, artan işsizlik, yoksulluk ve ulusal kimliğimizin zayıflaması artarak devam ediyor” (Le Pen, BBC, 2012).

Le Pen'in eleştiri hedefi AB ve ana akım siyasi partiler olmasına rağmen, aynı zamanda göçü tehdit olarak görür. Kitlesel göçün artık asimilasyona izin vermediğini, bunun Fransız kültür değer ve geleneklerine saldırı olduğunu ve bunun “yıkıcı çokkültürlülüğün ve sistematik komüniterizmin başlangıcı olduğunu” iddia eder (Flood ve Frey, 2002:22-25). Bu bağlamda *yıkıcı çokkültürlülük* kavramının kullanılması, nativist ideolojiyi açığa çıkarmakta ve önemli bir yükleme stratejisi olarak dikkat çekmektedir.

3.1 Olumsuz “Öteki” Yüklemesi

RN'nin söylemine göre: “Fransa işgal altındadır ve kültürü kaybolmanın eşiğindedir. Uygarlığı çökmüştür.” (Le Pen, BBC News, 2017) Partinin kendi nativist ideolojisini meşrulaştıran söz konusu uslama stratejisi şu şekilde ilerlemektedir:

Bu durum, Avrupa Birliği'nin güçlenmesi için çabalayan ve yabancılara sistematik olarak imtiyaz sağlayan, Fransızlara ise negatif bir tutum takınan ırkçılık karşıtı elitlerin kurumsallaştırdığı kozmopolit bir komplodan kaynaklanmaktadır (Le Pen, BBC News, 2017).

Yukarıdaki alıntıda, popülist bir temelde Fransız halkı ve elitler arasında antagonistik bir ayrım gerçekleşmektedir. Burada Fransız halkı ve elitler, antagonistik bir ilişkiye sokulmakta ve AB elitlerinin desteğine sahip olduğu iddia edilen yabancılar dışsallaştırılmaktadır.

Göç olgusu, başlı başına RN'nin söylemsel stratejisi için kilit işleve sahiptir. Bu söylemsel stratejiye göre göçmenler, Fransız ulus devletinin ve medeniyetinin çöküşünü somutlaştırmaktadır (BBC News, 2017). Sonuç itibarıyla göç, nativist bir temelde Fransız kimliği ve ulusu için bir tehdit olarak yarattığı sorunlar açısından, olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, göç sistematik olarak “istila” kavramıyla özdeşleştirilir. Buradaki adlandırma stratejisi, göçü “istila” ile eş anlamda kullanmaktır. Uslama stratejisi ise ülkedeki göçmenlerin işsizlik ve diğer sosyal sorunların nedeni olarak gösterilerek, kendi nativist ve radikal pozisyonlarının meşrulaştırılması ile tezahür etmektedir. Ayrıca göçmenler, doğrudan ve açıkça kamusal alanlarda güvensizlik duygusu ve suçluluk ile ilişkilendirilir.

Adlandırma stratejisi incelendiğinde, göçün temsil ettiği ulusa yönelik tehdit, “kıyamet” kavramıyla vurgulanmaktadır. Daha genel bir ifadeyle; göçmenler aşağılayıcı söylemler, ırkçı stereotipler, imalar, negatif atıflar, müstehcen metaforlar ve diğer söylemler aracılığıyla negatif bir “öteki” temsilinin ve yükleme stratejisinin nesnesidir.

Yükleme stratejisi açısından, göçmenlerden bahsederken en sistematik olarak kullanılan; “savaş” ve “su/sel” metaforlarıdır. Avrupa'ya giren ve adeta “istila eden” göçmenlerin bitmeyen

akışlarını tasvir eden bu metaforlar, korku atmosferi yaratmaya katkıda bulunur ve böylece Fransa halkını kısıtlayıcı veya göçmenlik karşıtı politikaları desteklemeye motive eder.

Diğer durumlarda, söylemsel stratejinin bir parçası olarak aşağıdaki örnekte gösterildiği gibi göçmenler dolaylı olarak tehdit edilmektedirler: “*Si nous arrivons, ils partiront*” (*Biz geldiğimizde onlar gidecekler*) (Le Monde, 2015). Bu ifade, Jean Marine Le Pen’in belirsizlik içeren söylemsel stratejisinin tipik bir örneğidir. Bu kısa cümledeki bilgilerin çoğu örtülü olarak bırakılmıştır. Örtük biçimde dile getirilen şudur: RN iktidara geldiğinde, göçmenler ülkeyi terkedecektir. Bu kısa cümle, aynı zamanda RN’yi desteklemek için örtülü bir çağrı ve göçmenler için örtülü bir tehdit içermektedir. Burada “belirsizlik” söylemsel stratejinin ana unsuru olarak kullanılmaktadır.

3.2 Olumlu “Biz” Yükleme

Adlandırma stratejisi açısından, göç ve göçmenlerin bu olumsuz değerlendirilmesinin yanında, RN ve Fransız kimliğinin olumlu değerlendirilmesi tam bir karşıtlık içindedir. Bu durumda Fransız milletinin (varsayılan) siyasi temsilcisi ve gelecekteki kurtarıcısı, RN’dir. “Göçmen holiganlar” ve “etnik çeteler” gibi adlandırma stratejileriyle ötekileştirilen göçmenler yanında, olumlu ve kusursuz “biz” yüklemesi, radikal nativist ideolojiyi inşa etmek için kullanılır (Della Posta, 2013:250).

Tarihsel karşılaştırmalar, biyolojik metaforlar ve şiirsel bir tarz, diğer söylemsel araçlarla birlikte bir uslama stratejisi olarak; Fransa’nın romantik bir versiyonunu oluşturmak, Fransız etnik ulus fikrini doğallaştırmak ve böylece onu göçmene karşı meşru bir şekilde savunmak için kullanılır. RN’nin uyguladığı ayrımcılık normalleştirilir ve doğallaştırılır. “Olguların doğal düzeni” olarak tanımlanan nativist ideolojisi geliştirilir ve meşrulaştırılır. “Olguların doğal düzeni,” nativist/radikal RN ideolojisinin temel bir ögesidir. RN, doğayı ve biyolojiyi ifade ederken nativist bir ideolojiyi normalleştirir. RN, irrasyonel biçimde yabancı düşmanlığı ve ayrımcı uygulamaları normalleştirmiştir (Della Posta, 2013:251).

Uslama stratejisi olarak doğa temelinde yapılan bu açıklama, sosyal ve politik olarak yasaklanmış olan ve insanları biyolojik bir bakış açısıyla değerlendiren ayrıştırıcı “ırk” ilkesini güçlü bir şekilde hatırlamaktadır. Bu özellikle homojenliğin ve karışımın tehlikelerinin vurgulandığı bir durumdur. Ayrıca, biyolojik homojenliğin yüksek performansa yol açtığı yönündeki ırkçı söylem, kültürel bir saptama ile ilişkilendirilir: RN’ye göre kültürel homojenliğin yüksek performansa yol açması, temel bir biyolojik kuraldır (Stockemer ve Barionsione, 2016:6). Bu noktada, zaman zaman ırkçılığa kayabilen radikal nativist bir ideoloji gözlemlenmektedir.

Ulus, homojen nüfusun biyolojik yasalarla belirlenen doğal bir sınıflandırma süreci yoluyla uluslara bölünmesi gibi açık bir gerçek olarak temsil edilmektedir. Kimlik kategorisi olarak ulus, olumlu bir kendini sunma stratejisinin bir parçası olarak büyük ölçüde güvenilirdir. RN’nin söyleminde, ulusun etnik kavramı, diğer yolların yanı sıra tarihsel olayları detaylandırarak ve bunlara atıfta bulunarak inşa edilir. Bu tarihsel anlatılar çok ayrıntılı referanslar, isimler ve tarihler içerir. En sık olarak, Orta Çağ’da Fransızları İngilizlerin işgalinden kurtaran *Jeanne d’Arc*, tarihi ve sembolik figür olarak kullanılır. Marine Le Pen, kendisini Fransızların gelecekteki kurtarıcısı olarak Jeanne d’Arc ile karşılaştırmaktadır. Böylece, ezilen insanların tüm isteklerini somutlaştıran ve Fransızların kendine saygı arzusunu temsil eden bu geleneksel sembolü

benimsenir. Buna uygun olarak, RN politikacıları sık sık diğer kahramanların, azizlerin, şehitlerin ve bilgelerin hikâyelerini detaylandırır (Stockemer ve Bariosione, 2016:4-5).

RN'nin söyleminde bir yükleme stratejisi olarak "ulus" sıklıkla, kendine özgü doğallık vurgulanarak belirli sınırlarla özdeşleştirilir. Bununla birlikte; maddi güvenlik, duygusal güvenlik, hassasiyet ve sevginin korunmasıyla ilgili tüm çağrışımları içeren "aile kavramı" ile karşılaştırılır ve özdeşleştirilir (Almeida, 2013:166). Bu söylemsel strateji, nativist bir temelde ulusun doğallaşmasına ve duygusal ihtiyaçlar açısından temsil edilmesine izin verir. Aynı zamanda, bu söylemi takip edenlerin duygusal yaşamında nativist ideolojinin sağlamlaşmasını sağlar.

Örneğin baba Le Pen, duygusal bir dil kullanır ve çocuklarıyla ebeveyn olarak konuşuyor gibi dinleyicilerine; "vatanın babası" olarak seslenir. Yükleme stratejisi olarak, Fransa'nın kişiselleştirilmiş kadın karakteri vurgulanır ve birçok olumlu mecazi özelliklerle ilişkilendirilir. Yükleme stratejisi çerçevesinde aile metaforu doğrultusunda Fransa, antik çağlardan gelen "tanrıça kızı, ideal ve çekici bir kadın" olarak kişileştirilir. Kişileştirmeler, soyut varlıklara, fenomenlere veya fikirlere insani bir görünüm vermek için söylemsel strateji olarak kullanılır (Almeida, 2013:167).

RN'nin kendi ideoloji ve politikalarını meşrulaştıran ana uslama stratejisi, şu şekilde ifade edilebilir: RN ve Fransa, doğal bağlarla birbirine sıkı sıkıya bağlıdırlar. RN nativist bir ideolojiyle, Fransa'nın doğal kaynaklarına romantik ve şiirsel referanslarda da bulunur. Bu tür dilsel dönüşüm ve ironik dil oyunları, bu bölümde örnekleri verileceği üzere RN'nin söyleminde tipiktir. Sözde edebi, mecazi dil gibi diğer referans stratejileri de nativist ideolojinin altını çizmek için kullanılır (European Movement International, 2017:10).

Homojen olan ve olumlu olarak yüklenen Fransızlar, söylemsel olarak bu şekilde inşa edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi RN programının açık ayrımcı karakteri, göçmenlerin kurumsallaşmış biçimde dışlanmasını öngören; "ulusal tercih" politik ilkesinde öne çıkmaktadır. Bu örtük tarz, sadece ulusal tercih kavramını tanımlamakla kalmaz; aynı zamanda bu politikayı detaylandıran cümleler de örtük şekilde formüle edilir. "Belirsizlik" bir uslama stratejisi olarak kullanılır. Örneğin; göçmenlerin artık aile ödeneği almayacakları açık biçimde ifade edilmemektedir. Aile yardımlarının sadece Fransızlar için ayrılacağı ifade edilir. "Ulusal tercih" bu politikalar için meşrulaştırıcı araç olarak hareket eden karşılaştırmaların sıkça kullanılmasıyla desteklenmektedir (Stockemer, 2014:36).

3.3. İrkçılığın Reddi

Aşırı sağın, ırkçı ideolojileri desteklediği iddiaları bulunmaktadır. Bu bağlamda, bu partiler için ırkçılık konusunun ve ırkçı bir parti olduğu yönündeki suçlamaların iyi yönetilmesi, uslama stratejisi bağlamında çok önemlidir. İrkçilik karşıtlığının genel olarak egemen sosyal ve politik tutum haline gelmesinden sonra diğer Avrupa ülkelerindeki aşırı sağ meslektaşları gibi Le Pen'in ırkçı ideolojilere bağlı olduğu yönündeki suçlamaları şiddetle reddetmesi şaşırtıcı değildir. Le Pen, ana akım siyasete kabulünü engelleyen en önemli sebep olarak gördüğü ırkçılık suçlamasını şiddetle reddetmektedir. Söylemsel stratejiler bu amaca ulaşmak için kullanılır. Bunlar, "inkâr ve karşı saldırılar"dır (Elinas, 2014:13-14). İnkâr ve karşı saldırıların uslama stratejisi olarak, diğer bir deyişle kendi politikalarını meşrulaştırma amacıyla kullandığı değerlendirilmektedir.

RN'nin mücadelesi, Le Pen'in Winston Churchill ile karşılaştırıldığı yanlış analogilerin ve karşılaştırmaların sistematik olarak kullanılmasıyla elde edilir, yani kendisini dolaylı olarak Fransa'yı kurtaran ulusal kurtarıcı olarak tasvir etmektedir ve yüklemektedir. Aynı inkâr stratejisinin bir parçası olarak, göçmenlerden de RN üyesi olanların olduğu ve/veya RN'yi desteklediği iddia edilir. RN, yükleme stratejisinde “kurban” olarak sunulur ve daha geniş anlamda, kurtarılması gereken gerçek ırkçılık mağduru olarak nitelendirilir. Le Pen'in ifadesiyle: “Biz ırkçı değiliz, biz vatanseveriz!” söylemi ön plana çıkar (Della Posta, 2013:251).

Marine Le Pen ile gerçekleşen söylemsel yenilemenin üç bileşeni bulunmaktadır: Birincisi, Marine Le Pen, RN'yi “cumhuriyetçi bir parti” olarak nitelendirmiştir. Asla radikal sağ veya milliyetçi sağ terimini sorgulamayan babasının aksine Marine Le Pen, RN'yi iki ana partiye cumhuriyetçi bir alternatif olarak sunmaktadır. Röportajlarda ve basın açıklamalarında, adlandırma stratejisi olarak partinin “ne sağ ne de sol” olduğunu defalarca vurgulamış, diğer merkez partilerden farklı fikirlere sahip olan “cumhuriyetçi parti” olarak sunmuştur. Marine Le Pen, partinin cumhuriyetçi kimliğini daha da güçlendirmek için Jean Marie Le Pen tarafından sık sık atıfta bulunulan; *Charles Maurras, Robert Brasilach veya Alexis Carrel* gibi Fransız radikal sağından önemli figürleri artık anmamaktadır. Kendisini bu radikal sağcı gelenekle söylemsel olarak ilişkilendirmek yerine, konuşmaları sırasında bilinçli olarak *Emily Zola, Jean Jaures veya Hannah Arendt* gibi cumhuriyetçi figürlerden bahsetmeyi söylemsel stratejisinin unsuru haline getirmiştir (Almeida, 2013). Bu yeni cumhuriyetçi bakış açısını bir söylemsel strateji olarak geliştiren Marine Le Pen, RN'yi aşırılık yanlısı bir parti olarak nitelendiren herkesi dava açmakla tekrar tekrar tehdit etmiştir.

İkincisi, Marine Le Pen, babası Jean Marie Le Pen de dâhil olmak üzere partideki herkesin cumhuriyetçi bir söyleme bağlı kalmasını sağlamak için proaktif önlemler almıştır. Örneğin, Marine Le Pen, halk arasında açıkça ırkçı, anti-Siyonist veya revizyonist yorumlar yapan herkesi kovmakla tekrar tekrar tehdit etmiştir. Ayrıca, kışkırtıcı anti-Semitizm söylemini kullandığı zaman babasına şiddetle karşı çıkmıştır. Babasına artık partiden sorumlu olmadığını hatırlatarak, yorumlarına dikkat etmesi gerektiğini ve resmi RN pozisyonlarıyla uyumlu olmadığını açıkça belirtmiştir (Almeida, 2013:14).

Üçüncüsü, RN, cumhuriyetçi kavramlar olan; egemenlik ve laikliği programının ana noktası haline getirmiştir. Daha ayrıntılı bir şekilde, parti bu iki terimi uslama stratejisinin bir parçası olarak araçsallaştırmaktadır. Örneğin, AB gibi uluslarüstü organları ve *Lizbon Antlaşması, Schengen* ve *GATT* gibi uluslararası anlaşmaları suçlayan RN, Fransa'nın sosyal ve ekonomik çöküşüne çareyi nativist ve popülist bir çerçevede, “ulusal egemenlik” olarak göstermektedir (Le Monde, 2015). Benzer şekilde RN, İslam'a saldırmak için laiklik terimlerini kullanır. Örneğin, İslam ve göç karşıtı gündemini etkin hale getirmek için Marine Le Pen, cumhuriyetçi bir söylem içinde Müslümanların sokaklarda dua etmesini tanımlarken, “işgal” gibi savaş dili içeren söylemsel stratejileri kullanır (bkz. Shields, 2013:193).

3.4. RN ve Göç Karşıtlığı

1970'lerden bu yana göç karşıtlığı, RN söyleminin ideolojisinin ve kampanyalarının temeli olmuştur. “Bir milyon daha fazla göçmen, bir milyon işsiz demektir! Fransa ve önce Fransızlar”,

“Renklerimizimizi koruyun” veya “Fransa'dayız!” gibi sloganlar konuşmalar, basın bültenleri ve kampanyalarda tekrar tekrar kullanılmıştır. Bununla birlikte göç, söylemsel strateji olarak Marine Le Pen yönetiminde önemini korurken, RN'nin göçmen karşıtı söyleminin sunumu değişmiştir. Jean Marie Le Pen'in başkanlık süresinin çoğunda, göçmen karşıtlığı veya yabancı düşmanlığı RN programının ana teması olmuş ve diğer tüm politika alanları göçmenlik karşıtı bir mercekte değerlendirilmiştir.

Örneğin, Jean Marie Le Pen'in 2007 yılı başkanlık programındaki ilk cümle, göçmenliğe yönelik açık bir saldırıdan oluşmaktadır: “Göçmenlerin maliyeti yılda 60 milyar Euro. Fransa hapisane nüfusunun yüzde 70'i yabancı kökenli bireylerden oluşuyor ve yabancıların yüzde 95'i iş sözleşmesi olmadan Fransa'ya girmektedir. Sosyal refahtan faydalananların yüzde 50'si ise yabancıdır”. (Front National, 2007:1)

Aynı belgede, parti önce Fransız vatandaşlarını “göç hakkındaki gerçekler” konusunda bilgilendirir. Ardından ikinci bir adımda RN, göçü kamu güvensizliği de dâhil olmak üzere diğer politika alanlarıyla bağlantılandırır ve şu göç karşıtı ifadeler kullanılır: “Göçmenlerin daha çok suç işlediği bir gerçektir” (Front National, 2007:3). Bu ifade, çalışmanın hipotezini doğrulayan bir söylemsel stratejiye tekabül etmektedir. Nativizm arka planında ulusal kimliği önceleyen bir örnek ise şu şekildedir: “Fransa'nın Fransa olarak kalması için Fransız halkı kendi evinin efendisi olarak kalmalıdır.” Sosyal güvenlik alanındaki bir ifadeyse şu şekildedir: Göçmenler (yasadışı ve yasal) sosyal refah sisteminden ve kendi ülkelerinde bulamayacakları diğer avantajlardan yararlanmaktadır.” (Front National, 2007:4).

İşgücü piyasasına gelindiğinde, göçmen karşıtlığı açık bir biçimde devam etmektedir: Kitlemel ve kontrolsüz göç, 1 milyondan fazla işi Fransızlardan uzaklaştırmakta ve 300 milyon frankın üzerinde maliyete neden olarak ekonomimizi ciddi şekilde cezalandırmaktadır”(Front National, 2007:5).

Marine Le Pen'in 2012 başkanlık programında göç programının merkezinde yer almamıştır. Daha ziyade Fransız kamuoyunda ön planda olan maaşlar, satınalma gücü, sosyal ve kamu güvenliği gibi başlıca sorunlar Marine Le Pen tarafından vurgulanmıştır. Bu bir uslama stratejisi olarak yorumlanabilir. Programın ortasında tartışılan göç konusu, partinin RN'nin odak noktası olan ekonomik tezleri ile sosyal ve kültürel alan arasında kalmaktadır. RN'nin önerdiği önlemler “ulusal tercihin” kamu sektörü istihdamına uyarlanması, Fransa'da en az 10 yıldır çalışmayan yabancılar için tüm emekli maaşlarının kaldırılması ve beyazlara karşı işlenen nefret suçlarının daha sert cezalandırılmasıdır (Marine Le Pen, 2012).

Jean Marie Le Pen yönetiminden farklı olacak şekilde, RN göçmenlik karşıtı söylemlerini artık kendi başına bir amaç olarak değil, bütünsel bir çözümün parçası olarak sunmaktadır. Nativist temelde ulusal egemenlik gibi cumhuriyetçi değerleri vurgulamakla kalmayıp, aynı zamanda gelir ve emekli maaşlarının artırılmasını, ekonomiyi ve emeklilik sisteminin korunmasını teşvik edici önlemleri içeren somut önlemleri de vurgulamaktadır (Mayer, 2013:160). Bu örtük göç karşıtlığının, Marine Le Pen'in söylemsel stratejisinin önemli bir unsuru olduğu görülmektedir.

Göçmen karşıtlığı, bugüne kadar RN'nin söylemini anlamada merkezi bir unsur olmaya devam etmektedir, çünkü RN'nin “programının geniş kısımları, güçlü bir göçmen karşıtı düşünceye ve

abartılı milliyetçiliğe” dayanır (Mondon, 2012). Aslında Marine Le Pen, partisinin göçe son vermek istediğini, sadece örtük biçimde değil açıkça da belirtmektedir. Ona göre sorun, Fransız ekonomisinin daha fazla insanın yaşayamayağı şekilde yetersiz kalmasıyla ilgilidir:

Milyonlarca işsizimiz var ve daha fazla göçü karşılayamıyoruz. Bunlar, nerede yaşayacaklar? (Le Pen, van Rhor, 2014). 1960'tan itibaren eğitim sisteminin göçmenleri entegre edemediğini ve bölünmez ulus ilkesine uymadığını savunuyoruz. Bu göçmenler, kendilerini ayrıştırdı. Bu yüzden radikal İslamcılığın veya diğer radikal komüniteryenizmin ortaya çıkışını görüyoruz. [...] Temkinli olmamız gerektiğini söylüyoruz, çünkü asimilasyon ve entegrasyon kapasitesi açısından sınırlar var. Demokratik sözleşme, bugün göçün kitleliliği nedeniyle tehlikede. Bunları entegre etmek için zamanımız yok. (Le Pen, van Rhor, 2014)

Bu bağlamda RN, göçmen karşıtı söylemini Fransız devletinin daha fazla nüfusu entegre edememesine, yerel kültürü yabancı geleneklerle “kirletme” tehlikesinden kaçınmaya, aynı zamanda demokratik sürece entegre olmayan göçmenlerin demokrasi için yarattığı tehlikelerle ilişkilendirmeye odaklanmıştır (Le Pen, 2014). Bu çerçevede “kirletme” bir yüklem stratejisi olarak göze çarpmakta ve temiz olarak yüklenen Fransız geleneğinin bozulmasına işaret etmektedir.

RN, aynı zamanda popülist temelde küreselleşmiş bankalar ve ulus üstü yapılar sistemine yönelik saldırılarını yoğunlaştırmış ve Fransız vatandaşlarına karşı demokratik bir şekilde sorumlu olmayacak bir “küresel yönetim” sistemi kurmak isteyen elitlere saldırmıştır. RN bugün, “radikal” olarak sınıflandırılmasından kaçınmak için, söyleminin çeşitli yönlerini çağdaş demokrasi sorunlarıyla dile getirmeye çalışmaktadır. Söylemlerini yumuşatması, uslama stratejisinin ana parçası olarak gözlemlenmektedir.

Aynı zamanda Le Pen şu ifadeleri kullanmaktadır: “Tüm Fransız halkını ne sol ne de sağ olan fikirlerle temsil ediyoruz; bizim için şu değerler önemli: Vatanseverlik, kimliğin savunulması ve halkın egemenliği” (Le Kalem, van Rhor, 2014).

Le Pen, vatandaşları temsil etmenin ve savunmanın, nihayetinde bir iç grubu temsil etmek ve savunmak anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nokta şu söylemde açıktır: “Avrupa Birliği elitleri ülkeyi yok etmek için çalışıyor ve biz halkımızı savunmak için buradayız.” (Mariney Pen, Saeedy, 2015) Bu hususta dikkat çeken nokta; “savunmak” ve “işgal” gibi askeri ifadelerin yüklem stratejisinin parçası olarak yoğun bir biçimde kullanılmasıdır.

Özetlemek gerekirse, RN nativist bir ideolojik temelde, “halkı” organik ve münhasıran ulusla bağlantılı olarak inşa eder. Söylemsel stratejisi kapsamında aynı zamanda, entegrasyon eksiği veya Fransız devletinin esnek olmayan sınırlamalarını gerekçe göstererek (bölge, ekonominin kapasitesi gibi) göçmen nüfusun önemli kısımlarını Fransız halkından hariç tutmaktadır. Halk, dışsal bir düşman temelinde antagonistik bir mantıkla ayrılır, Yüklem stratejisi olarak, içteki düşman, entegre olmayan göçmandır. Dışarıda, düşman kozmopolit küreselleşmenin soyut gücü ve “küresel yönetim” tehdidi ile tanımlanır. Bu “küresel yönetim” adlandırma stratejisi altında; ulusötesi elitler, AB bürokrasisi, ABD, Goldman Sachs gibi kurumlar bulunmaktadır.

Yine de RN, uslama stratejisinin bir parçası olan göçmenlik karşıtı argümanlarını sürekli olarak yumuşatıyor gibi görünmeyi tercih etmektedir. Bu anlamda, “popülist” yönü diğer Avrupalı aşırı/radikal sağ partilere karşı giderek daha merkezi bir hale gelmektedir. RN, konumunu en azından görünüşte daha az “radikal” hale getirmiş gibi görünse de nativist bir ideolojik temelde, ağırlıklı olarak Fransız ulusuna yönelik dış tehditlere odaklanır. Bununla birlikte bu konumlandırmanın temelini, halkın yeniden güçlendirilmesine olanak tanıyacak yenilenmiş popüler egemenlik ve kurumsal değişiklikler çağrısıyla dile getirilmesi, popülizmin artan önemini ortaya koymaktadır.

3.5. Göçmen Politikalarına Tam Karşıtlık ve Asimilasyon

RN ve Le Pen, çokkültürlülük politikalarını ve kozmopolit bir toplumu; “Fransa'nın geleceğini tehlikeye atan modern bir kötülük” ve “ulusun sağlığını etkileyen köksüzlük virüsü” olarak adlandırır. Bu ifadelerde örtük bir göç/Müslüman karşıtlığı da gözlemlenmektedir. 1970'lerde ve 1980'lerde RN yetkilileri, ulusal çokkültürlü bir yaklaşıma doğru eğilimi tersine çevirmeyi başarmıştır. Okulda anadil öğretimi gibi sosyalist programları hedef alan Le Pen ve RN, kültürel çeşitlilikle ilgili konuların popüler alanın dışında kalması gerektiğini savunmuştur (Rydgren, 2003:58-9).

Le Pen'in çokkültürlü politikalara yönelik küçümsemesi, göçmen karşıtı söylemlerinde de yer almaktadır. Marine Le Pen, Fransız uygarlığının çöküşüyle birlikte, vatanseverlik kavramının Fransız siyasetinden yavaşça ayrıldığını, Fransız dilinin ve kültürünün göçmenlerin asimilasyona karşı direnişiyle zayıfladığını vurgulamaktadır (BBC News, 2012). Bu söyleminde de nativist bir ideoloji ön plana çıkmakta ve göçmenler Fransa'nın “ötekisi” olarak konumlandırılmaktadır.

Marine Le Pen, göçmenlerin Fransız kültürünü ve dilini tamamen benimsemek için yabancı kültürleri ve dilleri tamamen terk etmesi gerektiği yönündeki asimilasyonist görüşü destekler. Bunu kriz yaratma gibi uslama stratejileriyle gerçekleştirir. RN lideri, Fransa'daki göçmenler arasında artık asimilasyonun olmadığına inanmaktadır:

Eski günlerde göçmenler Fransa'ya gelerek toplumumuza karıştılar. Fransız dilini ve geleneklerini benimsediler. Oysa şimdi tüm topluluklar kendi kodları ve gelenekleriyle yaşıyor. (BBC, 2012)

Bu analizden, RN'nin Fransa'nın entegrasyon politikalarını radikal bir temelde eleştirdiği ve Marine Le Pen'in daha klasik ve daha sert bir asimilasyon yaklaşımının benimsenmesini desteklediği görülmektedir. Eski dönemde Jean-Marie Le Pen tarafından kullanılan uslama stratejilerden biri de çokkültürlülüğün açıkça tehdit olarak adlandırılıp reddedilmesi ve kendi nativist pozisyonunun meşrulaştırılmasıdır. Bu durum, Marine Le Pen döneminde de devam etmiştir. Örneğin, Jean-Marie Le Pen klasik çokkültürlü eşitsizlik teması hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Yaş gruplarının, cinsiyetlerin ve halkların eşit olduğuna yönelik hareket, eleştirilmeye muhtaçtır; çünkü temelde eşitsiz olan gerçekliği gizler, yani adil olan bazı eşitsizlikler ve haksız olan bazı eşitlikler vardır. Biz adalet için çabalıyoruz, eşitlik için değil. Eşitlik teması bize çökmekte gibi görünüyor. (Jean-Marie Le Pen, Marcus, 1995:104)

Daha sonra kızı tarafından benimsenecek bir pozisyonla, Jean-Marie Le Pen, kültürel çoğulculuğu Fransa'ya uygun bir entegrasyon yaklaşımı olarak reddeder ve onu “gerçekçi olmayan ve tehlikeli” bir ideoloji olarak yüklemeler (Marcus, 1995:106). Ona göre, daha önce tartışılan “Fransa karşıtı ırkçılık” olgusu da çokkültürlü yaklaşımın sonuçlarından biridir.³

Babasıyla süreklilik oluşturacak biçimde, 2011 yılında Marine Le Pen, çok kültürlü bir ülkenin barış içinde yaşayamayacağına inandığını belirterek çokkültürlülüğü açıkça reddetmiştir; bunu Lübnan ve Balkanlar'ı örnek olarak göstererek, “savaşla sona eren” bir entegrasyon yaklaşımı olarak nitelendirmiştir (Dejevsky, 2012:6). Ona göre çokkültürlülük ve göç, sadece siyasi elitlere ve seçim desteğine fayda sağlamıştır. Marine, çokkültürlü devletlerin tek bir değer kümesini uygulamalarını önerir. Onun çokkültürlülük karşıtı görüşleri, radikalizm/nativizm ideolojik temeliyle iktidarda olması halinde, anayasayı değiştireceği açıklamasıyla desteklenmektedir: “Fransa Cumhuriyeti, biz iktidara gelirse herhangi bir topluluğu tanımayacaktır, çünkü bizim toplumumuz bir ve bölünmezdir. Herkes Fransız yaşam biçimini, pratiklerini ve geleneklerini istisna olmadan kabul etmelidir” (Russia Today, 05/2011).

Sonuçta, Le Pen'in görüşleri klasik asimilasyon teorisinden türetilmiştir:

Ulusun parçalanması, Fransa'nın karşı karşıya olduğu tüm sorunların kökenindedir ve aynı zamanda birlik ve uyum [...] tek siyasi çözümdür. Fransa ve göçmenleri arasındaki farklılıkları vurgulamaya (ve onurlandırmaya) devam eden çokkültürlülüğün ve çokkültürlü politikaların büyümesiyle unutulmuş bir çözümdür (Fieschi, 2004:156).

Babası Jean-Marie Le Pen'in “*sans unité nationale il n'y a plus de patrie*”(ulusal birlik olmadan artık bir ülke yok) ifadesi, nihai Jacobin Cumhuriyetçi ideali hatırlatır: Bu nativizm temelli söylemsel strateji, güçlü ve birleşik bir devletin temeli olarak ulusal homojenliği savunmaktadır (Fieschi, 2004:156). Çokkültürlülüğü eleştirenler, devletin kültürler, etnik kökenler veya dinler arasında arabuluculuk yapmakla yükümlü olmaması gerektiğini iddia etmektedir. Bunun yerine, devletin bu tür konularda tarafsız bir rol oynaması gerektiğine inanılır, grup haklarının geliştirilmesi yerine yalnızca ülke içindeki iç barışın sürdürülmesinden ve ulusal normların uygulanmasından sorumlu olması gerektiği savunulur. Bu nativist/radikal argüman, Jean-Marie Le Pen'in aşağıdaki alıntısında yansıtılmaktadır (Jean Marie Le Pen, Fieschi, 2004:142):

Devlet tanımı, mutlaka bireysel çıkarların toplamı olmayan ulusal çıkarların nihai belirleyicisi olmaya devam etmelidir. Ulusal birliğe ve dayanışmaya başkanlık etmeli ve Fransız halkının çıkarlarını ulusal çıkarlarına feda edecek tüm finansal, dini, politik, ekonomik, felsefi, sendika ve yabancı oligarşilere karşı bağımsızlığını yeniden kazanmalıdır.

Le Pen, asimile olmuş göçmenlere daha az tepki duyarken, kendi toplumlarının kültürel parametreleri içinde kalanlar hoş karşılanmaz. RN'nin itirazı, sadece belirli bir etnik veya ırksal arka plana sahip göçmenlere yönelik değildi. 2017 Başkanlık kampanyasında Marine Le Pen, bir

³ Örneğin Jean-Marie Le Pen, Fransız Sosyalist Partisi üyesi tarafından göçmen karşıtı ayrımcılıkla mücadele etmek için oluşturulan bir örgüt olan SOS-Racisme'yi “Fransa karşıtı bakanlık” olarak adlandırmıştır (Marcus, 1995:107).

yükleme stratejisi olarak Fransa'nın "Hristiyan köklerini" vurgular, François Fillon ve Nicolas Sarkozy de bunu yapmıştır (Brubaker, 2017:1198).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Radikalizm içeren bir ideolojik arka planla, RN'li siyasetçilerin özellikle göç alanında kasıtlı olarak söylemleri kışkırtıcıdır. Daha genel ifade etmek gerekirse; dil, ideolojik savaşını yürütmek için RN tarafından kullanılan önemli bir araçtır. Fransa'da RN, adlandırma ve yükleme stratejisi açısından, benzer biçimde savaş dilini kullanmaktadır. Müslümanların sokak dualarının ve helal etin mevcudiyetinin Fransa'nın bir "istilası" anlamına geldiğini vurgulamıştır. Burada yükleme stratejisi olarak hizmet eden "istila" kavramı, aynı zamanda korkuları yaygınlaştırmaya çabalayan bir yoğunlaştırma stratejisi olarak da yorumlanabilir. RN'nin söylemlerinde Batı dışından gelen asimile olmayan göçmenler ve Müslümanlar, Fransız ulus devletinin ve medeniyetinin tehditkâr çöküşünü somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda, özellikle Batı dışından gelen göç, sistematik olarak istila kavramıyla özdeşleştirilir. RN, Batı dışı göçün ve özellikle İslam'ın, Batı Avrupa ve özellikle Fransız değerleri ile uyumsuzluğunu vurgulamaktadır.

Adlandırma stratejisi açısından, göç ve göçmenlerin bu olumsuz değerlendirilmesinin yanında, RN ve Fransız kimliğinin olumlu değerlendirilmesi tam bir karşıtlık içindedir. Yüklem stratejisi açısından, göçmenlerden bahsederken en sistematik olarak kullanılan; "savaş" ve "su/sel" metaforlarıdır. Avrupa'ya giren ve adeta "istila eden" göçmenlerin bitmeyen akışlarını tasvir eden bu metaforlar, korku atmosferi yaratmaya katkıda bulunur ve böylece Fransa halkını kısıtlayıcı veya göçmenlik karşıtı politikaları desteklemeye motive eder. Uslama stratejisi ise ülkedeki göçmenlerin işsizlik ve diğer sosyal sorunların nedeni olarak gösterilerek, kendi nativist ve radikal pozisyonlarının meşrulaştırılması ile tezahür etmektedir. Ayrıca göçmenler/Müslümanlar doğrudan ve açıkça kamusal alanlarda güvensizlik duygusu ve suçluluk ile ilişkilendirilir.

Bununla birlikte RN, söylemsel strateji olarak kendisini politik sisteme yabancı olarak sunar ve bir tür göç karşıtı alternatif bir siyasi güç olarak konumlandırır. Zaman zaman uslama stratejisinin bir parçası olarak, göçmenlik karşıtı argümanlarını yumuşatıyor gibi görünmeyi tercih etmektedir. Bu anlamda, "popülist" yönü de giderek daha merkezi bir hale gelmektedir. RN, konumunu en azından görünüşte daha az "radikal" hale getirmiş gibi görünse de nativist bir ideolojik temelde, ağırlıklı olarak Fransız ulusuna yönelik dış tehditlere odaklanır. Bununla birlikte bu konumlandırmanın temelini, halkın yeniden güçlendirilmesine olanak tanıyacak yenilenmiş popüler egemenlik ve kurumsal değişiklikler çağrısıyla dile getirilmesi, popülizmin artan önemini ortaya koymaktadır.

RN, Batı dışı kültürlerin ve İslam'ın Batı Avrupa ve özellikle Fransız değerleri ile uyumsuzluğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla RN, göçmenleri ve Müslümanları ulusun kültürünü, bütünlüğünü ve değerlerini tehdit eden güçler olarak yükler. İslam ve sembolleri de burada açıkça hedeflenir (Davies, 1999:43). Çoğunlukla küreselleşme ve kozmopolitizm güçleriyle özdeşleştirilen ve ulusu tehdit eden bir dış düşman tanımlanmaktadır. Göçü ve kozmopolitizmi savunduğu iddia edilen Avrupa Birliği elitleri, RN'nin baş düşmanlarından biri olarak yüklenir. Bu bağlamda, AB - Marine Le Pen'in sözleriyle "derinden zararlı", hatta "anti-demokratik bir canavar" olarak yüklenir. Burada dikkat çeken nokta, elitlerin göçmenleri/Müslümanları desteklediği

iddiasıdır. Bu bağlamda, popülist bir temelde halk ve RN- AB ve göçmenler antagonizmi yaratılmaya çalışılır. Gerçekten de Le Pen, ulusal egemenlikle eşanlamli olan popüler egemenliği yeniden kazanma gerekçesiyle, “AB'yi yok etmek” istediğini belirtmekten bile çekinmemektedir (Le Pen, van Rhor, 2014).

Marine Le Pen, açıklamaları Müslüman/göç karşıtı içeriklerden oluşan ve güçlü bir nativist eğilimi yansıtan popülist bir figürdür. 2017 yılında, söylemlerini pratik politik önerilerine dönüştürerek, Fransa cumhurbaşkanlığı seçim kampanyası sırasında, “ülkeyi İslamcı terörizm ve Müslüman göçmenlere karşı güvence altına almak için” sınır kontrollerini sıkılaştırmayı önermiştir (The New York Times, 2016). Marine Le Pen, güçlü bir göçmenlik karşıtı söylemsel strateji kullanmaktadır. Marine Le Pen, 2017 başkanlık programında Fransa'nın göç politikasında büyük değişiklikler sözü verir: Schengen Bölgesi'nden ayrılarak ve 6000 gümrük memuru kiralarak Fransa'nın ulusal sınırlarını yeniden kurmayı vaat etmiştir (Le Pen, 2017:6). Buna ek olarak, Fransa'yı tekrar düzene sokmak için bir süre “tüm yasal göçü askıya alacağına” dair bir söz vermiştir (BBC, 18 Nisan 2017). Göçe ve İslam'a yönelik olumsuz yüklemelerini sürekli olarak şu şekilde dile getirmiştir: “Kitlesele göçün arkasında, terörizm var” ve “Göç ve İslam, Fransa için bir şans değil, bir trajedi” (The Local, 2017). Burada göç ve İslam karşıtlığının tamamen ayrı tutulmadığını öne sürmek mümkündür.

Hainsworth'un belirttiği gibi göç karşıtlığı, radikal sağ partileri için muhtemelen en önemli konulardan birisidir. Bu tür partiler, göçmenleri çeşitli şekillerde tehdit olarak gösterme eğilimindedir. Göçmenlik, güvenliğin azalması, işsizliğin artması ve ulusal kimlik kaybının ana nedeni olarak görülmektedir (Hainsworth, 2008:70). RN'nin söyleminde de açık bir biçimde göçmen karşıtlığı görülmektedir: Le Pen, göçün güvenlik durumunun kötüleşmesine neden olduğunu iddia eder. Söylemsel stratejisinin ana hedefi, ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahip ülkelerden gelen göçmenlerdir. İslam'ın, Fransız gelenekleri ve kültürüyle uyumsuzluğu üzerine çeşitli yorumlar yapmış ve böylece Fransız ulusal kimliğini tehdit ettiğini öne sürmüştür. İşsizlik söz konusu olduğunda Le Pen, Fransız şirketlerini “ulusal önceliği” dikkate almaya zorlama sözü vermiştir (Le Pen, 2017:7). Pratikte bu, iş yerlerindeki göçmenlerden çok Fransızlara öncelik vermek anlamına gelir. Yine, çeşitli çalışmalar Fransızların çoğunluğunun bir ölçüde bu konularda Marine Le Pen ile hemfikir olduğunu ima etmektedir. 2016 Eurobarometresinin de gösterdiği gibi Fransızların temel endişeleri hem göçmenlik hem de terörizmdir. Burada Fransızlar, Avrupa ortalamasından farklı değildir, çünkü bu konular AB üyesi ülkelerin çoğunda en önemli konular olarak görülmüştür (Eurobarometer Spring, 2016:33).⁴

Bu çalışmada RN'nin söylemi, Eleştirel Söylem Analizi ile irdelenmiş ve partinin hangi adlandırma/yükleme/uslama/yoğunlaştırma stratejilerini kullandığı ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın teorik çerçevesi sunulurken konulan nativist/radikal/popülist ideolojik planın, söylemlerde gözlemlendiği yerler saptanmıştır.

⁴ Chatham House, ağırlıklı olarak Müslüman ülkelerden Avrupa ülkelerine göçle ilgili bir anket yayınlamıştır. Fransız nüfusunun %61'i “çoğunlukla Müslüman ülkelerden gelen tüm göçler durdurulmalıdır” ifadesiyle hemfikirken, nüfusun %16'sı ifadeye karşı çıkmıştır (Chatham House, 7.2.2017).

Araştırma sorusuna yanıt aranırken RN'nin söylemsel stratejileri göç karşıtlığı üzerine kurulmuştur. RN, söylemsel stratejiler yoluyla, göçmenleri sorunların kaynağı ve kendi toplumlarının ötekisi olarak inşa etmiştir. Bununla beraber; RN, Fransız cumhuriyetçi değerleri ön plana çıkararak göç ve İslam karşıtlığını harmanlayarak göçmen karşıtlığını normalleştirmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- Almeida, D. (2013). Towards a Post-Radical Front National? Patterns of Ideological Change and Dediabolisation on the French Radical Right. *Nottingham French Studies*, 52(2): 167-176.
- Aras, İ., & Sağiroğlu, A. (2018). Avrupa Aşırı Sağında Göçmen Karşıtlığı: Fransa ve Macaristan Örnekleri. *Mukaddime*, Volume 9 Issue 3 - Special issue, European Neighbourhood Policy and Migration, 59-78
- Archick, K., Belkin P., Blanchard C. ve Mix D. (2011). Muslims in Europe: Promoting Integration and Countering Extremism. Congressional Research Service: CRS Report for Congress. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33166.pdf> [22.01.2020]
- Bauman, Z. (2011). *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age*. Cambridge: Polity Press.
- BBC (2017). French election: Le Pen pledges to suspend immigration. 18 Nisan 2017 <http://www.bbc.com/news/world-europe-39625509> [05.01.2020]
- BBC News (2007). Profile: Jean-Marie Le Pen. 25 Nisan. BBC. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3658399.stm> [22.01.2020]
- BBC News (2012). Marine Le Pen Program Talk English 6 Ocak. YouTube.com. <https://www.youtube.com/watch?v=KYzndcJPYio> [22.01.2020]
- BBC News (2017). France elections: What makes Marine Le Pen far right? By Marysia Nowak & Becky Branford BBC News 10 Şubat 2017, <https://www.bbc.com/news/world-europe-38321401> [22.11.2019]
- Bekar, N. (2018). "Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi", *Bilge Strateji*, Cilt: 10, Sayı: 18, SS. 111-142.
- Brubaker, R. (2018). Between nationalism and civilization: the European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 40/8: 1191-1226.
- Davies, P. (1999). *The National Front in France: Ideology, discourse and power*. London: Routledge.
- DeClair, EG. (1999) *Politics on the fringe: the people, policies, and organization of the French National Front*. Durham: Duke University Press Books.
- Dejevsky, M. (2012). Marine Le Pen: Her Father's Daughter. 24 March. The Independent. <http://www.independent.co.uk/news/people/profiles/marine-le-pen-her-fathers-daughter-7583994.html> [02.01.2020]
- Della Posta DJ (2013) Immigration and the Front National: Competitive threat, intergroup contact, or both? *Social Forces*, 92(1): 249-273.
- Eatwell, R. (2000). The Rebirth of the Extreme Right in Western Europe. *Parliamentary Affairs*, 53(3): 407-425.
- Eatwell, R. ve Goodwin, J., M. (2010). *The New Extremism in 21st Century Britain*, Routledge.
- Elinas A (2014). *The Media and the Far Right in Western Europe: Playing the Nationalist Card*. Cambridge: Cambridge University Press.

- European Movement (2017), <https://europeanmovement.eu/wp-content/uploads/2017/03/Europe-Paragraphs-in-French-Election-Programmes.pdf> [22.02.2020]
- Fieschi, C. (2004). *Fascism, Populism and the French Fifth Republic: In the shadow of democracy*. Manchester, UK: Manchester University Press.
- Flood, C. and Hugo F. (2002). Defending the Empire in Retrospect: The Discourse of the Extreme Right, in Tony Chafer and Amanda Sackur, eds., *Promoting the Colonial Idea: Propaganda and Visions of Empire in France*. London: Palgrave: 79-92.
- Goodwin, M. (2012). *Right Response: Understanding and Countering Populist Extremism in Europe*, Londra: Clatham House Report.
- Hainsworth, P. (2008) *The Extreme Right in Western Europe*. London: Routledge.
- Hainsworth, P. (2010) Introduction: The Extreme Right', in Paul Hainsworth, ed., *The Politics of the Extreme Right*, London/New York: Pinter, 2000.
- Hainsworth, P., ve Mitchell, P. (2000). France: the front national from crossroads to crossroads? *Parliamentary Affairs*, 53(3), 443–456.
- Independent (2013). French far-right politician Jean Marie Le Pen fined for racist Roma remarks, <http://www.independent.co.uk/news/people/news/french-farright-politician-jean-marie-le-pen-fined-for-racist-roma-remarks-9016617.html> [22.01.2020]
- Ivaldi, G. (2006) Beyond France's 2005 referendum on the European constitutional treaty: Secondorder model, anti-establishment attitudes and the end of the alternative European utopia, *West European Politics* 29(1) 49-69.
- Kling, A. (2012). *RN...Tout ça pour ça! La très étonnante évolution du Front National*. Strasbourg: Éditions Mithra.
- Le Front National (2007) Élection Présidentielle 2007: Programme. 2014 f <http://ipolitique.free.fr/francepolitique/lepen2007.pdf> [12.12.2019]
- Le Front National (2012). Le Projet du Front National. <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/> [11.12.2019]
- Le Monde (2015) ou l'ascension d'un apparatchik7 Aralık 2015 RN https://www.lemonde.fr/elections-regionales-2015/article/2015/12/06/front-national-nicolas-bay-ou-l-ascension-d-un-apparatchik_4825795_4640869.html [22.11.2019]
- Le Pen, M. (2017). Engagements Présidentiels de Marine Le Pen. <https://www.marine2017.fr/wp-content/uploads/2017/02/projet-presidentiel-marine-le-pen.pdf> [03.05.2020]
- Lebourg, N. (2016). *Islamophobia in France*. Occasion, 2016.
- Marcus, Jonathan. (1995). *The National Front and French Politics*. New York, NY: New York University Press.
- Marthaler, S. (2004). The European Parliament Election in France, 13 Haziran 2004, European Parties and Election Research Network (EPERN), 2004 European Parliament Election Briefing No. 6, 2004
- Mayer, C. (2009). The March to the Far Right. 10 Ağustos Time Magazine. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,1913651,00.html> [24 Ekim 2019]
- Mayer, N (2013). From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral change on the far right. *Parliamentary Affairs*, 66(1): 160–178.

- Politico (2017). Marine Le Pen makes globalization the enemy. 5 Şubat 2017 <http://www.politico.eu/article/marine-le-pen-globalization-campaign-launch-french-politics-news-lyon-islam/> [11 Ocak 2020]
- Reisigl, M. and Ruth W. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Anti-Semitism*. London: Routledge.
- Reisigl, M. ve Wodak, R. (2002), *Discourse and Discrimination. Rhetorics of Racism and Antisemitism*, Londra ve New York, Routledge.
- Reisigl, Martin and Ruth, W. (2001). *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Anti-Semitism*. London: Routledge.
- RN. (2017). UB Electoral Manifesto. <https://rassemblementnational.fr/annonces/projet-presidentiel-de-marine-le-pen-livrets-thematiques/>
- Russia Today (2011). Marine Le Pen to RT: We Fight for French Identity. 5 Mayıs YouTube.com. http://www.youtube.com/watch?v=w_qYKa1n8Es [21.01.2020]
- Rydgren, J. (2004). Explaining the Emergence of Radical Right-Wing Populist Parties: The Case of Denmark. *West European Politics*, 27(3), 474–502.
- Rydgren, J. (2013). Introduction. Class politics and the radical right. in J. Rydgren (ed.), *Class Politics and the Radical Right*. (London: Routledge), 1-9.
- Rydgren, Jens. (2003). *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France*. New York, NY: Berghahn Books.
- Saeedy, A. (2015). Le Pen, Wilders form New Far-right Bloc in EU Parliament. Reuters, 16 Haziran, <http://uk.reuters.com/article/2015/06/16/uk-eu-parliament-idUKKBN00W1WU20150616>
- Shields, J. (2007). *The Extreme Right in France from Pétain to Le Pen*. London: Routledge.
- Shields, J. (2013). Marine Le Pen and the 'New' RN : A Change of Style of or Substance? *Parliamentary Affairs*, 66(1): 179-196.
- Stockemer, D. (2013). The Economic Crisis (2009 to 2013) and Electoral Support for the Radical Right – Some new and unexpected findings, Paper prepared for presentation at the EUDO Dissemination Conference, European Union Institute, Florence, 1-21.
- Stockemer, D. (2014). Who are the Members of the French National Front? Evidence from Interview Research. *French Politics*, 12(1): 36-58.
- Taras, R. (2013). Islamophobia Never Stands Still: Race, Religion, and Culture. *Ethnic and Racial Studies*, 36(3), 417–433.
- The Local (2017). Give us France back: Le Pen delights frenzied crowd in Paris with anti-immigration speech. 18 Nisan 2017. <https://www.thelocal.fr/20170418/le-pen-immigration-has-been-a-tragedy-for-france> [10 Ocak 2020]
- The New York Times, (2016). Europe's rising far right: a guide to the most prominent parties', The New York Times, 4.12.2016, <https://www.nytimes.com/interactive/2016/world/europe/europe-far-right-political-parties-listy.html?mcubz=2&r=4> [10.4.2017]
- von Rohr, M. (2014) Interview with Marine Le Pen: 'I Don't Want this European Soviet Union'. Der Spiegel, 3 Haziran, <https://www.spiegel.de/international/europe/interview-with-french-front-national-leader-marine-le-pen-a-972925.html>
- Wilson, R. ve Hainsworth, P. (2012). *Far-Right Parties and Discourse in Europe: A Challenge for Our Times*. Brussels: European Network Against Racism.

- Wodak, R. (2001). The Discourse-historical Approach.ss 63-95 in *Methods of Critical Discourse Analysis*, edited by Ruth Wodak and Michael Mayer. London: SAGE.
- Wodak, R. (2007). Discourses in European Union Organizations: Aspects of Access, Participation, and Exclusion. *Text & Talk* 27: 655–80.
- Wodak, R. (2013). 'Anything Goes!' - Haiderization of Europe. In R. Wodak, M. KhosraviNik, & B. Mral(Eds.), *Right-wing Populism in Europe. Politics and Discourse*. London: Bloomsbury.
- Wodak, R. (2015). *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*, Londra: Sage Publication.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA MODA VE SANAT İLİŞKİSİ

İrem AKDEMİR

F. Deniz KORKMAZ

Araş. Gör. Eskişehir Teknik Üniversitesi
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Tekstil ve Moda Tasarım Bölümü
iakkus@eskisehir.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3529-6513>

Prof. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sanat ve Tasarım Fakültesi
Görsel Sanatlar Bölümü
fdenzkorkmaz@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2201-5070>

Atıf / Citation: Akdemir İ. & Korkmaz F.D. (2021). Sürdürülebilirlik Bağlamında Moda ve Sanat İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (İNİJOSS)*, 10(1). 191-207.

Öz

Dünyadaki bilimsel gelişmeler, endüstrileşme, yaşam standartlarının değişmesi ve hızlı nüfus artışıyla birlikte insanlar daha fazla üretmeye ve tüketmeye başlamıştır. Artan tüketim oranları kaynakların hızla tükenmesine ve atık maddelerin çoğalmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, son yıllarda sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Çevreyi olumsuz yönde etkileyen, üretim ve tüketimin en çok olduğu alanlardan birisi de moda ve tekstildir. Bu alanda, tüketim öncesi ve tüketim sonrası oluşan atıkların çeşitli yollarla geri ka-zandırılarak tekrar kullanımı sağlanmaktadır. Bu sayede, atıkların çevreye olumsuz etkisi en aza indirgenerek, ürünlerin kullanım ömrünü arttırmak hedeflenmektedir. Çalışmada, sürdürülebilirliğin moda ve tekstil sektörüne ne şekilde etkide bulunduğu araştırılmış ve bunun sanat ürünlerine yansımaları örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Moda, Sürdürülebilir Sanat

RELATIONSHIP OF FASHION AND ART IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY

Abstract

People have started to produce and consume more with the scientific developments in the world, industrialization, change of living standards and rapid population growth. Increasing consumption rates have led to the rapid depletion of resources and the proliferation of waste materials. In this respect, the concept of sustainability has started to gain importance in recent years. One of the areas that affect the environment negatively and where production and consumption is the most is fashion

and textile. In this area, pre-consumption and post-consumption wastes are recovered in various ways and reused. In this way, it is aimed to increase the lifetime of the products by minimizing the negative impact of wastes on the environment. In this study, the effect of sustainability on fashion and textile sector was investigated and its reflections on art products were examined with examples.

Key words: Sustainability, Sustainable Fashion, Sustainable Art

1. GİRİŞ

“Doğayla savaş halindeyiz. Eğer kazanırsak kaybedeceğiz”

Hubert Reeves¹

İnsanın doğadan uzaklaşarak yönünü teknoloji ve tüketime çevirmesi Sanayi Devrimi'yle başlayan bir süreçtir. Bu uzaklaşma başta doğanın fiziksel olarak görünümünde değişiklik yaratmış, ardından insan yaşamının her türlü görüntüsüne sirayet etmiş, sonrasında ise psikolojik boyutuyla insan yaşamına görünür etkiler bırakmıştır. Ortaya çıkan bu yansımaları olumsuz olarak değerlendiren bilim ve sanat insanları yaptıkları bilimsel/sanatsal çalışmaların sonucunda insanın doğadan kopuşunun olumsuzluğunu imlemek ve farkındalık oluşturmak adına kimi kavramlar ve karşıt duruşları içeren eserler üretmişlerdir. Bilinçsiz tüketimin olumsuzluklarını tüm boyutlarıyla geniş kitlelere duyurabilme çabasına giren kimi sanatçılar ekoloji, sürdürülebilirlik kavramları kapsamında üretilere yönelmişlerdir.

Sürdürülebilirlik kavramı temelinde sürekliliğin, devamlılığın sağlanması anlamına gelmektedir. Çevrenin iyileştirilmesi, kaynakların doğru kullanılması, insanların çevreye karşı sorumluluğunun ve duyarlılığının artırılması için gerekli girişimlerde bulunulması sürdürülebilirlik kavramının amacına uygun düşen uygulamalardır. İnsan eli değen her alan için sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir. İnsan, her zaman ihtiyaç duyan ve yaşamını devam ettirebilmek için bu ihtiyacını karşılaması gereken bir varlıktır. Yeme, içme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için öncelikle üretmek zorundadır. Zaman içinde teknolojiye ve bilimde yaşanan gelişmeler ile birlikte insanların üretme imkânları değişmiş, daha kolay üretebilir ve ürettiğine daha kolay ulaşabilir bir duruma gelmiştir. Yaşam olanaklarının artması tüketimi arttırmıştır. İnsanların tüketimi, doğrudan ve dolaylı olarak çevreyi olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple, gelecek kuşaklara ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir doğa ve insani şartlarda yaşayabilecekleri bir dünya bırakabilmek için sürdürülebilirlik kavramı önem teşkil etmektedir.

Temel ihtiyaçlardan biri olan giyinme, moda adı altında fazla tüketime sevk eden bir alan haline gelmiştir. Sürekli değişen ve aslında kendi içinde birbirinin tekrarı olan moda eğilimleri ve moda iktidarları aracılığıyla, modası geçmiş algısı yaratılarak, yeni ve moda olanın tüketileceği bir satış alanı yaratılmaktadır. Hammaddenin üretilmesi sırasında, nihai ürüne ulaşana kadar olan

¹ *Sürdürülebilirlik, ekoloji, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, insanların neden olduğu meydana gelen kirlenme ve kaynakların yok oluşu gibi konular üzerine çalışan Kanadalı astrofizikçi.*

süreçte ve ürünün tüketimi sonrasında oluşan atıklar, çevreyi kirletmekte ve fazla üretim zaman içinde doğal kaynakların tükenmesine sebep olmaktadır.

Her alanda olduğu gibi moda ve tekstil alanında da sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bazı moda markaları buna ürün satışında düzenledikleri kampanyalarla, üretimde kullandıkları malzemelerle, bazı tasarımcılar vintage mağazalarda ikinci el kıyafetleri satışa sunarak ya da tekrar tasarlayıp başka bir ürüne dönüştürerek dikkat çekmektedir. Sanatçılar ise kullanılmış kıyafetleri, atık ya da atıl durumda bulunan malzemeleri sanat ürününe dönüştürerek sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramını odak noktasına alan bu çalışma, ihtiyaç ve tüketim kavramları çerçevesinde değerlendirilerek moda alanında insanların üretim ve tüketim fazlalıkları ile ilişkilendirilmiştir. Sürdürülebilirlikle ilişkili olarak oluşan kavramların, moda ve tekstil sektöründeki işlevleri açıklanmaya çalışılmış ve sektöre ne şekilde etkide bulunduğu araştırılmıştır. Bu doğrultuda, moda ve tekstil sektöründe oluşan üretim ve tüketim atıklarının kullanımı ile sanat alanında üretilen sanat eserleri analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, sanatçıların estetik bir bilinç ile ortaya koydukları eserlerinin izleyici üzerinde oluşturduğu farkındalık ve sürdürülebilirliğe katkısını açıklamak amaçlanmıştır.

2. TÜKETİM TOPLUMU İÇERİSİNDE İHTİYAÇ VE TÜKETİM KAVRAMLARI

İhtiyaç ve tüketim kavramları için çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Nelerin ihtiyaç nelerin ihtiyaç fazlası tüketim olabileceği günümüz toplumunda insanlar için farklılık gösterebilmektedir. En genel anlamıyla ihtiyaç, “bir yoksunluğun, eksikliğin ve dengesizliğin giderilmesi”, olarak tanımlanırken, tüketim ise Raymond Williams’a göre “tahrip etmek, harcamak, israf etmek, bitirmek” olarak tanımlanmıştır (Featherstone, 1996; akt. Dal, 2017: 4; Yanıklar, 2010: 25). Maslow, tüketimin bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmasını 5 aşamadan oluşan ihtiyaçlar hiyerarşisi ile ifade eder. Fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma ve sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisini oluşturmaktadır (Yıldırım, 2015). Bu aşamalar açlık, susuzluk gibi fizyolojik ihtiyaçların karşılanması ile başlar. İhtiyaçların karşılanması bir sonraki aşamada diğer ihtiyaçların karşılanmasını gerekli kılar ve kendini gerçekleştirme ihtiyacı ile biter.

Tablo 1. Hegel’in Etik Yaşam Sistemi’nde ihtiyaç aşamaları (Fraser, 2008: 81)

				Birinci aşama
İhtiyaç	→	Haz		
				İkinci aşama
İhtiyaç	→	Çalışma	→	Haz
				Üçüncü aşama
İhtiyaç	→	Çalışma	→	Alet → Çalışma → Haz
				Dördüncü aşama
İhtiyaç	→	Çalışma	→	Artık → Para → Haz

Hegel’in ihtiyaç aşamaları, insanın tatmini anında ihtiyacın aldığı biçimlere göre şekillenir. İlk aşamada ihtiyaç hemen giderilir. İkinci aşamada, insan ihtiyacını gidermeden önce nesne üzerine

çalışmaya başlar. Üçüncü aşamada, ihtiyaç giderilmeden önce ihtiyacı karşılayacak, insanların işini kolaylaştıracak alet yapmak için çalışılır. Dördüncü aşamada, makine kullanımının ve iş bölümünün artması, üretkenliği ve dolaylı olarak artık üretimini arttırır. Bu para biçimine, para ise insanların ihtiyaçlarını gidereceği son aşama olan hazzı ulaştırır.

Hegel, ihtiyaç kavramını belirli sanat biçimlerini incelerken de ele almıştır. *“İnsanların daha yüksek veya manevi ihtiyaçları altında doğal ihtiyaçlarından doğar”*, görüşünü savunmuştur (Fraser, 2008: 119). Bu bağlamda, Hegel’e göre sanat üretmek ve seyretmek bir ihtiyaçtır. Bunun, kendini gerçekleştirme ihtiyacının ve dolaylı olarak doğal ihtiyaçların bir biçimi olduğu görüşündedir.

“Tüketimin çıkış noktasında, meşru olsun olmasın, bir ihtiyaç söz konusudur. Dolayısıyla tüketim faaliyeti, ihtiyacın duyulması ya da hissedilmesiyle başlanır” (Torlak, 2000: 27). İnsanoğlu varlığını sürdürebilmek ve ihtiyaçlarını giderebilmek için tüketmeye başlamıştır. Ancak, tüketim sadece ihtiyacın karşılanması ile sınırlı kalmamıştır. Sosyal, kültürel ve fizyolojik bir ihtiyaç olarak doğan tüketme eylemi, günümüzde insanların arzu, istek ve hayallerini karşılayabilmesi, toplum içinde kendini var edebilmesi ve kabul görebilmesi için bir araç, bir gösterge niteliği taşıyor hale gelmiştir. Bu bağlamda içinde yaşadığımız toplum, insanları tüketime sevk eden farklı güdüleri ortaya çıkarmıştır.

“Tüketim toplumu aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelci yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzıdır” (Baudrillard, 2018: 95). Baudrillard’ın söylemini destekleyen toplumu tüketime alıştırma ve bunun ekonomik bir sistem üzerinden yapılmasını destekleyen en önemli kanal modadır. *“Moda aynı zamanda bir endüstri, sistem, görsel bir yargı aracı ve insan ilişkilerini etkileyen bir kapitalist güçtür”* (Busch, 2017: 35). Egosunu tatmin etmeye, statüsünü yükseltmeye ve toplum içinde kendini görünür kılmaya çalışan insan bunu tüketerek gidermekte ve modayı bir araç olarak kullanmaktadır. İhtiyaç olmayan ürünlerin ihtiyaç algısı yaratarak moda olanın tüketilmeye sevk edilmesi, modanın kapitalist bir güç ve gösterge olduğunu desteklemektedir.

İnsanlığın ihtiyaçlarını giderebilmek için tüketmeye başlaması ve zaman içinde bunun israf boyutuna gelmesi, içinde yaşadığımız doğaya zarar vermeye başlamıştır. Bu sebeple, son yıllarda sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaya başlamıştır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

İçinde yaşadığımız doğa, insanın tüketme arzusu ve çevreye olan aşırı müdahaleleri nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte doğaya verilen zarar gün geçtikçe çoğalmış ve bu doğrultuda endüstrileşme, insanın tüketme eğilimini arttırmıştır. Artan tüketim, insanın ihtiyacını karşılayan her sektörde üretim artışına sebep olmuştur. Üretim sonucu zararlı atık ve artıkların oluşması, bunların havaya ve suya karışarak kirliliği arttırması, doğal kaynakların azalması, ormansızlaşma, iklim değişimi gibi pek çok açıdan çevreye zararlı etkileri bulunmaktadır. İnsanların bilinçsiz ve ihtiyaç fazlası tüketiminin olumsuz sonuçları ise sürdürülebilirlik kavramının doğmasında etken olmuştur.

Sürdürülebilirlik kavramı, süreklilik ve daimi olma esasına dayanmaktadır. Sürdürülebilirlik, kaynakların devamlılığının sağlanması ve bu devamlılık için koruma bilincinin oluşturulmasını gerekli kılar.

“Hem aktif hem de proaktif² bir yapıya sahip olan sürdürülebilirlik kavramı, bir toplumun, ekosistemin ya da sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan ya da sistemin ana kaynaklarına aşırı yüklenmeden devam ettirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır” (Karaman, 1996: 102).

1960 ve 1970’lerde Batı’nın sanayi merkezli büyüme girişimlerinin çevreye verdiği tahribatla, çevre korunmasına önem verilmeye başlanmıştır. Bu sebeple, bu dönemdeki çevreci hareketler, sürdürülebilirliğin öncü hareketleri olarak değerlendirilmektedir. Rachel Carson, 1962’de yayınladığı “Silent Spring-Sessiz Bahar” isimli eserinde, o zamanın tüm toplum katmanlarında dikkat çeken açıklamalara yer vermiştir. Genel olarak gerçekleştirilen tüm çevre hareketleri ile çevrenin tüm insanların sorumluluğunda olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sergilenen bu yaklaşımlar sürdürülebilirlik açısından önemli görülen dört ana unsuru bir araya getirmiştir. Bunlar aşağıdaki gibi açıklanmıştır.

- İnsanoğlu ile doğa arasındaki spritüel bağlarla ilgili bir bilinç oluşması,
- Doğanın tüm parçalarının birbirleriyle olan biyolojik bağlantısı hakkında derinlemesine bir bilgi birikimi,
- İnsanoğlunun çevreye verdiği ve vereceği potansiyel zararlarla ilgili kaygı oluşması,
- Etik değerlerin tüm çevreci eylemler için gerekli olduğuna ilişkin güçlü bir bilinç oluşmasıdır (Türkmen, 2009: 11).

Düzenlenen uluslararası etkinliklerde alınan kararlar ile sürdürülebilirlik kavramının toplumlar tarafından tanınırlığı ve etki alanının artmasını sağlamak, insanlara çevre bilincini kazandırmak hedeflenmektedir. Bunun için 1970’lerden bu yana çeşitli etkinlikler sürdürülmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk kez 1972’de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’na konu olmuştur. Bir sivil toplum kuruluşu olan “Clup of Rome”un “Limits to Growth” başlıklı çalışması ile kaynakların tüketiminin doğal çevre üzerinde tahribata sebep olduğuna ve bunun ekonomi ile doğal çevre arasındaki bağlantısı üzerine dikkat çekilmiştir (Kaypak, 2011). Bu konferansta kabul edilen Stockholm Bildirgesi ile “*çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklar arası hakkaniyeti gözetken, ekonomik ve sosyal gelişmenin çevre ile bağlantısını kuran ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini vurgulayan ilkeler, ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramının temel dayanaklarını ortaya koymuştur*” (Türkmen, 2009: 13).

1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu’na göre sürdürülebilirlik; “*şu anki gereksinimleri gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılama yeteneklerini tehlikeye atmaksızın karşılamak*”, olarak tanımlanmıştır (WCED, 1987: 39). Yapılan tanımında, insan gereksinimleri geniş bir anlamda ele alınmıştır. Doğal kaynak kullanımının şu anki toplumlar için olduğu kadar gelecek kuşaklar

² Proaktif, “zamanından önce değişiklik yaparak önlem alınan; önceden davranılan” anlamına gelmektedir (Cambridge Dictionary, 2020).

için de önem arz ettiği, bilinçli tüketimin çevre, ekonomi ve kalkınma açısından topluma olumlu etkileri olacağı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda raporda, sürdürülebilirlik kapsamında 3E olarak bilinen ekoloji, ekonomi ve eşitlik kriterlerine yer verilmiştir.

1992’de Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio Deklarasyonu ile benimsenen “Gündem 21”; *“doğal kaynakları daha verimli kullanarak yerleşim yerlerinin daha iyi yönetilmesini ve ortak küresel çıkarların korunarak yeryüzündeki yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen hareket planıdır”* (Altunbaş, 2004: 107). Buna göre, üretim ve tüketim hareketlerinin sürdürülebilirliğe katkı sağlaması açısından değiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2012’de Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nda, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması çerçevesinde yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınmanın kurumsal çerçevesi konuları tartışılmış, “İstedığımız Gelecek (The Future We Want)” adını taşıyan bildirgeyle çevreyi koruma amacına uygun kalkınmanın ve sosyal gelişimin temel ilkeleri belirlenmiştir (Birleşmiş Milletler, 2012).

Yukarıda da açıklandığı üzere sürdürülebilirlik, toplumun her tabakasını etkileyen farklı disiplinlere konu olan bir kavramdır. 1970’lerden günümüze yapılan çeşitli uluslararası etkinlikler ile yaşanan ve yaşanabilecek olan olumsuz sonuçlar ele alınmış ve bu doğrultuda gerekli önlem ve öneriler tartışma konusu olmuştur. Bu konu başlıkları ise küreselleşme, sosyal sorumluluk girişimleri, şirket reformları, ekolojik bilinç, iklim değişiklikleri, insan hakları, nüfus artışı, sağlık, bio-çeşitlilik, işçi hakları, sosyal adalet, kadın hakları, toplum politikaları, ticaret ve organik tarım gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Takuş, 2010: 117). Üretim ve tüketim ilişkileri, çevreye ve ekonomiye etkileri bağlamında sürdürülebilirliğe konu olan başlıca alanlardan birisi de modadır.

4. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE MODA

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan giyinme, günümüzde moda adı altında ihtiyaç fazlası tüketime sevk eden bir alan konumundadır. Giyinmenin öncelikli amacı olan örtünme; zaman içinde kişinin toplum içinde kendini görünür kıldığı ve tüketerek kendisini tatmin ettiği bir araç haline gelmiştir. Değişen moda eğilimleri ve moda iktidarları kısa zaman aralığında sürekli yeni olanı öne sürmekte ve bunu moda aracılığıyla yapmaktadır. Bu doğrultuda, *“mevcut moda endüstrisi paradigması, en ucuza, en hızlı sürede en iyi ürünleri”* tüketiciye sunmaktadır (Lawless ve Medvedev, 2016: 42). Ürünlerin ucuz fiyatlarla satışa sunulması, insanların kolayca moda olana ulaşabilmesini sağlamış ve daha fazla tüketmesine yol açmıştır. Üretim sistemlerindeki bu artış hızlı moda³ olarak tüketiciye sunulmuştur. Moda ve tekstil sektöründe üretimin artması çevreyi olumsuz yönde etkilemiş ve bunun sonucunda sürdürülebilir moda hareketi gelişmiştir.

“Global ekonomi politikaları çerçevesinde şekillenen konvansiyonel moda sisteminin kültürel, tarihi, etik ve ekolojik değerleri göz ardı eden üretim yapısına karşın; niteliği nicelikten üstün tutan ve yaşam döngüsü uzun ürünlerin değer kazandığı bir yapıyı savunuyor sürdürülebilirlik” (Atalay, 2015: 31).

³ *“Hızlı moda, mevcut lüks moda eğilimlerini taklit eden düşük maliyetli giyim koleksiyonlarını ifade eder”* (Joy, Jr, Venkatesh, Wang, ve Chan, 2012: 273).

Sezonluk moda eğilimlerinin aksine hızlı moda perakendecilerinin geliştirdiği, kısa süre içerisinde raflarda bulunan ürünlerin tüketilmesi ve yerine yenisinin getirilmesi anlayışı, tüketiciyi sürekli yeni moda ürünlerini alma eğilimine sevk etmiştir. Sürekli tekrar eden moda hareketi, bu sayede daha hızlı hareket eden bir kısır döngü içerisine girmiştir. Sürdürülebilir moda, hızlı modaya karşıt bir hareketi benimsemektedir. Bu sebeple, moda ürünlerinin ne kadar talep gördüğünün aksine, onların üretim yöntemleri, ham maddesi ve kullanım ömrü gibi özelliklerine dikkat çekmektedir. Zaman içinde sürdürülebilir moda ile eş değer nitelikte yavaş moda⁴, etik moda⁵ gibi kavramlar türetilmiştir. Her ne kadar birbirinden ayrılan yönleri olsa da temelinde çevreye duyarlılık esas olmuştur. Sürdürülebilir moda, insan ve doğa ilişkisine vurgu yaparken, bireylerin sosyal sorumluluk sahibi olmasına dikkat çekmektedir.

Moda ve tekstil sektörü çevreye en çok zarar veren alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürünlerin üretim ve tüketimi arttıkça çevreye verilen zarar da o oranda artış göstermektedir. Bu alanda önemli miktarda tekstil ve giysi atığı oluşmaktadır. Ülkeler arasında atık miktarında farklılıklar görülmektedir. ABD'de yıllık yaklaşık 9,3 milyon ton (kişi başına yılda yaklaşık 31 kg), Almanya'da 1,9 milyon ton (kişi başına yılda 23 kg), İngiltere'de 1,1 milyon ton (kişi başına yılda 18 kg) atık çıkmaktadır (Fletcher, 2014: 116). Bu miktarların yıllar içinde daha fazla artacağı düşünülmektedir.

Tekstil Geri Dönüşüm Kurumu, tekstil geri dönüşüm malzemelerini tüketici öncesi ve tüketici sonrası atık olarak sınıflandırmaktadır. Bazı kaynaklar buna endüstriyel atıkları da dahil etmektedir. Tüketici öncesi atıklar, üretim sırasında ortaya çıkmakta olup, lif, iplik, teknik tekstil, hazır giyim ve pamuk endüstrilerinin üretimleri sırasında oluşmaktadır. Tüketici sonrası atıklar ise sahibinin ihtiyaç duymadığı, ürünün küçük yada büyük gelmesi, modasının geçmesi gibi sebeplerle atmaya karar verdiği giysi ve ev eşyalarını kapsamaktadır. Bu eşyalar genellikle belediyelerin atık depolama alanlarına atıldığı gibi ikinci el eşya olarak satılabilmektedir (Cuc ve Vidovic, 2011).

Fazla miktarda atık oluşması tekstil atık işleme stratejileri geliştirilmesinde etken olmuştur. Bu doğrultuda, 3R olarak bilinen azaltma (reduce), tekrar kullanım (reuse), geri dönüşüm (recycle) ve enerjinin geri kazanımı üzerine çalışmalar önem kazanmıştır. 4R stratejisi ise buna yeniden satın almayı (rebuy) dahil etmektedir. Tekstil atık işleme stratejileri, tüketici sonrası atıkların çevreye olumsuz etkilerini iyileştirmeyi ya da ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Azaltma, ürünün tamamının ya da parçalarının tamiri, yenilenmesi ile kullanım ömrünü uzatarak, kaynakların korunmasına katkı sağlar. Tekrar kullanım, kullanılmayan eşyaların çeşitli şekillerde

⁴ "Yavaş moda akımı, modanın üretim, tasarım ve tüketim döngüsü çerçevesinde daha ekolojik, sürdürülebilir ve etik bir moda anlayışını vaat eder" (Kipöz, 2015: 63). "Üretim kaynaklarının ve çevrenin hızlı moda ile yaratılan etkisinin azaltılması adına ortaya çıkan bir yaklaşımdır" (Mangır, 2016: 150). Bu kavram ilk kez Kate Fletcher tarafından kullanılmıştır (Fletcher, 2007).

⁵ "Genel anlamıyla kavram; ekolojik ürün, çalışma koşulları, adil ticaret ve sürdürülebilir ürün gibi başlıkları kapsamaktadır. Günümüzde tekstil ve moda endüstrisi içindeki yeri ile 'Etik Moda', emek sömürücülüğü, çevresel zarar, tehlikeli kimyasalların kullanımı, atık maddelerin ortaya çıkması ve hayvanların deri ve kürkleri için öldürülmesi gibi sorunları vurgulamayı amaçlamaktadır" (Foglar, 2011: 22; Özlü ve Saatçioğlu, 2015: 90).

farklı kişilere ulaşmasını sağlayarak kullanımının sağlanmasıdır (Eser, Çelik, Çay, ve Akgümüş, 2016). Geri dönüşüm, daha önce kullanılmış elden çıkarılan atık malzemelerin çeşitli yöntemlerle işlenerek yeni ve kullanışlı bir ürün haline getirilmesidir. 4 farklı geri dönüşüm teknolojisi bulunmaktadır.

“Birincil geri dönüşüm bir ürünün orijinal haline geri dönüştürülmesidir; ikincil geri dönüşüm, atığın, orijinal halinden farklı bir uygulama alanına sahip olabilen ve daha düşük fiziksel, mekanik ve kimyasal özelliklerde yeni bir ürüne dönüştürülmesidir; üçüncül geri dönüşüm, atığın piroliz, gazlaştırma ve hidroliz yoluyla basit kimyasallara veya yakıtlara dönüştürülmesidir; dördüncül geri dönüşüm ise katı atıkların yakılması ile oluşan ısıdan yararlanılmasıdır” (Wang, 2006; akt. Eser ve diğerleri, 2016: 51).

Bu yöntemlerle geri dönüştürülen giysi atıkları yeni bir giysi olarak üretilip kullanılabilirdiği gibi temizlik bezi, izolasyon ve dolgu malzemesi olarak da kullanılabilir. Atık ürünlere, yeniden değer kazandırılması ve tekrar kullanılmasıyla ileri dönüşüm (upcycling) sağlanmaktadır. Bir malzemenin ya da ürünün tasarlanarak başka bir ürüne dönüştürülmesini kapsamaktadır. Buna aynı zamanda geri kazanım da denilebilmektedir (Yıldırım, 2017).

Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, çevreye duyarlılığın artırılabilmesi için moda ve tekstil alanında çeşitli uygulamalar ve girişimlerde bulunmaktadır. Bu, kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenerek gerçekleştirildiği gibi kişilerin bireysel yaklaşımları ile de dikkat çekilen bir çalışma alanı haline gelmiştir.

5. GÜNÜMÜZ SANATINDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Günümüzde birçok sanatçı sürdürülebilirliğe farklı açılardan yaklaşmaktadır. Nitekim sürdürülebilirliğe konu olan sadece moda ve tekstil alanı olmadığı gibi sanat eserlerinde kullanılan malzemeler de tekstil içerikli malzemelerle sınırlı kalmamıştır. Plastik ve cam şişeden pile, sigara izmaritinden kağıda kadar günlük yaşamda kullanılan ve çevreye zarar veren birçok şey, sanat gibi entellektüel bir alan içerisinde estetik ifade biçimlerine dönüştürülebilmektedir. Malzeme kullanımı dışında sürdürülebilirliğin özüne itafen kavramsal yaklaşımlar ve farklı içerikler ile de dikkat çekilmektedir. Çalışmada yer verilen eserlerde ağırlıklı olarak tekstil ürün ve malzemeleri kullanılmakla birlikte plastik, kağıt, takı ve boncuk gibi farklı niteliklerde malzemelerin de eserlerde kullanılması sebebi ile daha genel bir başlık altında değerlendirilme gereği duyulmuştur.

Genel anlamda üretimin olduğu her alanda tüketim öncesi ve tüketim sonrası atıklar oluşmaktadır. Ancak bireyler bunun çok fazla bilincinde olmamakla birlikte tüketim toplumunun cezbedici ortamında tüketilen şeyin gerek kendisine gerek çevreye verdiği zarar hakkında bir fikir sahibi olsa bile gerekli özeni gösterememekte veya göz ardı edebilmektedir. Üretim ve tüketim rakamlarında durmaksızın yaşanan artış ile dikkat çeken moda ve tekstil sektöründe bir duyarlılık gelişmiş ve çeşitli şekillerde dönüşüm sağlanarak alıcı-satıcı-izleyici açısından farklı girişimlerde bulunarak farkındalık oluşturmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda tüketim öncesi ve tüketim sonrası oluşan atıklar değerlendirilerek tekrar kullanıma sunulduğu gibi, kişi veya kişiler tarafından bu malzemeler işlenerek sergilenebilir sanat ürünleri haline getirilmektedir. “*Sanat işlerinin takipçileri, sanatı onu izleyerek tüketirken, modanın takipçileri modayı kıyafetler giyerek tüketirler*” (Kawamura, 2016: 152). Giyerek tüketilen nihayetinde atık durumuna düşerken, izleyerek

tüketilen, tüketilmiş bir ürünün veya malzemenin dönüştürülmüş bir hali olarak sunulmaktadır. Böylece atık durumdaki malzemeler uzun yıllar sergilenebilir ürünler olarak gelecek kuşaklara aktarılabilmektedir.

Tüketim öncesi ve sonrası atık denim kumaşları sanat çalışmalarında kullanan Deniz Sağdıç, oluşturduğu portreler ile atıkların geri kazanımına önemli bir örnek oluşturmaktadır (Görsel 1). Denim⁶, ırk, dil, din, yaş fark etmeksizin toplumun her kesiminden insanın kullanabildiği bir üründür. Tüketen insanı ortak paydada buluşturabilen bir ürün olması, malzeme bakımından denimi önemli kılmaktadır. Sanatçı kumaşın farklı tonlarını kullanarak, oluşturduğu kompozisyonlarla bir araya getirmiş ve bu sayede derinlik algısı yaratan portreler oluşturmuştur. Kemer köprüleri, fermuar, düğme gibi denimın her parçasını değerlendirerek sanat çalışmalarında kullanmıştır.

Görsel 1. Deniz Sağdıç, Tenim Denim

Kaynak: <http://www.denizsagdic.com/project.html> (Erişim Tarihi: 5 Eylül 2020)

Denim kumaş ilk olarak işçi pantolonu üretiminde kullanılmıştır. Zaman içinde popülerlik kazanarak dünya çapında kabul görmüştür. Çalışmalarında denime yer veren sanatçılardan bir diğeri ise Ian Berry'dir. Sanatçı, ünlü isimlerin portreleri, günlük hayatta karşılaştığımız anlardan görüntüler ve çeşitli enstalasyonlarında denimi kullanmaktadır. Kullandığı denimleri kişilerden ve çeşitli firmalardan topladığı bağışlar ile sağlamaktadır. Deniz Sağdıç örneğinde olduğu gibi Ian Berry'nin de çalışmalarını özel kılan eski, kullanılmayan denim kumaşlardan oluşturması ve denim kumaşın dünya çapında yaygın bir giyim eşyası olarak kullanılıyor olmasıdır. Ian Berry, şehir yaşamının yalnız veya daha az çekici yanlarını tasvir ederek melankolik kentsel sahneler yaratmaktadır (Görsel 2). Her bireye ulaşabilen nitelikte bir malzeme olan denimi ve yalnızlaşan insanı çalışmalarında ele alarak bu ikiliğe vurgu yapmaktadır. "Gizli Bahçe" isimli enstalasyonunda gülden, kaktüse, krizanteme kadar çeşitli çiçek ve bitkiyi denim kumaşlar ile oluşturarak izleyicinin üzerinde yürüyebileceği interaktif bir çalışma gerçekleştirmiştir (Görsel 3). Çocuklar için oluşturulan bu enstalasyon, günümüz çocuklarının doğayla daha az etkileşim içinde olduğuna, teknoloji bağımlısı bireyler olarak yetiştiğine gönderme yaparak yalnızlaşan bireylere ve gelecek nesillere dikkat çekmektedir.

⁶ Denim; blue jeans ve kot gibi isimlerle de ifade edilmektedir. Spor giyim üretiminde kullanılan bir kumaş türüdür.

Görsel 2. Ian Berry, Yaşam Döngüsü, Denim on Denim

Kaynak: <https://enjeauity.wordpress.com/2016/11/28/ian-berry-behind-closed-doors-denim-art-exhibition-at-catto-gallery/> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2020)

Görsel 3. Ian Berry, Gizli Bahçe, 2017, New York Çocuk Sanat

Kaynak: <https://www.ianberry.org/secret>, (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2020)

Bir nesne, kelime ya da sembolün kullanımı zaman zaman kişiyi tüketime sevk eden somut içerikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketilen şeyin niteliğinden ziyade niceliğini değerli kılan ve tüketen kişi için herhangi bir topluluk içinde kabul görme, var olma çabasını görsel bir dil ile yansıtan kıyafetler ve onu temsil eden markalardır. Bunu yaptığı çalışmalarında elen alan Sabire Susuz, topladığı giysi etiketlerini toplu iğneler ile birbirine tutturarak oluşturduğu eserlerinde özgün bir yaklaşım sergilemektedir (Görsel 4). Giysilerin marka etiketlerini kullanarak tüketim toplumuna ve moda dikkat çekmektedir. İnsanların marka tutkusunu, marka giysiler giyerek kimlik kazandığı düşüncesini, birbirine tutturulan etiketler aracılığıyla sorgulamaktadır. Eserde yaratılan ironi ise etiketlerin toplu iğneler ile tutturulmuş olmasıdır. Bütünü oluşturan parçalar, toplu iğneler çıkarıldığı takdirde boş bir zemine dönüşmektedir. Böylece markayla kazanılan kimliğin geçiciliğine vurgu yapılmaktadır. Sanatçı, aynı çerçevede yaptığı çalışmaları ile tekstil malzemelerinin günlük yaşamımızın her anında yer almasına, tüketiciye olan yakınlığına ve tüketim toplumuna etkisine değinmiştir. Bu sayede, tekstilin moda ve sanat açısından ilişkisine farklı bir yaklaşımda bulunmuştur.

Görsel 4. Sabire Susuz, Alışveriş, 2011

Kaynak: <https://www.istanbulmodern.org/en/collection/photography-collection/5?t=3&id=1182>
(Erişim Tarihi: 5 Eylül 2020)

Sürdürülebilirliğe dikkat çekmek ve topluma duyarlılık kazandırmak adına son yıllarda önem kazanan geri dönüşüm, ileri dönüşüm, yeniden kullanma gibi kavramlara ek olarak Jane Perkins, kendisini yeniden yapıcı (re-maker) olarak tanıtmaktadır. Etrafta bulunduğu hazır nesnelerin boyut, renk ya da şeklini herhangi bir değişikliğe uğratmadan çalışmalarında kullanmaktadır. Düğme, boncuk, takı, perde kancası, yay, oyuncak ve kabukları bir araya getirerek ünlü ressamların çalışmalarının benzerini, bulmuş olduğu nesneler ile yeniden yorumlamaktadır (Görsel 5). Bu içerikle çalışmalarını gerçekleştirmeye devam etmektedir.

Görsel 5. Jane Perkins, Vermeer'den sonra, İnci Küpeli Kız

Kaynak: <http://www.bluebowerbird.co.uk/pearl.htm> (Erişim Tarihi: 12 Eylül 2020)

Sürdürülebilirlik temasının yaygınlaşmasıyla üretilen çalışmalarda kullanılan malzeme, kapsam ve kavramlarda çeşitliliğin arttığı izlenmektedir. Konunun birçok alan tarafından ele alınmasıyla dünyada tanınırlığı artmasının yanı sıra bu alandaki üretimlerin içeriği de zenginleşmiştir. Sanat pratiklerinde genellikle siyaset ve kimlik konularına odaklanan Endonezyalı sanatçı Eko Nugroho, çevresel atıkların boyutunu görünür kılmak için üretimlerinde atık malzemeleri kullanmaktadır. Eserlerinde Endonezya'nın tatil beldelerindeki çevresel kirliliğin oluşturduğu tehdide karşı endişeyi dile getiren sanatçı, rengârenk görünüme sahip gösterişli eserler üretir. Deniz, plaj ve benzeri ortamlardan topladığı plastik şişe, kumaş, kâğıt vb. her türlü atıkla oluşturduğu devasa üretimleri aracılığıyla mevcut siyasi gücün atık kontrol politikalarına eleştiri getirmesinin yanı sıra yerel halkı uyarma amacı da taşımaktadır. Yaklaşık 300 kiloluk evsel atıktan oluşan, "Aşk Buketi" adını verdiği ve Bali'de gerçekleştirdiği çalışması,

adada birçok aktivist tarafından ilgi görmüş, farklı sanatçılar tarafından aynı kapsamda üretilere ilham kaynağı olmuştur (Görsel 6). Bu sanatçılar arasında olan Alman aktivist Liina Klauss binlerce atık terliği kullanarak ürettiği enstalasyonları aracılığıyla atıkları üretime dâhil etmiştir (Görsel 7).

Görsel 6. Eko Nugroho, Aşk Buketi

Kaynak:

<http://www.asiadreams.com/bouquet-of-love-by-the-beach-2/> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020)

Görsel 7. Liina Klauss, Kayıp Tekler

Kaynak:

https://twitter.com/_MollieB/status/1054843299998003200/photo/2 (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2020)

Moda eğilimlerinin sürekli değişmesi, kıyafetleri eskimeden modası geçmiş kısa dönemlik giyilen ürünler haline getirmiştir. Üretim ve tüketimin artmasına bağlı olarak kullanılmış kıyafetler de kişilerin tercihlerine bağlı olarak atık durumuna düşmektedir. Bu sebeple, günümüzde ikinci el kıyafetler geri dönüştürülerek değerlendirildiği gibi alınıp satılarak tekrar kullanılabilir. Aşırı tüketime yaptığı çalışmalarıyla göndermede bulunan Derick Melander, topladığı ikinci el kıyafetleri katlayıp istifleyerek oluşturduğu heykelleriyle tanınmaktadır. Kıyafetleri renk tonlarındaki geçişlere göre düzenlemektedir. Belirli bir boyuta göre kıyafetler katlanmakta ve görsel bir uyum oluşturacak şekilde kıyafetler istiflenerek bir düzen oluşturmaktadır. Görsel 8'deki çalışmasında sanatçı, kıyafetleri uçtan uca dikerek, açıktan koyuya doğru birbiri içinde sararak oluşturmuştur. Kişinin ikinci bir teni olarak değerlendirilen kıyafetler, onu kullanan bireyin izlerini ve fiziksel varlığını temsil etmektedir. Aynı zamanda kişinin benliği ve dış dünya arasındaki sınır olarak değerlendirilmektedir. Tek başına bir kıyafet onu giyen kişiyi temsil ederken bir araya gelen yüzlerce kıyafet bir toplumu sembolize etmektedir.

Görsel 8. Derick Melander, Kıyafet Heykeli: İçkinlik ve Aşknlık Arasında, 2012

Kaynak: <https://derickmelander.com/work-by-year/between-immanence-and-transcendence-> (Erişim Tarihi 5 Eylül 2020)

İnsan üretiminin sonucu oluşan atıklar çeşitli şekillerde doğaya karışmakta ve her türlü canlının yaşam alanına zarar vermektedir. Vanessa Barragão, tekstil endüstrisinin oluşturduğu atıkların okyanuslara olan zararını ve buna bağlı olarak deniz canlılarına olumsuz etkisini yapmış olduğu çalışmalarında ele almıştır. “Mercan Bahçesi” isimli çalışmasında endüstriyel atıkların mercan resiflerine olan olumsuz etkilerine odaklanmıştır (Görsel 9). Bir halı fabrikasının satılmayan mallarını temin ederek çalışmasında kullanmıştır. Sanatçı, nakış, keçe, tığ işi gibi el işi tekniklerini kullanarak çevre dostu üretimler yapmaktadır. Tüm çalışmalarında doğadan ve okyanustan ilham alan sanatçı, geleneksel el işi tekniklerini devam ettirmekte ve ekosistemin sürdürülebilirliğine dikkat çekmektedir.

Görsel 9. Vanessa Barragão, Mercan Bahçesi, 2019

Kaynak: <https://mymodernmet.com/ocean-inspired-textile-art-vanessa-barragao/> (Erişim Tarihi 5 Eylül 2020)

2009 yılında Kamboçya’da *Tak Fak* isimli hazır giyim firmasının iflası ile binlerce giysi firma içinde atıl durumda kalmıştır. 2017 yılında “Clothing the Loop” projesi kapsamında 100’den fazla gönüllü ile atıl durumda olan tekstil ürünleri kullanılarak su, hava ve toprak temalı üç farklı yerleştirme yapılmıştır (Görsel 10). Bu yerleştirmeler sırası ile hammaddesi organik olan tekstil ürünler için su tüketimini, tekstil ürünlerin üretimi ile oluşan karbondioksiti, elyaf üretimi için ağaç kesimini temsil etmektedir. Atıl durumdaki 2500 kg giysi, bu proje ile geri kazandırılmıştır.

Görsel 10. Kollektif, Clothing the Loop Projesi, Su-Hava-Toprak, 2017

Kaynak: <https://www.clothingtheloop.org/the-installations> (Erişim Tarihi: 3 Eylül 2020)

Tekstil hammadde olan iplik ve ipliklerden elde edilen kumaş, bir kıyafeti elde etmede kullanılan ana malzemelerdir. Bu malzemeler gerek üretim gerek tüketim sonrası atık hale gelmektedir. Dünyada milyarlarca insanın yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu atıklar yeryüzünü kaplayan büyük atık yığınlarına dönüşmektedir. “Yığın” isimli çalışmada, atık iplikler ve atıl durumdaki kumaşlar kullanılarak değişen ve dönüşen dünyaya, zarar gören ekosisteme gönderme yapılmıştır (Görsel 11). Her bir iplik tüketimin parçası olan insanı temsil etmektedir. Atık ipliklerin bulunduğu yüzeydeki kesilmiş kumaş parçaları ve kumaş yüzeyindeki yatay çizgiler, doğaya verdiği zararın farkında olan insanın bunu düzeltme çabasını ve girişimini göstermektedir.

Görsel 11. İrem Akdemir, Yığın, 2019, Kişisel koleksiyon

6. SONUÇ

İnsanlık varlığını devam ettirebilmek için ilkçağlardan bugüne ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketmek durumundadır. Zaman içinde insanların tüketme arzusu ihtiyaç fazlası boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde, tüketimin en fazla olduğu ve doğaya en çok zarar veren alanlardan birisi moda ve tekstil sektörüdür. Moda, tüketim öncesi, tüketim sonrası oluşturulan atıklar ve çevreye verdiği tahribatla ile sürdürülebilirliğe konu olmaktadır.

Çalışmanın ilk başlığında konunun ele alınış biçiminden bahsedilmiştir. İkinci başlıkta tüketim toplumu içerisindeki ihtiyaç ve tüketim kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. İki kavram arasındaki fark açıklanmaya çalışılmış ve moda ürünlerinin tüketim üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Üçüncü başlıkta, insanların fazla tüketimi sonucu doğanın zarar görmeye başlamasıyla birlikte çevre bilinci oluşturmak için geliştirilen sürdürülebilirlik kavramı üzerinde durulmuştur. Dördüncü başlıkta, insanların giyinme ihtiyacının israf boyutuna gelmesi ve fazla üretimin çevreye olumsuz etkisinin artmasıyla gelişen sürdürülebilir moda kavramı açıklanmıştır. Bu doğrultuda, zaman içinde gelişen hızlı modanın sürdürülebilirliğe olumsuz etkisi, yavaş moda, etik moda, geri dönüşüm, ileri dönüşüm, tekrar kullanma gibi kavramların sürdürülebilirliğe katkısı ve amaçları, moda ve tekstil ürünleri kapsamında açıklanmıştır. Beşinci başlıkta, sanat çalışmalarında atık ve atıl durumdaki malzeme veya ürünleri kullanarak sürdürülebilirliği konu edinen sanatçıların çalışmalarına yer verilmiştir.

Başlangıçta giyinme ihtiyacını karşılamak için üretilen moda ürünleri, zaman içinde insanların arzu, istek ve hayallerini tatmin eden tüketim nesnelere haline gelmiştir. Bu nesnelere amacına hizmet etmeden önce ya da ettikten sonra nihayetinde atık durumuna düşmektedir.

Oluşan atıklar, sanatçılar tarafından kullanılarak sanat ürünlerine dönüştürülmektedir. Sanatçının atık maddeleri malzeme olarak kullanması, insan-sanat-çevre ekolojisine farkındalığın arttırılması, estetik yolla üretilen sanat ürününün sürdürülebilir çevreye ve sanata katkısını göstermektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı altında ele alınan eserler gün geçtikçe artmakta ve birçok sanatçının katkısı ile malzeme, söylem ve biçim açısından çeşitlilik kazandırılmaktadır. Nitekim bunun farklı disiplinlere de yayılması ile geniş kitlelere sürdürülebilirlik bilincinin nasıl oluşturulabileceği, çeşitli sosyal mesajlar da dahil edilerek sanatçılar tarafından sunulmaktadır. Çalışmada ele alınan eserlerde geri dönüşüm, ileri dönüşüm, tekrar kullanma gibi birçok kavram altında, atık duruma düşmüş birçok şeyin ne şekilde sanat ürünlerine dönüştürülebildiği gözler önüne serilmiştir. Sanatçıların atık malzemeleri kullanarak izleyicisine sanat eseri olarak sunabilmesi, kuşkusuz sanatçının yaratıcı ediminin bir sonucudur. Bunu izleyicisini cezbedecek ve göze hoş gelen bir şekilde yapmasının yanı sıra gözden çıkarılan birçok malzemenin nasıl kullanılacağı ve ne şekilde dönüştürülebileceğini alternatif şekilleriyle birlikte sunmaktadır. Bu sayede, sanatçılar bireylere duyarlılık kazandırmak ve daha az tüketime sevk edecek bir anlayış geliştirmek amacı ile üretimlerini gerçekleştirmektedir. Bilinçli tüketimin gerekliliğini sorgulatarak, doğanın insan hayatındaki önemine ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarına dikkat çekmektedir.

Şüphesiz ki insanın var oldukça tüketmeye devam edecek olması, sadece moda ve tekstil alanında değil tüketimin olduğu her alanda atık oluşumunun devam edeceğini göstermektedir. Dernekler, kurum veya kuruluşlar yaptıkları çeşitli girişimlerle sürdürülebilirliğe teşvik ederken, sanatçıların bunu eserlerine konu alması, topluma farklı bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Nihayetinde sanatçı içinde yaşadığı dönemin ruhunu yansıttığı kadar dönemin ruhuna da tepki veren kişidir. Sanatçının ele aldığı konuyu geniş kitlelere ulaştırabilmesi topluma bilinç kazandırmak ve sürdürülebilirlik adına önemli bir yaklaşımdır. Bu sebeple çalışma, sürdürülebilirlik altında gelişen birçok kavramın bireylere aktarılması ve sosyal bilincin sanat aracılığıyla geliştirilmesi açısından önemli olduğunu gösterir niteliktedir.

Her ne kadar sürdürülebilirlik son yıllarda dikkat çeken bir kavram olsa da gelecekte sürekli karşımıza çıkacak bir konudur. Bu sebeple, bu alanda yapılan ve yapılacak olan her türlü girişim desteklenmeli ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak adına mümkün olabildiği kadar katkıda bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altunbaş, D. (2004). Uluslararası sürdürülebilir kalkınma ekseninde türkiye'deki kurumsal değişimlere bir bakış. *Yönetim Bilimleri Dergisi* (1-2), 103-118.
- Atalay, D. (2015). Kendiliğinden Sürdürülebilir: Türkiye'de Etik Moda. Ş. Kipöz (Ed.), *Sürdürülebilir Moda* içinde (31-42. ss). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2018). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri / Yapıları*. (Çev. N. Tural, F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bebek, E. (2020). Sanatta Sürdürülebilir Duyumlar, Vogue Metropol. Erişim adresi <https://vogue.com.tr/metropol/sanatta-surdurulebilir-duyumlar>

- Busch, O. V. (2017). *Moda Praksisi*. (Çev. D. Kılıç). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Birleşmiş Milletler. (2012). İstedığımız Gelecek. Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+ 20), Rio de Janeiro, Brezilya.
- Cambridge Dictionary (t.y). *Cambridge Dictionary*. Erişim adresi <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce-türkçe/proactive>
- Cuc, S. ve Vidovic, M. (2011). Environmental sustainability through clothing recycling. *Operations and Supply Chain Management*, 4(2/3), 108-115.
- Dal, N. E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumu üzerine yöneltilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1-21.
- Eser, B., Çelik, P., Çay, A., ve Akgümüş, D. (2016). Tekstil ve konfeksiyon sektöründe sürdürülebilirlik ve geri dönüşüm olanakları. *Tekstil ve Mühendis*, 23(101), 43-60.
- Featherstone, M. (1996). *Postmodernizm ve tüketim kültürü*. (Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fletcher, K. (2007). Slow fashion. *The Ecologist*, 37(5), 61.
- Fletcher, K. (2014). *Sustainable fashion and textiles: design journeys*. London: Routledge.
- Foglar, C. (2011). *Etik moda tasarımı: Bir trend mi, bir gelecek hareketi mi?*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul.
- Fraser, I. (2008). *Hegel ve Marks İhtiyaç Kavramı*. (Çev. B. S. Aydaş). Ankara: Dost Kitabevi.
- Joy, A., Jr, J. F., Venkatesh, A., Wang, J. ve Chan, R. (2012). Fast fashion, sustainability, and the ethical appeal of luxury brands. *Fashion theory*, 16(3), 273-295.
- Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir turizm planlaması için ekolojik bir çerçeve. M. Çubuk (Ed.), *Türkiye’de 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım*. İstanbul; Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kawamura, Y. (2016). *Moda-loji: Moda Çalışmalarına Giriş*. (Çev. Ş. Özudoğru). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaypak, Ş. (2011). Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), 19-33.
- Kipöz, Ş. (2015). Ahimsa: Giysilerin Öteki Yaşamı (A Serisi). Ş. Kipöz (Ed.), *Sürdürülebilir Moda* içinde (63-76. ss). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Lawless, E., ve Medvedev, K. (2016). Assessment of sustainable design practices in the fashion industry: experiences of eight small sustainable design companies in the Northeastern and Southeastern United States. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 9(1), 41-50.
- Mangır, A. F. (2016). Sürdürülebilir kalkınma için yavaş ve hızlı moda. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41. Yıl Özel Sayısı), 143-154.
- Özlu, P. G. ve Saatçioğlu, K. (2015). Etik moda kavramı ve tasarımcılar. *İdil Dergisi*, 4(15), 87-110.
- Takuş, Ş. (2010). *Tüketim kültürü ve moda*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, İstanbul.
- Torlak, Ö. (2000). *Tüketim: Bireysel Eylemin Toplumsal Dönüşümü*. İstanbul: İnkılâb Kitabevi.

- Türkmen, N. (2009). *Tekstil ve moda tasarımı açısından sürdürülebilirlik ve dönüşüm*. (Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul.
- Wang, Y. (2006). *Recycling in textiles*. Cambridge England: Woodhead.
- WCED, S. W. (1987). World commission on environment and development. *Our common future*, 17(1), 1-91.
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 25-32.
- Yıldırım, L. (2017). Geri dönüşüm/ileri dönüşüm/tekrar kullanım kapsamında ikinci el giysiler ve sürdürülebilirlik. *Art-e Sanat Dergisi*, 10(20), 484-503.
- Yıldırım, Y. (2015). Tüketici davranışları bağlamında aslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin yeniden incelenmesi ve gösterişçi tüketim. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 403-428.

“KIŞ UYKUSU” FILMİNDE GÜÇ İSTENCİ VE YALNIZLIK

Zeynep BAKİ

Öğr. Gör. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
zeynepbaki@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5160-0856

Atıf/Citation: Baki, Z. (2021). “Kış Uykusu” Filminde Güç İstenci ve Yalnızlık. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* (İNİJOSS), 10 (1), 208-215.

Öz

İnsanoğlu temel gereksinimlerinin ötesinde güçlü olma isteğiyle güdümlüdür. Modernizm sonrasında değer bunalımına giren birey, Tanrı'nın ölümünü izlemekle kalmamış güç istencinin bir göstergesi olarak kendi iktidar alanlarını yaratmaya çalışmıştır. Bu iktidar alanı bazen metropolden kaçarak kendini güçlü hissedebileceği ilksel eve dönüşle bazen de kendini ve ötekini aşmaya çalışacağı bir düzlemde seyretmektedir. Nietzsche'ye göre ahlak ve değer yargıları, günün koşullarının ve düzenin içindeki güçlü ya da zayıf kişilerin arzuları, içgüdüleri tarafından belirlenmektedir. Bu bakışla yaşamın temel özünü güçlü ve egemen olup yönetmek içgüdüğü oluşturmaktadır. Güçlü ve egemen olmak isteyen modern birey, eğer metropolde aradığını bulamaz ya da kendini yeterince güçlü bulmazsa, kendini güçlü hissedeceği, ilk yere dönme eğilimi gösterir. O ilk yer anne rahmini andıran güvenli bölge, ilk yuva, doğduğu topraklardır. Nuri Bilge Ceylan'ın eseri “Kış Uykusu”nun (2014) ana karakteri Aydın ilksel evine dönen, güçlü olabileceği, sözünün geçebileceği bir erk alanı yaratmaya çalışan emekli bir tiyatro oyuncusudur. Aydın, eşi Nihal ve kız kardeşi Necla ile miras yoluyla kalan bir otelin işletmeciliğini yapmaktadır. Bu çalışmada, Kış Uykusu filmindeki karakterler güç istenci kavramından hareketle içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güç İstenci, Nuri Bilge Ceylan, Yalnızlık, Nietzsche, Kış Uykusu

THE WILL TO POWER AND LONELINESS IN THE MOVIE “WINTER SLEEP”

Abstract

Human being is motivated with being powered beyond its fundamental needs. An individual who has entered a depression of value after Modernism, not only did watch the death of the God, but also created his/her own area of potency as a sign of will power. This area of potency is sometimes maintained with

returning to primary house where one could feel oneself strong by running away from metropolis, or sometimes on a level where the one trying to overcome oneself or another. According to Nietzsche, morals and value judgements are determined by desires and instincts of strong or weak people who are from the conditions or order of the day. With this sight we could state that, fundamental essence of life is formed by the instinct of being dominant and then managing. If an individual who wants to be powerful and dominant does not find what he/she wants from Metropolis or does not find himself/herself strong enough, he/she shows a tendency of returning to the first place where he/she feels powerful. That first place which resembles the mother's uterus, the safety place, the first home is the land where one was born. Aydın, who is the protagonist of Nuri Bilge Ceylan's immortal piece "Winter Sleep", is a retired theatre player who is trying to create an area of power where he makes himself obeyed. Aydın runs a hotel which was inherited, with his wife Nihal and his sister Necla. In this study, coming from the concept of Nietzsche's will to power; semiotics of the will power of characters in this movie and paradox of modernism will be examined with the approach of loneliness path of criticizing discourse.

Keywords: Will to Power, Nuri Bilge Ceylan, Loneliness, Nietzsche, Winter Sleep

1. GİRİŞ

İnsan nesnel bir dünyada değil, arzuların ve içgüdülerin egemen olduğu bir dünyada yaşamaktadır. Bu bağlamda insanın bütün düşünceleri, görüşleri arzularının bir sonucudur (Nietzsche, 2007: 85). Tüm insanlarda güç isteğinin ve çevreye egemen olma dürtüsünün bulunduğu ifade eden Nietzsche, canlının temelinde daha güçlü olmaya yönelik bir istek, güç istenci bulunduğunu iddia etmektedir. Filozofa göre güç istencinin en yüksek ifadesi güç isteğinin ideal bir düzen yaratma adına disipline edilmesinden geçmektedir. Bu bakışla sinema, sanatsal bir araç olarak ideal güç istencinin yaygın uygulama alanlarından birisidir. Yönetmen, sinema sanatı aracılığıyla güç isteğini yönlendirip ideal bir düzen yaratarak gücünü disipline etmektedir. Sinemayı imgeler yoluyla anlamlı kılan ve sanatsal bir anlatı türü olarak üreten yönetmenler anlatılarında kullandıkları imgelerle sadece kendi bakış açılarını değil aynı zamanda toplumu algılayış ve yorumlayış biçimlerini, içinde var oldukları toplumun kolektif belleğini de sunarlar. Sanatçılar yaşadıkları toplumun kültürel değerlerinden ve çağın getirdiklerinden bağımsız değillerdir. Bu nedenle yönetmenin öznel ve kolektif belleğine ilişkin imgeler, simgeler, semboller ve bütün bunları alımlama biçimleri iç içe geçmiş bir halde filmlerinde anlatı haline gelmektedir (Adanır, 2003). Bu bakışla her sinema yapıtı, günün koşullarından izler taşıyan ve imgeler yoluyla oluşturulan toplumsal bir panoramadır. Tematik öyküsü ne olursa olsun, imgeler nasıl ve ne şekilde sıralanırsa sıralansın yönetmen, anlatısında öznel ve kültürel belleğinin etkisi altındadır. Çünkü her film bir alımlama ve yorumlama ürünüdür. Yönetmen toplumda gözlemlediği, deneyimlediği ve imgeleminde canlandırdığı konuları, ayrıntıları ya da idealize ettiği görüntüleri bir auteur olarak kendine özgü anlatımıyla oluşturmaktadır. Yönetmen öznel belleğinin verilerini, öz gerçekliğini kendi bakış açısından yansıdığı şekliyle kurgulayarak evrene yeni bir anlam verir. Sonuçta yönetmen, hem bireysel belleğinin hem de toplumsal belleğinin yaşayarı, hatırlayarı ve anlatarı olarak karşımıza çıkmaktadır (Sabancılar, 2016: 136). Bu bağlamda yönetmen-auteur ayrımı oldukça önemlidir. Yönetmen, genel itibarıyla bir senaryoyu filme dönüştüren auteur ise yazdığı senaryoyu filme dönüştüren kişidir (Birincioğlu ve Parlayandemir, 2016: 6). Ayrıca auteur bakışını, ifadesini, görme biçimlerini ve anlatımını film aracılığıyla ortaya koyan sanatçıdır, yaratıcı yönetmendir. Bu açıdan auteur, sinema alanında otoritesini ispat etmiş, kendine özgü anlatımı olan yaratıcı kişidir. Sinema alanında kendi erkini ispat eden auteurün filmi incelenirken

yapıtı yaratıcısından bağımsız düşünmek mümkün değildir. Her ne kadar bir yönetmenin auteur olmasının tek koşulu senaryosunu kendi yazdığı filmleri yaratması değilse de yazmak eylemi sanatsal faaliyet açısından önemlidir ve yazarla ilgili geçerli verilere ulaşılmasında belirleyicidir. Nasıl ki müzik sanatında bir şarkıyı iyi söyleyebiliyor olmak kişinin sanatçı olarak değerlendirilmesinde yeterli değilse sinema sanatında da teknik bakımdan yeterli olmak sanatçı olmak için yeterli değildir.

1. KIŞ UYKUSU FİLMİNİN GÜÇ İSTENCİ VE YALNIZLIK KAVRAMLARINDAN HAREKETLE ÇÖZÜMLENMESİ

Kış Uykusu filmi, yalnızlıktan bunalan insanların varlığına yaslanmaktadır. Küçük burjuva hayatı süren ve emekliliğinde aileden kalma bir otelin işletmeciliğini yapan Aydın, eşi Nihal ve kız kardeşi Necla ile birlikte üç kişilik bir yalnızlığı paylaşmaktadır. Entelektüel olduğu iddiasını taşıyan Aydın karakteri Oblomovvari bir ruha sahiptir. Filmin ana örgesi “Türk Tiyatrosunun Tarihi” isimli kitabı yazmak isteyen Aydın’ın hayatında her şey gerçekleştiği için hiçbir şeyin olmadığı bir bunalım dönemini konu almaktadır. Anlatının temel odağında sınıf farkı, hiyerarşik yapılar, güç istenci, ezilmiş ruhlar, yalnızlık ve varoluş sancıları vardır. Filmdeki ilk çatışma, Aydın’ın yoksul kiracısı İsmail’in oğlu İlyas’ın Aydın’ın arabasının camına taş atmasıyla başlar. Sisteme ve kurulu düzene bir itiraz girişimidir İlyas. Hiyerarşik yapılara, ahlakın ikiyüzlülüğüne itiraz olarak attığı taş İlyas’ın yüzüne tokat olarak geri dönmektedir. Kurulu düzene boyun eğen baba İsmail ve amca Hamdi hiyerarşiyi, gücü desteklemekte ve güçlünün yanında durmaktadırlar. Özgürlük, bağımsızlık, denge ve barış arzusunu da güç istencinin gizlenmiş bir tezahürü olarak gören Nietzsche’ye göre, güç istencinin en düşük biçimi varoluş istenci yani kendini koruma dürtüsüdür (Nietzsche, 2017: 384). Kış Uykusu filminde bu en düşük güç istenci görünümünü İlyas karakteri sergilemektedir. İlyas gücün karşısında eğilmesi beklendiğinde baygınlık geçirmekte, iktidar karşısında kendini koruma dürtüsünün en yalın halini sergilemektedir

Filozofa göre bu dünya “gücü isteme” oyunudur. Gücü isteyen insan “oyuncak” olmaktan ziyade oynamayı talep ederek “oyuncu” olmak istemektedir. Bu isteme tarzı hayatla, canlı olmakla ortaya çıkan bir şeydir. Bu hayatta kalma oyunu, yaşama içgüdüğü değil birtakım riskleri ve tehlikeleri içinde barındıran bir güç isteği oyunudur, özetle güçlü de güçsüz de oynamaktadır. Güçsüzün de aynı oyunda olmak istemesi, güçlüye hizmet etmesi kendi güç isteğinin bir sonucudur. Çünkü güçsüz de kendinden daha güçsüze efendilik etmek istemektedir. Bu açıdan herkes gücü istemektedir (Nietzsche, 2002: 18). İktidarı ve hiyerarşik yapıları onaylayan İsmail oğluna tokat atarak kendinden güçsüz olan çocuğuna güce boyun eğmesini salık vermektedir. İlyas güç ilişkilerinin içerisinde en altta olmasının bir sonucu olarak yediği tokattan sonra babasına hayal kırıklığı ve öfkeyle bakar. Çocuktur İlyas ve güç ilişkilerinde yenilmiştir ve yüzüne atılan tokatla kurulu düzenin gereklilikleri bilgisiyile donatılmaktadır. İlyas sadece fiziksel şiddete değil aynı zamanda simgesel bir şiddete de maruz kalmaktadır.

İsmail gücü elinde bulunduranların simgesel şiddeti altında ezilirken altta kalmışlığını saldırganca bir tutumla örtbas etmeye çalışmaktadır. Hidayet, Hamdi ve İlyas’ı evlerine bırakmamak için arabanın tamire ihtiyacı olduğu bahanesini uydururken kendinden güçsüz olan Hamdi’ye hizmet etmeyi reddetmektedir. Bu açıdan herkes kendi iktidar alanını korumaya

çalışmaktadır. Aydın karakteri ise kendinden güçsüzlere tiksinti ve aşağılamayla bakmakta kendi güvenli bölgesini ve erkini korumaya çalışmaktadır. Entelektüel bir kişilik olduğu iddiasını taşıyan Aydın, gücünü kız kardeşi ve genç eşinin üzerine uygulamaktan çekinmeyen, kendi açık yaralarını filmin doruk noktasına kadar saklamaya, gizleyip örtbas etmeye çalışan bir eksende kalmaktadır. Anlatıya konu olan bütün ayrıntılarda iktidar isteği ve hüznü bir yalnızlık göze çarpmaktadır. Bilginin güç olduğunun farkında olan herkes kadar ikiyüzlüdür Aydın. Kendini aşmaya gücü yetmediği için küçük yerin efendisi olmasının tadını çıkarmakta, güçsüz olduğunu fark ettiği noktalarda da derin hezeyanlar yaşamaktadır. Nihal ise eşinin otoritesinden sıkılmış ve yılmış bir kadın olarak kendine “iyi insan” olmak adına çözümler ve yollar aramaktadır, Nihal de iyilik yaparak kendini bağışlamaya çalışan her insan kadar ikiyüzlüdür ve kendine Aydinsız bir iktidar alanı aramaktadır. Sorumluluk duygularından kaçan ve kendine küçük bir oyun alanı inşa edip, orada otorite olmaya çalışan Aydın, kız kardeşinin de eşinin de üzerinde hâkimiyet kuramamakta, kendini de birlikte yaşadığı insanları da aşamamaktadır. Nietzsche’nin güç istencinin birçok görünümü vardır. Hakikati isteme, değer yaratmak (iyi, kötü) isteme ve kendini aşmak isteme temelinde güç istemiyle ilişkilidir. Filozofa göre, yaratıcı insan da güç istencinin hükmü altındadır, bu yüzden üstinsanların iyi oyuncular olduğunu düşünür. Üstinsanlar kendilerini oynarlar ve kendilerini türetirler (Akt. Dursun, 2014: 46). Nihal’in değer yaratma istemi iyilik şeklinde ortaya çıkmaktadır, Nihal iyilik yaparak kendi gerçekliğini, ezilmişliğini unutarak kendini aşma eğilimi göstermektedir.

Sınıf farkıyla koşullandırılmış insanlığın hüznü bir anlatısı olarak Kış Uykusu filmi, güç ve güçsüzlük sorununun kaynakları bakımından verimli bir alan sunmaktadır. Memnuniyetsizliğin, modern insanın kâbusu yalnızlığın kol gezdiği filmde, kendini temize çekmeye çalışan Nihal, yardım kuruluşlarına verdiği desteğin arkasında güçsüz olanın yok olduğunun ayrımındadır ve acı çekmektedir. Yoksulluğa karşı hassasiyet gösteren Nihal, huzursuz bir genç eş olarak Aydın’ın kültürel ve maddi sermayesi altında ezilirken kendi gerçekliğini unutmaya çalışmaktadır. Nietzsche’ye göre “güçsüz olan yok olur, daha güçlü olanlar yok olmayanları yıkar en güçlüler ise hükmü geçen değerlerin üstesinden gelirler” (Nietzsche, 2017: 45). Hiyerarşik yapıların içinde yoksulluğu görmezden gelme konusunda ustalaşmış insanlığın kendi karanlığı ve ikiyüzlülüğü ile yüzleşmesine tanıklık eder izleyici. Bu bir çağ yangınıdır, erdem ve ahlak görünüşündeki her davranış oyalanma ve onaylanma arzusu seviyesinde kalmaktadır.

Kış Uykusu ahlaki bir çöküşün bir yandan da ilerlemenin ifadesidir. Nihal çözüm yolları seçtiğine inanarak Nietzsche’nin de değindiği haliyle tükenmişliği hızlandıran bir yolu seçmektedir. Kendi güçsüzlüğüyle hameleler yapmaktadır ve güçsüzlükle yapılan her şey başarısız olmaktadır. Bu bakışla Nihal’in kendi güçsüzlüğü içerisinde insanlara yardımcı olma gayreti de başarısız olmaktadır (Nietzsche, 2017: 49). Kendini küçük düşürme, acıma, hatta yaşamın inkâr edilmesi öğretilmiştir, tüm bunlar tükenmişlerin değerleridir (Nietzsche, 2017: 56) ve Nihal tükenmiştir, Aydın tükenmiştir, tükendiğini tam olarak belli etmeyen tek kişi Necla’dır ve o da kendini didikleterek kendini tüketme girişimindedir. Dekorların yıkıldığı, insanın sefaletinin tüm çıplaklığıyla görüldüğü bir evrende insan olmanın çaresizlikleriyle yüzleşen Aydın, Suavi’nin evinde egosunu kustuktan sonra bir aydınlanma anı yaşar. Aydınlanma bilincinin dışavurumudur eşine yazdığı mektup. Kendini kabullenen her insan önünde sonunda gerçek bir aydınlığa ulaşmaktadır. İnsan olmanın, rollerin icaplarından çıkıp da samimi bir dil benimsendiği anda

(Aydın kendi gerçekliğini kabullenerek eşine yazdığı mektupta güçsüzlüğünü ifade ettiğinde) anlatı boyunca duruma hâkim olan samimiyetsizlik de sona ermektedir. Aydın'ın mektubuyla birlikte insan olmanın karanlığı aydınlığa doğru evirilmektedir.

Nietzsche'ye göre insan özü itibarıyla iyi değil, kötü ve karanlık bir doğaya sahiptir. Yerleşik sistemler insanın üstün bir ideal olduğu doğrusunu diretir. İnsanın üstün ideale tutunması ve ideal üzerinden kendini tatmin etmesi uzlaşma çabasının bir sonucudur. Nihal de Aydın da Necla da Tanrısını kaybetmiş modern insanlar olarak bir ideale tutunmaktan çok oyalanmaya çalışan, yaşamın anlamı konusunda bunalım yaşayan karakterlerdir. Aydın, Nihal ve Necla'da oyalanmalarının inkârı film boyunca kendini göstermekte ve her biri kendi değerlerinin iflasına tanık olmaktadır. Nihal ve Necla Aydın'ı Tanrılaştırmış ve Tanrı'nın yok oluşunu, değerlerinin yok oluşunu izlerken iflasa sürüklenmişlerdir. Aydın içten içe kendi yetersizliklerini görerek kendini değersiz hissetmektedir. Nietzsche'ye göre insan dünyanın gerçekliğini kabullenemediği ve anlamsızlıkla başa çıkamadığı için ıstırapının ve acizliğinin sonucunda Tanrı'yı yaratmıştır (Nietzsche, 2002: 339). Nihal ve Necla ilk bakışta Aydın'ın gücünü ve otoritesini kabullenerek onun boyunduruğu altına girmiştir. Söz konusu iki kadın da Aydın'ın yani Tanrı'nın hayatın içinde karikatürleşmesi ve oportünist tavırları ile başa çıkamamakta, Aydın'ı suçlamakta, yarattıkları Tanrı'yı öldürmektedirler. Tanrı yoksa insanın çabası da anlamsız demektir ve Nihal bu anlamsızlığın içinde değerlerinin iflasını seyretmekte Nietzsche'nin üstinsan fikrini geliştirememekte, zincirlerini kıramamaktadır. İnsanın zincirlerini kırabilmesi (zincirler: ahlaki, dini, metafizik varsayımların, ağır anlam dolu yanılmalarıdır) özgürlüğüne kavuşabilmesi için dünyanın anlamsız olduğu kabul edilmelidir (Nietzsche, 1991: 162). Aydın ise son kertede kendi acizliğini kabullenmekte, acizliğini kabullendiği ölçüde özgürleşmektedir. Bu bağlamda Nietzsche'nin üstinsanı varoluşun anlamsızlığını anlamış, bu anlamsızlık içerisinde mücadele etmeyi seçen, kendini, güçlü ve zayıf yanlarını bilen, zayıf yanları üzerinde egemenlik kuran, kendi tutkularının kölesi olmaktan kurtulan, efendi haline gelmiş insandır (Nietzsche, 2001: 54).

İnsanın kendisi de dünya da nesnel değildir. İnsan, arzularının ve içgüdülerinin hükmü altındadır ve insanın bütün düşünceleri arzularının bir sonucudur. Bu yargıdan hareket eden Nietzsche, dünya görüşlerinin, ahlak ve değer anlayışlarının doğru ya da yanlış olamayacağını ifade etmektedir. Bu sebeple ahlaksal olay yoktur, olayların ahlaksal yorumları vardır (Nietzsche, 2007: 85). Ahlak ve değer yargıları, günün koşullarının ve düzenin içindeki güçlü ya da zayıf kişilerin arzuları, içgüdüleri tarafından belirlenmektedir (Nietzsche, 2001: 48). Aydın'dan yardım talep eden öğretmenın mektubuna duyarsız kalmamasının, mektubu Nihal'e ve arkadaşı Suavi'ye okumasının sebebi mektupta kendisinden övgüyle bahsedilmesidir, çünkü mektup Aydın'ı güçlü bir profil olarak imlemekte ve Aydın bu mektupla birlikte yalnızlığını unutmakta, onaylanma ihtiyacını bir ölçüde karşılamaktadır. Ahlakın ikiyüzlülüğü Aydın'ın kendisinden övgüyle bahsedilen mektubu, Nihal'e ve Suavi'ye okuma isteği ile kendini göstermektedir. Nihal ve Suavi'nin Aydın'a gelen mektupla ilgili yaptığı yorumlar da doğru ya da yanlışın olmadığı, olayların ahlaki yorumlarının olduğunun bir kanıtı niteliğindedir.

Evrende en küçüğünden en büyüğüne herkes güç istencinin etkisi altındadır, çocuk "arkadaşlarından daha güçlü bir hale gelmek istiyor musun?" sorusuna evet cevabını verecektir (Nietzsche, 2017: 576). İlyas, güç istemektedir, Aydın gücü istemektedir, Necla güçsüz olduğu

yerde nihilist bir tavır sergilemekte, Aydın'ın yerel gazetede yazdığı köşe yazılarını aşağılayarak gücü eline geçirmeye ve Aydın üzerinde tahakküm kurmaya çalışmaktadır. Bu bakışla insanların eylemlerinin ve davranışlarının altında yatan temel nedenin güç istenci olduğunu iddia eden Nietzsche'ye göre "iyi" ve "kötü" itkiler birbirlerine bağımlıdır. Tüm iyi itkilerin kötülerden türetildiği kabul edildiğinde, dinin, ahlak kurallarının yarattığı değerlerin anlamsızlığı da anlaşılacaktır. Filozof bu noktada herhangi bir ahlak kuralına bağlı olmadan hareket etmeyi salık vermektedir. Bir eylemin iyi ya da kötü oluşunu düşündüren başarının ya da başarısızlığın geriye doğru işleyen gücü olarak algılandığını ama eylemin iyi ya da kötü oluşunun aslında insanın kendinde olduğunu düşünmektedir. İyi ve kötü, eylemin sonuçlarıyla değil de kaynağı tarafından belirlenmektedir. Her toplumsal yapı, her din, her cemaatte iyi ve kötüye yönelik ahlaki tutumlar farklılık göstermektedir. Ahlakın sunabileceği mutlak bir gerçek yoktur. Ahlak, zayıfların kendilerini koruma isteklerinin kurnazca bir tezahürü, ezilen insanların ve sınıfların umutsuzluğuna ve hiçliğe karşı geliştirilen bir panzehir gibidir. Ahlak sıradan insanlar tarafından, zorba insanlardan, şiddet kullananlardan, genel bir ifadeyle efendilerden korunmak için geliştirilmiştir (Nietzsche, 2017: 60). Filozofun düşüncesine koşut olarak din görevlisi olan Hamdi karakteri, yoksulluğuna uygun bir boyun eğme edimi sergilemekte, gücün karşısında eğilmekte ve itaat edici bir davranış içerisinde bulunmaktadır.

Dünyayı gücün ve kuvvetlerin oyun alanı olarak gören (Akt. Yücel, 2014, s. 43) Nietzsche'ye göre güçsüzler intikam almaya gücü yetmedikleri için zayıflıklarını erdem kisvesi altında gizlemektedirler. Zayıflar, kimseyi incitmeyen, kimseye saldırmayan, can yakmayan insanlar olarak güçsüzlüklerini hoşgörülülük ile maskeleymektedirler (Nietzsche, 1990, s. 48). Öğretmen Levent'in Shakespeare'den yaptığı alıntı da Hamdi karakteri de tam bu duruma koşut bir özellik taşımaktadır. Ağdalı ve samimiyetsiz dili ile gücün boyunduruğu altına girmeyi kabullenen Hamdi erdem ve vicdan çağrısı yaparken amacına odaklanarak hareket etmekte, uzlaşmaya çalıştığı insanlar arkasını döndüğünde onlara küfürler savurmaktan çekinmemektedir. Bu açıdan Hamdi, güçsüzlüğü mantığa büründürmenin somut bir örneğidir. Çünkü Nietzsche'ye göre kaygılı alçaklık "alçak gönüllülüğe" neden olmaktadır. Hamdi, nefret ettiği insanları boyunduruk altına alamadığı yerde boyun eğmektedir. Hamdi zayıftır ve saldıracı ekonomik güce sahip değildir, bu da onu Nietzscheci bakış açısıyla erdemli davranışlara yönlendirmektedir. Hamdi'nin gücü intikam almaya yetmediği için intikam almaya karşı isteksiz görünmekte ve uzlaşma çabasına girmektedir. İntikam alma dürtüsü ile hareket eden İlyas ise ağır şekilde cezalandırılmakta, önce tokatla sonra da gücün karşısında el öptürülerek denetim altına alınmaya çalışılmaktadır (Nietzsche, 1990, s. 48). Otoriteye boyun eğmek bir Tanrı buyruğudur, İslamiyet'in öğretilerinden faydalanan Hamdi, ahlakın bir göstereni olarak uzlaşmayı, köle ahlakının bir getirisi olarak alttan alma tavrı sergilemekte, dini de uzlaşma çabasına alet etmektedir. Aydın yoksulluğun olduğu yerde otoritedir, törel yasaların buyruğuna boyun eğmesi beklenen İlyas'tan el öpmesi beklenmektedir, uzlaşma için güçlünün gücünün kabul edilmesi şart koşulmaktadır. Ahlakın ikiye bölünmesi ile başa çıkamayan İlyas, toplumsal beklentileri karşılayamadığı için bayılır.

Schimid'e göre aşkla iktidar arasında yakından ilişki vardır. İktidar ve güç birine etki etme imkanıdır, birisi üzerinde etkili olmaktır. Aşık olma imkanı hararetini yitirip de çıkarların, arzu ve ihtiyaçların o kendiliğinde ahengi kalmadığında, herkes ötekinin "idrakine" nasıl etki edebileceği sorusuyla yüzyüze gelir. O zaman aşk bir güç aracı olarak devreye girer (Schimid, 2020, s. 61). Kış

Uykusu filminde Nihal, Aydın'dan kendi idrakini korumaya çalışırken, Aydın Nihal'e etki etme dürtüsünden kurtulamaz. Nihal kıyıda köşede bütünlüklü kalmak için uğraşırken, Aydın, Nihal üzerindeki etkisini kaybetmenin korkusunu yaşamaktadır. Aydın'ın bulduğu çare, gitmektir. Schmid bu tutumu şantajla açıklar. Çocukluğundan itibaren şantaj konusunda uzmanlaşan insan, aşk ilişkilerinde şantaja başvurur. Nihal nefes alan bir aşka ihtiyaç duyarken, Aydın, Nihal'i denetleme ve ona etki etme arzusuyla hareket eder, nefes almasına müsaade etmeyecek şekilde yapılandırır ilişkiyi. Kış Uykusu'ndan uyanış, Aydın'ın gitme şantajının Nihal'e etki etmediğini fark etmesinde görünür. Aydın Nihal'e yazdığı mektubunda gücün terazilenmesini sağlayan, sıralı dengeyi gözetten bir tutum sergiler. Nihal'in nefes almasına olanak veren bu açık mektup, gücün dengelenmesine yardımcı olur.

Ceylan'ın Kış Uykusu evreninde güç istenci Aydın'ın uzlaşma çağırısıyla (mektup) dengeyi bulur. Aydın'ın denge arayışına koşut olarak pencerenin ardındaki kafesinden bakan Nihal, gizemini korumaya devam eder. Bu bakışla Kış Uykusu filmi bir gerilim olarak kalmaktadır. Kış Uykusu filminin karakterleri ile kıyaslandığında üstinsan formuna en çok yaklaşan kendi acizliğini kabullenen Aydın'dır. Aydın, Nihal'e mektup yazmaya karar verdiğinde güçlü ve eksik yanlarının bilincindedir. Aydın'ın kendiliğini kabullendiği ölçüde huzura kavuştuğu, kendinden memnun olduğu bir yöne doğru eğimlenmektedir. Erkek auteur Ceylan, Aydın'ın huzura erişini gösterirken, Nihal'in gizemine dokunmaz.

SONUÇ

Aydın modernizm sonrası değer bunalımına giren bireyin somut örneğidir. Eşiyle birlikte Kapadokya'ya sürüklenen, yaşamını anlamlı hale getirmeye çalışan Nihal de, eşinden ayrıldıktan sonra erkek kardeşi ile birlikte yaşamaya çalışan Necla da, yazarlıkta, oyunculukta ve ulusal basında kendini ifade etme olanağı bulamayan Aydın da modern insanın çaresizlikleri ve sıkıntıları ile doludur. Nihal, yarım, çünkü eşiyle bütün olamamaktadır. Necla yarım, ayrıldığı eşiyle birlikteyken bütün olamadığı halde eski eşine özlem duymakta, onu bağışlamanın yollarını aramaktadır. Aydın yarım, eşi ve Necla ile bir ve bütün olmanın çarelerini aramaktadır. Birlik, birbirini anlamaktan ve hissetmekten geçer. Bu bakışla filmdeki karakterler anlamaktan uzaktırlar, birbirleriyle keşif yollarında birbirlerini teğet geçmektedirler. Aydın, Nihal ve Necla modern insanlardır ama modern birey değillerdir. Çünkü birey olmanın ön koşulu özerklik ve kendine ait sınırlardır. Aydın, Nihal ve Necla bir yandan kendi sınırlarını birbirlerine kabul ettirmeye çalışırlar bir yandan da birbirlerinin sınırlarını ihlal ederler. Bu ihlal girişimlerinde güç istenci, iktidar arayışı ve saplantılı aşk belgindir.

Nuri Bilge Ceylan, Kış Uykusu filmi ile sadece Türk toplumunun güç istencini ve güç istencinin görünümüne işaret etmekle kalmamakta, daha derinde, insan olmanın icaplarına, ahlakın ikiyüzlülüğüne, insanın karanlığına, aydınlığına, uygar insanın huzursuzluğuna ve sıkıntılara yorum getirmektedir; bu bakışla yerel değil evrensel bir dil oluşturmaktadır. Ceylan, bir auteur olarak kendi güç istencini estetize ederek filmleri aracılığıyla yansıttığı için Nietzsche'nin üstinsan tanımına uygun bir tavır sergilemektedir. Ceylan anlatısında toplumsal yaşamın içselleştirilmiş sıkıntılarına yoğunlaşmıştır. Üstelik Ceylan, sadece toplumsal yaşama değil, modernizm sonrası

bireyin yalnızlığına, ahlakın ikiyüzlülüğüne, hiyerarşinin katı ve sert yüzeylerine de dokunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adanır, O. (2003). *Sinemada anlam ve anlatım*. İstanbul: Alfa.
- Birincioğlu, Y. D. ve Parlayandemir, G. (2016). Yapıtsal/bağlamsal film eleştirisi: tür ve auteur eleştirilerini düşünmek.
- G. Parlayandemir (Ed.). *Türk Sinemasında Auteursleriçinde* (20-35. ss.). İstanbul: Kriter.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar*. (Çev. A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı.
- Dursun, Y. (2014). *Oyunun ontolojisi*. Ankara: Doğu Batı.
- Nietzsche, F. (2001). *Tarih üzerine*. (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Say.
- Nietzsche, F. (2002). *Zerdüşt böyle diyordu*. (Çev. O. Derinsu). İstanbul: Varlık.
- Nietzsche, F. (2007). *İyinin ve kötünün ötesinde*. (Çev. A. İnam). İstanbul: Say.
- Nietzsche, F. (1991). *Gezgin ile gölgesi*. (Çev. İ. Z. Eyüboğlu). İstanbul: Broy.
- Nietzsche, F. (2017). *Güç istenci*. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Say.
- Nietzsche, F. (2003). *İnsanca, pek insanca*. (Çev. C. Atila). İstanbul: Say.
- Nietzsche, F. (2005). *Putların batışı ya da çekiçle nasıl felsefe yapılır*. (Çev. M. Tüzel). İstanbul: İthaki.
- Nietzsche, F. (2005). *Tragedyanın doğuşu*. (Çev. M. Tüzel). İstanbul: İthaki.
- Nietzsche, F. (1992). *Yunanlıların trajik çağında Felsefe*. (Çev. N. Hızır). İstanbul: Kabalcı.
- Sabancılar, D. (2016). Bireysel ve toplumsal hafızanın sanat eserlerinde "kiyafet" aracılığı ile kurgulanması: gülsün
- karamustafa ve gülçinaksoy. STD, 133-145. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/567329>
- Schimid, W. (2020). *Aşk neden bu kadar zordur ve yine de nasıl mümkün olur?* (Çev. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

GOTHIC AND TRAUMA: THE AMBIGUITY OF SUFFERING IN CHRISTINA ROSETTI'S "GOBLIN MARKET"

Şafak NEDİCEYUVA

Dr. İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
safak.nediceyuva@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8465-1163

Atıf/Citation: Nediceyuva, B. (2021). Gothic and Trauma: The Ambiguity of Suffering in Christina Rossetti's "Goblin Market". *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (İNİJOSS)*, 10 (1), 216-225

ABSTRACT

Any critical study dealing with Christina Rossetti's "Goblin Market" must also tackle the poem's ambiguity and the numerous interpretations it potentially offers. Rossetti argued that "Goblin Market" is a story for children and a cursory reading of the text affirms this suggestion. The poem is about Laura and Lizzie, two sisters who come across a group of "goblin men" in a glen who call the sisters to "come buy" the uncannily attractive selection of fruit they sell. While Laura is quickly enticed by their invitation, Lizzie resists the temptation and runs away. After eating them, Laura becomes fixated in the fruit, but can no longer find the goblin men and falls sick. In the end, Lizzie confronts the goblins and cures her sister. Despite Rossetti's claim, critics have read the poem as diversely as a Christian allegory; a cautionary tale against drug addiction; a proto-feminist celebration of female solidarity; an erotic narrative; a criticism of capitalism; and as a Gothic fairy-tale.

Among its various definitions, Gothic can also be identified as a narrative of trauma since central characters in Gothic typically experience some shocking incident that intensely distresses them and roots out their lives. Similarly, trauma manifests itself in the constant anticipation of danger, confusion of time and place, and psychological surrender to what is threatening the psyche, which are identifiable themes in "Goblin Market" as well. The ambiguous nature of the goblins; the emphasis on day and night cycles, and the obscure nature of Laura's suffering are only a few of the Gothic elements in "Goblin Market". In this respect, this paper explores various Gothic features in Christina Rossetti's "Goblin Market". By doing so, it aims to demonstrate the intricately connected relationship between the Gothic genre and trauma in the poem.

Key Words: Gothic, trauma, Christina Rossetti, Goblin Market

GOTİK VE TRAVMA: CHRISTINA ROSETTI'NİN "CİN PAZARI" ŞİİRİNDE ÇİLENİN MUĞLAKLIĞI

Öz

Christina Rossetti'nin "Cin Pazarı" şiirini ele alan çalışmalar, şiirdeki anlam belirsizlikleri ve şiirin sunduğu sayısız yorumla da ilgilenmelidir. Rossetti, "Cin Pazarı"nın bir çocuk hikâyesi olduğunu iddia etmiştir ve metnin üstünkörü bir şekilde okunması bu iddiayı doğrulamaktadır. Şiir, küçük bir vadede anlatıcının deyimleriyle bir grup "goblin adam" ile karşılaşan kız kardeşler Laura ve Lizzie hakkındadır. Laura goblinlerin bir tutam saç karşılığı meyve ikram etme davetine çabucak kanarken, Lizzie goblinlere direnir ve kaçır. Laura meyveleri bitirip eve gittikten sonra daha fazla meyve isteğiyle hastalanır. Sonunda Lizzie, goblinlerle yüzleşir ve kız kardeşini iyileştirir. Rossetti'nin bunun çocuklara yönelik bir hikaye olduğu iddiasına rağmen, eleştirmenler şiiri bir Hıristiyanlık alegorisi; uyuşturucu bağımlılığına karşı uyarıcı bir hikaye; proto feminist ve kadın dayanışmasını öven bir şiir; erotik bir anlatı; kapitalizm eleştirisi; ve Gotik bir peri masalı gibi bambaşka şekillerde yorumlamışlardır.

Gotik türü, yaygın bilinen tanımının yanı sıra bir travma anlatısı olarak da tanımlanabilir, çünkü Gotik eserlerde çoğu zaman ana karakterler kendilerini strese sokan ve hayatlarını kökten değiştiren şok edici olaylar yaşarlar. Benzer şekilde klinik anlamda travma da hastalarda sürekli bir tehlike beklentisi, zaman ve mekân karmaşası ve zihni rahatsız eden şeylere karşı psikolojik teslimiyet şeklinde kendini gösterir. Tüm bu klinik belirtiler "Cin Pazarı" şiirinin satırlarında kız kardeşlerin olaylara verdikleri tepkilerde de gözlemlenebilir. Goblinlerin muğlak doğası; şiirin gündüz ve gece döngüsü üzerine vurgusu ve Laura'nın çektiği çilenin belirsiz nedeni, "Cin Pazarı"ndaki Gotik unsurlardan yalnızca birkaçıdır. Bu bağlamda, bu makale Christina Rossetti'nin "Cin Pazarı" şiirindeki çeşitli Gotik özellikleri ele almakta ve bu sayede Gotik türü ve travma arasındaki yakın bağlantıyı sergilemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gotik, travma, Christina Rossetti, Cin Pazarı

Christina Rossetti's "Goblin Market" has variously been interpreted by critics as a Christian allegory of temptation; as a cautionary tale against drug addiction; as a celebration of female solidarity; as an erotic narrative; and even as a critique of capitalism. Sean C. Grass humorously states in his article "Nature's Perilous Variety in Rossetti's 'Goblin Market'" that the possible critical interpretations of Christina Rossetti's 1862 poem "Goblin Market" are nearly as diverse as the goblin fruits depicted in her poem (Grass, 1996: 356). Similarly, Hahn claims in "The Oxford Companion to Children's Literature" that: "In recent times the poem has been variously interpreted as an expression of feminist politics, a Christian allegory, a critique of Victorian marriage, and of a burgeoning commercial culture; nevertheless, its fantastic imagery and fast-paced rhythm have also been enjoyed by children" (Hahn, 2015: 233). My paper deals with the various Gothic features in Christina Rossetti's "Goblin Market" which are also intricately connected to the representation of suffering and trauma in the poem.

The exploration of the relationship between gothic literature and trauma is not new. Among its various definitions, Gothic can also be identified as a narrative of trauma since central characters in Gothic typically experience some shocking incident that intensely distresses them and roots out their lives. Similarly, trauma manifests itself in the constant anticipation of danger, confusion of time and place, and psychological surrender to what is threatening the psyche.

Several critics have noticed that gothic literature usually repeats certain scenes and imageries. Joseph Crawford has remarked on the similarity between the repetitive imageries in works of

Gothic fiction and the recurring fears of the trauma victims his “Recurring Nightmares and the Repetition Compulsion in Gothic Fictions” (Crawford, 2010).

Focusing on works like Charlotte Perkins Gilman’s “The Yellow Wallpaper”, and Toni Morrison’s *Beloved*, Andrea Juranovszky in his “Trauma Reenactment in the Gothic Loop: A Study on Structures of Circularity in Gothic Fiction” points out the same recurrent aspects of Gothic literature. He uses the term “the gothic loop” for the use of such imageries and makes a connection between these literary tropes and what Freud calls “the repetition compulsion” (Juranovszky, 2014).

Maria Beville, on the other hand, focuses on what she calls the “unspeakable”, in other words, things which stem from a traumatic event and are unbearably difficult to put into words in her “Gothic Memory and the Contested Past: Framing Terror”. In this respect, she argues that the narrative present of the late eighteenth century Gothic romances are in fact, similarly haunted by the “repressed historical issues” of the past (Beville, 2014: 52).

“Goblin Market” is the story of Laura and Lizzie, two sisters, who happen to meet a group of goblins who sell fruit in the woods. Laura submits to the dubious and somewhat aggressive temptations of the goblin men to eat their fruits in exchange for a lock of her hair. After returning home and not being able to find the goblins again, Laura gets ill. To save her sister’s life, Lizzie meets the goblins for a second time and asks to buy more fruit from them. The goblins reject Lizzie’s money and ask her to stay and eat with them. When she stubbornly resists their advances, the goblins attack her and unsuccessfully try to force her to eat their fruit. When Lizzie returns home, Laura sucks the juices off her sister’s face and recovers. Finally, Laura and Lizzie are pictured years later as mothers at the end of the poem. Laura recites her children the story of their scary meeting with the goblin men, and the poem’s last lines contain a moral lesson: “There is no friend like a sister”.

Mostly viewed as fantasy or a fairy tale by critics, Rossetti’s poem can also be interpreted as a Gothic story because of the ambiguous nature of the goblins, the stark contrast between night and day cycles, the two sisters’ personalities, and the goblins’ shift in demeanor between friendly and evil. The rural setting of the poem, and the mysterious cause of Laura’s illness can also be interpreted as other Gothic elements in the poem. In this respect, this article discusses the representation of trauma from a thematic level, focusing on the immediate and psychological reactions of the sisters to the supposedly traumatic events.

Firstly, Rossetti’s use of time in the poem serves to highlight the two sisters’ traumas. In her *Unclaimed Experience*, Cathy Caruth identifies trauma as: “a wound inflicted not upon the body but upon the mind (Caruth, 1996: 3)”. Caruth further describes trauma as “an overwhelming experience of sudden or catastrophic events in which the response to the event occurs in the often delayed, uncontrolled repetitive appearance of hallucinations and other intrusive phenomena (11)”. Therefore, even after the immediate and visible effects of traumatic events have passed, trauma may persist on individuals throughout their lives.

In her 1992 book *Trauma and Recovery*, Judith Herman classifies symptoms of trauma into three groups: “hyper-arousal”, “intrusion”, and “constriction”. Herman explains “Hyper-arousal”

as the constant anticipation of danger. Although individuals may temporarily forget their troubles, on the subconscious level they are constantly alarmed (Herman, 1992: 35). The fact that Lizzie hastily abandons her sister to the goblins clearly demonstrates the irrational fear she experiences just by seeing them. Later, Lizzie physically witnesses their evil side when she refuses to eat their fruit and “No longer wagging, purring / But visibly demurring / Grunting and snarling” they assault her violently. The goblins who, in the beginning seem quite harmless to Laura, later show their evil nature to Lizzie.

According to Herman, “Intrusion” is the second stage in trauma and is the fixed imprint of the traumatic event. Herman identifies that intrusion “reflects the indelible imprint of the traumatic moment” (35), and elaborates that, “long after the danger has passed, traumatized people relive the traumatic event as though it were continually recurring in the present. They cannot resume the normal course of their lives, for the trauma repeatedly interrupts” (35). Laura’s frequent fits of distress, physical convulsions, and her depression are clear examples of “intrusion” in the poem. After her exchange with the goblin men, she no longer sweeps the house, takes care of the animals, collects honey or water, bakes bread, nor eats, which also suggests the interruption in her daily life.

Herman’s final category is called ‘constriction’. She equates this stage with the feeling of submission. At this stage, the subject of the traumatic events undergoes an acceptance of the stressful events. The conflict between confronting and resisting the trauma results in constriction. It is a “trauma coping mechanism”(35), which is used when there is no way to fight. She argues that abused or maltreated children especially use constriction to leave behind the realities. That is, it may be easier for them to blame themselves instead of admitting their defenselessness.

In my opinion, the ambiguity of certain aspects in the poem quite overlaps with the idea that Laura and Lizzie cannot identify the source of their trauma, and this is what makes reading “Goblin Market” as a trauma narrative possible. As I previously mentioned, critics like Herman agree that trauma manifests itself in an inability to make sense of and to accurately define the traumatic events. Other critics like Kathie J. Albright refers to narrative gaps as the victims try to articulate their stories. On the representation of traumatic experiences through language, Albright claims in her “Analyzing Trauma Narratives” that: “In all such instances of trauma, the narrative nature of daily life is breached. Trauma produces a rupture in the life storyline of its victims and, as a result, survivors find it difficult, if not impossible, to untangle the now snarled or clipped threads of stories so as to create a new overarching story that makes sense to them” (Albright, Duggan, Epstein, 2008: 400). Albright et al. further assert that: “Attempts to process a traumatic event fall short because parts of the trauma story are often missing or disconnected, leaving it difficult to put away. As the individual loses grasp of a coherent story, so, too, does the researcher or practitioner who tries to understand it” (400). The narrative blocks against voicing trauma are thus framed by critics as an inability to communicate the source and effects of trauma. “Goblin Market” is especially interesting in this case, because of the ambiguity of Laura’s suffering. I have already mentioned that there are so many possible readings of “Goblin Market”. However, none of these interpretations can fully stand on their own and explain all problems of the poem. For instance, ‘what does the uncanny appearance of Rossetti’s goblins imply?’, ‘why does no

vegetation grow around where Jeannie is buried?', 'after their initial encounter, why can Lizzie find the goblins, but Laura cannot?' and most importantly, 'what did Laura do wrong, and why does she suffer at all?'. These are only a few of the questions that are left unanswered no matter how one reads the poem.

A different aspect that I wish to focus on my interpretation of "Goblin Market" as a trauma narrative is the 'fallen women' theme, which is specifically visible in the sexually suggestive descriptions of goblin men's fruits, and Rossetti's apparently religious reference to "the forbidden fruit" motif. As Jan Marsh writes about Victorian women in the online article "Sex and Sexuality in the 19th Century" that:

As daughters, employees or servants, young women were subject to male authority; as prostitutes, they enjoyed economic and personal independence. The response was a sustained cultural campaign, in sermons, newspapers, literary and visual art, to intimidate, shame and eventually drive 'fallen women' from the streets by representing them as a depraved and dangerous element in society, doomed to disease and death. (Marsh)

Rossetti's personal experiences as a volunteer worker among former prostitutes at the Highgate House of Charity can be identified as one possible source for her familiarity with the traumas of such Victorian 'fallen women'. David Bentley writes: "Goblin Market did not arise merely from Christina Rossetti's well-documented concern with 'fallen women' and their reclamation but... was originally written as an 'exemplary tale made imaginative' to be read aloud by Rossetti to an audience of fallen women at the St. Mary Magdalene Home for Fallen Women at Highgate Hill" (qtd in Marsh). Therefore, it is now best one looks for references to Rossetti's observations of trauma victims in "Goblin Market".

Firstly, one notices that the gender of Laura and Lizzie's children at the end is not specified and thus the only two human characters in the poem are women. However, the goblins are exclusively "men" as Rossetti clearly states in lines 42, 49, 55, 88, 241, 274, 307, 474. Rossetti's goblins mysteriously disappear and can neither be seen nor heard by Laura after she finishes eating their fruit, which may, then, represent the predatory men who, in the past took advantage of young, naïve women at Highgate Hill, and then disappeared once they are sexually satisfied. Secondly, unbeknownst to Laura, and in a state of dramatic irony, the goblins are evidently dishonest. Since she is too poor to pay for the fruits, Laura is tricked into giving a lock of her "golden" hair as payment, a decision which she regrets deeply later. Similarly, it is clearly stated by Rossetti that Jeannie, a former friend of the girls, "fell sick and died, for joys brides hope to have". These bodily and intimate forms of service to the predatory goblin "men" suggest a loss of innocence on the part of women in the poem.

It is clear from their first introduction to the reader that the goblins are evil. Goblins are indeed known throughout European folklore to be evil, but as soon as the sisters see them, Lizzie is fearful, and she warns Laura that "Their offers should not charm us / Their evil gifts would harm us". It is interesting that although the goblins are clearly merchants, and are supposed to be selling the fruits, Lizzie quite curiously uses the word "gift" for them. Thus, we can claim that Lizzie senses beforehand, the deceptive nature of the goblins and that the fruit are only ruse. Therefore, goblins in the poem can be compared to the Gothic villains who utilize certain supernatural traits to charm

and attract their victims. Lizzie, however, does not fall for those tricks and immediately covers her ears and eyes and runs away to the safety of their home, leaving her sister behind. This shows how strong her fear of the goblins and their fruit is.

A different portrayal of trauma in the poem is in Laura's discomfort during her sleep. In "Trauma and Recovery", Judith Herman comments on how traumatic events disrupt individuals' ordinary activities and explains that: "Traumatic events are extraordinary, not because they occur rarely, but rather because they overwhelm the ordinary human adaptations to life (33)". Kai Erikson similarly comments on the psychological condition of the traumatized individual as follows:

The classic symptoms of trauma range from feelings of restlessness and agitation at one end of the emotional scale to feelings of numbness and bleakness at the other. Traumatized people often scan the surrounding world anxiously for signs of danger, breaking into explosive rages and reacting with a start to ordinary sights and sounds... Above all, trauma involves a continual reliving of some wounding experience in daydreams and nightmares, flashbacks and hallucinations and in a compulsive seeking out of similar circumstances. (Erikson, 1976: 183-184)

In the poem, Laura "gnash(es) her teeth", "burns in thirst", and is in "exceeding pain" while sleeping. It is possible to say that these are the various physical manifestations of trauma. Laura, being traumatized by her encounter with the goblins, thus experiences the effects of the events again and again in her nightmares. What is more, the presence of nightmares actually suggests that an even a peaceful refuge in sleep is impossible for Laura.

Having discussed the thematic representation of trauma in Rossetti's "Goblin Market", I would now like to discuss some formal aspects of the poem where trauma is visible. In this respect, I wish to point out two stylistic devices: "silence", and "repetition". The use of silence is a convention by Rossetti in making a connection between trauma and language. Silence is visible in the poem through Laura and Lizzie's senses and sensory deprivation. In "Trauma and Recovery", Herman identifies opposite tendencies in trauma victims. According to her, "The conflict between the desire to deny the horrible events and the desire to utter them aloud is the central dialectic of trauma" (1). Thus, traumatized people do not tell. They have enormous difficulties in engaging in the narrative process. According to Herman's observations, traumatized people feel that the traumatic events they have lived do not fit easily into the existing core beliefs about themselves and the world. Due to the overpowering nature of the events, they are not understood at first. Therefore, the inability to understand and communicate the event, and silence remain central features of the trauma.

Senses and sensory deprivation play a large role throughout the poem. At the beginning of "Goblin Market", it is mentioned that the girls "Morning and evening / (...) heard the goblins cry: 'Come buy our orchard fruits'". The tempting description of the Goblins' fruit in the very first lines refer both to taste and sight. After seeing them, while Laura bows her head to 'hear' more of the cries of the goblins, Lizzie is so embarrassed that she 'touches' her cheeks to check if she has blushed. Lizzie's first warning to her sister is that they "must not 'look' at goblin men". Later, as she is running away from the goblins, abandoning her sister for her own safety, Lizzie covers both her 'ears and eyes'. After Laura returns home from her exchange with the goblins, she gets sick

and can no longer ‘hear’ the goblin men. In fact, it is quite interesting that that while Laura cannot see or hear the goblins anymore, Lizzie can still hear them: Rossetti writes:

Laura turn’d cold as stone
To find her sister heard that cry alone,
That goblin cry,
‘Come buy our fruits, come buy’
(...)
Gone deaf and blind,
Her tree of life droop’d from the root:
She said not one word in her heart’s sore ache;
But peering thro’ the dimness, nought discerning. (549)

It is also worth noting that “Goblin Market” had originally been titled “A Peep at the Goblins”. Erika Kaiser writes in her “A Study of Sensory Integration in the Treatment of Adaptation to Traumatic Stress” that “sensory input is organized in a manner that enables an individual to establish a sense of where the body is in time and space, to feel safe in one’s own body, and to accurately perceive the body’s relationship to the environment” (Kaiser, 2010: 701). Therefore, I believe that the focus on the senses and sensory deprivation in the poem can be associated with Lizzie’s effort to escape a possible traumatic experience, and Laura’s inability to adjust to the effects of her traumatic exchange with the goblins.

Furthermore, Rossetti’s decision to use alliteration in certain parts of “Goblin Market” can also be analyzed in the context of the relationship between trauma and silence. The various sounds repeated throughout the following scene, the part Lizzie confronts the goblins, are alliterative:

Though the goblins cuffed and caught her,
Coaxed and fought her,
Bullied and besought her,
Scratched her, pinched her black as ink,
Kicked and knocked her,
Mauled and mocked her,
Lizzie uttered not a word. (551)

Traditionally, alliteration serves as a memory aid for bards to remember lengthy literary works. Therefore, the fact that this part of the poem serves to highlight Lizzie’s resistance to the symbolic rape by the goblins can signal her effort to forget the traumatizing event. This, however, constitutes a direct contrast between silence (or forgetting) and memory (or remembering). Even though Lizzie tries to overcome this memory, the poet’s use of alliteration here may hint that her encounter with the goblins is an unforgettable event, even though she manages to escape them. Alternatively, one can look at Rossetti’s description of the goblin men’s fruit as Laura first sees

them. The fruits are what cause Laura's suffering. The use of phrases such as: "plump unpecked cherries" "figs to fill your mouth", citrons from the South" can also serve to highlight the enduring nature of the fruit image that is imprinted on Laura's mind.

Repetition functions as the final formal element in the poem that signifies the connection between trauma and language. In his "Recurring Nightmares and the Repetition Compulsion in Gothic Fiction", Joseph Crawford writes: "Gothic fiction in all its forms has always displayed a powerful tendency towards repetition. Repetition seems to be built into the form at every level: not only do Gothic works repeat each other, with remarkably similar scenes appearing in many different stories, but they also tend to repeat themselves, their plots enacting the same scenes repeatedly" (Crawford, 2010: 2) Similarly, Freud famously mentions in his "Beyond the Pleasure Principle" that during his consultations, patients with a history of trauma often repeated themselves, obsessing about particular words, or visiting certain events again and again (Freud, 1961: 30). Thus, trauma cannot be easily and directly narrated, as trauma symbolizes what is impossible to utter: things that cannot be consistently and coherently integrated into speech by the patients.

Similarly, Gothic fiction in general, and "Goblin Market" in particular, is characterized by circularity and repetition. With respect to narration of traumatic experiences, repetition can symbolize the haunting, repetitive nature of trauma, or represent a desire to return to something familiar by the traumatized characters. Thematically, repetition exists in "Goblin Market" in that the whole story is a recurrence of Jeanie's story. While no specific information is given about her, Jeanie is probably an acquaintance of the sisters and just like Laura and Lizzie, she met the goblins, ate their fruits, and got sick. Her story is exactly the same as Laura's, except that Jeanie dies in the end, and is buried in a grave around which no vegetation grows.

The most obvious examples of verbal repetition in the poem, on the other hand, are Lizzie's frequently repeated warning: "We must not look at goblin men", and the goblin men's persistent invitation: "Come buy". While Lizzie's insistence on not looking at the goblins symbolizes her fear of repeating Jeanie's mistake, the cries of the goblins to "come buy" the fruits represent an almost ritualistic call to eat the fruits, and thus to break the social norms. On the repetitive nature of rituals which is a common trope of Gothic fiction, Joseph Crawford writes: "The exorcism of a demon, the staking, burning, or beheading of a vampire, the use of magical rituals to defeat supernatural forces, these things work precisely because they have always worked, because this is how these things have always been done, rooted deep in an implied tradition of effective repetitions stretching back into the archaic past" (7) Thus, I believe that repetition simultaneously serves both to frighten and to reassure the characters in "Goblin Market".

"Goblin Market" could consequently be regarded as a poem which employs aspects of the Gothic genre with the purpose of subliminally tackling the depiction of suffering and trauma under the conventions of the Gothic. The relationship between the sisters and the goblins can therefore be understood as indicative of the victims' fear of the sexual destructiveness of the 'unknown', which is embodied by the goblins. Within this context, the poem can be interpreted as a series of traumatic memories in Laura and Lizzie's unconscious mind. Rossetti's tale may thus symbolize the loss of purity, even though the poem ends on a happier note with the sisters' growth and

maturation. We can thus argue that the sisters' growth into adulthood at the end of the poem as the girls' conquering of their trauma and suffering. This is demonstrated by the fact that the sisters marry and have children. One can see that when the poem concludes, it ends with a positive portrayal of sexuality.

The gothic narrative style of Rossetti's "Goblin Market" can be compared to the style of trauma-writing, since the central characters in the Gothic typically experience some shocking incident that intensely distresses them and roots out their lives. Similarly, trauma manifests itself in the constant anticipation of danger, confusion of time and place, and psychological surrender to what is threatening the psyche, which are identifiable themes in "Goblin Market" as well. Thus, Rossetti's "Goblin Market" can be read both as a Gothic story and as a trauma narrative. Laura and Lizzie are consequently depicted as victims of a trauma which has been suppressed by their consciousness in the poem. Their behavior in the poem mimics several symptoms that can be observed in persons who undergo a traumatic experience very closely.

BIBLIOGRAPHY

- Albright, K. J., & Duggan, C. H. (2008). Analyzing Trauma Narratives: Introducing the Narrative Form Index. *Rehabilitation Psychology*, 53(3), pp. 400-411. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1037/a0013040>
- Beville M. (2014) Gothic Memory and the Contested Past: Framing Terror. In: Piatti-Farnell L., Beville M. (eds) *The Gothic and the Everyday*. The Palgrave Gothic Series. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137406644_4
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*. Baltimore: The John Hopkins UP.
- Crawford, J. (2010). Recurring Nightmares and the Repetition Compulsion in Gothic Fiction. *MoveableType*, 6. Retrieved from <https://www.ucl.ac.uk/moveable-type/sites/moveable-type/files/Crawford.pdf>
- Erikson, K. T. (1976). Collective Trauma: Loss of Communitality. In K. Erikson, *Everything in its Path: Destruction of Community in the Buffalo Creek Flood*. New York: Simon&Schuster.
- Freud, S. (1960). *Beyond the Pleasure Principle*. New York: W. W. Norton & Comp.
- Grass, S. C. (1996, December). Nature's Perilous Variety in Rossetti's "Goblin Market". *Nineteenth-Century Literature*, 51(3), pp. 356-376. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/2934015>
- Hahn, D. (Ed.). (2015). *Goblin Market*. Retrieved 04 04, 2020, from The Oxford Companion to Children's Literature: https://search.credoreference.com/content/entry/oupocl/goblin_market/0?institutionId=8438
- Herman, J. L. (2015). *Trauma and Recovery : The Aftermath of Violence, from Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.
- Juranovszky, A. (2014). Trauma Reenactment in the Gothic Loop: A Study on Structures of Circularity in Gothic Fiction. *Inquiries Journal*, 6(05), Retrieved from <http://www.inquiriesjournal.com/articles/898/4/trauma-reenactment-in-the-gothic-loop-a-study-on-structures-of-circularity-in-gothic-fiction>

- Kaiser, E. M. (2010). A Controlled Pilot-Outcome Study of Sensory Integration (SI) in the Treatment of Complex Adaptation to Traumatic Stress. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19(7), pp. 699-720. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/10926771.2010.515162>
- Marsh, J. (n.d.). *Sex and Sexuality in the 19th Century*. Retrieved December 25, 2018, from Victoria and Albert Museum: <http://www.vam.ac.uk/content/articles/s/sex-and-sexuality-19th-century/>
- Rossetti, C. G. (2009). Goblin Market. In H. Rosengarten, & A. Goldrick-Jones (Eds.), *The Broadview Anthology of Poetry* (pp. 305-316). Ontario: Broadview Press.